

**Національна академія наук України
Інститут регіональних досліджень**

Серія “Проблеми регіонального розвитку”

Головний редактор д.е.н., проф. В.С. Кравців

**95-річчю Національної
академії наук України
присвячується**

**КАРПАТСЬКИЙ РЕГІОН:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

МОНОГРАФІЯ

у 8 томах

ТОМ 6

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Львів – 2013

Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 6. Фінансовий потенціал / відп. ред. І.З. Сторонянська. – 2013. – 300 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

Розроблено наукові засади дослідження фінансів регіону, визначено їх структуру, принципи та особливості функціонування на сучасному етапі розвитку. Подано нове бачення вирішення проблеми зростання рівня соціально-економічного розвитку регіону на основі підвищення ефективності механізмів управління фінансовими ресурсами та власним фінансовим потенціалом. Об'єктом дослідження виступили області Карпатського регіону, зокрема розглянуто особливості формування та використання їх фінансових ресурсів в розрізі секторів економіки. Визначено основне коло проблем фінансового забезпечення розвитку Карпатського регіону, подолання яких сприятиме зростанню ефективності використання його фінансового потенціалу, підвищенню рівня фінансової забезпеченості регіонального розвитку, зниженню рівня дотаційності, запуску механізмів забезпечення фінансової спроможності.

Для науковців, економістів, керівників і практичних працівників органів управління різних рівнів.

Науковий редактор:

Кравців В.С. – доктор економічних наук, професор

Рецензенти:

Буряк П.Ю. – доктор економічних наук, професор

Вахович І.М. – доктор економічних наук, професор

Мікула Н.А. – доктор економічних наук, професор

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

ISBN 978-966-02-6900-2 (загальний)

ISBN 978-966-02-6906-4 (т. 6)

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту регіональних досліджень НАН України (протокол № 10 від 27.12.2012 р.).

Зміст

Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження фінансів регіону в контексті реалізації політики регіонального розвитку.....	10
1.1. Концептуальні основи формування фінансової політики регіонального розвитку.....	10
1.2. Фінанси регіону: сутність, структура та функції.....	24
1.3. Фінансовий потенціал як детермінанта ендогенноорієнтованого розвитку регіону	32
1.4. Наукові засади організації та розвитку фінансової системи регіону	43
РОЗДІЛ 2. Фінансові механізми регулювання соціально-економічного розвитку регіону	57
2.1. Бюджетне регулювання регіонального розвитку: проблеми та підходи до модернізації.....	57
2.2. Небюджетні механізми в системі фінансового забезпечення регіонального розвитку.....	76
РОЗДІЛ 3. Бюджетне забезпечення збалансованого розвитку Карпатського регіону	106
3.1. Місцеві бюджети як фінансова основа розвитку регіону: тенденції формування	106
3.2. Проблеми ефективності використання бюджетних ресурсів регіону	116
3.3. Модернізація міжбюджетних відносин у контексті завдань соціально-економічного розвитку регіону.....	127
РОЗДІЛ 4. Фінанси підприємств реального сектора економіки Карпатського регіону	138
4.1. Діагностика фінансових ресурсів підприємств реального сектора економіки регіону.....	138
4.2. Фінансове забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку Карпатського регіону	157
4.3. Інноваційні підходи до управління фінансовим потенціалом регіону	172

РОЗДІЛ 5. Кредитний потенціал карпатського регіону: особливості формування, використання та нарощення.....	190
5.1. Аналіз кредитного забезпечення розвитку областей Карпатського регіону	190
5.2. Оцінювання кредитного потенціалу Карпатського регіону	208
5.3. Напрями підвищення ефективності управління кредитним потенціалом регіону	213
5.4. Капіталізація як критерій досягнення ефективності управління кредитними ресурсами регіону	227
5.5. Нарощення кредитного потенціалу міста шляхом створення муніципального банку (на прикладі м. Львова).....	234
РОЗДІЛ 6. Фінансові ресурси домогосподарств в структурі фінансів Карпатського регіону	247
6.1. Тенденції формування фінансових ресурсів домашніх господарств у Карпатському регіоні.....	247
6.2. Заощадження домогосподарств як важливий чинник формування інвестиційного потенціалу економіки регіону.....	266
Висновки.....	278
Список використаних джерел.....	288

ВСТУП

Домінуючою тенденцією становлення національної економіки наприкінці XX – на початку XXI століття є динамізація та збільшення масштабів регіоналізації, що, з одного боку, актуалізує питання перенесення ваги процесу прийняття рішень щодо розвитку соціально-економічної системи на регіональний рівень, а з іншого – накладає на регіони відповідальність за вироблення ефективної фінансової політики, спрямованої на формування достатньої ресурсної бази для їх реалізації. Об'єктивність процесів регіоналізації економіки в глобальному масштабі визначається поступовим перетворенням національних регіонів на самостійних гравців у міжрегіональному і світовому просторі, що суттєво активізує фінансово-кредитні відносини на регіональному рівні, підвищує вимоги до формування та використання фінансового потенціалу регіону, обумовлює необхідність вироблення стратегічних пріоритетів управління фінансами регіону загалом.

В таких умовах імперативом соціально-економічного розвитку регіонів має стати підвищення фінансового самозабезпечення та посилення власних конкурентних переваг, а прийняття найважливіших управлінських рішень і побудова фінансового механізму на рівні регіонів не може базуватися на простому підрахунку обсягу наявних фінансових ресурсів, а вимагає мобілізації та ефективного використання усього фінансового потенціалу регіону. При цьому засадничими принципами проведення системних перетворень політики регіонального розвитку в Україні має стати врахування фінансових можливостей різних регіонів, повноцінний аналіз ефективності регіональних фінансів, досягнення фінансової самодостатності територіальних громад та зміцнення фінансової спроможності регіонів. Саме фінансова спроможність є фундаментом для забезпечення якісного виконання органами місцевого самоврядування своїх повноважень та одним із найважливіших засобів унеможливлення втручання в діяльність місцевої влади інших суб'єктів.

Окреслені проблеми набувають особливого значення для Карпатського регіону України, адже усі області регіону впродовж багатьох років вважаються дотаційними. Тож в умовах обмеженості зовнішніх фінансових ресурсів питання пошуку власного незадіяного фінансового потенціалу як визначального ендогенного чинника

соціально-економічного зростання, його ефективного використання для потреб розвитку Карпатського регіону є вкрай актуальним.

Зазначене ставить перед науковцями та політиками завдання теоретичного осмислення закономірностей впливу інструментів та важелів фінансової політики на соціально-економічний розвиток регіонів, створення ефективної моделі управління фінансами регіону на основі гармонізації регіональних та загальнонаціональних інтересів у фінансовій сфері, а також доводить необхідність розроблення механізмів нарощення фінансової спроможності регіонів шляхом реалізації фінансового потенціалу. Різні аспекти дослідження цих науково-практичних проблем знайшли своє відображення у низці праць українських і зарубіжних вчених. Зокрема, теоретико-методологічні засади державної регіональної політики представлені у роботах М. Бандмана, І. Бистрякова, Є. Бойка, М. Бутка, З. Варналія, С. Вовканича, З. Герасимчук, А. Гранберга, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, В. Захарченка, В. Євдокименка, І. Кононова, В. Кравціва, Н. Мікули, А. Мокія, С. Пирожкова, С. Писаренко, С. Романюка, Д. Стеценка, В. Чужикова, М. Чумаченка, Л. Шевчук. Множина питань, пов'язаних з фінансовим забезпеченням регіонального розвитку, висвітлена у працях І. Алексєєва, В. Бороноса, П. Буряка, В. Геєця, А. Даниленка, І. Вахович, Т. Єфименко, С. Зенченко, М. Карліна, О. Кириленко, В. Кудряшова, І. Луніної, О. Молдована, Д. Нехайчука, А. Соколовської, Л. Тарангул, В. Федосова, С. Юрія та інших.

Водночас аналіз праць українських і закордонних дослідників крізь призму сучасних викликів регіонального розвитку в Україні дозволяє стверджувати про доцільність подальшого розвитку досліджень щодо створення концепції удосконалення функціонування фінансів регіону на засадах системного підходу, а також механізмів її імплементації на національному, регіональному та місцевому рівнях. Реалізація управління фінансами регіону повинна відбуватись на науково обґрунтованій основі, що вимагає конкретизації *методологічних засад* розвитку фінансових відносин як між суб'єктами регіональної фінансової системи, так і в межах фінансової системи держави. До ключових теорій, які формують підґрунтя подальших досліджень, віднесено наступні: теорію бюджетного федералізму (Р. Масгрейв, У. Оутс), теорію суспільного вибору (Бреннан Дж., Б'юкенен Дж.), теорію конвергенції (Барро Р., Сала-і-Мартін Х., Шлітте Ф., Скаллі Дж.), теорію глобальної регіоналістики (В. Чужиков). Якщо перші три теорії стосуються побудови фінансових відносин «держава – регіони», то

остання визначає напрямки реалізації фінансового потенціалу регіонів як основного чинника становлення їх конкурентного статусу в національному та глобальному економічному просторі.

Зазначений напрям дослідження володіє значимим нерозкритим потенціалом вирішення проблем збалансованості регіонального розвитку на основі використання фінансового потенціалу регіонів. Зазначене обумовило логіку викладення матеріалу монографії.

Представлена монографія включає шість розділів. Перший розділ присвячено розкриттю наукових засад дослідження фінансів регіону в контексті реалізації політики регіонального розвитку. Авторами окреслено основні проблеми сучасної політики регіонального розвитку та детерміновано імперативи її удосконалення, які повинні лягти в основу формування стратегії фінансового забезпечення розвитку регіонів України. На базі новітніх економічних концепцій здійснено комплексне дослідження сутності та факторів формування фінансів регіону, розкриття ключових компонентів фінансової системи регіонального рівня, а також розроблення науково обґрунтованого механізму нарощення конкурентоспроможності України шляхом реалізації фінансового потенціалу її регіонів.

У другому розділі систематизовано сукупність фінансових механізмів регулювання соціально-економічного розвитку регіону, визначено напрямки модернізації інструментів бюджетного регулювання регіонального розвитку, сформульовано перспективні напрямки активізації небюджетних механізмів фінансового забезпечення регіонального розвитку.

Наступні розділи висвітлюють динаміку, тенденції, особливості та закономірності розвитку фінансів різних секторів економіки Карпатського регіону, що склались впродовж 2006-2011 рр. Окремий розділ присвячено поглибленому аналізу бюджетного забезпечення збалансованого розвитку Карпатського регіону. Місцеві бюджети розглядаються, з одного боку, як самостійні інститути в структурі фінансів регіону, з іншого – як фінансова основа розвитку регіонів. Зазначене обумовило необхідність наукового осмислення проблем ефективності використання бюджетних ресурсів Карпатського регіону та розроблення підходів до модернізації міжбюджетних відносин у контексті завдань соціально-економічного розвитку регіонів. За результатами дослідження доведено необхідність перегляду форм та механізмів забезпечення виконання функцій органами місцевого самоврядування, удосконалення існуючої моделі фінансового

забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування в напрямку посилення оптимальності її фінансового та стимулюючого ефектів і відповідності як реаліям сьогодення, так і потребам збалансування інтересів центру та регіонів, усунення диспропорцій фінансової забезпеченості окремих територій, зниження напруги міжрегіональних фінансних відносин та підтримання ефективності бюджетної політики адміністративно-територіальних одиниць.

Найбільш потужним сектором економіки, де формується основний дохід та прибуток суб'єктів господарювання, зарплата та доходи населення, та який виступає у ролі основного споживача ресурсів фінансово-кредитного сектору та є наповнювачем бюджетів усіх рівнів, є реальний сектор економіки. З огляду на це, особливу увагу в монографії сконцентровано на оцінюванні ролі фінансів підприємств реального сектора у процесах розвитку Карпатського регіону. Зокрема проведено діагностику фінансових ресурсів підприємств реального сектора економіки Карпатського регіону, розглянуто його можливості щодо фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку, запропоновано інноваційні підходи до управління фінансовим потенціалом регіону.

У п'ятому розділі розкрито особливості формування, використання та нарощення кредитного потенціалу Карпатського регіону. Аналіз кредитного забезпечення розвитку областей Карпатського регіону здійснено в контексті основних проблем та перспектив розвитку взаємодії банківського та реального секторів економіки. Оцінювання кредитного потенціалу регіону дозволило встановити низьку ефективність його використання в усіх областях Карпатського регіону та наявність можливостей суттєвого збільшення обсягів ресурсів, спрямованих на кредитне забезпечення реалізації інвестиційних проєктів регіонального розвитку. Сформовано концептуальні засади управління кредитним потенціалом регіону та визначено критерії його ефективності. В якості одного з напрямків розвитку фінансового потенціалу міст регіону та удосконалення системи управління його фінансовими потоками розглянуто створення муніципального банку. Зокрема доведено доцільність та необхідність створення такої фінансової інституції на прикладі м. Львова.

В посткризових умовах зниження інвестиційної активності на міжнародному фінансовому ринку фінансові ресурси домашніх господарств є одним із основних чинників економічного зростання регіону, а також відіграють важливу роль у функціонуванні його

фінансової системи. Це обумовило доцільність визначення ролі фінансових ресурсів домогосподарств в структурі фінансів Карпатського регіону. Задля цього висвітлено основні чинники та тенденції формування фінансових ресурсів домашніх господарств у Карпатському регіоні. При цьому заощадження домогосподарств розглянуто як важливий чинник формування інвестиційного потенціалу економіки регіону.

Результати дослідження фінансів Карпатського регіону стали підґрунтям для вироблення пропозицій щодо підвищення дієвості бюджетних механізмів фінансового забезпечення регіонального розвитку, переходу від патерналістської моделі фінансових відносин між центром та регіонами до моделі ендogenous регіонального зростання на основі ефективного використання власної ресурсної бази, суттєвого зниження рівня фінансової централізації в країні та активізації ролі регіонального та місцевого рівнів у системі фінансового забезпечення регіонального розвитку.

У підготовці монографії взяли участь д.е.н. І. Сторонянська (вступ, розділ 1; розділ 2, висновки); д.е.н., професор М. Козоріз (підрозділ 1.1, 1.3); д.е.н., професор С. Давимука, (підр. 1.4); к.е.н., с.н.с. Г. Возняк, (розділ 3); к.е.н., н.с. Л. Беновська (розділ 4); к.е.н., м.н.с. І. Музика (розділ 5); інж. Л. Ключник (розділ 6); здоб. І. Жук (підр. 2.1.2.2); здоб. В. Карпінець (підр. 5.4).

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження фінансів регіону в контексті реалізації політики регіонального розвитку

1.1. Концептуальні основи формування фінансової політики регіонального розвитку

Світова фінансова криза, що виникла на початку XXI століття, показала неспроможність діючих на теперішній час наднаціональних інститутів і глобальних фінансових центрів ефективно виконувати власні функції, до яких належить забезпечення стабільного та гармонійного соціально-економічного розвитку світової спільноти.

З огляду на зарубіжний досвід, розвиток світової економіки здійснюється під впливом таких негативних явищ, як:

- наростання нерівності соціального забезпечення населення в різних країнах світу;
- масовість міграційних процесів найбільш активної працездатної частини населення з бідних країн в ті, що створюють для них кращі умови життя і праці;
- виснаженість природних ресурсів, зростання витрат на їх видобуток і використання, посилення конкуренції між державами та всередині них за володіння ресурсним потенціалом територій;
- наростання просторових диспропорцій щодо створення, нагромадження і використання ресурсного потенціалу;
- відсутність справедливих механізмів розподілу, перерозподілу і використання ресурсного потенціалу на рівні окремих держав та між ними, нерозробленість теоретико-методологічних засад їх побудови.

Розвиток зазначених вище явищ відбувається під впливом глобалізаційних процесів, які за відсутності адекватних механізмів управління ними в задоволенні інтересів національних економік, призводять до наростання суперечностей між задекларованими цілями і можливостями їх реалізації на практиці. Саме в цих напрямках відбуваються активні пошуки розв'язання проблемних питань забезпечення гармонійного розвитку національних економік і світової спільноти загалом. Але слід констатувати, що до теперішнього часу не знайдено загальновизнаних шляхів їх розв'язання.

Дискусійними залишаються питання, пов'язані з вибором альтернативних варіантів забезпечення ефективного розвитку національних економік різних країн в умовах наростання впливу

глобалізаційних процесів на результати їх функціонування. Суперечливість наслідків впливу глобалізаційних процесів на розвиток національних економік знайшла висвітлення в публікаціях відомих зарубіжних та українських вчених: Т. Фрідмана, Х. Хосейпі, В. Чужикова, В. Шиви, А. Філіпена, Ю. Макогона, О. Гранберга та інших.

Низький рівень управління процесами глобалізації та передбачуваності їх впливу на забезпечення раціонального використання нагромаджених суспільних цінностей, природних, людських і виробничих ресурсів зосередили увагу дослідників на питаннях, пов'язаних пошуком можливостей розв'язання проблемних питань в таких напрямках, як оцінка відповідності сучасних економічних теорій реальній ситуації, що сформувалась під впливом глобалізаційних процесів, та їх здатності позитивно вирішувати проблеми, які при цьому виникли. Саме такий зріз досліджень знайшов висвітлення в наукових працях Дж. Е. Стигліца, М. Форкейда, Дж. Патраса, Г. Велтмейера та інших.

Досить новим напрямом економічних досліджень є намагання вчених аналізувати вплив неекономічних факторів на розвиток національних економік різних країн світу. В цьому аспекті варто виділити фундаментальну працю російських вчених «Неэкономические грани экономики: непознанное влияние» (2011 р.), в якій автори звертають увагу на: взаємозв'язок економіки і політики у забезпеченні суспільного розвитку в країнах; неадекватність в багатьох випадках економічної політики держави реальній економічній ситуації; необхідність критичного перегляду існуючих стратегічних напрямів розвитку національної економіки з врахуванням можливих змін у зовнішньому та внутрішньому економічному середовищі.

Таким чином, саме глобалізація обумовила перетворення національних регіонів на повноправних учасників міжнародних економічних відносин та, відповідно, стала об'єктивною причиною активізації процесів регіоналізації. У процесах глобальної конкуренції зміцнюють свої позиції окремі регіони певних держав, які в результаті володіння потужною ресурсною базою та ефективною системою управління локальною економікою представляють власні країни вже на міжнародному рівні і фактично проводять самостійну політику (Силіконова долина в штаті Каліфорнія в США, Іль-де-Франс у Парижі тощо)¹. Часто найпотужніші за своїм потенціалом регіони можна

¹ Брикова І. Концепція міжнародної конкурентоспроможності національного регіону та її практичний вимір – Режим доступу : http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2006_1_Brykova_ukr.pdf

порівняти з цілими державами. Зокрема, за розрахунками Кенічі Омае, якщо б Токіо й три прилеглі до нього префектури створили окрему державу, то вона б зайняла третє місце у світі після США та Німеччини за обсягом ВВП, а інший регіон Японії (Осака, Кіото, Кобе) виявився б шостим після Великобританії².

Саме процес набуття регіонами самостійності та зростання їх ролі у розвитку національних економік визначено відомим вченим Джоном Нейсбітом одним із мегатрендів кінця минулого століття³. Відповідно до сформульованої ним теорії інформаційного суспільства: «чим вищий рівень глобалізації, тим потужнішими стають її найдрібніші учасники». Парадокс в тому, що чим стійкішими є внутрішні зв'язки суспільства, тим вищий є рівень його економічної та соціальної консолідації, чим повніше реалізуються його внутрішні ресурси, тим ефективніше воно використовує переваги інтеграційних зв'язків і адаптується до умов глобального ринку. При цьому взаємодія між економічними суб'єктами (регіонами) визначатиметься вже не місцем знаходження, а спроможністю засвоїти нові соціальні практики та цінності інформаційного суспільства, увійти у культурно-економічний простір, який існуватиме паралельно із простором адміністративного регіону. В рамках нової регіоналізації пріоритетного значення поряд з такими чинниками як інформація, комунікація, інтелектуальні ресурси, набувають мобільні фінансові потоки.

В процесі дослідження доходимо висновку, що динамічний розвиток глобалізації та регіоналізації зумовлює радикальну зміну позицій окремих територіальних утворень, шляхом перетворення їх на автономних, активних суб'єктів міжнародного бізнесу та, відповідно, самостійних акторів глобальних конкурентних відносин. Прискорювачем процесів самостійності національних регіонів є регіоналізація, яка стимулює пошук ендегенних механізмів регіонального зростання.

В контексті цього, нового значення набувають фінанси регіону, які слід розглядати як передумову, фактор розвитку і результатуючий показник фінансово-економічної діяльності регіону в межах національної та світової економіки. Саме наявність капіталу та його націленість на подолання меж регіону є рушійною силою та

---

² Ohmae K. The End of Nation State : The Rise of Regional Economies / K.Ohmae. – London, 2005. – 421 p.

³ Нейсбит Дж. Мегатренди / Дж. Нейсбит; [пер. с англ. М.Б. Левина]. – М.: Издательство АСТ: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 380 с.

передумовою залучення регіону до конкурентних та інтеграційних взаємодій у світогосподарській системі. З іншого боку, саме глобалізація розширює доступ регіону та його економічних суб'єктів до різноманітних фінансових інструментів і до великих обсягів вільного капіталу, що слід визнати основною перевагою фінансової глобалізації для України на сьогодні.

Слід також наголосити, що розвинута фінансова система регіону виступає ендегенним джерелом хеджування фінансово-економічних ризиків регіону, які є негативним наслідком глобалізації.

Зазначене у своїй сукупності дозволяє говорити про формування нових вимог до регіонів, що обумовлені системним впливом процесів глобалізації та регіоналізації. А це, в свою чергу, вимагає перегляду пріоритетів і механізмів регулювання регіонального розвитку на всіх ієрархічних рівнях управління. Фактично йдеться про необхідність модернізації державної регіональної політики в Україні.

Слід констатувати, що в Україні, починаючи з 2000 року, сформована державна політика регіонального розвитку, в основу якої закладені принципи сучасних економічних теорій, які передбачають надання широких повноважень органам місцевого самоврядування в управлінні ресурсами, що знаходяться на їх територіях; підвищення їх відповідальності за раціональне використання ресурсів; поглиблення процесів демократизації в стосунках між суб'єктами господарювання, між ними та державними і регіональними органами влади.

Ключовими питаннями, на основі реалізації яких передбачається підвищити ефективність функціонування національної економіки України, визначені такі, як:

- створення умов для збалансованого розвитку регіонів;
- забезпечення розвитку регіонів у єдиному політичному, економічному, правовому, інформаційному, культурному просторі;
- ефективне використання ресурсного потенціалу регіонів з урахуванням їх географічних, природних, історичних, економічних, екологічних, демографічних та інших особливостей, включаючи етнічні та культурні традиції;
- підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Однак, аналіз показників, що характеризують результати функціонування регіонів України за період 2000-2011 рр. свідчить про те, що зазначені вище позиції не реалізуються. Більш того, наведені в табл. 1.1 офіційні статистичні дані показують наростання розбіжностей

між темпами розвитку показників, що характеризують результати виробничо-господарської діяльності регіонів України.

Таблиця 1.1

Показники, що характеризують соціально-економічний розвиток регіонів

Регіони (адміністрати вні області)	ВВП на одну особу, грн.		Інвестиції в основний капітал на одну особу, грн.		Роздрібний товарооборот на одну особу, грн.		Рівень за- реєстрованого безробіття, тис.		Середньомісяч на зарплата працівників, грн.	
	2000 р.	2011 р.	2000 р.	2011 р.	2000 р.	2011 р.	2000 р.	2011 р.	2000 р.	2011 р.
Україна	2788	28488	283,4	4593,7	581	7659	2655,8	1732,7	230	2633
АРК	1937	19467	226,7	8317,5	449	6551	79,9	58,9	225	2295
Вінницька обл.	2104	17768	123,7	3433,8	439	4477	79,7	75,2	159	2074
Волинська обл.	2077	16993	157,2	2116,7	544	5692	53,8	39,9	150	1994
Дніпропет- ровська обл.	3562	42068	362,9	5448,9	644	8985	201,5	112,3	273	2790
Донецька обл.	3509	36446	324,1	4902,0	533	7091	230,3	177,7	292	3063
Житомирська обл.	1987	17184	0107,9	2961,2	478	5147	76,8	61,4	164	2071
Закарпатська обл.	1677	14455	159,3	2357,0	581	5994	66,3	55,2	172	2069
Запорізька обл.	3795	27567	338,7	3364,7	690	7447	117,0	64,5	289	2607
Івано- Франківська обл.	2142	19386	255,6	2602,1	404	4620	68,6	50,5	188	2213
Київська обл.	3255	34420	318,9	9012,3	556	9503	108,2	54,1	241	2761
Кіровоград- ська обл.	1860	19918	137,6	4494,6	434	5291	75,9	40,9	170	2114
Луганська обл.	2439	25067	209,0	2681,7	389	5007	127,0	70,3	232	2742
Львівська обл.	2159	20490	228,8	4521,9	672	7150	166,8	92,1	196	2244
Миколаївська обл.	2563	23402	208,7	3486,2	441	6074	85,4	47,4	227	2448
Одеська обл.	2828	25748	340,2	3415,1	445	9548	136,3	66,7	236	2387
Полтавська обл.	3423	35246	510,8	6928,3	638	6114	75,9	66,0	220	2481
Рівненська обл.	2118	16735	189,3	2387,4	400	4808	59,9	56,8	173	2211
Сумська обл.	2631	19800	269,4	2430,8	585	4321	89,7	52,0	194	2177
Тернопільсь- ка обл.	1605	15055	107,5	2158,8	334	4346	65,7	50,2	135	1871
Харківська обл.	2799	27966	273,6	3896,2	687	8351	191,1	96,2	230	2407

Регіони (адміністративні області)	ВВП на одну особу, грн.		Інвестиції в основний капітал на одну особу, грн.		Роздрібний товарооборот на одну особу, грн.		Рівень зареєстрованого безробіття, тис.		Середньомісяч на зарплата працівників, грн.	
	2000 р.	2011 р.	2000 р.	2011 р.	2000 р.	2011 р.	2000 р.	2011 р.	2000 р.	2011 р.
Херсонська обл.	1925	16990	138,5	2616,0	431	5801	77,1	47,8	173	1970
Хмельницька обл.	2028	17260	190,6	3025,4	386	4945	89,8	55,4	156	2075
Черкаська обл.	2203	21082	135,2	2354,1	455	5539	71,0	57,7	175	2155
Чернівецька обл.	1411	13228	91,9	2434,4	514	5398	60,4	34,2	157	1985
Чернігівська обл.	2407	19357	188,6	2262,8	561	4997	66,4	54,9	177	1974
м. Київ	5965	79729	904,9	12463,8	1559	23527	115,0	82,5	405	4012
м. Севастополь	1682	24564	204,7	4305,2	568	10732	20,3	11,9	251	2476
Абсолютний розмах диференціації	4554	66501	813	10347,1	1225	19206	61,2	48,3	270	2141
Відносний розмах диференціації, разів	4,23	6,03	9,85	5,89	4,67	5,44	2,14	2,41	3	2,14

* Складено на основі інформації Державної служби статистики України

Зіставлення зазначених показників із середньостатистичним рівнем, досягнутим в Україні в цілому та за регіонами, показало наявність наступних негативних тенденцій:

- при загальному зростанні досліджуваних показників, спостерігаються розбіжності в темпах їх зростання за окремими регіонами;
- випереджуючі темпи зростання досліджуваних показників у порівнянні із середньостатистичними величинами, досягнутими регіонами загалом, забезпечують лише Дніпропетровська, Донецька, Одеська, Полтавська, Харківська області та м. Київ. Такі регіони в Україні прийнято вважати лідерами в наповненні державного бюджету та забезпеченні соціально-економічного розвитку національної економіки. Всі інші регіони забезпечують соціально-економічний розвиток територій, які знаходяться у їхньому підпорядкуванні, за рахунок дотацій, субвенцій з державного бюджету. Їх прийнято відносити до

категорії дотаційних, депресивних, проблемних, тобто таких, які не мають можливостей забезпечувати соціально-економічний розвиток територій, які знаходяться у їхньому підпорядкуванні, за рахунок власних ресурсів, отриманих в результаті діяльності суб'єктів регіональної економіки;

- абсолютний розмах диференціації досліджуваних показників за регіонами свідчить про зростання нерівностей між ними. Так, якщо у 2000 році різниця між середньостатистичною величиною ВРП, що припадає на одну особу у регіонах і у Чернівецькій області становила 1,97 разу, а у Тернопільській області – 1,73 разу, то у 2011 році вона вже склала – 2,15 і 2,01 разу відповідно. Різниця між найвищим і найнижчим рівнем ВРП в розрахунку на одну особу за регіонами ще вища і має тенденцію до зростання. Зокрема, величина ВРП, що припадає на одну особу у м. Києві у 2000 році перевищувала рівень, досягнутий у Чернівецькій області у 4,22 разу, у 2011 – вже у 6,43 разу;
- депресивні регіони мають, як правило, вищий ніж в середньому по Україні, рівень зареєстрованого безробіття та нижчий рівень оплати праці, що сприяє наростанню міграційних процесів за межі не тільки регіонів, а й держави, найбільш активної та працездатної частини населення України;
- зіставлення результатів функціонування двох найбільш розвинутих регіонів з найбільш депресивними регіонами по відношенню до середньостатистичного рівня, досягнутого регіонами України за показниками: обсяги ВРП, інвестицій в основний капітал в розрахунку на одну особу та середньомісячної заробітної плати працівників за період 2005-2011 рр., показали наростання розбіжностей між результатами їх господарювання, що суперечить цілям і завданням державної політики регіонального розвитку.

Неодноразові намагання урядових структур змінити ситуацію не дали позитивних результатів, що свідчить не тільки про наявність об'єктивних причин, які суперечать прийнятій на державному рівні політиці регіонального розвитку, а й необхідність пошуку нових шляхів їх подолання.

Зарубіжний досвід показує, що ринкова економіка не здатна забезпечувати стабільний і ефективний розвиток в усіх країнах світу. Такі функції покликані виконувати інститути, що управляють

розвитком національних економік, які використовують для цього різні інструменти згладжування нерівностей між багатством і бідністю як в просторовому розрізі (між регіонами), так і в соціальному (між прошарками та групами населення). Але реально досягнути поставленої мети в Україні до теперішнього часу не вдалося. На даний час нерівність між багатими і бідними соціальними групами набрала безпрецедентних розмірів. Це підтверджують такі дані: 10% найзаможніших українців акумулюють 57% грошових доходів, 85% заощаджень, які акумульовані у банківській системі України, 92% доходів від власності та 96% видатків на купівлю валюти.

Отже, важливо визнати, що цілі і завдання державної політики регіонального розвитку є прогресивними і відповідають соціально-економічним інтересам суспільства, оскільки передбачають піднесення добробуту населення та підвищення ефективності національної економіки. Проте, вони не знаходять практичної реалізації. Виявлення причин, які гальмують реалізацію державної політики регіонального розвитку, слід шукати у площині суперечностей, які проявляються в процесі її реалізації. Аналіз суперечностей, які виникли в Україні в процесі реформування вітчизняної економіки і на теперішній час гальмують реалізацію державної політики регіонального розвитку, дозволив згрупувати їх за характером впливу наступним чином (рис. 1.1):

- суперечності теоретико-методологічного забезпечення;
- суперечності організаційно-правового і політичного забезпечення;
- суперечності нормативно-стимулюючого забезпечення.

Сучасні економічні теорії регіонального розвитку, які широко використовуються в розвинутих європейських країнах, передбачають децентралізацію влади, надання більшої відповідальності і самостійності регіонам в управлінні ресурсами, що знаходяться на їх територіях, партнерства у їх взаємодії щодо реалізації їх спільних інтересів, є недосконалими. З найбільшою повнотою це проявилось в умовах світової фінансової кризи в рамках Європейського союзу.

Саме в рамках цього міжнародного об'єднання була розроблена методологічна база для формування законодавчих актів стосовно створення єдиної для європейських країн політики сприяння розвитку регіонів та інституціональні структури для її реалізації. Однак, в умовах кризової ситуації загострились проблемні питання, пов'язані із реалізацією ключових цілей регіонального розвитку, які визначені Радою Європи.

Рис. 1.1. Основні види суперечностей між державою і регіонами, які виникають в процесі реалізації державної політики регіонального розвитку

Зокрема, не вдалось забезпечити зменшення розриву між темпами розвитку економіки окремих регіонів як в межах однієї країни, так і на рівні різних держав, що входять до складу ЄС. В умовах фінансової кризи ціла низка країн-членів ЄС (Греція, Італія, Португалія та ін.) виявились неспроможною виконувати власні зобов'язання з обслуговування зовнішньої заборгованості і потребувала фінансової підтримки із Європейського фонду регіонального розвитку, який формується за рахунок внесків всіх країн-членів ЄС, що викликало незадоволення тих держав, які здатні самостійно вирішувати власні фінансові проблеми. Відповідно загострились проблеми, пов'язані із забезпеченням фінансової стійкості внутрішньодержавних регіонів, зростанням соціального незадоволення населення у зв'язку з наростанням безробіття населення. Знизився також рейтинг євро на

міжнародних фінансових ринках, що сприяло наростанню сумнівності щодо доцільності продовження прийнятої Радою Європи політики регіонального розвитку у перспективі. Отже, можна зробити висновок про те, що концептуальні засади сучасних економічних теорій розраховані на стабільну фінансово-економічну ситуацію в державах, які їх застосовують. В умовах економічної нестабільності, наростання кризових ситуацій внутрідержавного і міжнародного рівня вони стають неефективними і потребують внесення суттєвих змін в сферах розподілу і використання ресурсного потенціалу планети з врахуванням особливостей його нагромадження в різних країнах світу.

Дослідження, проведені фахівцями Світового Банку, доводять, що скорочення соціальних нерівностей в забезпеченні життєдіяльності людей в різних країнах світу, залежить не стільки від темпів зростання їх національного доходу, скільки від механізмів розподілу та використання ресурсного потенціалу між державами та всередині країн.

Прийнявши цю тезу за основну, можна стверджувати, що пошук шляхів зниження диспропорцій між розвитком регіонів в Україні, слід шукати в площині вдосконалення економічних і фінансових відносин між державою і регіонами з врахуванням особливостей створення і використання ресурсного потенціалу кожного регіону.

В Україні ці питання залишаються проблемними, починаючи з 1991 р., і до теперішнього часу не мають позитивних розв'язків. В результаті країна при сприятливих географічно-природних умовах, розташована в центрі Європи, наявності високого освітнього рівня населення та виробничо-господарської інфраструктури не здатна досягнути соціально-економічного розвитку рівня 1990 року. Відбуваються також процеси зниження моральних і культурних цінностей, результати яких проявляються в наростанні корумпованості владних структур, нехтуванні загально встановленими в державі законодавчими актами з метою швидкого збагачення незначної кількості олігархічних груп за рахунок незаконного привласнення суспільної власності. Достатньо зазначити, що за результатами рейтингових оцінок, здійснених міжнародними консалтинговими інститутами, Україна займає одне із перших місць за рівнем корупції в економічній діяльності і одне із останніх за рівнем оплати праці на європейському континенті.

Отже, виходячи із вище викладеного, ключовим напрямом у забезпеченні ефективного розвитку регіонів України та піднесенні на цій основі національної економіки загалом, слід на державному рівні

визнати доцільність використання індивідуального підходу до визначення ресурсного потенціалу кожного конкретного регіону та оцінювання реальних можливостей його використання на визначений період часу. Доцільність використання такого підходу підтверджується також наступними позиціями:

1. За територіальною ознакою більшість регіонів України є більшими від багатьох європейських держав, але суттєво відрізняється від них за показниками, що характеризують ступінь їх самостійності у формуванні і виборі напрямів соціально-економічного розвитку. Підвищення самостійності вітчизняних регіонів у виборі напрямів соціально-економічного розвитку теоретично визнається чинним законодавством України, але суперечить принципам адміністративно-командного розподілу повноважень між управлінськими структурами щодо використання ресурсів регіонів, які теперішнього часу використовуються в державі.

2. Кожен регіон України є унікальний за своїми природними ресурсами, географічно-кліматичними умовами, складом виробничо-господарських структур, станом їх використання та темпами розвитку. Особливості історичного розвитку різних регіонів України зумовлюють необхідність врахування наряду з показниками економічного характеру соціальних, духовних і культурних цінностей населення, яке там проживає.

Об'єктом досліджень, які представлені у монографії є Карпатський регіон як «сукупність регіональних господарських комплексів декількох суміжних адміністративно-територіальних одиниць (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька), кожна з яких з певною часткою автономності в рамках загальнодержавних законів функціонує як цілісна територіальна економічна одиниця, але об'єднання зусиль яких створює додаткові можливості для раціоналізації територіально-галузевої структури господарства, ефективного використання природно-ресурсного, транзитного та транскордонного потенціалів»⁴.

Оцінювання основних показників, які характеризують тенденції соціально-економічного розвитку Карпатського регіону (табл. 1.2), варто провести в порівнянні із їх середньо українським значенням. Так,

---

⁴ Мілашовська О. І. Регіональна політика соціально-економічного розвитку прикордонних територій (на матеріалах Карпатського регіону) : монографія / О. І. Мілашовська ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. ; відп. ред. М. А. Лендел. – Львів, 2008. – 512 с.

валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу у Карпатському регіоні суттєво нижчий, аніж в середньому по Україні.

Таблиця 1.2

Динаміка показників соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, 2000-2011 рр.

Регіон	Роки						
	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ВРП, млн. грн.							
Україна	137993	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079
Карпатський регіон	6272	46113	59083	75458	74222	87292	108878
Закарпатська обл.	932	8185	10508	13208	12542	15299	18054
Івано-Франківська обл.	1483	11316	13916	17883	17241	20446	26752
Львівська обл.	3016	21486	27987	35534	35955	41655	52103
Чернівецька обл.	841	5126	6672	8833	8484	9892	11969
Населення, тис. осіб							
Україна	49918,1	46646,0	46372,7	46143,7	45962,9	45778,5	45633,6
Карпатський регіон	6261,0	6103,9	6089,5	6081,5	6079,5	6076,2	6077,0
Закарпатська обл.	1261,3	1243,8	1242,6	1243,4	1244,8	1247,4	1250,7
Івано-Франківська обл.	1420,2	1385,4	1382,6	1381,1	1380,7	1379,8	1380,1
Львівська обл.	2651,6	2568,4	2559,8	2552,9	2549,6	2544,7	2540,9
Чернівецька обл.	927,9	906,3	904,5	904,1	904,4	904,3	905,3
Кількість зайнятих (тис. осіб)							
Україна	20175,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2
Карпатський регіон	2464,3	2499,1	2536,6	2567,6	2512,3	2541,2	2538,5
Закарпатська обл.	503,3	543,3	547,6	552,2	524,7	531,8	522,7
Івано-Франківська обл.	584,7	522,3	535,7	541,9	526,3	530,3	529,7

Регіон	Роки						
	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Львівська обл.	1082,7	1070,1	1077,3	1092,5	1085,0	1096,7	1100,7
Чернівецька обл.	293,6	363,4	376,0	381,0	376,3	382,4	385,4
Активи підприємств, млн. грн.							
Україна	1807279,5	2426824,5	3217375,1	3463349,3	4062815,1	4625122,1	
Карпатський регіон	99863,9	136964,6	171586,9	192878,9	191180,9	232273	
Закарпатська область	11174,8	13745,3	16673,1	17828,9	19763,4	21539,1	
Івано-Франківська область	24753,1	37030,9	47735,6	52368,0	43933,6	67442,3	
Львівська область	55457,4	75054,4	92568,1	106278,4	109826,2	125516	
Чернівецька область	8478,6	11134,0	14610,1	16403,6	17656,8	17775,8	
Кількість малих підприємств на 10 тис осіб наявного населення, одиниць							
Україна	44	72	84	79	82	70	70
Карпатський регіон	47	60	68	62	67	56	48
Закарпатська обл.	51	64	73	61	67	43	42
Івано-Франківська обл.	46	57	61	57	60	52	52
Львівська обл.	53	72	79	79	82	73	59
Чернівецька обл.	39	49	58	51	57	54	38
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.							
Україна	23629	125254	188486	233081	151777	150667	209130
Карпатський регіон	2139	11965	17267	23785	14672	16310	20132
Закарпатська обл.	332	2019	2642	3303	1915	2170	2937,3
Івано-Франківська обл.	605	2620	4006	5950	3447	4262	3584
Львівська обл.	1061	5875	8287	10799	6708	8061	11415,6
Чернівецька обл.	141	1451	2332	3733	2602	1817	2195,1

* Складено на основі інформації Державної служби статистики України

**дані відсутні

Частка Карпатського регіону у ВРП становить близько 8%, тоді як площа території та кількість населення – відповідно 9,3% та 12,3%, що

свідчить про диспропорції у використанні потенціалу цього регіону. Окрім цього, Карпатський регіон в межах України являє собою унікальну природну гірсько-лісову екосистему. Найціннішим природним ресурсом регіону є ліс, який займає особливе місце. Це найдосконаліший природний комплекс, який продукує понад 20 тисяч видів продукції.

Сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників обумовили певні негативні тенденції, які мають місце на сучасному етапі розвитку Карпатського регіону. Серед них: розбалансованість господарських зв'язків, вищий за середньоукраїнський рівень безробіття, загострення диспропорцій в життєвому рівні населення в гірських та рівнинних територіях, збільшення частки трудових мігрантів. При цьому слід зауважити, що обсяги надходжень від трудових мігрантів в деяких областях Карпатського регіону можуть прирівнюватись до обсягів бюджетів регіонів. Про нижчий, у порівнянні з середньо українським, рівень економічної активності в Карпатському регіоні свідчить і те, що частка активів регіону у загальноукраїнських складає лише 5%, а кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. населення у 2011 р. в регіоні була на третину менша, аніж в середньому по Україні. Особливою є і виробнича структура регіону, який має сільськогосподарську орієнтацію. Так, маючи найнижчий в Україні рівень землезабезпеченості в розрахунку на одну особу (всього 6,4% площі сільськогосподарських угідь і 5,3% орних земель), Карпатський регіон виробляє близько 10% валової продукції тваринництва і рослинництва. В розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь тут виробляється в 1,6 разу більше продукції сільського господарства, ніж в середньому по Україні. Крім цього, Карпатський регіон володіє потужним туристично-рекреаційним потенціалом, певними видами промислового потенціалу.

Слід окремо відзначити особливе місце Карпатського регіону в геополітичному контексті соціально-економічного і зовнішньополітичного розвитку України. Його географічне сусідство з тими країнами, які вже на сьогоднішній день є членами ЄС, завжди буде виступати сприятливим чинником для входження України до різноманітних Європейських як економічних, так і політичних структур.

Таким чином, підвищення самостійності регіонів у забезпеченні їх ефективного розвитку має супроводжуватись адекватними змінами у сфері відповідальності регіональних органів влади за прийняті управлінські рішення. Це зумовлює необхідність розроблення нових

вимог до оцінки можливостей забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів, виходячи із власного ресурсного потенціалу та потреб населення.

1.2. Фінанси регіону: сутність, структура та функції

Проблеми соціально-економічного розвитку України у значній мірі спричинені територіальними асиметріями за ключовими показниками та низьким рівнем ефективності просторової структури економіки, що проявляється в різній якості послуг та різній їх доступності для населення, суттєвій диференціації рівня життя населення в регіонах країни, соціальній напрузі в суспільстві тощо. Природа таких проблем полягає насамперед у недофінансуванні регіонів та відсутності стимулів у місцевої влади до нарощування та ефективного використання власного фінансового потенціалу. Регіони є «самонедостатніми» та фінансово залежними. В таких умовах критеріальною умовою розвитку національної економіки є визначення напрямків підвищення ефективності існуючих механізмів управління фінансами регіону, як визначальної складової забезпечення регіонального зростання, та пошук нових джерел фінансових ресурсів, які б сприяли підвищенню фінансової спроможності регіонів та територіальних громад. Фінансова спроможність є фундаментом для забезпечення якісного виконання органами місцевого самоврядування своїх повноважень та одним із найважливіших засобів унеможливлення втручання в діяльність місцевої влади інших суб'єктів.

З огляду на зазначене, важливо визначити сутність та структуру фінансів регіону, які в сучасних умовах слід розглянути як визначальний критерій формування потенціалу соціально-економічного зростання регіону, перетворення його на самодостатню адміністративно-територіальну одиницю.

Трактування економічної сутності фінансів регіону не можна вважати однозначним. Так, серед науковців та економістів-практиків присутній досить широкий спектр поглядів на цю економічну категорію, які різняться широтою охоплення її складових та підходів до формування і використання. Так, прихильники ресурсного підходу вважають, що фінанси регіону слід розглядати як сукупність фінансових ресурсів, які формуються і використовуються на території регіону та є змінними в часі. При цьому існує суттєва розбіжність між виділеними секторами, в межах яких відбувається формування фінансів регіону: одні вчені до таких секторів зараховують лише державні

фінанси, що включають ті фінансові ресурси, які утворюють бюджетну систему, інші – як, наприклад, Колесникова Н. А.⁵, нараховують шість секторів: регіональну адміністрацію, власні фінансові ресурси суб'єктів господарювання, фінансові ресурси фінансово-кредитної сфери, фінансові ресурси громадських організацій, фінансові ресурси населення і зовнішні джерела.

Серед adeptів ресурсного підходу існує думка про необхідність обмеження компонентної структури фінансів регіону. Так, Юткіна Т. Ю.⁶ зводить фінанси регіону виключно до податкового потенціалу території і розглядає їх як сукупність усіх видів платежів до бюджетів в межах регіону. Коломієць А. Л. і Мельник А. Д. до фінансів регіону зараховують лише фінансові ресурси, які створені в межах регіону.

Прихильники результативного підходу до тлумачення фінансів регіону акцентують увагу на отриманні потенційно можливих доходів (результату) в межах регіону. Наприклад, Боровикова Є. В. визначає фінанси регіону як комплексний показник ефективності фінансово-бюджетної політики, який є елементом планово-прогнозних розрахунків і включає в себе: сукупність бюджетного потенціалу, доходи населення, грошові та страхові фонди організацій, а також позикові кошти. Показник відображає потенційні величини доходів, з урахуванням «параметрів невикористовуваних резервів, неврахованих надходжень і втрат в результаті впливу різних ризикоформуючих факторів».⁷

Автори, що дотримуються ресурсно-цільового підходу у визначенні фінансів регіону, виходять з цільового використання ресурсів: для соціально-економічного розвитку регіону або територій, забезпечення відтворювального процесу окремих економічних суб'єктів. Так, Лексин В. та Швецов О. трактують фінанси регіону як сукупність фінансових можливостей, які з урахуванням внутрішнього управлінського впливу перетворюються у фінансові ресурси і слугують для досягнення мети розвитку регіону.⁸

---

⁵ Колесникова Н. Финансовый и имущественный потенциал региона: опыт регионального менеджмента / Н. Колесникова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 236 с.

⁶ Юткина Т. Ф. Налоговедение: от реформы к реформе : монография / Т. Ф. Юткина. – М.: ИНФРА – М., 2002. – 112 с.

⁷ Боровикова Е. В. Оценка налоговой автономии региональных и местных бюджетов / Е. В. Боровикова // Финансы и кредит. – 2007. – №21. – С. 29-32.

⁸ Лексин В. Н. Государство и регионы: теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 368 с.

Група економістів, що представляє процесний підхід, основним елементом фінансів регіону вважає процес формування фінансових ресурсів. Так, М. Коваленко вважає, що під поняттям „ фінанси регіону» слід розуміти сферу взаємовідносин з приводу обігу фінансових ресурсів, де здійснюються їх мобілізація, розподіл та організація раціонального використання.⁹ У монографії Ісаєва Е. А. формування та регулювання фінансового забезпечення регіону характеризується як процес соціально-економічного розвитку регіону та його фінансової системи.¹⁰

Як бачимо, всі дослідники ключовим моментом у визначенні поняття «фінанси регіону» визнають фінансові ресурси, якими володіє регіон. Це обумовлено дуальністю ролі фінансів у регіональному розвитку: фінансові ресурси є вихідним моментом та результатом реалізації фінансової політики в регіоні. Таким чином, ресурсний підхід є одним із визначальних, але повне ототожнення фінансів регіону з фінансовими ресурсами є невірним. На нашу думку, системність та багатогранність фінансів регіону вимагає їх дослідження з використанням не одного, а сукупності підходів – ресурсного, процесного, результативного та неодмінно потенціального. Тобто, при вивченні фінансів регіону слід акцентувати увагу на їх потенційних властивостях, а це вимагає трактування фінансів регіону як суми фінансових ресурсів та фінансових можливостей. Таким чином, методологічне підґрунтя подальшого дослідження фінансів регіону формують наступні положення:

- фінанси регіону є динамічною категорією, тому повинні розглядатись одночасно як результат використання фінансових можливостей в попередніх періодах часу та як фінансова основа для виробництва валового регіонального продукту (ВРП) та соціально-економічного розвитку регіону загалом на сучасному етапі;
- як системна величина фінанси регіону виступають підсистемою фінансів держави (тобто їх функціонування відбувається

---

⁹ Коваленко М. А. Методологічні аспекти управління фінансами регіону / М. А. Коваленко // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : [зб. наук. праць ; Херсонський національний технічний ун-т]. – 2010. – №1 (2). – С. 69-78.

¹⁰ Исаев Э. А. Финансовый потенциал крупного экономического региона (концепция формирования и регулирования) / Э. А. Исаев. – М. : Экономика, 2007. – 206 с.

відповідно до нормативних засад, принципів та цільових імперативів фінансів держави) та надсистемою, тобто сукупністю структурних елементів, які визначаються відповідно до структури фінансової системи регіону;

- фінанси регіону є сукупністю фінансових ресурсів території, а також створюваного в даний момент часу та накопиченого раніше фінансового потенціалу, який характеризується єдністю та синергетичним ефектом;
- фінанси регіону виражаються в процесі функціонування системи фінансово-економічних відносин, пов'язаних з оборотом фінансових ресурсів, через яку здійснюється процес відтворення в регіоні;
- управління фінансами регіону опосередковується через систему стратегічних і тактичних заходів, за допомогою яких органи регіональної влади та місцевого самоврядування виконують покладені на них функції із забезпечення збалансованого розвитку регіону шляхом мобілізації фінансових ресурсів, їх оптимального розподілу та ефективного використання фінансового потенціалу за пріоритетними напрямками розвитку.
- ефективність використання фінансів регіону визначається спроможністю сформулювати резерв, необхідний для функціонування економіки регіону, який може бути спрямований на досягнення стратегічних та тактичних цілей соціально-економічного розвитку регіону в певний момент часу;
- потенціал зростання фінансів регіону першочергово залежить від ефективності використання власних фінансових та економічних можливостей саморозвитку із врахуванням зв'язків з фінансовою системою країни в цілому, з державним бюджетом, фінансовим, в тому числі фондовим, ринком України.

Розгляд фінансів регіону як системної величини вимагає конкретизації структури фінансових ресурсів регіону. В науковій літературі розроблено низку підходів до детермінації структури фінансових ресурсів регіону. Серед авторів таких підходів М. Голубицька¹¹ та І. Санін, Л. Зайцева¹², Н. Калінюк¹³, Л. Панкевич¹⁴, Д. Не-

---

¹¹ Голубицкая, М. В. Социально-экономическое положение регионов России: оценка современного состояния, проблемы, перспективы. / М. В. Голубицкая, И. И. Санин. – М. : Сатурн-С. – 2001. – 151 с.;

хайчук¹⁵. Докладний їх аналіз дозволив виділити наступні елементи фінансових ресурсів регіону, на які наголошують усі зазначені автори:

- бюджет області і централізовані фонди;
- ресурси підприємств і організацій усіх форм власності, за винятком фінансових посередників, а саме: внутрішні або власні (чистий прибуток і амортизаційні відрахування); зовнішні або залучені (власні та позикові);
- довгострокові кредити банківських установ на розвиток господарського комплексу регіону;
- інвестиції з-за меж території (у тому числі кошти іноземних інвесторів);
- кошти населення.

Таке визначення структури фінансових ресурсів регіону відповідає його економічній сутності та дає можливість враховувати майже всі його елементи, поряд з цим потребує певного уточнення.

По-перше, не можна погодитись із думкою Д. Нехайчука, що до фінансових ресурсів регіону необхідно зараховувати всі доходи місцевих бюджетів за винятком трансфертів з державного бюджету, оскільки останні не належать до територіально локалізованих фінансових ресурсів. Адже, з одного боку, фінансові ресурси державного бюджету формуються за участю усіх без винятку регіонів, а з іншого – беруть безпосередню участь у процесах фінансового забезпечення регіонального розвитку.

По-друге, до складу фінансових ресурсів мають входити не тільки кошти підприємств (чистий прибуток та амортизаційні відрахування), а

---

¹² Зайцева, Л. М. Региональная система управления (организационно-методологический аспект). / Л. М. Зайцева. – Донецк : ИЭП НАН Украины. – 1997. – 336 с.

¹³ Калінюк, Н. В. Удосконалення системи управління місцевими фінансовими ресурсами: Автореф. дис. канд. екон. наук: 25.00.04 / Калінюк Н. В. – Наці. академія державного управління при Президенті України. – К., 2005. – 21 с.;

¹⁴ Панкевич Л. Напрями вдосконалення управління фінансовими ресурсами регіону / Л. Панкевич // Регіональна економіка. – 2000. – № 1. – С. 34-43.

¹⁵ Іоненко, К. В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону / К. В. Іоненко. / дис. к.е.н. – К., 2007; Нехайчук Д. Складові фінансового забезпечення розвитку регіону // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський нац. екон. ун-т; ред.кол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Вид.-поліграф. центр Тернопільс. нац. екон. уні-ту «Економічна думка», 2011. – Вип.9. – Ч. 1. – http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2011_9_1/pdf/nehaychuk.PDF

й усіх інших господарюючих суб'єктів, які працюють для отримання прибутку, в тому числі підприємців-фізичних осіб, установ бюджетної сфери тощо.

По-третє, ще однією складовою фінансових ресурсів регіону слід вважати ті фінансові активи, що потрапляють в економіку регіону через фінансово-кредитні установи за вирахуванням залучених депозитних ресурсів із вказаного регіону. Тобто, до фінансових ресурсів слід зараховувати кредити, надані суб'єктам господарювання в регіоні за рахунок власних джерел фінансово-кредитних установ, залучених коштів інших підприємств, організацій і населення з інших регіонів країни та з іноземних країн.

По-четверте, до складу фінансових ресурсів не можна вносити всі доходи населення, адже частина з них – витрати на придбання товарів та послуг – отримується підприємствами та виявляється в чистому прибутку і амортизаційних відрахуваннях, а інша частина – податки на доходи та майно – одночасно є податковими надходженнями до бюджету. Тому доцільним є зараховувати до фінансових ресурсів лише грошові заощадження населення, тобто нагромадження, вклади в комерційних банках, заощадження в цінних паперах та в іноземній валюті.

Таким чином, вважаємо, що в структурі фінансових ресурсів, які формують базу соціально-економічного розвитку регіону, варто виділити такі групи: бюджетні ресурси (в тому числі фінансові ресурси державного бюджету), інвестиційні ресурси (фінансові ресурси підприємств, організацій та приватних підприємців, а також ресурси, залучені фінансово-кредитними установами), ощадні ресурси населення регіону (рис. 1.2).

Із названого переліку фінансових ресурсів регіону варто виділити обсяг фінансових ресурсів, призначених безпосередньо на регіональний економічний і соціальний розвиток, переважно у формі інвестицій. Сюди слід зарахувати:

- 1) прибуток, що залишається в розпорядженні підприємств та організацій;
- 2) амортизаційні фонди підприємств та організацій;
- 3) податкові доходи регіонального та місцевих бюджетів;
- 4) неподаткові доходи і надходження регіонального та місцевих бюджетів;
- 5) страхові внески до фондів соціального страхування;
- 6) добровільні внески.

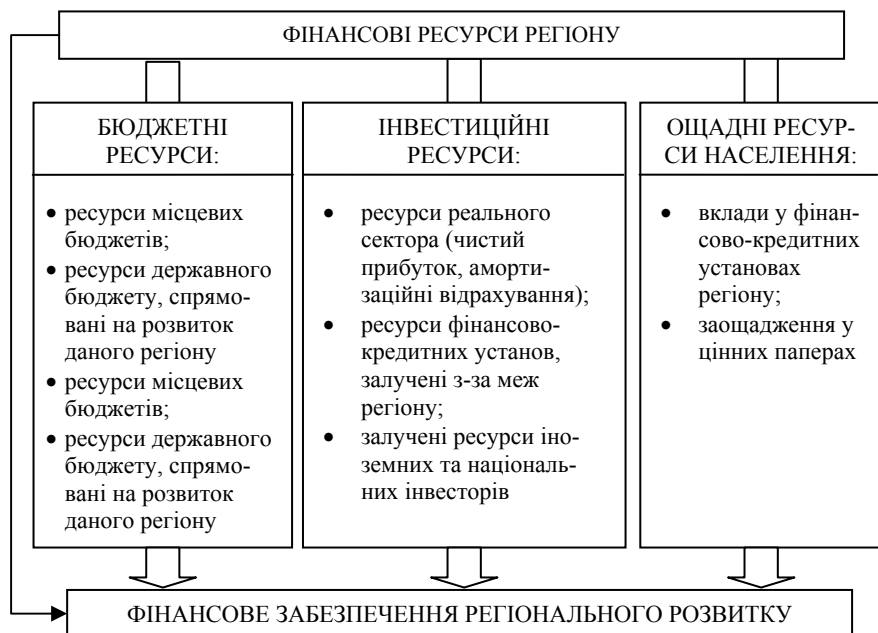

Рис.1.2. Структура фінансових ресурсів регіону

Таким чином, основним завданням регіональних органів влади та місцевого самоврядування є акумулювання і ефективне управління власними та залученими централізованими та децентралізованими фінансовими ресурсами на ринкових засадах з метою забезпечення розвитку регіону, задоволення потреб та інтересів адміністрації, бізнесу і населення. При цьому, в умовах об'єктивної обмеженості зовнішніх фінансових ресурсів на перший план виходить спроможність якнайефективніше використати власний фінансовий потенціал.

На думку М. А. Коваленка¹⁶, в умовах різноманіття форм власності суб'єктів господарювання, які володіють переважною більшістю фінансових ресурсів, і, до того ж, безпосередньо не підпорядковуються органам державного управління і місцевого самоврядування, система

¹⁶ Коваленко М. А. Управління економічною безпекою регіону: сутність та механізм реалізації : монографія / І. І. Нагорна, Б. В. Сіленков ; за общ. ред. М. А.Коваленка. – Херсон : Олді-плюс, 2006. – 440 с.

управління фінансами регіону набуває особливого значення. Її основною метою є мобілізація фінансових ресурсів регіону на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Приводячи в дію його елементи на підприємствах, в установах, організаціях, домогосподарствах, місцеві органи управління притаманними їм в ринкових умовах і законодавчо закріпленими функціями забезпечують цільове спрямування відповідних ресурсів.

Враховуючи важливу для ринкової економіки здатність соціально-економічної системи пристосовуватися до умов, які постійно змінюються, зазначимо, що адаптивні властивості фінансової системи регіону відносно можливих факторів впливу залежать не тільки від складу наявних фінансових ресурсів та потенційних джерел їх походження, а також від: якості механізмів управління ними, тобто від здатності фінансових менеджерів оперативно та ефективно керувати системою; адекватності та відповідності сучасним вимогам нормативно-правової бази, яка забезпечує заходи керуючого впливу; повноти та своєчасності інформаційних зв'язків. Якщо в загальному розумінні основною метою підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами регіону розглядати створення умов для повного та своєчасного забезпечення його потреб необхідними коштами, то результат дії будь-якого фактору або їх сукупності на фінансову систему регіону, перш за все, відображається на її показниках, на стані фінансового забезпечення і, як наслідок, на рівні соціально-економічного розвитку регіону. До того ж, сам механізм управління фінансовими ресурсами регіону є складною багатоелементною та багаторівневою системою, яка складається з економічно і технічно пов'язаних підсистем¹⁷. Тому до параметрів, які визначають організаційне забезпечення процесу управління фінансовими ресурсами регіону слід віднести: якість існуючого механізму управління фінансовими ресурсами регіону; рівень кваліфікації спеціалістів в сфері управління фінансовими ресурсами регіону; фінансово-бюджетну політику, яка реалізується на макрорівні; нормативно-правове та інформаційне забезпечення механізму управління фінансовими ресурсами регіону.

Критеріальною умовою успішності управління фінансовими ресурсами на будь-якому рівні – мікро-, мезо-, макроекономіки – є їх

---

¹⁷ Полевик Г. М. Особливості вдосконалення механізму управління фінансовими ресурсами регіону / Г. М. Полевик // Економіка. Управління. Інновації. – 2010 – №1(3). – http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2010_1/10pgmfrt.pdf

цільове спрямування. Адже фінансові ресурси за своїм цільовим призначенням повинні забезпечити майбутні доходи і прибутки, а це досягається лише при їх продуктивному використанні, тобто фінансові ресурси повинні обов'язково буди пов'язані з подальшим рухом вартості валового регіонального продукту регіону, сприяти утворенню нового капіталу та формувати основу для його ефективного використання у майбутньому. Держава, регіони, місцеві органи влади формують і використовують фінансові ресурси з метою виконання своїх функцій, що відповідає потребам сучасного суспільства. Фінансові ресурси держави формуються і використовуються для виконання більш вагомих для усього суспільства функцій: соціально-економічного розвитку, забезпечення оборони і правопорядку, виконання в суспільстві єдиних законів і правових норм, взаємодії з іншими державами та світовими інститутами. Регіональні та місцеві органи влади формують і використовують фінансові ресурси з метою виконання більшої частини соціальних функцій, що обумовлено близькістю місцевих органів влади до конкретної людини.

1.3. Фінансовий потенціал як детермінанта ендогенноорієнтованого розвитку регіону

Сучасні тенденції світового розвитку вимагають від регіонів підвищення фінансового самозабезпечення та посилення власних конкурентних переваг. В таких умовах прийняття найважливіших управлінських рішень і побудова фінансового механізму на рівні регіонів не може базуватися на простому підрахунку обсягу наявних фінансових ресурсів, а вимагає мобілізації та ефективного використання усього фінансового потенціалу регіону.

Зважаючи на те, що визначальним джерелом акумулювання фінансових ресурсів для регіонального розвитку в сучасних умовах є ендегенний потенціал регіону, вважаємо за необхідне розглянути теоретичні та практичні аспекти формування, нарощення та використання фінансового потенціалу регіону.

На переконання авторів, фінансовий потенціал регіону визначає здатність фінансової системи регіону забезпечити зростання і розвиток у коротко- та довгостроковій перспективі за рахунок максимальної акумуляції та ефективного використання доступних фінансових ресурсів, а також умови, що створюються органами влади, бізнесом, домашніми господарствами регіону для досягнення визначених фінансових результатів, забезпечення розширеного відтворення та

соціального розвитку. При цьому критеріальними умовами досягнення поставлених цілей є опора на власні джерела фінансування поточних потреб регіону; здатність залучення у необхідних обсягах та на прийнятних умовах зовнішніх ресурсів; формування ресурсної бази при допустимому рівні ризику; наявність інститутів, забезпечуючих ефективність управління фінансами регіону.

Важливо наголосити на взаємозв'язку фінансового потенціалу регіону та його ролі у фінансовому забезпеченні регіонального розвитку, (рис. 1.3). Цей напрямок дослідження дозволяє показати інституційний зміст фінансового потенціалу, визначити його залежність від фінансової інфраструктури регіону, а також механізм функціонування та регулювання фінансового потенціалу регіону.

Фінансовий потенціал регіону дозволяє говорити про можливості формувати ресурси фінансової системи регіону та забезпечувати її функціонування, тобто їх можна розглядати не лише як об'єкти, що володіють синергетичною властивістю, а й як суб'єкти, що формують синергетичний вплив на розвиток регіональної соціально-економічної системи в цілому. Йдеться про те, що взаємодія фінансових потоків окремих економічних суб'єктів регіону визначає необхідність розвивати фінансовий потенціал території та її фінансову систему для отримання синергетичного ефекту, який дозволяє підвищувати рівень економічного розвитку та якість життя населення регіону. Такий синергетичний ефект в соціально-економічній системі регіону проявляється в наступному:

- формування економічного потенціалу регіону відбувається на основі факторів просторового розвитку, який безпосередньо впливає на діяльність всіх суб'єктів господарської системи – фірми, домогосподарства, органи управління, інфраструктуру тощо. Інтенсифікація потоків (фінансових, товарних, людських, інформаційних) між зазначеними суб'єктами та підвищення ефективності їх діяльності забезпечують зростання економічного потенціалу регіону;
- за рахунок нарощення економічного потенціалу, зростання його вартісної форми та інтенсифікації процесів обміну створюється і розвивається фінансовий потенціал кожного суб'єкта зокрема. Основою для формування фінансового потенціалу території є фінансові потенціали усіх суб'єктів регіональної економічної системи;

- фінансові потенціали цих суб'єктів взаємно впливають один на одного, тому для розвитку фінансового потенціалу регіону в цілому важливо створити умови для максимального залучення та реалізації фінансового потенціалу кожного з суб'єктів, для інтенсифікації внутрірегіональних та міжрегіональних фінансових потоків, а також для залучення в регіон фінансових потоків з інших територій;

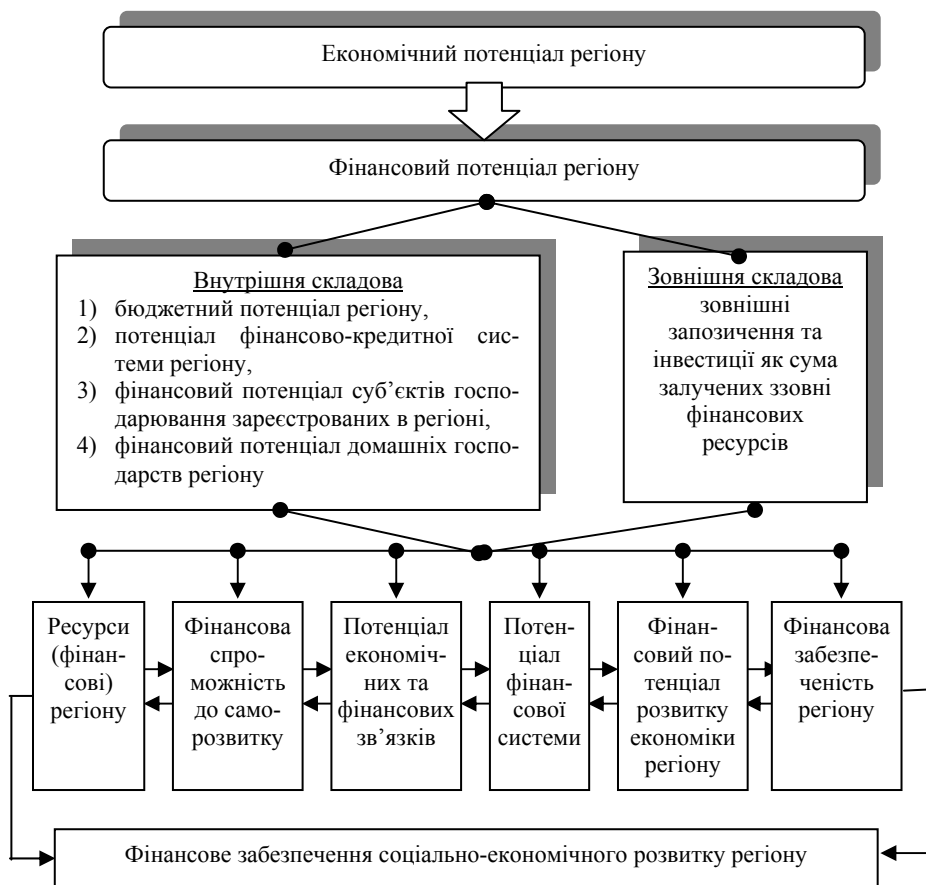

Рис. 1.3. Фінансовий потенціал в системі соціально-економічного розвитку регіону

- взаємопов'язана дія об'єктивних і суб'єктивних чинників зміни регіонального фінансового потенціалу. Імпульс до змін може дати будь-який чинник (впровадження інновацій, законодавчі зміни, розвиток різних видів інфраструктури), при чому, діючий по відношенню до будь-якого суб'єкта регіональної економічної системи. І тоді завдання регіональних органів управління полягає у посиленні позитивних чи погашенні негативних результатів впливу цих чинників управлінськими методами та інструментами;
- чинники всієї сукупності потенціалів, які формують сукупний фінансовий потенціал регіону, реалізуються в межах єдиного господарського механізму. Оскільки у процесі виробництва ВРП задіяні різноманітні ресурси, то для їх розширеного відтворення необхідним є системний вплив через застосування факторів росту – просторового та інноваційного розвитку економіки регіону. Джерелом формування таких факторів може стати як сама регіональна економічна система, так і їх реалізація у зовнішньому, по відношенню до даної території, регіону.

Іншими словами, розвиток фінансового потенціалу регіону можна розглядати як функцію, яка залежить від множини аргументів. Отже, можна стверджувати, що синергетичний ефект елементів фінансового потенціалу регіону полягає у взаємозв'язку між його елементами, який призводить до досягнення більших результатів, ніж в тих випадках, коли вони ж функціонують окремо.

Але, так як синергетичний ефект – поняття багатогранне й неоднозначне, тому досягти його виходить далеко не завжди. На наш погляд, результат об'єднання елементів фінансового потенціалу регіону може стати позитивним тільки в тому випадку, коли кожний з елементів рівною мірою буде підсилювати інший.

Можливості фінансового забезпечення розвитку соціально-економічної системи регіону можуть розглядатися в залежності від часового горизонту їх реалізації (поточне та перспективне фінансове забезпечення). На рис. 1.4 визначено, які ж елементи фінансової системи та яка структура їх фінансового потенціалу відповідають такому розмежуванню.

Таким чином, фінансовий потенціал регіону не можна трактувати як просту суму фінансових потенціалів суб'єктів економічної системи регіону, оскільки їх взаємодія дозволяє говорити про синергетичний

ефект, який і формує кінцевий результат. Крім того, фінансовий потенціал слід розглядати через призму його здатності формувати фінансову основу для соціально-економічного розвитку регіону. Тому ефективність реалізації фінансового потенціалу дозволяє забезпечити фінансову спроможність системи регіону в цілому.

Рис. 1.4. Складові фінансового забезпечення розвитку регіону

Однак, існуюче законодавство щодо регулювання регіонального розвитку та регламентування фінансових відносин між державою і регіонами по суті не вирішують головної проблеми – визначення і оцінки

їх фінансової достатності в забезпеченні соціально-економічного розвитку за рахунок ефективного використання власних фінансових ресурсів. Існуюча методологія побудови державної політики регіонального розвитку не зорієнтована на отримання відповіді на такі питання, як:

- здатність регіонів забезпечувати розвиток територій, що входять до його складу, за рахунок власних фінансових ресурсів;
- наявність резервів, які можуть бути спрямованими на забезпечення розвитку регіонів у перспективі;
- величина втрачених можливостей розвитку регіонів в результаті допущених помилок в управлінні ресурсами за попередній період тощо.

На наш погляд, конкретність і повнота відповідей на поставлені питання повинні зайняти ключову позицію в побудові державної політики регіонального розвитку та змістити акценти в принципах бюджетного федералізму з бюджетного вирівнювання на бюджетне регулювання. Останнє передбачає можливість застосування поступовості передачі у законодавчому порядку місцевим бюджетам окремих загальнодержавних доходів або їх частини, в залежності від компетенції органів місцевого самоврядування та визначатись здатністю регіонів до саморозвитку, та їх здатності забезпечувати високий рівень ефективності використання наданих повноважень.

Враховуючи особливості реформування вітчизняної економіки та складність ситуації в якій опинилась держава в результаті наростання суперечностей глобального, міжнародного масштабу, питання, пов'язані з оцінкою власних фінансових можливостей в забезпеченні розвитку країни та її регіонів набувають надзвичайної актуальності та потребують внесення кардинальних змін в методологію формування державної політики регіонального розвитку на основі врахування ресурсних, економічних, соціальних, екологічних, територіально-географічних і інших особливостей кожного регіону. Основні з них такі:

- рівень децентралізації бюджетних коштів держави при формуванні міжбюджетних відносин має визначатись здатністю регіонів до саморозвитку. Це зумовлює необхідність оцінювання фінансових можливостей кожного конкретного регіону, ув'язуючи їх одночасно із тактичними і стратегічними цілями їх соціально-економічного розвитку;
- правомірною слід вважати також постановку питання про необхідність оцінки фінансової спроможності до саморозвитку

кожного регіону, що може стати основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо вибору напрямів розвитку регіонів, визначення потреб в трансфертах з державного бюджету, залученні іноземних інвестицій;

- як невід'ємна складова просторово-територіального устрою держави, регіони України мають досить складну систему фінансової підпорядкованості різним фінансовим інститутам держави, які здійснюють розподільчі і перерозподільчі функції фінансових ресурсів. Це потребує встановлення на правовій основі чітких повноважень кожного з учасників розподільчих відносин при дотриманні загального принципу соціальної справедливості при використанні ресурсного потенціалу держави.

Інтегральним показником, на базі якого має формуватись каркас фінансових відносин між державою і регіонами пропонується визнати величину фінансового потенціалу останніх. Сукупність фінансових потенціалів всіх регіонів країни формує фінансовий потенціал держави. Однак, в межах окремих регіонів існують суттєві розбіжності між обсягами створеного і використаного фінансового потенціалу. Більшість регіонів України, як відомо, забезпечують потреби у фінансових ресурсах для забезпечення соціально-економічного розвитку не тільки за рахунок власних ресурсів, а й дотацій з державного бюджету. При цьому існуюча система розподілу і перерозподілу державного бюджету між регіонами враховує лише їх потреби і не враховує можливості нагромадження власних фінансових ресурсів.

Відсутність взаємозв'язків між потребами регіонів у фінансових ресурсах і можливостями їх нагромадження для реалізації поставлених завдань є однією з ключових причин не тільки дотаційності більшості вітчизняних регіонів, а й пасивності органів місцевого самоврядування в пошуку нових джерел їх створення і ефективного використання.

Регіони України мають реальні можливості підвищити свій фінансовий потенціал за рахунок перелічених вище напрямів вдосконалення управління власними фінансовими ресурсами. Однак, їх реалізація потребує внесення суттєвих змін не тільки в методологію формування державної політики регіонального розвитку, а й в систему управління власним фінансовим потенціалом регіонів.

В сучасних умовах фінансовий потенціал вже не може розглядатися лише з погляду ресурсного підходу як сукупність фінансових ресурсів, які формуються та використовуються суб'єктами регіональної

соціально-економічної системи для забезпечення виробничо-економічної діяльності, виконання соціальних функцій, досягнення стійкості регіонального розвитку. Зазначене доводить необхідність формування системи управління фінансовим потенціалом регіону (рис. 1.5), розробки концептуальних засад реалізації такого управління, визначення цільових імперативів управління фінансовим потенціалом на мезорівні.

Перш ніж приступити до викладу самої концепції управління фінансовим потенціалом регіону окреслимо низку положень, які лежать в основі розробленої концепції, визначають її логіку та змістове наповнення.

По-перше, регіон розглядається авторами як складна соціально-економічна система, яка є складовою системи вищого порядку – національної економіки, а, отже, перебуває під її регулюючим впливом та узгоджує власні цілі розвитку із її цілями.

По-друге, фінансовий потенціал регіону виступає структурним елементом економічного потенціалу регіону, і є похідним від результативності виробничо-господарської і фінансової діяльності суб'єктів економіки, розташованих на території регіону, та здатності органів місцевого самоврядування спрямовувати акумульовані кошти на забезпечення соціально-економічного розвитку.

По-третє, управління фінансовим потенціалом регіону повинно відбуватися на основі сучасних теорій, які передбачають необхідність державного регулювання з метою забезпечення оптимальних співвідношень в досягненні екологічних, економічних і соціальних цілей регіонального розвитку.

По-четверте, величина власного фінансового потенціалу в системі управління розвитком регіону є об'єктивним критерієм оцінки фінансової самодостатності та спроможності, а також визначення необхідних для реалізації прийнятих управлінських рішень обсягів додаткових зовнішніх інвестицій.

Управління фінансовим потенціалом регіону опосередковує процес діяльності усіх суб'єктів управління по формуванню фінансових ресурсів, створенню, нарощуванню і ефективному використанню фінансового потенціалу. Управління фінансовим потенціалом повинно здійснюватися безперервно з врахуванням особливостей цього регіону і сучасних реалій, а також дії зовнішніх нерегульованих на рівні регіону чинників. Отже, необхідно передбачити можливість гнучкого і оперативного прийняття управлінських рішень, що впливають на усі аспекти діяльності регіону. Це особливо важливо, оскільки нині на регіональному рівні гостро відчувається зміна пропорцій державного і корпоративного впливу на

можливості економічного зростання регіону, має місце висока динамічність та посилення дії чинників зовнішнього середовища.

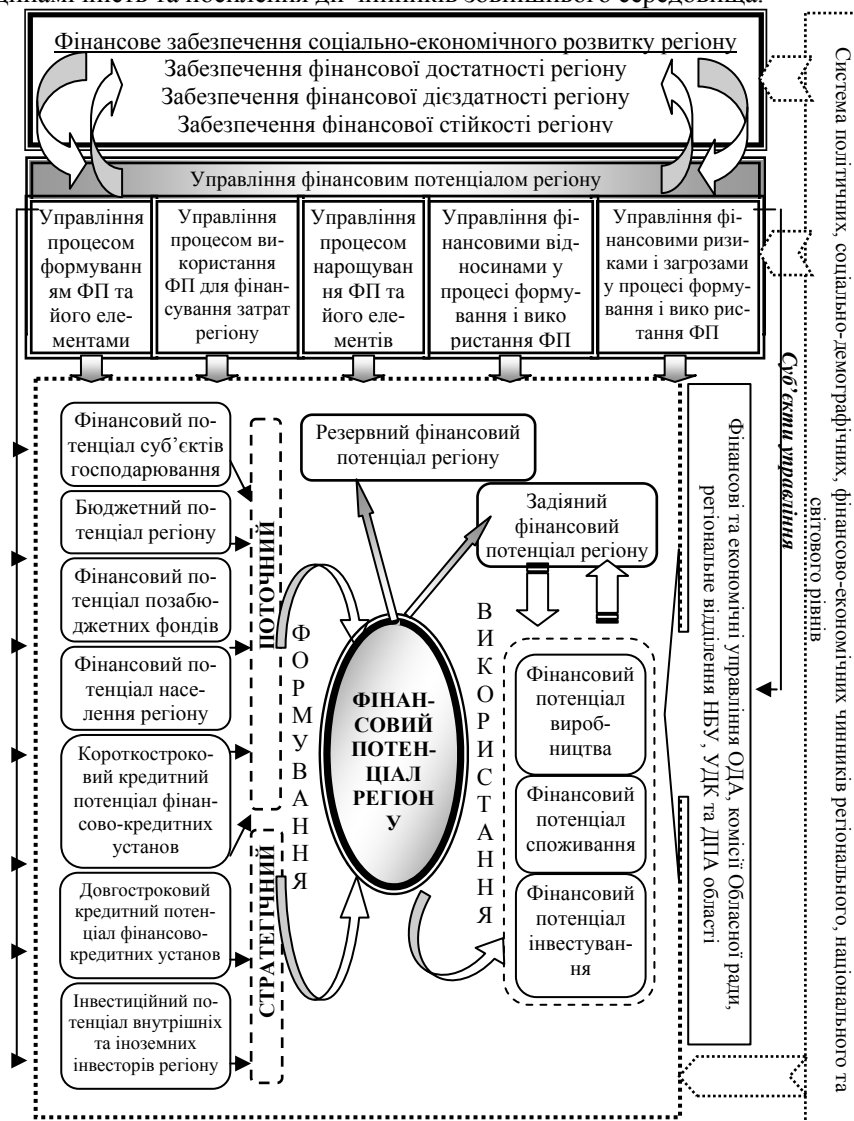

Рис. 1.5. Система управління фінансовим потенціалом регіону

Досягнення ефективності управління фінансовим потенціалом регіону безпосередньо залежить від обраних цілей та пріоритетів як в управлінні фінансовим потенціалом, так і у фінансовій політиці регіону загалом. З огляду на те, що система управління фінансовим потенціалом розглядається як структурний елемент фінансової системи регіону, то *цільовим імперативом* управління слід визнати фінансове забезпечення регіонального соціально-економічного розвитку та досягнення фінансової спроможності регіону. Дана мета конкретизується у таких підцілях як забезпечення фінансової достатності регіону, фінансової дієздатності регіону та фінансової стійкості регіону¹⁸. Означені цілі є проміжними у досягненні розширеного відтворення усіх сфер діяльності регіону, забезпеченні конкурентоспроможності регіону у національному та світовому вимірі, підвищенні якості життя населення регіону.

Важливою складовою кожної концепції управління є детермінація принципів, на яких вона ґрунтується. Управління фінансовим потенціалом регіону повинно базуватися на взаємопов'язаних і взаємообумовлених *принципах*, що дозволяють досягнути поставлених цілей:

- принципі синхронності розвитку макро-, мезо- і мікрорівнів, спрямованому на створення умов для підвищення фінансово-економічної і соціальної ефективності діяльності суб'єктів господарювання, фінансово-банківських інститутів, домашніх господарств, які в кінцевому підсумку сприятимуть розвитку регіонів і національного господарства країни загалом;
- принципі адаптації до змін зовнішнього середовища, спрямованому на отримання максимальної вигоди від використання позитивних чинників і тенденцій мега- і макрорівня шляхом коригування рішень, що приймаються, і заходів, що реалізуються, а також створення механізмів захисту від прояву дестабілізуючих чинників і тенденцій;
- принципі приватно-державного і соціального партнерства, що дозволяє гармонізувати інтереси держави, бізнесу та населення, що проживає на території цього регіону в частині створення і розвитку виробничої і соціальної інфраструктури, поліпшення екологічної ситуації, підвищення добробуту і рівня зайнятості;

---

¹⁸ Вахович І. М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізми забезпечення : монографія / І. М. Вахович, І. М. Камінська. – Луцьк : Надстир'я, 2009. – 400 с.

- принципі акумуляції тимчасово вільних фінансових ресурсів, залучення яких сприятиме збільшенню фінансового потенціалу регіону і його суб'єктів і, як наслідок, їх інвестиційних можливостей;
- принципі виявлення та використання резервів фінансового потенціалу регіону, зокрема шляхом залучення інноваційних методів управління своїми фінансовими ресурсами, що сприятиме нарощенню фінансового потенціалу регіону;
- принципі фінансово-економічної безпеки, що забезпечує захист від можливих об'єктивних і суб'єктивних загроз;
- принципі стимулювання, що припускає зацікавленість усіх сторін в досягненні максимального результату: зростанні фінансових потоків і підвищенні ефективності їх використання;
- принципі транспарентності, що дозволяє отримати достовірну і повну інформацію про фінансові потоки усіх суб'єктів економіки регіону.

Для управління фінансовим потенціалом регіону пропонується використати процесний підхід, оскільки він дозволяє забезпечити збалансованість та взаємоузгодженість усіх процесів, функцій та видів діяльності в регіоні, орієнтованих на зростання фінансового потенціалу та розвиток. Управління фінансовим потенціалом регіону на основі процесного підходу потребує визначення пріоритетних процесів, які забезпечують необхідні умови для розвитку фінансового потенціалу регіону. Такими *процесами* визначено наступні:

- *управління процесом формування потенціалу* і його елементів – формування адекватної потребам і можливостям регіону податкової системи, розвиток банківських і небанківських кредитних організацій, розвиток страхового ринку і ринку цінних паперів; створення умов для формування фінансових ресурсів господарюючих суб'єктів і домашніх господарств (фінансування поточних і капітальних витрат);
- *управління процесом використання потенціалу* для фінансування поточних і капітальних витрат усіх суб'єктів регіональної економіки – створення умов розподілу і перерозподілу фінансових потоків, підвищення ефективності їх використання (підвищення результативності і ефективності діяльності);
- *управління процесом нарощування потенціалу* на усіх макро-, мезо-, мікрорівнях – створення умов для здійснення

заощаджень і накопичень держави, суб'єктів господарювання, населення (досягнення стабільності розвитку);

- *управління фінансовими відносинами*, що виникають в процесі формування і використання потенціалу між державою і регіональними органами влади; між органами влади та суб'єктами економіки – юридичними і фізичними особами та ін. – з метою гармонізації інтересів держави, регіону, організацій і населення;
- *управління фінансовими ризиками*, що виникають в процесі формування, використання і нарощення потенціалу, і загрозами – загальноекономічними, інфляційними, кредитними, ліквідності, валютними, процентними, інвестиційними, податковими, втрати ділової репутації, упущеної вигоди, бізнес-ризик, банкрутства (створення необхідних фондів і резервів).

Результуючими *критеріями* управління фінансовим потенціалом регіону є кількісні та якісні зміни у процесі фінансового забезпечення регіонального розвитку. Кількісним критерієм ефективності управлінських рішень є зростання фінансового потенціалу регіону та задіяння його резервної частини для досягнення соціально-економічних цілей регіону. Якість управління фінансовим потенціалом регіону оцінюється підвищенням ефективності його використання та зниженням впливу дестабілізаційних чинників на регіональний розвиток.

Важливим питанням також є подолання патерналістських настроїв на регіональному та місцевому рівнях управління, запровадження в практику господарювання системи стимулювання місцевих органів влади з боку держави за їх здатності акумулювати фінансовий капітал в регіонах та створення умов для його ефективного використання в межах регіонів.

1.4. Наукові засади організації та розвитку фінансової системи регіону

Фінанси регіону не можна розглядати відокремлено від фінансової системи регіону, в межах якої відбувається формування, використання та нарощення його фінансового потенціалу. Фінансова система регіону формує інституційне підґрунтя для функціонування та управління фінансами регіону. З огляду на необхідність створення в Україні чітко функціонуючої моделі економічного зростання на регіональному рівні, одним із найбільш вагомих питань залишається пошук шляхів

формування такої фінансової системи регіону, яка б була спроможна забезпечити його соціально-економічний розвиток на основі ефективного використання ендегенного потенціалу.

Фінансова система – один із основних елементів економічної системи будь-якого рівня, вона виступає критерієм ефективності розвитку, функціонування та дієвості економічної політики. У найбільш загальному трактуванні фінансову систему можна розглядати як сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, які є у розпорядженні держави, регіону чи території. Фінансова система, явище об'єктивне. Це зумовлено тим, що фінансова система виникла з появою держави і нерозривно пов'язана з її функціонуванням. В Україні на шляху до ринкового типу фінансової системи накопичилося багато проблем, а саме: відсутність системного підходу до реструктуризації фінансової системи, надто повільний темп реформ, нечітка визначеність з конкретним напрямом реформ, відсутня стратегія і тактика, відсутність ефективності функціонування фінансової системи.

Сьогодні вже ні в кого не виникає сумнівів, що фінансова система є невід'ємним атрибутом будь-якої держави, однак ряд науковців досить скептично ставиться до існування фінансової системи нижчого рівня, зокрема регіону (області в Україні) чи окремої території. Але регіон, як адміністративно-територіальна одиниця, володіє ознаками системи, націленої на економічне зростання й покращення добробуту його населення, тому її об'єктивною складовою є фінансова система, яка повинна виконувати функцію фінансового забезпечення розвитку регіону.

Для теорії і практики важливе значення має спеціальне обґрунтування сутності та структури фінансової системи регіонального рівня на основі загальних методологічних підходів, одним з яких є системний підхід. Такий підхід дозволяє досягнути вищого ступеня осмислення і пізнання даного явища.

Фінансова система регіону, як будь-яка інша система, повинна володіти трьома загальносистемними властивостями: цілісністю, ієрархічністю та інтегративністю. Окрім цього, до основних принципів формування і функціонування фінансової системи регіону відносно: єдності, консолідації фінансових ресурсів, динамічності, відносно самостійності.

Цілісність фінансової системи регіону проявляється в тому, що зміна структури, зв'язків та поведінки кожного її структурного

елемента впливає на інші економічні суб'єкти та провокує зміну системи загалом. Умовою існування фінансової системи регіону є наявність системних зв'язків між її елементами на усіх рівнях. Такі зв'язки обумовлені відмінністю потреб та інтересів учасників системи.

Ієрархічність. Відповідно до тези Г. Альтшуллера: «Системи існують не самі по собі. Кожна з них входить у надсистему і становить одну з її складових та одночасно взаємодіє з іншими її частинами; а також кожна з них складається із структурних елементів – підсистем. Підсистемами виступають, в першу чергу, необхідні для стабільного функціонування та розвитку системи елементи (вузли, блоки), без яких система втрачає свої системні властивості»¹⁹.

Таким чином, *ієрархічність* фінансової системи регіону означає, що вона виступає підсистемою у системі вищого рівня (надсистемі), а кожний її структурний елемент одночасно розглядається як підсистема. Для фінансової системи регіону надсистемою виступає фінансова система держави, міжнародні фінансові системи та світова фінансова система, і навіть – суспільство чи світова економіка. Надсистема завжди показує роль системи у більш глобальному середовищі і просторі.

Слід наголосити, що фінансові системи регіонів України повинні функціонувати на основі *принципу єдності*, оскільки згідно з Конституцією України та Бюджетним кодексом України в Україні виконання бюджету відноситься до повноважень органів виконавчої влади – Уряду України та місцевих державних адміністрацій. Отже, зважаючи на єдність всієї системи виконавчої влади в Україні формується бюджетна вертикаль. Принцип єдності бюджетної системи України згідно з Бюджетним кодексом України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності²⁰.

Таким чином, принцип єдності поширюється на всю організацію та функціонування бюджетної системи країни та бюджети усіх рівнів, що вимагає його поширення на усі фінансові системи регіонів.

Підсистемами варто розглядати лише ті складові, сукупність яких забезпечує системну властивість фінансової системи регіону. На наш

¹⁹ Альтшуллер Г. С. Творчество как точная наука / Г. С.Альтшуллер. – М. : Советское радио, 1979.

²⁰ Бюджетний кодекс України / Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=267661

погляд, це система органів державного управління, які формують бюджет регіону, суб'єкти підприємницької діяльності, трансрегіональні бізнес-групи, фінансово-кредитні установи тощо.

Фінансовій системі регіону притаманні такі протилежні характеристики як:

з одного боку, вона розглядається в якості структури, вбудованої у вертикаль національної господарської та фінансової системи, тобто включена до складу фінансової системи держави, національної економіки;

з іншого боку, вона є відокремленою та територіально локалізованою в межах регіону, оскільки їй притаманна системна властивість її структурних елементів, а також власний потенціал організування, функціонування і розвитку.

Інтегративність – це властивість, яка дозволяє говорити, що системі загалом притаманні характеристики, які не властиві для кожного її елемента зокрема. Тут важливо сказати, що лише ті зв'язки, які перетворюють взаємодіючі суб'єкти в єдине ціле можна ототожнювати з інтеграцією²¹.

Зазначене вимагає функціонування фінансової системи регіону на основі *принципу консолідації фінансових ресурсів* суб'єктів фінансових відносин. Процес консолідації фінансових ресурсів регіону може здійснюватись в різних формах та з різними функціональними цілями. Це – визначення розрахункових індикаторів і кількісних параметрів фінансів регіону та використання їх з аналітичною метою; розробка соціально-економічних програм та прогнозів розвитку регіону; оцінка положення регіону в економічній та фінансовій системі країни; розробка перспективного фінансового плану регіону.

Фінансова система регіону володіє низкою властивостей, які існують у процесі взаємодії та інтегрування її підсистем. До таких можна віднести: відкритість, динамічність, стохастичність (система не піддається точному прогнозуванню), відносну самостійність.

Фінансова система регіону виступає *відкритою* системою, що декларується у бюджетно-податковому законодавстві України, яке також чітко визначає роль держави у взаємодії регіону із зовнішнім фінансовим середовищем. Відкритість фінансової системи регіону може мати як позитивний, так і негативний ефект для регіональної соціально-економічної системи в цілому. Так, притік фінансових ресурсів ззовні, тобто від ланок та суб'єктів фінансової системи, які знаходяться поза

---

²¹ Сторонянська І. Міжрегіональна інтеграція в Україні : монографія / І. Сторонянська, С. Шульц. – Львів : Арал, 2007. – 298 с.

межами регіону, можна розглядати як позитивний ефект. І навпаки, відтік фінансових ресурсів з регіону дає негативний ефект, оскільки зменшує фінансовий потенціал регіону.

Динамічність фінансової системи регіону є наслідком постійної зміни та руху основних характеристик ринку – попиту та пропозиції. Висока динамічність та структурна складність фінансової системи регіону дозволяють її детермінувати як *стохастичну*.

Більш проблемною і дискусійною є думка про *відносну самостійність* фінансової системи регіону. Однак, на наше переконання, поступальний розвиток фінансового потенціалу регіонів є неможливим без надання їх фінансовим системам відносної самостійності. Однак, необхідним критерієм ефективності функціонування фінансової системи регіону можуть слугувати фінансові пропорції, що складаються в даному регіоні. Сформовані фінансові пропорції та їх динаміка дозволяють визначити забезпеченість фінансовими ресурсами процесів економічного, інноваційного та соціального розвитку регіону.

Фінансова система регіону розглядається одночасно як сукупність фінансових інститутів, що функціонують в регіоні, та фінансових інструментів їх регулювання; а також як сукупність фінансових потоків та грошових фондів. З одного боку, фінансова система представлена фінансовими інститутами, які здійснюють діяльність на території регіону. До них відносяться всі установи, які мають вплив на формування доходів та видатків регіонального фінансового потенціалу – місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також територіальні органи державних відомств (податкових, наглядових, контролюючих, банківських тощо). До фінансових інститутів також можна віднести банківські установи, які діють в регіоні, як загальнодержавного масштабу, так і регіональні банки, інститути фондового ринку, територіальні страхові організації, регіональні фондові біржі.

Діяльність такої кількості різноманітних та різнопрофільних установ повинна координуватись, щоб запобігти дестабілізації функціонування фінансової системи регіону загалом. Для цього на рівні держави та регіону використовуються фінансові регулятори та інструменти індикативного і нормативно-адміністративного характеру. Їх вибір може бути здійснений через аналіз фінансових пропорцій в регіоні.

З іншого боку, об'єктивна складова фінансової системи регіону представлена фінансовими потоками та грошовими фондами.

Сукупність фінансових потоків в регіоні охоплює бюджетні потоки, ресурси позабюджетних територіальних фондів (пенсійного, страхових), потоки фінансово-кредитної системи, фондового ринку тощо, а також фінансові ресурси підприємств та організацій реальної сфери економіки, бюджетних установ, домашніх господарств (доходи, видатки, заощадження населення). В сукупності вони являють собою фінансовий потенціал регіону.

Існує декілька теоретичних схем, на основі яких можна класифікувати сукупність фінансових потоків та грошових фондів в регіоні:

- за ланками фінансової системи;
- за секторами економіки;
- за зустрічними фінансовими потоками через фінансовий ринок.

На сьогоднішній день всі ланки фінансової системи регіону (за винятком фондового ринку) представлені в регіонах складною сукупністю фінансових відносин, які повинні бути об'єктом індикативного регулювання з боку фінансових інститутів та нормативно-законодавчого механізму. Щодо фондового ринку, то незважаючи на його швидкий розвиток протягом останніх десятиліть, досі не можна сказати про його розвиненість у всіх регіонах України.

Групування фінансових потоків за секторами економіки регіону базується на застосуванні на регіональному рівні системи національних рахунків (СНР). Національні рахунки розробляються Державним комітетом статистики згідно з стандартом СНР, прийнятим міжнародними організаціями у 1993 р.

В СНР застосовується групування економічних одиниць за інституціональними секторами. Сектор являє собою сукупність одиниць (тобто господарюючих суб'єктів, які можуть від свого імені володіти активами, приймати зобов'язання, здійснювати економічну діяльність та операції з іншими одиницями), однорідних з точки зору виконуваних ними функцій та джерел фінансування.

Відповідно до міжнародного стандарту у СНР інституційні одиниці групуються в п'ять секторів:

- нефінансові корпорації, до яких належать інституційні одиниці, які займаються ринковим виробництвом товарів і послуг для продажу за цінами, що покривають витрати виробництва і дають прибуток;
- фінансові корпорації – комерційні інституційні одиниці, що спеціалізуються на фінансових послугах чи допоміжній фінансовій діяльності (банки, страхові компанії тощо);

- сектор загального державного управління, до якого належать органи управління центрального та місцевого рівнів, некомерційні бюджетні організації, фонди соціального страхування;
- сектор домашніх господарств, що об'єднує фізичних осіб як споживачів, а в деяких випадках як фізичних осіб-підприємців;
- сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, до якого входять інституційні одиниці, створені окремими групами домашніх господарств для забезпечення їх політичних, релігійних і професійних інтересів, а також для надання соціально-культурних послуг (соціально-культурні підрозділи нефінансових корпорацій) безоплатно або за цінами, що не мають економічного значення²².

Секторна модель фінансової системи регіону має важливе значення для поглиблення регіональної фінансової політики, формування системи фінансових пропорцій, розкриття взаємозв'язків та взаємозалежностей у фінансових потоках. Вона концентрує увагу не лише на бюджетних аспектах фінансового потенціалу регіону, а й на всіх його структурних частинах, вказує на важливе значення фінансів та фінансового потенціалу підприємств, а також фінансового сектора домогосподарств. Тому в подальшому будемо притримуватися структури фінансової системи регіону за принципом секторів.

Таким чином, до засадничих положень (принципів) функціонування фінансової системи регіону слід віднести:

- фінансова система регіону виступає інтегрованою, територіально локалізованою та відносно самостійною структурою, яка володіє властивостями динамічності, відкритості та стохастичності;
- фінансова система регіону функціонує на засадах ієрархічності та інтегративності, тобто одночасно розглядається як складова фінансової системи держави та як сукупність структурних елементів (ланок та секторів), яка характеризується синергічним ефектом;
- фінансова система регіону є складно структурованою та консолідованою категорією, фінансовий потенціал якої включає бюджетні ресурси, податковий потенціал, фінансові потенціали

²² Програма розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2003 р. N 475. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=475-2003-%EF>

підприємств, фінансово-кредитної системи, фондового ринку та фінанси домашніх господарств;

- регулювання фінансової системи регіону відбувається шляхом використання фінансових регуляторів та інструментів індикативного і нормативно-адміністративного характеру, вибір яких відбувається на основі дослідження пропорційності фінансового розвитку регіону.

Завдання фінансової системи регіону обумовлюються функціями фінансів. У контексті реалізації *відтворювальної* функції фінансів вона забезпечує: а) мобілізацію та оптимальне розміщення фінансових ресурсів; б) способи переміщення фінансових ресурсів у часі і просторі; в) забезпечення ліквідності та управління ризиками; г) формування інформаційної підтримки.

З метою реалізації *розподільної* функції фінансів на фінансову систему покладаються такі завдання: а) алокація ресурсів між приватним і державним секторами; б) забезпечення справедливого розподілу доходів у суспільстві; в) здійснення перерозподілу доходів з метою усунення дисбалансів, зумовлених недоліками ринкових механізмів; г) формування системи форм і методів, інструментів та важелів фінансового впливу на темпи й пропорції соціально-економічного розвитку. Забезпечення виконання *контрольної* функції досягається шляхом: а) формування інформаційної бази; б) створення відповідної сукупності органів фінансового контролю²³.

Цільова функція та критерій ефективності функціонування фінансової системи регіону полягають у стабільності фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону та зростанні життєвого рівня його населення. Фінансова система регіону повинна працювати на забезпечення наступних пріоритетів:

- покращення інвестиційного клімату регіону, забезпечення конкуренції та створення потужних фінансово-кредитних інститутів. Це вимагає забезпечення надійного захисту прав власності, підвищення ефективності діяльності системи державного управління, зокрема, на регіональному рівні;
- стимулювання розширення обсягів приватного фінансування інфраструктурних проектів за рахунок різноманітних механізмів приватно-державного партнерства та удосконалення політики тарифного регулювання на регіональному рівні;

---

²³ Исаев Э. А. Финансовый потенциал крупного экономического региона : монография / Исаев Э. А. – М. : Экономика, 2007. – 208 с. – С. 27

- прискорення розвитку механізмів приватно-державного партнерства, спрямованих на сприяння приватним інвестиціям. Необхідною умовою цього є концентрація державних та приватних інвестицій на пріоритетних напрямках економічного зростання;
- розвиток людського капіталу, створення ефективної, орієнтованої на кінцевий результат соціальної інфраструктури, що вимагає збільшення обсягів та підвищення ефективності використання бюджетних інвестицій;
- забезпечення розвитку існуючих та формування нових центрів економічного розвитку в регіонах, подолання депресивності адміністративних районів та регіонів. Це можливо за умови проведення активної кластерної політики.

Вирішення означених завдань безпосередньо пов'язане із рівнем розвиненості фінансової системи регіону, ефективністю її функціонування та спроможністю виконувати покладені на неї функції. В сучасних умовах зазначені проблеми перестають вже розглядатись в контексті лише фінансових систем різного ієрархічного рівня, а переходять у площину політичних та загальноекономічних питань, оскільки є вагомими складовими досягнення безпеки розвитку регіонів та держави в цілому.

Дослідження методологічних підходів різних авторів до визначення напрямків розвитку регіональної фінансової системи та аналіз існуючої практики її функціонування дозволили сформулювати критеріальні детермінанти управління фінансовою системою регіону, спрямовані на забезпечення її стійкості та безпеки в умовах фінансово-економічної глобалізації (рис. 1.6).

По-перше, забезпечення платоспроможності та кредитоспроможності (як одного з основних критеріїв) фінансової системи регіону. Йдеться про те, що регіон повинен володіти достатнім обсягом фінансових ресурсів та фінансового потенціалу для своєчасного виконання всіх платіжних зобов'язань, пов'язаних з торговельними, кредитними чи іншими операціями. Такої думки притримуються А. Фаттахов²⁴ та Н. Бескоровайная²⁵. Проблема достатності фінансових

²⁴ Фаттахов А. Стратегия управления финансовой устойчивостью региональных экономических систем (на материалах Республики Башкортостан) / А. Фаттахов. Автореф на соискание ... к.э.н. 08.00.05. – Ижевск : ГОУ ВПО «Удмуртский государственный университет», 2005. – http://elibrary.udsu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/745/05_20_003.pdf?sequence=2

ресурсів у регіоні тісно корелює з такими питаннями як забезпечення конкурентоспроможності економічної системи регіону в цілому, ефективності використання фінансових ресурсів, здатності до задоволення гідних стандартів життя населення регіону, реалізації в житті ідей реструктуризації та інноваційного розвитку. Однак, основним чинником своєчасного виконання фінансових зобов'язань є збалансування вхідних та вихідних фінансових потоків в регіоні.

Рис. 1.6. Критерії ефективності управління фінансовою системою регіону

По-друге, досягнення збалансованості доходів і витрат. Дана властивість безпосередньо пов'язана з попередньою. Так, В. П. Пантелєєв і С. П. Халява визначають фінансову стійкість як перевищення доходів над витратами. Дане твердження дозволяє говорити, що фінансова стійкість регіональної системи залежить від рівня її прибутковості, що, на нашу думку, не зовсім вірно. Безумовно,

²⁵ Бескорвайная Н. С. Методологические аспекты исследования региональной финансовой системы / Н. С. Бескорвайная / Мат-лы ХЫЫ региональной науч.-техн. конференции «Вузовская наука – Северо-Кавказскому региону». Т.3. Экономика. – Ставрополь, 2008. // www.nestu.ru; Бескорвайная Н.С. Методология системного подхода к исследованию финансовой системы региона / Н. С. Бескорвайная // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – №5. – С.38-46

рівень прибутку є важливим узагальнюючим показником діяльності будь-якої фінансової системи, але для визначення фінансової стійкості потрібно знати, за рахунок яких джерел його отримано і як він був розподілений. Ознакою фінансової спроможності та стійкості насамперед є стабільність джерел доходу.

По-третє, ефективність функціонування фінансової системи регіону. Так, якщо обсяги фінансових ресурсів є кількісною характеристикою розвитку регіональної фінансової системи, то ефективність їх використання слід розглядати як якісний параметр. Як зазначають Федосов В., Опарін В., Львовчкін С.²⁶, «потенційна дієздатність фінансових ресурсів залежить від двох основних чинників. Насамперед, безумовно, від їх загального обсягу. Домінуючою проблемою у фінансах є, як правило, нестача ресурсів. Тому першочерговим завданням провідних фінансових органів та інституцій – міністерства фінансів та центрального банку – завжди є створення передумов та всебічне сприяння зростанню обсягів фінансових ресурсів при забезпеченні стабільності національної грошової одиниці. Але не меншою мірою продуктивність фінансових ресурсів обумовлюється їх раціональним розміщенням, яке має забезпечити як вільний доступ до ресурсів, так і стимулювання ефективності їх використання». Таким чином, обсяги фінансових ресурсів повинні зростати не заради збільшення їх кількості, а задля досягнення соціально-економічного розвитку регіону. Досягнення даної цілі напряду залежить від здатності суб'єктів фінансово-економічних відносин оптимально розподіляти та ефективно використовувати фінансові ресурси в межах цілісної регіональної системи.

По-четверте, відносна фінансова самостійність та незалежність. Реалізація принципу відносної самостійності фінансової системи регіону безпосередньо пов'язана із її здатністю самостійно генерувати необхідні обсяги фінансових ресурсів та незалежністю від зовнішніх джерел надходжень фінансових ресурсів. На таких позиціях стоять Н. Сабітова, А. Поддєрьогін та Л. Наумова. На думку останніх, життєдіяльність регіональної економічної системи напряду залежить

---

²⁶ Львовчкін С. Трансформація та розвиток фінансової системи України / С. Львовчкін, Опарін В., Федосов В. // Ринок цінних паперів України. – 2003. – №1-2. – С. 13-14.; Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : Монографія / за наук. ред. В. Федосова./ Львовчкін С., Опарін В., Федосов В. — К.: КНЕУ, 2002. – 387 с. – С.141.

від здатності територіальної громади формувати власні фінансові ресурси, стабілізуючи тим самим фінансову базу регіону²⁷.

Оскільки лівова частка фінансових ресурсів регіону припадає на місцеві бюджети, низка економістів пов'язує спроможність та стійкість регіональної фінансової системи із стійкістю бюджетів (Н. Старостенко, Л. Наумова, О. Кириленко²⁸). Основними показниками фінансової стійкості, згідно з даним підходом, виступають співвідношення власних та закріплених доходів місцевих бюджетів, а також частка в них обсягів офіційних трансфертів. Безумовно, зважаючи на обсяги вхідних та вихідних фінансових потоків регіональної системи та єдність бюджетної системи країни, мова може йти лише про відносну незалежність фінансових систем регіонів. Однак, саме фінансова самостійність у прийнятті рішень щодо соціально-економічного розвитку регіону сьогодні стає визначальним чинником реалізації концепції конкурентоспроможного регіоналізму.

По-н'яте, досягнення безпеки розвитку фінансової системи, яка базується на здатності системи виконувати свої функції всупереч дії ендогенних та екзогенних факторів та формувати передумови для подальшого розвитку як самої фінансової системи, так і регіону загалом. На цій властивості фінансової системи наголошують Р. Ахметов²⁹, Б. Карпінський та О. Герасименко³⁰, О. Лакшина та Є. Чекмарьова³¹. Зокрема, на думку Р. Ахметова, фінансову безпеку регіональної системи слід розглядати як складову зовнішньоекономічної безпеки, яка перебуває під постійним впливом зовнішніх та внутрішніх

²⁷ Наумова Л. Ю. Бюджетний механізм фінансової стабілізації економіки / Л. Ю. Наумова // Фінанси України. – 2003. – №4. – С. 19-28; Поддєрьогін А. М. Деякі питання фінансової стабілізації в Україні / А. М. Поддєрьогін, Н. Ю. Наумова // Фінанси України. – 1999. – №10 – с. 63-68.; Сабитова Н. М. К вопросу о финансовой устойчивости субъектов РФ / Н. М. Сабитова // Финансы и кредит – 2005. – № 6. – С. 30-32.

²⁸ Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста / Н. Старостенко // Економіка України. – 2005. – №9. – С.38-47.

²⁹ Ахметов Р. Вопросы стабильности финансовых рынков и развитие экономической системы / Р. Р. Ахметов // Финансы. – 2008. – № 1. – С. 78-80.

³⁰ Карпінський Б. А. Збалансованість фінансової системи: можливості досягнення та перспективи регулювання / Б. А. Карпінський, О. В. Герасименко // Актуальні проблеми економіки (укр.). – 2003. – № 11. – С. 46-55; Карпінський Б. А. Основи збалансованості фінансової системи держави / Б. А. Карпінський, О. В. Герасименко // Фінанси України (укр.). – 2003. – № 1. – С. 77-82

³¹ Лакшина О. А. Анализ финансовой стабильности: практика и методология / О. А. Лакшина, Е. Н. Чекмарева // Деньги и кредит. – 2005. – № 10. – С. 24-29.

шоків. В такому випадку фінансова безпека полягає у забезпеченні безперервного стабільного відтворення в фінансово-економічній системі регіону.

Особливу вагомість екзогенних факторів підкреслюють і інші автори. Так, на думку В. Міщенко та В. Жупанина, «найбільшу небезпеку для фінансової системи становить те, що сучасна світова фінансова система через радикальну лібералізацію й інтенсивний рух фінансових потоків, значною мірою спекулятивних, тісно пов'язана з національними економіками країн, що розвиваються, завдяки чому негативні імпульси в розвитку міжнародних фінансових ринків дуже швидко передаються від однієї країни до іншої, спричиняючи ефект зараження... За оцінками науковців, ефект передачі таких негативних імпульсів може коливатися в межах 5-10%, тобто в разі виникнення кризи в одній країні, ймовірність її появи в іншій зростає на відповідну величину»³².

На нашу думку, дане твердження має силу і до фінансових систем нижчого, ніж державний рівня. Однак, на фінансову безпеку регіону додатково накладаються небезпеки порушення стійкості розвитку фінансових систем інших регіонів країни. Тобто апріорі фінансова система нижчого рівня володіє меншим запасом безпеки, ніж фінансова система вищого рівня, а відкритість фінансової системи в даному випадку набуває негативного забарвлення.

По-шосте, фінансове забезпечення саморозвитку соціально-економічної системи регіону. Як зазначає Я. Жовнірчик³³, створення власної фінансової системи – провідний фактор економічного саморозвитку територіальної громади, в основі якого лежить розвинута фінансова інфраструктура, що включає фінансові інститути, фінансові технології і фінансовий інструментарій. Економічний саморозвиток регіону та його територіальної громади може бути забезпечений за рахунок перерозподілу джерел фінансування (між місцевими та державним бюджетом), а також активізація використання недостатньо використовуваних джерел фінансування (оренда комунальної власності, продаж

³² Міщенко В. Проблеми збалансованості внутрішніх заощаджень та зовнішніх запозичень банків в умовах нестабільності фінансових ринків / В. Міщенко, В. Жупанин // Вісник Національного банку України. – 2008. – №7. – С.8-12.

³³ Жовнірчик Я. Ф. Формування самодостатніх територіальних громад і стратегія їх економічного розвитку / Я. Ф. Жовнірчик // Університетські наукові записки. – 2005. – №1-1 (13-14). – С.324-331. – <http://www.univer.km.ua/visnyk/773.pdf>

незадіяних активів тощо). При цьому значним джерелом саморозвитку може стати інвестування через ринок цінних паперів. Поєднання кількох видів фінансових інструментів, у т.ч. і операції з цінними паперами, в одну регіональну фінансову систему для вирішення фінансових проблем регіону є першочерговим завданням функціонування фінансової системи регіону та складає підвалини для забезпечення фінансової основи економічного саморозвитку регіону в цілому.

Отже, ефективність функціонування та розвитку фінансової системи регіону безпосередньо визначається структурою джерел фінансування соціально-економічного розвитку регіону. Зростання стійкості та безпеки фінансової системи регіону можливе за умови зростання частки власних доходів та зниженням залежності від зовнішніх джерел фінансування. З точки зору управління, ефективність функціонування регіональної фінансової системи залежить від рівня її самостійності; спроможності регіональної фінансової системи забезпечувати як фінансову збалансованість матеріально-сировинних і грошових потоків, так і можливість залучати необхідні фінансові ресурси для реалізації програмних заходів соціально-економічного розвитку; здатності забезпечити його економічний саморозвиток та фінансову безпеку.

Таким чином, удосконалення механізму управління фінансами регіону в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку регіону має здійснюватись з урахуванням таких завдань:

- раціональне використання власного фінансового потенціалу;
- пошук ефективних джерел короткострокового та довгострокового фінансування;
- фінансове забезпечення стратегічних рішень;
- розвиток фінансової системи регіону та підвищення ефективності фінансового менеджменту на мезорівні.

РОЗДІЛ 2. Фінансові механізми регулювання соціально-економічного розвитку регіону

2.1. Бюджетне регулювання регіонального розвитку: проблеми та підходи до модернізації

Одним з основних завдань демократизації суспільного життя є наближення системи прийняття управлінських рішень та надання суспільних послуг до їх кінцевих споживачів, що вимагає поступової передачі прав і пов'язаної з ними відповідальності за розвиток регіонів з центру на місця, від уряду до місцевих органів влади. Реалізація зазначеного завдання вимагає модернізації фінансових механізмів забезпечення регіонального розвитку, зміщенні акцентів на стимулювання процесів ефективного використання ендегенного фінансового потенціалу територій.

З огляду на зазначене, розглянемо докладніше джерела фінансового забезпечення регіонального розвитку, при цьому свою увагу звертатимемо не стільки на їх використання для забезпечення поточних потреб життєдіяльності регіону, скільки на визначення їх ролі як механізмів розширеного відтворення соціально-економічної системи регіону.

Фінансова забезпеченість регіону характеризується наявними фінансовими ресурсами та відображає спроможність місцевих органів влади виконувати покладені на них завдання відповідно до законодавства, тобто фінансову забезпеченість можна трактувати як збалансованість між потребами регіону та його можливостями. Відповідно, механізм фінансового забезпечення розвитку регіону – це складова фінансового механізму, що являє собою сукупність усіх нормативів, джерел фінансових ресурсів та методів їх регулювання для формування, розподілу й перерозподілу ресурсної бази регіону.

Вплив цього механізму на різні аспекти виробничої й соціальної сфер має кількісну і якісну визначеність. Кількісна виявляється в обсязі коштів, які виділяються з різних джерел на певні цілі. Вона характеризує підсистему фінансового забезпечення, що є першоосновою дії фінансового механізму. Без відповідних асигнувань неможливе розв'язання жодного завдання розвитку суспільства. При цьому дуже важливо, у який спосіб здійснювалось формування ресурсів, у яких формах і якими каналами відбувався їх рух, на яких

умовах вони виділяються й використовуються. Якісна визначеність фінансового впливу виявляється саме в характері розподілу й руху фінансових ресурсів³⁴.

Перша група фінансових механізмів спрямована на підтримку процесів регіонального розвитку за рахунок коштів державного бюджету країни. Дієвість таких механізмів може бути забезпечена шляхом:

- фінансування системи заходів із соціально-економічного розвитку регіонів, що були включені до відповідних державних програм і, які будуть реалізовуватись, безпосередньо, за рахунок коштів держбюджету;
- підтримки розвитку регіонів за рахунок субвенцій, що передбачені у державному бюджеті;
- застосування інструментів фінансового вирівнювання як складової державної політики регулювання економіки;
- фінансування програм соціально-економічного розвитку регіонів із Державного фонду регіонального розвитку.

Програми соціально-економічного розвитку приймаються на національному рівні законодавчої та виконавчої влади та у переважній більшості мають галузевий або функціональний характер. Поряд з цим, конкретна імплементація результатів проектів у вигляді будівництва, реконструкції, модернізації, розширення, закупівель, освітніх заходів відбувається на конкретній території області, району, міста або селища. Тому участь регіону у реалізації загальнодержавних проектів має сприяти розвитку цього регіону, а кошти із держбюджету можуть відігравати роль ефективного засобу підтримки цього розвитку. Однак, аналіз засвідчує, що існує низка негативних моментів при використанні цього джерела фінансової підтримки регіонального розвитку. Чи не найвагомішим із них є надмірна розпорошеність бюджетних коштів: кількість бюджетних програм регіонального розвитку, що фінансуються та кредитуються з державного бюджету у 2012 р., становить 581 (у 2011 р. – 921), а кількість головних розпорядників бюджетних коштів – 82. За такої ситуації Міністерство фінансів фізично не може проаналізувати ефективність та обґрунтованість всіх бюджетних запитів, а також відповідність напрямів використання фінансових ресурсів стратегічним та поточним завданням соціально-економічної

---

³⁴ Козьменко О. В. Теоретичні аспекти формування фінансів міста та ідентифікація їх структури / О. В. Козьменко, Є. О. Балацький // http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2010_30/10_30_50.pdf

політики уряду. Як свідчить досвід розвинених країн, ефективний розподіл коштів можливий за наявності 10–20 головних розпорядників бюджетних коштів.

Окрім цього, часто такі програми не узгоджені з цілями стратегій регіонального розвитку, спрямовані на будівництво певних об'єктів в регіоні, а не на фінансування регіональних (міжрегіональних) проектів. Іншим недоліком є те, що регіони практично не мають реального впливу на реалізацію таких програм, навіть якщо той чи інший регіон є задіяним в їх реалізації. Відсутні чіткі норми, які б передбачали необхідність залучення регіональних органів влади чи самоврядування у відборі підрядників, виконавців, партнерів, участі у тендерах на закупівлю товарів чи матеріальних цінностей. Зазначене суттєво знижує ефективність державних програм.

Субвенції, як механізм фінансової підтримки регіонального розвитку за рахунок коштів державного бюджету, у значно більшій мірі (аніж фінансування програм) дозволяють врахувати потреби регіонів у бюджетній підтримці і для більшості регіонів України перетворились у головне джерело фінансового забезпечення їх розвитку. Механізм субвенцій передбачає, що їх основне цільове навантаження полягає у здійсненні програм соціального розвитку, компенсації втрат місцевим бюджетам на виконання власних повноважень та реалізація інвестиційних проектів. Поряд з цим, механізм розподілу та визначення обсягів субвенцій характеризується низкою недоліків. Зокрема:

- *надмірна цільова розпорошеність субвенцій*, що не сприяє концентрації фінансових ресурсів на виконання найбільш важливих проектів регіонального розвитку.

Так, механізм субвенцій вже давно перестав виконувати свої імпліцитні функції – фінансування реалізації програм соціального розвитку та фінансове забезпечення виконання інвестиційних проектів в регіонах. Результатом останніх років стала ситуація, коли на практиці існує значна кількість (близько 50!) вузько спеціалізованих субвенцій, серед яких субвенції на святкування ювілеїв міст, проведення археологічних досліджень та реставраційно-відновлювальних робіт певних історичних споруд чи комплексів, фінансування підготовки об'єктів до ЄВРО-2012 та чемпіонату світу з легкої атлетики серед юніорів – 2013 тощо. При цьому частка субвенцій на інвестиційні проекти та на програми соціального захисту щорічно знижується. Це обумовлює зменшення можливостей регіонів самостійно вирішувати питання свого розвитку та посилення

латентного ручного управління зверху, оскільки гроші виділяються виключно на заздалегідь погоджені цілі;

- *ускладнена процедура затвердження та використання субвенцій;*

Характерною ознакою планування відповідних видатків Державного бюджету є відсутність системного підходу до визначення переліку субвенцій, їх обсягів, порядку використання. Так, при прийнятті Закону України про Державний бюджет щороку субвенції капітального характеру залишаються не розподіленими між регіонами, порядки їх використання не затверджені. Врегулювання зазначених питань відбувається впродовж року, як правило ближче до середини року. В результаті кошти до місцевих бюджетів починають надходити не раніше II-III кварталу, що унеможлиблює їх своєчасне та ефективне використання зважаючи на тривалу процедуру внесення відповідних змін до місцевих бюджетів, проведення тендерних процедур тощо. Як наслідок – так потрібні для розвитку регіонів кошти повертаються до державного бюджету через закінчення бюджетного року;

- *непрозорий механізм розподілу субвенцій та присутність практики лобіювання регіональних інтересів.*

Питання розподілу субвенцій з державного бюджету між адміністративними регіонами – чи не найбільш обговорюване та дискусійне від моменту імплементації механізму субсидій в бюджетній системі України. З метою його вирішення 18 травня 2011 року Кабінетом Міністрів України ухвалено постанову «Про затвердження порядку та умов надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на виконання інвестиційних програм (проектів)» №520³⁵. Згідно з порядком, який визначений у даній постанові, інвестиційні субвенції надаються виключно на створення, приріст або оновлення основних фондів комунальної форми власності і спрямовуються на: впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій; будівництво і реконструкцію об'єктів соціально-культурної сфери; розвиток дорожнього та комунального господарства; здійснення екологічних та природоохоронних заходів; здійснення спільних заходів, які передбачені угодами щодо регіонального розвитку, укладеними відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів».

---

³⁵ Постанова кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку та умов надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на виконання інвестиційних програм (проектів)» // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 95. – С. 3

Уточнено умови надання субвенцій, зокрема: відповідність інвестиційних програм (проектів) програмним і стратегічним документам національного та регіонального рівня; наявність проектно-кошторисної документації інвестиційних програм (проектів); їх фінансова забезпеченість необхідними фінансовими ресурсами місцевих бюджетів, кредитами (позиками), залученими під державні та/або місцеві гарантії, та субвенцією на їх виконання протягом усього строку впровадження; співфінансування інвестиційних програм (проектів) з місцевих бюджетів.

До показників, які віднесено даною постановою до критеріїв відбору проектів, визначено: обсяг промислового виробництва; обсяг валової продукції сільського господарства; обсяг інвестицій в основний капітал; рівень щільності населення; рівень безробіття населення; розмір доходів населення у розрахунку на одну особу; розмір середньомісячної заробітної плати працівників в регіоні³⁶.

Як бачимо, постанова Уряду дещо конкретизує порядок надання субвенції, хоча конкретного механізму розподілу коштів між бюджетами розвитку місцевих бюджетів все ж не закріплює. Як результат – розподіл субвенцій на регіональний розвиток у Державному бюджеті 2012 р. знову викликав низку питань – принципи розподілу залишилися не зрозумілими та необ'єктивними. Місцеві бюджети деяких регіонів майже взагалі не отримали коштів (Вінницька, Львівська, Тернопільська, Хмельницька та деякі інші області). Водночас, суми, що перепали деяким регіонам – непропорційно великі. Наприклад, Донецька область отримала 32,1% від загальнодержавного обсягу субвенції, а Одеська область – 17,4%. Причини такого розподілу субвенції, на наш погляд, є виключно суб'єктивними і мають чіткий політичний підтекст.

Питання використання субвенцій тісно пов'язане із таким механізмом підтримки регіонального розвитку як компенсація за рахунок коштів державного бюджету процентів за взяті кредити, що направляються на виконання регіональних програм. Цей механізм має більш ринковий характер, оскільки місцеві органи влади не просто стають отримувачами коштів, а також повинні шукати більш вигідні для себе умови в банківському секторі. Можна виділити два моменти, які потребують удосконалення в механізмі погашення процентів. Перше – це надання регіонам більшої свободи при виборі уповноважених банків. Варто відійти від практики централізованого

³⁶ Там же.

встановлення переліку уповноважених банків, що сприятиме розвитку банківського сектора регіону, що також є вагомим чинником розвитку економіки регіону загалом. Друге – це надання дозволу брати позики під майбутнє погашення частини виплат по процентах в разі, якщо той чи інший об'єкт уже внесено до фінансування з держбюджету на відповідний рік (без отримання спеціального дозволу на погашення частини процентів). Це дозволить починати реалізацію проектів не з кінця року, коли бюджет нарешті виділить заплановані кошти, а приступати до реалізації інвестиційних та інших програм уже на початку року, вчасно завершити їх виконання.

Проблема розподілу та визначення обсягів субсидій, невиробленість чітких правил та принципів розподілу фінансових ресурсів для регіонального розвитку, на нашу думку, в значній мірі обумовлено невизначеністю пріоритетів та моделі регіонального розвитку.

Незважаючи на те, що в усіх державних документах, які визначають стратегічні пріоритети регіонального розвитку в Україні³⁷, задекларована необхідність зниження диференціації соціально-економічного розвитку регіонів і переходу до конвергентної моделі регіонального розвитку, досі в Україні відсутнє єдине бачення спрямованості регіональної політики – поляризований розвиток регіонів чи курс на їх вирівнювання. Абсолютно погоджуємося із соціальним цільовим імперативом державної регіональної політики, який полягає у забезпеченні повноцінного життєвого середовища для людей у всіх без винятку регіонах України. Однак, зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів у державі, уряд не може одночасно підтримувати розвиток успішних регіонів та фінансувати розвиток депресивних і дотаційних. Тому економічні пріоритети державної підтримки потребують конкретизації: які саме регіони України і якими методами слід підтримувати? Невизначеність щодо цих питань означає і подальше розпорощення державних коштів, часто необґрунтований підхід до відбору регіональних програм, які фінансуватимуть за бюджетні гроші, та відсутність критеріїв оцінки ефективності регіонального розвитку.

---

³⁷ До таких документів належать: Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001; Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 20.12.2005 р., №3235-IV (3235-15); Концепція державної регіональної політики України, затверджена Кабінетом Міністрів України 2 липня 2008 року.

Одне із визначальних місць у структурі надходжень до місцевих бюджетів займають дотації вирівнювання. При чому, якщо попередні інструменти, що розглядались, формують основу міжбюджетного регулювання, то дотації вирівнювання є основним елементом системи бюджетного вирівнювання.

Об'єктивна наявність у багатьох країнах світу асиметрії в соціально-економічному розвитку, спричиненої природно-ресурсним потенціалом, впливом демографічних, соціально-культурних, екологічних та інших чинників, певною мірою позначається на розмірах фіскальних диспропорцій. При цьому об'єктом фінансового вирівнювання є лише ті фіскальні відмінності (у дохідному потенціалі та видаткових потребах), які стосуються забезпечення гарантованих суспільних благ і послуг місцевого рівня на стандартному, зафіксованому в нормативних документах влади вищої ієрархії рівні.

Сутність фінансового вирівнювання можна визначити як сукупність фінансових відносин та взаємозв'язків між державою та децентралізованими органами влади, що обмежені сферою розподілу й використання трансфертів вирівнювання з метою вирівнювання відмінностей у фіскальній спроможності органів місцевого самоврядування забезпечувати надання гарантованих державних послуг.³⁸ Відтак фінансове вирівнювання як складову державної політики регулювання економіки слід розглядати як специфічний комплекс заходів і механізмів, спрямований на уникнення фіскальних диспропорцій, зумовлених функціонуванням децентралізованих органів влади, задля досягнення основної мети – забезпечення населення різних територій приблизно однаковим переліком суспільних послуг, гарантованих державою, при порівняно однаковому податковому навантаженні.

Дослідження чинних нормативно-правових засад регулювання фінансового вирівнювання в Україні дозволило виявити причини його недосконалості, які полягають у наступному: велика кількість і частота змін до методичної бази; політизація управління розподілу ресурсів; відсутність відповідальності за ефективність процедур фінансового вирівнювання; неконтрольованість з боку місцевих громад; невизначеність цілей і основних параметрів фінансового вирівнювання в основних планових документах держави щодо бюджетної політики; недосконалисть законодавчої бази – неповною

³⁸ Яценко Ю. О. Механізми фінансового вирівнювання в системі державного регулювання економіки України / Ю. О. Яценко. – Автореферат дис-ї ... к.е.н. за спец.08.00.08. – Донецьк, 2012. – 24с.

мірою враховані положення Європейської Хартії місцевого самоврядування, теоретичної концепції та світових стандартів фінансового вирівнювання в чинне законодавство.

В Україні доцільність застосування процедур вирівнювання обґрунтована наявністю фактичних диспропорцій у дохідному потенціалі регіонів. Так, за підсумками 2011 р. значення відхилення фактичного дохідного потенціалу від середнього по бюджетах регіонів, без урахування міст Києва і Севастополя, складало 27,5 % (320 грн. на одну особу). При цьому максимальне значення даного показника склалося по бюджету Дніпропетровської області – 1833,5 грн. на одну особу, а мінімальне – по бюджету Тернопільської області – 721,9 грн. на одну особу. Окрім цього існує нерівномірність розподілу виробленого продукту, фіскальних потреб і населення по території України.

Структура трансфертної системи України свідчить про неможливість надати чіткі пояснення щодо розвитку місцевих бюджетів, що перш за все обумовлено недоліками діючої моделі фінансового вирівнювання (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка основних показників розвитку системи міжбюджетних трансфертів вирівнювання в Україні за 2002-2011 рр.*

Показник / рік	2002 р.	2004 р.	2006 р.	2008 р.	2010 р.	2011 р.
Дотації вирівнювання, млн. грн.	4252,8	7356,7	17036,5	28810,4	43640,5	43582,2
Кошти, що передаються до державного бюджету (вилучення), млн. грн.	3091,0	1590,9	1421,8	7423,2	7089,9	2508,7
Кількість бюджетів, що отримували дотацію	597	633	649	645	667	660
Кількість бюджетів, які передавали кошти до держбюджету	86	56	41	46	24	32
Доходи загального фонду зведеного бюджету України, млрд. грн.	55,9	92,5	130,8	238,5	308	323,8
Питома вага дотацій вирівнювання місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (без трансфертів), %	7,7	7,9	13	12,1	14	13,4

* Складено за даними Міністерства фінансів України, Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень і щорічних законів про Державний бюджет України.

З одного боку, зростання кількості дотаційних місцевих бюджетів указує на фінансову залежність органів місцевого самоврядування від фінансових трансфертів, з іншого – це свідчить про відсутність адекватних джерел фінансування гарантованих Конституцією України суспільних послуг на місцях, а відтак – про наявність значних фіскальних розривів. В таких умовах об'єктивно є необхідність розробки альтернативної моделі фінансового вирівнювання, яка б відповідала вимогам динамічного розвитку суспільства з урахуванням особливостей інституційного середовища.

Одним із пріоритетів реформування державного управління регіональним розвитком в Україні визначено формування *Державного фонду регіонального розвитку* (ДФРР) – спеціалізованого фінансового інституту, який повинен стати єдиним державним джерелом підтримки розвитку регіонів. Кошти ДФРР спрямовуватимуться на реалізацію: державних цільових програм та інвестиційних програм (проектів) у частині заходів регіонального розвитку, державних програм розвитку транскордонного співробітництва, угод щодо регіонального розвитку і програм подолання депресивності територій, програм та заходів соціально-економічного розвитку регіонів, включаючи програми і заходи розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць (зокрема, малих міст, гірських населених пунктів, населених пунктів зон спостереження та інших)³⁹.

Створення такої інституції розпочато у 2011 р., а у державному бюджеті 2012 р. вперше визначені фінансові ресурси на її функціонування, однак сума закладених у бюджеті коштів фонду складає всього 40% від визначеної Бюджетним кодексом⁴⁰ – замість майже 2,9 млрд. грн. (1% від обсягу доходів загального фонду державного бюджету) ДФРР передбачено сформувати у розмірі всього 1,14 млрд. грн. При цьому існують суттєві ризики невиконання закладених у бюджеті обсягів наповнення фонду, оскільки єдиним джерелом його формування визначено понадпланові надходження від приватизації державного майна. Такі надходження традиційно вважаються непевним джерелом наповнення бюджету, особливо в умовах кризи, коли вартість

³⁹ За даними Веб-сторінки: <http://www.president.gov.ua/news/19183.html>

⁴⁰ Згідно із п. 1 статті 241 Бюджетного кодексу (зі змінами, внесеними законом від 12 січня 2012 р. N 4318-VI) Державний фонд регіонального розвитку передбачається в обсязі не менше 1 відсотка прогнозного обсягу доходів загального фонду проекту Державного бюджету України на відповідний бюджетний період.

об'єктів приватизації є невисокою. Слід також враховувати нинішні тенденції до різкого зниження прозорості приватизаційних процесів. На нашу думку, через це ДФРР може у поточному році виявитися частково чи навіть взагалі несформованим. Ще однією проблемою може стати надходження коштів у фонд наприкінці року, коли їх ефективне використання буде вже неможливим.

Загалом ідея створення ДФРР є позитивною та відповідає світовим тенденціям. Так, практика регіонального розвитку Європи включає в себе функціонування Європейського фонду регіонального розвитку, що діє на підставі відповідного Регламенту (ЄС) № 1080/2006 Європейського парламенту та Ради від 5 липня 2006 р. «Про Європейський фонд регіонального розвитку та скасування Регламенту (ЄС) № 1783/1999». Однак, дещо нераціонально виглядає спроба утворення ДФРР у відриві від комплексної реформи усієї системи державного управління регіональним розвитком. Адже реформування потребують усі складові – від системи планувальних документів, механізмів координації, інституційного забезпечення і аж до моніторингу реалізації політики.

Сьогодні значно більш ефективним може стати створення ДФРР як позабюджетної структури, формування і використання коштів якої відбувається на накопичувальних засадах з чітким визначенням принципів, критеріїв, механізмів розподілу коштів відповідно до синхронізованих стратегічних пріоритетів розвитку держави та регіону/регіонів. Такий підхід стане зрозумілим для іноземних інвесторів та спонсорів, оскільки надає можливість їм чітко зрозуміти як інституцію, яка здійснюватиме співпрацю з ними, так і спроможність цієї інституції адмініструвати значні кошти міжнародної допомоги. Практичною реалізацією цього напрямку є, зокрема, внесення відповідних змін до Бюджетного кодексу України. Діяльність ДФРР має бути узгоджена з діяльністю всіх державних та недержавних інститутів, відповідальних за реалізацію державної регіональної політики.

Друга група механізмів фінансового забезпечення регіонального розвитку – це використання коштів регіональних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування на цілі розвитку свого регіону. Зазначені механізми потребують поглибленого дослідження в частині формування власних фінансових ресурсів, їх ефективного використання та нарощення з метою розширеного

відтворення соціально-економічного потенціалу регіону. Серед важливих напрямків підвищення рівня фінансової забезпеченості та фінансової спроможності регіонів слід виокремити:

- збільшення розміру доходної частини місцевих бюджетів;
- оптимізація та підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів;
- концентрація коштів кількох регіональних бюджетів (наприклад, розташованих на спільній території) для виконання спільних програм соціально-економічного розвитку;
- залучення коштів шляхом проведення емісійних заходів та залучення кредитів;
- формування сприятливого бізнес-середовища та підвищення економічної активності в регіоні через сприяння розвитку кластерів, формування індустріальних парків тощо, що дозволить забезпечити зростання податкових надходжень до місцевих бюджетів та нарощення фінансового потенціалу суб'єктів економіки регіону.

Регіональний бюджет є уособленням грошових відносин, що формуються на рівні регіону й забезпечують процес формування, розподілу та використання регіонального централізованого грошового фонду, який перебуває у розпорядженні відповідних органів влади та призначенням якого є забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. Даний фонд виступає основним фінансовим джерелом фінансової підтримки адміністративно-територіальних одиниць, що розміщені на території регіону. Структуру доходів та видатків бюджету регіону наведено на рис. 2.1.

Проблема фінансової самостійності регіонів постійно знаходиться на вістрі політичних і соціально-економічних дискусій. Наріжним каменем цієї проблеми є порядок *формування місцевих бюджетів*, а саме питання їх збільшення по відношенню до державного бюджету. Фактично йдеться про децентралізацію системи державних фінансів в Україні. Не має сумнівів, що зміцнення місцевих бюджетів дозволило б регіонам вирішувати низку важливих питань свого розвитку, не покладаючись на надходження зверху. В той же час Україна є країною із досить нерівномірним міжрегіональним рівнем розвитку, а, отже, і досить різним фінансовим потенціалом регіонів та окремих територій. Це обумовлює значну диференціацію щодо можливості отримання достатнього рівня

доходів для власного розвитку в окремих областях, районах та містах та робить сумнівною перспективу суттєвого зниження рівня міжбюджетних трансфертів у близькій перспективі.

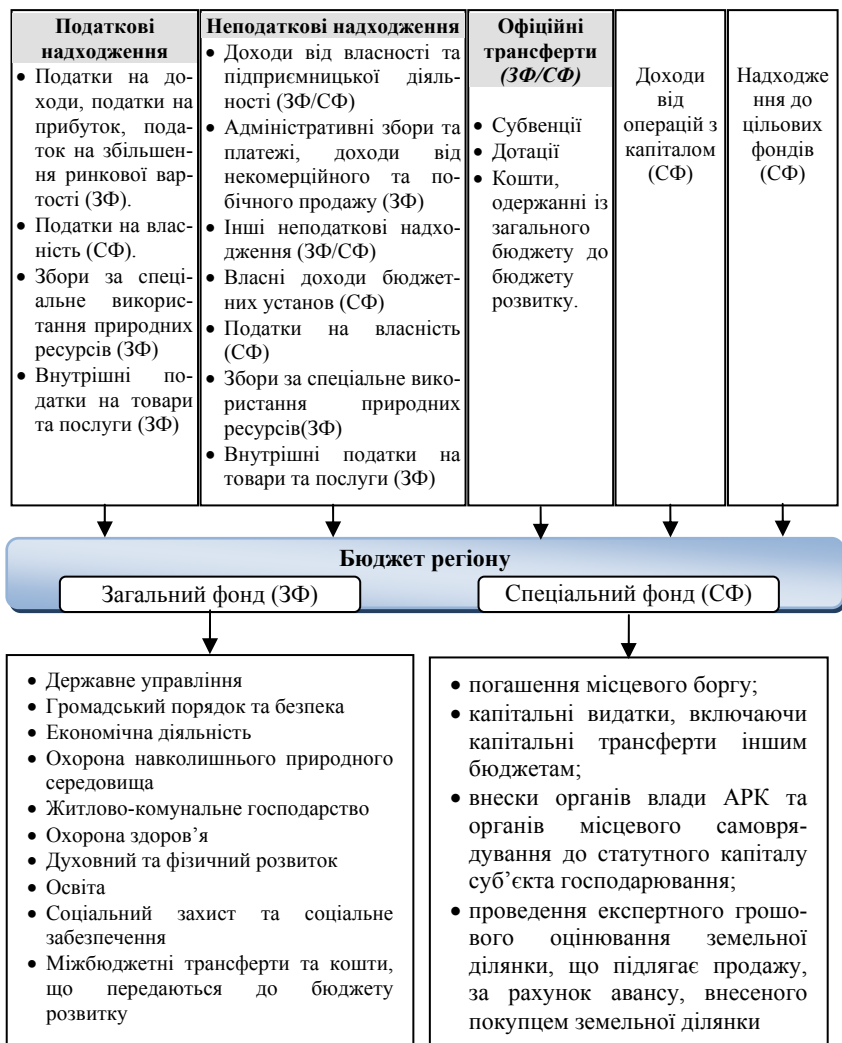

Рис. 2.1. Структура доходів і видатків бюджету регіону

Поряд з цим, проведені дослідження⁴¹ дозволяють стверджувати, що рівень фінансової централізації в Україні суттєво перевищує її суспільно необхідне значення (зважаючи на рівень міжрегіональної соціально-економічної диференціації регіонів), що обумовлює необхідність реформування системи міжбюджетних відносин.

Для визначення можливостей оцінки самодостатності регіонів у забезпеченні потреб регіонів та територіальних громад у ресурсах для виконання їх власних і делегованих державних повноважень необхідно визначити регіональний фінансово-бюджетний ресурс, який формується із податкових і неподаткових надходжень до державного і місцевих бюджетів, запозичень, надходжень від власності і населення адміністративно-територіального утворення. Регіональний бюджетний ресурс за конкретними джерелами згідно з чинним законодавством акумулюється в консолідованому бюджеті. До прийняття Бюджетного кодексу України місцеві бюджети мали право утворювати позабюджетні фонди, кошти яких зберігалися на рахунках комерційних банків. В даний час органи місцевого самоврядування можуть за рішенням відповідних місцевих рад в складі спеціального фонду місцевого бюджету утворювати цільові фонди, використання яких проводиться відповідно до програм місцевих рад (табл. 2.2).

Слід констатувати, що надходження до місцевих бюджетів значно менше чутливі до впливу фінансової кризи, аніж доходи державного бюджету. Так, хоча в 2009 році темпи падіння доходів до державного і місцевих бюджетів були практично однаковими (3,9%), але вже у 2010 році темпи приросту доходів місцевих бюджетів перевищили приріст доходів держбюджету майже у два рази (13,4% проти 6,8%).

Діюча система бюджетного регулювання і міжбюджетних відносин забезпечує вилучення до Державного бюджету України 3/4 бюджетного ресурсу, який формується в адміністративно-територіальних одиницях – територіальних громадах міст, сіл і селищ. Варто акцентувати увагу і на результати 2011 р., протягом якого бюджетна система України працювала відповідно до нового Бюджетного кодексу, який декларувався як дуже прогресивний в контексті посилення фінансової спроможності місцевих бюджетів та децентралізації фінансової системи країни. Як бачимо (табл. 2.2), за результатами 2011 р. частка місцевих бюджетів по відношенню до обсягу

---

⁴¹ Сторонянська І. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції / І. Сторонянська. – Львів : ІРД НАН України, 2010. – 324 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»)

консолідованого бюджету України зменшилась на 3,9%, а частка вилучених до держбюджету ресурсів регіонів зросла на 4%. Тобто поставлених цілей реалізованими заходами податково-бюджетного реформування досягти не вдалося.

Таблиця 2.2

Структура регіонального бюджетного ресурсу України (2006-2011 рр.)
(млрд. гривень)

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011
I. Консолідований бюджет	171,8	219,9	297,9	288,6	314,4	398,3
II. Державний бюджет України – доходи	131,9	161,6	224,0	217,6	233,9	314,6
у % до обсягу консолідованого бюджету	76,8	73,5	75,2	75,4	74,4	78,9
в т.ч. надходження від регіонів*	116,0	150,8	211,0	209,8	222,0	296,7
у % до надходжень держбюджету	93,6	93,3	94,2	96,4	94,9	94,5
III. Місцеві бюджети**	39,9	58,3	73,9	71,0	80,5	86,5
у % до обсягу консолідованого бюджету	23,2	26,5	24,8	24,6	25,6	21,7
IV. Регіональний бюджетний ресурс	155,9	209,1	284,9	280,8	302,5	383,2
вилучення до держбюджету, у %	74,47	72,2	74,1	74,8	73,4	77,4
V. Міжбюджетні трансферти місцевим бюджетам з державного бюджету	34,2	44,7	59,1	62,2	77,8	95,3
у % до обсягу доходів державного бюджету	26,0	27,7	26,4	28,6	33,9	30,3

* без міжбюджетних трансфертів, податків на міжнародну торгівлю, зовнішніх операцій та інших доходів.

** без міжбюджетних трансфертів

Нова редакція Бюджетного кодексу України, прийнята у липні 2010 р., зафіксувала деякі поліпшення у сфері місцевих бюджетів. Так, реально зменшено ризик місцевих бюджетів в разі несвочасного набрання чинності закону про Державний бюджет України (ст. 41); з метою стимулювання місцевих органів влади здійснюється перерахування до загального фонду місцевих бюджетів 50% надходжень податку на прибуток підприємств та акцизного податку

понад річні розрахункові обсяги (ст. 108); дещо розширений перелік джерел доходів місцевих бюджетів та ін. Але, в той же час, Бюджетний кодекс передбачає жорсткий контроль місцевих бюджетів (ст. 117); посилилася зарегульованість в частині запозичень (зокрема, граничних обсягів боргу та гарантій) (ст. 18); доходи місцевого бюджету визнаються зарахованими до місцевого бюджету з дня зарахування на єдиний казначейський рахунок, що робить органи місцевої влади ще більш залежними від центру і фінансово йому підпорядкованими (ст. 78) та ін.

Суттєвий вплив на структуру податкових надходжень місцевих бюджетів має відміна податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів (було змінено на збір за першу реєстрацію транспортного засобу), що призвело до зменшення фінансових ресурсів для проведення ремонту доріг, оскільки даний податковий платіж входив до спеціального фонду бюджету території. Натомість, передбачено включення витрат на ремонт доріг у вартість нафтопродуктів у вигляді акцизного податку, що спрямовується до державного бюджету і повертається у вигляді дотацій з Державного бюджету місцевим бюджетам на ремонт доріг. Порядок використання цих коштів розробляється Державним агентством автомобільних доріг України «Укравтодор», що значно зменшує повноваження місцевих бюджетів у використанні локальних фінансових ресурсів та прозорість їх руху.

В Податковому кодексі України від 2 грудня 2010 р. переглянуто перелік місцевих податків і зборів. Віднині місцеві ради обов'язково встановлюють податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (впроваджено з 2012 р.), єдиний податок та збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності і самостійно вирішують питання щодо встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору (ст. 10). Таким чином вдалося вирішити проблему нерентабельності багатьох з існуючих раніше податків. На цьому ж етапі головною проблемою залишається сприйняття місцевими органами самоврядування системи місцевих податків і зборів як неосновної, яку з прийняттям Податкового кодексу так і не вдалося подолати. Зазначимо, що аналіз здійсненої податкової реформи дозволив виокремити як позитивні, так і негативні моменти щодо її впливу на формування ресурсів фінансового забезпечення регіонального розвитку (табл. 2.3).

Іншою проблемою є сплата до місцевих бюджетів з боку філій компаній та фірм, центральні офіси яких знаходяться за межами регіонів.

Таблиця 2.3

Позитивні та негативні наслідки Податкової реформи в Україні

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
<ol style="list-style-type: none"> Підвищено стабільність податкової системи загалом за рахунок кодифікації податкового законодавства. Збільшено суми податкових надходжень до Державного бюджету (у більшій мірі за рахунок справляння ПДВ і податку з доходів фізичних осіб). Оптимізовано процес адміністрування податкових платежів за рахунок зменшення їх кількості: <ul style="list-style-type: none"> - скасовано ряд податків та зборів з низькою фіскальною здатністю і високими витратами на адміністрування; - створено передумови для підвищення прозорості діяльності суб'єктів господарювання; - створено законодавчі передумови для удосконалення електронної системи адміністрування податків та спрощення за рахунок цього процесу подання податкової звітності. Створено законодавчі передумови до зменшення фіскального тиску на платників податків (зокрема, шляхом зниження ставки податку на прибуток підприємств з 23% до 16%). Передбачено механізм автоматичного відшкодування ПДВ, що зменшує залежність суб'єктів господарювання від фінансових ресурсів держави. Більш чітко визначені об'єкти оподаткування по деяким видам податкових платежів, а також уточнено ставки та терміни сплати деяких податкових платежів. 	<ol style="list-style-type: none"> Значна кількість змін, які були внесені до Податкового кодексу протягом 2011-2012 рр. свідчать про недосконалість документу. Затягування процесу прийняття важливих законодавчих норм у сфері діяльності суб'єктів малого бізнесу, що призвело до ліквідації багатьох з них, зокрема: <ul style="list-style-type: none"> - Закону України №8521, яким було встановлено нову спрощену систему оподаткування для малого бізнесу; - скасування пункту 139.1.12 Податкового кодексу України, згідно якого платники податку на прибуток не могли відносити до складу валових витрат, витрати понесені у зв'язку із придбанням товарів, послуг або робіт у платників єдиного податку – фізичних осіб, що унеможливило роботу платників єдиного податку з юридичними особами. Посилення централізації бюджетно-податкової системи України (значна частина податкових надтоджень спрямовується до Державного бюджету України). Зниження ролі місцевих податків у структурі місцевих бюджетів. Частину податкового навантаження перенесено на суб'єктів малого та середнього бізнесу, чим знижено стимулюючу роль податкової системи в цілому. Фактично посилено фіскальний тиск на суб'єктів господарювання з боку органів ДПС України, про що, зокрема, свідчить збільшення сум штрафних санкцій за порушення податкового законодавства суб'єктами бізнесу протягом 2011 року. Встановлено надмірний контроль органів ДПС за діяльністю суб'єктів господарювання, що призвело до необережної політики органів ДПС у боротьбі із «податковими ямами» та «фірмами-одноденками», реалізація якої спричинила закриття значної кількості непричетних до тінювих схем суб'єктів господарювання. Система обліку та звітності спрощеної системи оподаткування залишається складною для суб'єктів малого бізнесу. Відсутність належного кадрового забезпечення обліковими працівниками при адмініструванні податків, що сплачуються суб'єктами підприємницької діяльності у периферійних населених пунктах.

Такі філії, якщо вони не зареєстровані як повноцінні балансові структури, опосередковано використовують місцеву інфраструктуру безкоштовно, не платячи нічого до місцевого бюджету. Мається на увазі, що їх працівники користуються послугами медичної та культурно-просвітницьких сфер, місцевими дорогами, на них працюють місцеві органи правопорядку та чиновники. Таким чином, регіони, передусім слаборозвинені, отримують менше коштів від податку з доходів фізичних осіб навіть за більшої кількості робочих місць, попри те, що вони, навпаки, потребують більше коштів для стимулювання ділової активності. Тому, було б справедливим введення норми, коли чітко фіксована частина доходу від роботи філії залишалася на місці та йшла в дохідну частину місцевих бюджетів.

Незважаючи на те, що нова редакція Бюджетного кодексу розширила перелік доходів, які зараховуються до бюджетів розвитку, проте, на жаль, це не позначилося на збільшенні інвестицій з місцевих бюджетів (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Динаміка інвестицій у розвиток регіонів за рахунок місцевих бюджетів у 2006-2012 роках (за даними Державного комітету статистики)

Виходячи з проведеного дослідження, варто зазначити, що впровадження податкової реформи змінило обсяг, структуру та порядок зарахування місцевих податків і зборів, в частині скорочення їх кількості, збільшення надходжень в результаті їх справляння та спрямування частини місцевих податків і зборів до спеціального фонду місцевого бюджету; питома вага місцевих податків і зборів зросла у

доходах бюджетів всіх рівнів, але вона залишається вкрай низькою, а отже немає суттєвого впливу на структуру доходів місцевих бюджетів. Окрім цього, централізація управління фінансовими ресурсами не сприяє економічній зацікавленості платників до сплати належних по закону податків. Фінансовий ресурс держави перебуває в прямій залежності від рівня його децентралізації, так як будь-який його перерозподіл не спонукає органи місцевого самоврядування до розширення територіальної бази оподаткування і суттєво знижує ефективність використання таких коштів.

Розмір бюджетного потенціалу регіонів України та ефективність його реалізації не розглядається державою як об'єктивний критерій міжбюджетних відносин при оцінюванні самодостатності та фінансової спроможності регіонів.

Не менш вагомим (поряд із проблемою формування місцевих бюджетів) є питання *забезпечення ефективності використання фінансових ресурсів* на усіх рівнях бюджетної системи. Важливість цього напрямку обумовлена значними втратами бюджетних фінансових ресурсів, пов'язаними із незаконним та нецільовим їх використанням, що підтверджують результати аналізу виявлених контролюючими органами правопорушень у формуванні та використанні коштів державного бюджету.

Дані свідчать, що обсяг виявлених Рахунковою палатою бюджетних правопорушень зростає із року в рік і має систематичний характер. Значний «стрибок» збільшення обсягу виявлених правопорушень спостерігався у 2010 р., при цьому звертає на себе увагу значне зростання обсягів правопорушень адміністрування доходів та незаконного, у тому числі нецільового, використання бюджетних коштів.

Підвищенню ефективності використання фінансових ресурсів сприятиме широке запровадження програмно-цільового методу планування і використання бюджетних коштів, перехід на запровадження середньострокового бюджетного планування (у першу чергу – бюджетів розвитку); усунення неправових шляхів мінімізації податкових зобов'язань та ухилення від сплати податків, у першу чергу – протидії тінізації доходів громадян та відповідного ухилення від сплати податку; виявлення та ліквідації шляхів мінімізації податкових зобов'язань, викриття схем ухилення від сплати платежів до бюджету.

Підвищення ефективності потребують також інвестиційні видатки місцевих бюджетів. Згідно чинного законодавства в складі

спеціального фонду місцевих бюджетів формується бюджет розвитку, доходи і видатки якого регламентовані Бюджетним кодексом України. Такий підхід повинен був би забезпечити пріоритет інвестиційної діяльності рад. Однак, через постійну нестачу коштів фонду на вирішення першочергових потреб з питань підтримання об'єктів власності, органи місцевого самоврядування змушені щорічно передавати частину коштів загального фонду до бюджету розвитку, а з державного бюджету спрямовуються кошти цільових субвенцій на соціально-економічний розвиток регіонів в частині власних повноважень. Саме тому, вважаємо за доцільне застосування в бюджетному процесі принципу єдності каси, що дасть можливість розширити права органів місцевого самоврядування в галузі бюджету, майже наполовину скоротити громіздку систему планування, обліку і звітності місцевих бюджетів та суттєво зменшити чисельність державного апарату у цій сфері.

Питання використання власних бюджетів регіонів на цілі розвитку безпосередньо пов'язані із іншим можливим чинником фінансової підтримки регіонального розвитку – *об'єднанню коштів кількох бюджетів для реалізації спільних програм*. Таке об'єднання потрібне, щоб досягти необхідного рівня концентрації ресурсів при реалізації капіталомістких проектів, результати яких потрібні всім сусіднім регіонам, наприклад, будівництво транспортних комунікацій, об'єктів інфраструктури, підприємств, що забезпечують комунальні потреби тощо.

Розглядаючи питання щодо нарощення ресурсної бази регіональних бюджетів розвитку, доцільно розглянути і такий напрям як залучення коштів у регіони шляхом *проведення емісійних та кредитних заходів*. За період з 2005 року по 2011 рік цінні папери міських рад були випущені лише в 30 містах України. Серед 27 найбільших міст облігації в обігу мають 11. Нині в обігу перебувають муніципальні облігації міст Києва (зовнішні позики на суму 800 млн. дол. США), Донецька (135 млн. грн.), Львова (92 млн. грн.), Луганська (79,3 млн. грн.), Запоріжжя (50 млн. грн.), Луцька (40 млн. грн.), Вінниці та Бердянська (по 10 млн. грн. кожне місто). У 2011 році на ринку розміщені облігації АР Крим (на суму 400 млн. грн.), Запоріжжя (25 млн. грн.), Черкас (60 млн. грн.)⁴².

⁴² Балацький Є. О. Мінімізація ризиків інвестування в облігації місцевих позик як основа розвитку муніципальних запозичень в Україні / Є. О. Балацький // Механізм регулювання економіки. – 2011. – №3 (53).

Відповідно до нового Бюджетного кодексу тепер місцеві зовнішні запозичення можуть здійснювати міські ради міст з чисельністю населення понад 500 тис. жителів (а не 800, як раніше) (ст. 16). Поряд з цим, напрямками активного включення інших муніципальних утворень у процес випуску місцевих цінних паперів є підвищення прозорості операцій на фондовому ринку, розширення допуску до інформації про діяльність емітентів та поточну економічну ситуацію в місті (регіоні), зняття обмеження щодо емісії короткостроковими облігаціями, зниження ризиковості інвестиційних проектів. Усунення негативних моментів здійснення запозичень дозволить зняти перешкоди для широкого використання позафінансових ресурсів бюджету, які в умовах обмеженості податків та зборів могли б стати вагомим джерелом місцевих бюджетів. Ці ресурси мають спрямовуватися власне на капітальні видатки, а не поточні, тим самим сприяючи реалізації середньострокової стратегії розвитку регіонів.

Таким чином, практика підтверджує, що точкове регулювання дохідної і видаткової бази місцевих бюджетів без комплексного реформування бюджетної системи в комплексі з політичною, адміністративно-територіальною та іншими організаційними сферами держави не дасть ефективного результату і не створить комплексу стимулів для зацікавленості місцевих органів влади як в нарощуванні фінансового потенціалу регіону, так і в підвищенні ефективності його використання.

В умовах наростання ризиків погіршення економічної ситуації у світі бюджетні механізми регулювання економічного розвитку у середньостроковій перспективі повинні стати інструментом реалізації внутрішнього потенціалу зростання регіонів України.

2.2. Небюджетні механізми в системі фінансового забезпечення регіонального розвитку

Характерною ознакою сучасного етапу трансформації відносин «центр – регіони» в Україні є намагання подолати патерналістські настрої та формування нових підвалин побудови таких відносин на засадах партнерства. Однак, заради справедливості зазначимо, що зазначені цілі не знаходять реального втілення і залишаються радше декларативними, оскільки на практиці маємо нарощування тенденцій до централізації регіонального управління, часті випадки застосування методів «ручного управління» тощо. В цьому контексті особливого значення набуває активізація небюджетних механізмів фінансового

забезпечення регіонального розвитку, які ґрунтуються на залученні на цілі соціально-економічного розвитку регіону небюджетних коштів шляхом участі у програмах реалізації регіональних проектів місцевого бізнесу, фінансово-кредитних установ, громадян, громадських структур тощо.

Такі засоби підтримки можна класифікувати в залежності від рівня, з якого вони надаються, а саме як загальнодержавні заходи підтримки, та як місцеві, що здійснюються структурами свого регіону. Загальнодержавні заходи спрямовані, в першу чергу, на сприяння залученню іноземних інвестицій, а також на створення відповідного законодавчого та нормативного поля, яке б стимулювало або хоча б у ряді випадків не заважало участі бізнесу у реалізації регіональних програм. На місцевому рівні такі заходи повинні максимально бути конкретизованими і, зокрема, стосуватись таких питань, як вплив місцевих органів влади на розширення рівня та конкретних форм соціальної відповідальності бізнесу, на створення регіональних інвестиційних фондів, у першу чергу, цільового характеру, на залучення вітчизняних та іноземних інвесторів під проекти, що призводять до збільшення кількості робочих місць, покращення інфраструктури, вирішення соціальних питань.

Роль модераторів механізмів даного типу повинні виконувати інституції, які створюються державою (тобто є державними установами без статусу органів державної влади) з метою підтримки реалізації інвестиційних та інноваційних проектів регіонального розвитку, його фінансового та організаційного забезпечення. Серед таких інституцій слід виокремити Агентства регіонального розвитку, фінансові установи інвестиційного та інноваційного спрямування.

Особливої уваги заслуговує аналіз діяльності *агентств регіонального розвитку*, своєрідного інституційного феномену 80-90-х рр. XX ст., філософія якого була запозичена в Європі з досвіду Сполучених Штатів Америки. Своєрідність агентств регіонального розвитку полягає в тому, що вони виконують функцію «посередника» між місцевими та регіональними «громадами» підприємців та стратегічними намірами влади цих рівнів щодо соціально-економічного розвитку території.

Агентства регіонального розвитку (АРР) – це організації, створені на засадах партнерства між державним, приватним та неурядовим секторами, основною метою яких є сприяння соціально-економічному розвитку і підвищенню конкурентоспроможності регіонів, що

досягається завдяки мобілізації ресурсів, ініціатив та інституцій та міжсекторній співпраці.

Для визначення сутності APP застосовують декілька підходів, що пояснюється різноманітністю ролей, які вони виконують у різних країнах. Перший з них стверджує, що за допомогою терміну «агентство регіонального розвитку можна узагальнити всі структури, окрім органів влади та приватних підприємств, які є залучені до процесу розвитку певної території (громади, місцевості, регіону), тобто цей термін використовується як відповідник термінів «спеціальні інститути розвитку територій», «спеціальні інститути просторового розвитку». Інший, так званий, «класичний» підхід сприймає агентства регіонального розвитку як структури, створені на засадах партнерства між приватним, державним і громадським секторами з метою комплексного вирішення проблем певної території.

В одному з документів Європейської Комісії цілком вірно вказано, що «чи не єдиною спільною рисою агентств регіонального розвитку є зв'язок їх діяльності з використанням внутрішнього потенціалу певної географічної території». EURADA – міжнародна громадська організація, яка координує діяльність APP в Європі пропонує їх дефініцію як «будь-якої організації, основною місією якої є узагальнення колективного інтересу до розвитку певної території. Саме тому агентство розвитку повинно мати чіткі зв'язки з місцевими чи регіональними органами влади, зокрема, у питаннях управління, фінансування чи визначення завдань розвитку території. Окрім того, APP повинно функціонувати на значній географічній території, однак меншій, аніж територія усєї країни». Для виконання цієї ролі агентство регіонального розвитку, на думку експертів EURADA, повинно відповідати наступним критеріям:

1) сприйматися як інституційний механізм регіонального розвитку органами державної влади, місцевим та регіональним самоврядуванням, політичними структурами;

2) координувати свою діяльність з державними та самоврядними структурами;

3) одночасно зберігати автономію у прийнятті рішень;

4) мати розроблену стратегію місцевого чи регіонального розвитку, яка повинна узгоджуватися з пріоритетами, визначеними державними структурами та органами самоврядування;

5) володіти достатніми фінансовими ресурсами для реалізації базових проєктів регіонального розвитку, підтримки власної технічної інфраструктури;

6) мати кваліфікований професійний персонал⁴³.

Відповідно до чинного законодавства, джерелами надходження фінансових ресурсів для АРР можуть бути:

- внески засновників або членів;
- бюджетні субсидії;
- пожертвування фізичних осіб;
- пожертвування юридичних осіб;
- міжнародна технічна допомога;
- гуманітарна допомога;
- надходження від послуг, що надаються АРР;
- надходження бюджетних коштів, як плата за надані послуги, згідно закону «Про закупівлю товарів, робіт, послуг за державні кошти».

Початком стрімкого розвитку АРР в Україні стала прийнята Концепція державної регіональної політики України від 25 травня 2001 р., яка передбачала формування мережі АРР як «необхідного елемента розбудови його інфраструктури». З цією метою в 2001 р. було створено Асоціацію агенцій регіонального розвитку України, яка вже через три роки об'єднала 43 АРР з усієї України. Однак, надалі їх розвиток суттєво загальмувався. Загальна оцінка ефективності функціонування АРР на сьогодні залишається низькою: їх діяльність доволі фрагментарна, а рівень співпраці з державою та бізнесом є недостатнім для здійснення вагомego впливу на регіональний розвиток. Крім того, розміщення інфраструктури АРР є непропорційним: якщо на території Львівської області функціонують 11 АРР, то, наприклад, на Житомирщині чи Кіровоградщині – по одній.

Варто наголосити й на тому, що, оскільки згадана Концепція носить декларативний, а не нормативний характер, протягом останніх одинадцяти років АРР функціонують на території України без належного регулювання відповідними нормативно-правовими актами. Як наслідок – АРР в Україні існують в різних організаційно-правових формах. Для прикладу, як благодійні організації («Чернігівська обласна Агенція регіонального розвитку «Вектор»), громадські організації

---

⁴³ Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України / за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 62-98.

(Інститут Громадянського Суспільства, Сокальська агенція регіонального розвитку), дослідницькі організації (Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіоУкраїна»); «Агенція розвитку Євро регіону «Буг» є комунальною установою, а «Агентство з розвитку бізнесу в м. Славутич» – комунальним підприємством; частина взагалі виступають об'єднаннями громадських організацій, для котрих регіональний розвиток виступає лише одним із напрямків діяльності поряд із вирішенням екологічних проблема чи захистом прав людини (Черкаський «Ресурсний центр АНГО»). В умовах відсутності єдиного легітимного підходу до статусу АРР, агенціями регіонального розвитку в Україні вважаються громадські організації, які декларують намір працювати на регіональному рівні або досліджувати регіональні процеси, що не відповідає імпліцитній суті АРР. Адже, зважаючи на нездатність державного бюджету фінансувати регіональні проекти, найголовнішим напрямком діяльності АРР має бути реалізація потенціалу регіону та залучення інвестицій. Сьогодні дуже важко оцінити реальну ефективність функціонування таких інституцій, адже відсутня інформація про інвестиції в регіони, залучені завдяки діяльності АРР. Тому одним з пріоритетних напрямків розвитку АРР є активізація поінформованості суспільства про їх діяльність: формування узагальненої бази даних, яка б сповіщала про актуальну кількість АРР в країні, напрямки їх діяльності, приклади реалізованих проектів та обсяги залучених інвестиційних ресурсів).

Серед бюджетних установ, які створені державою з метою сприяння фінансово-кредитного забезпечення інноваційних та інвестиційних процесів у регіонах України – *Державний інноваційний фонд, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДФКУ) (спадкоємець Української державної інноваційної компанії (УДІК)), Державна інвестиційна компанія (ДІК)*, які належать до сфери управління Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами. Слід зазначити, що зазначені компанії мають свої представництва у регіонах України, однак реалізувати регіональну складову своєї діяльності їм так і не вдалось. Ефективність діяльності, за оцінками експертів, не є високою, що свідчить про те, що компанії практично не виступили у ролі організуючого чинника для створення відповідних комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ, що було передбачено Законом України „Про інноваційну діяльність. Ця робота в регіонах проводиться несистемно без належної уваги та підтримки з боку держави.

Одним із механізмів, який активно і ефективно використовується в зарубіжних країнах щодо регулювання процесів фінансового забезпечення регіонального розвитку, є *надання особливого статусу окремим територіям* чи регіонам країни. Спеціальні економічні зони (СЕЗ) – виділені за певними критеріями всередині країни території (регіони) із спеціальним правовим режимом економічної діяльності для суб'єктів господарювання задля створення в останніх стимулів для започаткування і ведення бізнесу, отримання бажаних результатів у заданих державою пріоритетних сферах діяльності, похідним наслідком чого має бути вирішення комплексу соціальних, виробничих, відтворювальних та інших проблем в межах цих територій (регіонів) або усєї країни. Ключовою метою застосування такого механізму є стимулювання інвестиційних процесів за рахунок активізації залучення внутрішнього фінансового потенціалу чи збільшення притоку іноземних інвестицій через надання суб'єктам цих зон різноманітних податкових, кредитних, митних преференцій, пільгової плати за користування земельними ділянками, виробничим обладнанням, спорудами, об'єктами інфраструктури тощо.

Прийняття Податкового кодексу сприяло утвердженню в Україні відносно нейтральної податкової системи (так, номінальні ставки у європейських країнах сьогодні дещо вищі, ніж будуть в Україні після остаточного зниження податку на прибуток до 16%, ПДВ – до 17%, а також можливого зменшення навантаження на фонд оплати праці для роботодавців у процесі пенсійної реформи), не ліквідувало СЕЗ, а лише позбавило їх більшості податкових преференцій, залишивши лише пільги зі сплати ввізного мита на обладнання, яке не виготовляється в Україні, і лише для учасників 17 технологічних парків. Через це компанії, які розвивали бізнес у СЕЗ, намагаються або перевести свою діяльність під загальний режим, або просто залишають країну. Сьогодні в Україні поняття СЕЗ повністю дискредитоване й асоціюється в більшості громадян, як правило, з колосальними податковими пільгами, корупцією та втраченими бюджетними коштами⁴⁴.

21 червня 2012 р. із прийняттям Верховною Радою України Закону «Про індустріальні парки»⁴⁵ було формалізовано в окремий режим

⁴⁴ Молдован О. О. Доцільність запровадження індустріальних парків в Україні / О. О. Молдован // Економіка промисловості. – 2011. – № 54(2-3). – http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2011_54/st_54_01.pdf

⁴⁵ Закон України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 №5018-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>

економічної діяльності ще один вид СЕЗ – індустріальні (промислові) парки. Індустріальні (промислові) парки є юридично відокремленими цілісними земельними ділянками, призначеними для розміщення промислового виробництва. На них досить часто (але не обов'язково) поширюються спеціальні режими економічної діяльності, в окремих випадках – і особливий податковий режим, відмінний від загального.

Поширеність індустріальних парків у світі обумовлена такими чинниками:

По-перше, вони дозволяють підвищити інвестиційну активність в економіці, адже сама суть функціонування індустріальних парків полягає в залученні інвестицій, до того ж, як правило, у виробництво високотехнологічної продукції. Крім того, додатковим джерелом інвестицій є держава, яка фінансує розвиток інфраструктури;

По-друге, вони дозволяють залучити іноземних інвесторів з їхнім капіталом та технологіями в економіку країни шляхом надання певних субсидій у спосіб, що не суперечить міжнародним нормам. Завдяки впровадженню індустріальних парків держава отримує легітимну можливість (з точки зору норм і правил СОТ) «субсидувати» інвестиційну діяльність, знижуючи реальні витрати бізнесу, що створює інвестиційний клімат, привабливий для іноземних інвесторів.

По-третє, розвиток індустріальних парків дозволяє економічно, екологічно та естетично структурувати населені пункти, «очистивши» міста від промислового виробництва. Концентрація промислового виробництва на обмежених площах за межами житлових, історико-культурних та рекреаційних територій не лише робить економіку громади більш ефективною через зниження транзакційних витрат, але й дозволяє покращити якість життя та екологічний стан у відповідному населеному пункті. Для України, міста якої являють собою конгломерат з житлових масивів та екологічно шкідливих підприємств, цей аспект є вкрай важливим⁴⁶.

Як показує міжнародний досвід, для стимулювання приходу бізнесу в індустріальні парки держава може застосовувати широкий перелік фінансових інструментів, серед яких:

- співфінансування інвестиційних проектів. Для прикладу, інвестор презентує проект будівництва певного підприємства на території індустріального парку. На основі кошторису проекту держава фактично бере на себе частину зобов'язань з його фінансування

---

⁴⁶ Щодо механізмів запровадження індустріальних парків в Україні: аналітична записка. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/509/>

через різні способи фінансової підтримки (умовні податкові пільги, прямий трансферт, пільговий кредит тощо). На цьому підтримка держави закінчується і підприємство продовжує користуватися лише інфраструктурними послугами індустріальних парків;

- опосередковане зменшення витрат інвесторів шляхом взяття на себе забезпечення підготовки, проживання та доставку необхідних кваліфікованих кадрів, охорону промислових об'єктів, частину соціального страхування, надання доступу до транспортної та логістичної інфраструктури тощо;
- надання податкових пільг на постійній основі з метою стимулювання збільшення обсягів виробництва шляхом розширення фінансових ресурсів підприємств, зокрема:
  - податкові стимули, серед яких: податкові канікули, передусім зі сплати податку на прибуток, податків на землю та нерухоме майно. Їх зміст полягає в тимчасовому звільненні підприємства від сплати цих податків за умови спрямування цих коштів на інвестиційні цілі або збільшення виробництва та експорту продукції;
  - знижені (пільгові) податкові ставки податку на прибуток, землю та нерухоме майно як менш затратна для держави альтернатива податковим канікулам;
  - інвестиційний податковий кредит, який може бути двох видів: 1) відтермінування сплати нарахованого податку (часто з додаванням відсотків за користування); 2) спрямування нарахованого податку на інвестиційні цілі;
  - податкова знижка, тобто зменшення бази оподаткування шляхом включення витрат на інвестиційні цілі до валових витрат;
  - прискорений метод податкової амортизації. Цей інструмент застосовується у переважній більшості країн не лише в індустріальних парках, але й в загальній системі оподаткування. При цьому, норми амортизації значно вищі, ніж в Україні. Зокрема, в Канаді програмне забезпечення амортизується за нормою 50%, матеріальні основні фонди – 30-50%, нерухомість – 20%. Метод прискореної амортизації спрямований на те, щоб досягти перевищення фіскальної амортизації над економічною (бухгалтерською). Завдяки цьому підприємства отримують значний ресурс для інвестицій, не сплачуючи податок на прибуток чи відсотки за користування кредитом;

- амортизаційна премія, що передбачає можливість віднесення на валові витрати додаткового відсотка вартості основних засобів;
- звільнення від сплати ПДВ та мита щодо імпорту обладнання, яке не виробляється в країні;
- знижена ставка відрахувань до соціальних фондів з фонду оплати праці працівників, зайнятих науково-дослідними розробками;
- можливість виписувати податкові векселі при імпорті продукції;
- звільнення чи пом'якшення вимог щодо обов'язкового продажу валютної виручки⁴⁷.

Застосовуючи певну комбінацію названих заходів державної підтримки, можна досягти привабливості індустріальних парків і в Україні. Водночас, відмітимо, що головна мета економічних (зокрема, фінансових) стимулів в рамках індустріальних парків полягає не в наданні їх учасникам більш сприятливих неринкових переваг, а в зменшенні навантаження на дохід та прибуток, що дозволить збільшити інвестиції та виробництво. Тому дискусійним видається надання податкових пільг щодо сплати податків на споживання, передусім ПДВ, та групи екологічних податків.

Пільгові умови оподаткування дозволяють реалізовувати інвестиційні проекти, нарощувати потенціал підприємства та території, створювати нові робочі місця. Поряд з цим, місцева влада має отримувати і безпосередню компенсацію від втрати своїх доходів. Тому варто встановити механізм, який би зобов'язував суб'єкти підприємницької діяльності, які знаходяться у СЕЗ такого типу, виконувати конкретні соціальні або економічні проекти суто регіонального характеру. Це має бути однією із умов надання територіям особливого статусу.

Деякі інші фінансові механізми мають застосовуватись до інших територій, що отримують особливий статус. Зокрема, це стосується гірських районів, чорнобильських та прирівняних до них територій тощо. Тут необхідно, щоб превалював принцип загальнодержавної підтримки, тобто потреби таких регіонів мають фінансуватись за рахунок спеціальних субвенцій, а завданням місцевої влади має бути правильне обрахування таких субвенцій, їх точне визначення. Розвиток на місцевому рівні слід пов'язувати із якимись особливостями регіону, які

---

⁴⁷ Молдован О. О. Доцільність запровадження індустріальних парків в Україні / О. О. Молдован // Економіка промисловості. – 2011. – №54(2-3). – http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2011_54/st_54_01.pdf.

могли б дозволити залучити додаткові кошти як, наприклад, туризм у гірських районах. У цих випадках доходи від такого суто місцевого бізнесу мають у більшій мірі залишатись у розпорядженні місцевої влади.

Серед джерел та механізмів фінансового забезпечення регіонального розвитку вагоме місце належить *банківському кредитуванню економіки регіону*. Активізація взаємодії банківського та реального секторів економіки на регіональному рівні дозволяє розширити економічні взаємозв'язки з іншими регіонами і країнами, може розглядатися як один з вирішальних чинників успішного саморозвитку регіонів. Вплив банківського сектора регіону на розвиток регіону витікає з функцій, які він виконує (табл. 2.4).

Узагальнюючи результати розгляду функцій та ролі банківського сектора регіону, можна сказати, що основна функція полягає в забезпеченні фінансування процесу соціально орієнтованого суспільного відтворення у регіоні, що передбачає задоволення інвестиційних потреб, потреб у збереженні заощаджень, забезпечення споживчих потреб як населення, так і суб'єктів господарювання регіону. Його основна роль – вплив на параметри розвитку регіону через механізми створення, розподілу та примноження капіталу. Ефективність регіонального банківського сектора визначається мірою повноти виконання ним своїх функцій. Якнайповніше залучення регіональною банківською системою вільних фінансових ресурсів населення та підприємств, спрямування їх на розвиток реального сектора регіону сприятиме прискореному росту валового регіонального продукту та зростанню добробуту населення регіону.

На нашу думку, до основних напрямків впливу банківського сектора на економічний розвиток регіону слід віднести:

- зниження диспропорційності забезпеченості регіонів банківськими установами та недопущення надмірної концентрації банківських ресурсів у двох-трьох регіонах країни;
- посилення взаємодії банківського та реального секторів економіки регіону;
- залучення банків до інвестування масштабних проєктів, вагомих для регіону та його розвитку;
- налагодження взаємодії на регіональному рівні між органами влади, фінансово-кредитними установами, крупними підприємствами регіону;
- підтримка розвитку та формування регіональних банків;

Таблиця 2.4

Вплив банківського сектора регіону на регіональний розвиток

Основні функції банків	Сутність процесу	Роль банківського сектора у розвитку регіону	Ступінь впливу банківського сектора на розвиток регіону
1. Фінансове посередництво	Акумуляція коштів суб'єктів відтворювального процесу, які накопичують тимчасово вільні засоби, і інвестування фінансових ресурсів тих учасників економічного обороту, які тимчасово відчувають в них потребу, – відповідно до рівня попиту і пропозиції на фінансові ресурси.	1. Трансформація обсягів ресурсів (дрібні збереження спрямовуються у великі за обсягами фінансування проекти, та навпаки). 2. Галузева та територіальна трансформація (перерозподіл капіталу між галузями економіки, регіонами). 5. Участь в створенні ВРП регіону. 4. Стимулювання розширених відтворювальних процесів. 6. Вплив на темпи інфляції і економічного зростання. 7. Вплив на об'єм і структуру поточного сукупного попиту. 8. Підвищення ефективності грошово-кредитної політики на основі використання ресурсів банківської системи як «інформаційного центру» (трансформація інформації)	Залежить від регіональної структури банківської системи, її активів, ефективності діяльності, доступності та фінансових можливостей регіонів генерувати необхідні грошові потоки та, відповідно, від їх здатності формувати попит на позикові кошти та мінімізувати інвестиційні ризики; сформованості правових механізмів забезпеченості збережень
2. Управління системою платежів	Забезпечення товарних потоків грошовими: обслуговування розрахункових операцій шляхом здійснення платежів за товари і послуги за дорученням клієнтів, банків – кореспондентів і ін. економічних суб'єктів	1. Забезпечення простого відтворення на підприємствах регіону. 2. Впорядкування і раціоналізація грошового обороту: економія суспільних оборотних витрат досягається завдяки витісненню паперових грошей електронними засобами платежу, заміні значної частини готівкових розрахунків безготівковими, централізації розрахунків	Залежить від розвитку реального сектора, розвитку правових механізмів регулювання розрахунків

Основні функції банків	Сутність процесу	Роль банківського сектора у розвитку регіону	Ступінь впливу банківського сектора на розвиток регіону
		в банках і їх оптимізації	
3. Реалізація фінансової політики держави	Держава через процес управління Національним банком управляє комерційними банками з використанням норми резервування, облікової ставки, операцій на валютному ринку	Регулювання кількості грошей в ринковій економіці. Регулювання розвитку економіки і досягнення соціальних цілей на регіональному рівні	Залежить від ступеню взаємодії банківського та реального сектора; частки регіональних банків в регіональній банківській системі; розвитку механізмів державного регулювання банківської діяльності
4. Довірче управління	Управління власністю довіритель, забезпечення її збереження, випуск і погашення цінних паперів за дорученням клієнта	Трансформація ризиків: ризики неповернення розміщених банком коштів переходять від власників грошей (нерухомості) до самого банку. Підвищення ефективності реалізації різних форм власності. Вплив на темпи економічного зростання через інвестування і частку середнього класу через збереження і примноження фінансових активів зберігачів.	Залежить від темпів економічного росту в регіоні, ризиковості інвестиційної середовища регіону, інституційного забезпечення процесу, рівня розвитку менеджменту

Примітка: складено авторами .

- забезпечення територіальної доступності точок банківського обслуговування до населених пунктів та рівномірність надання банківських послуг;
- наявність законодавства, що регулює територіальну організацію банківської системи, та посилення ролі регіонального рівня у забезпеченні безпеки банківської системи України.

Органи регіонального самоврядування та регіональні органи влади не мають важелів прямого впливу на банківський сектор регіону щодо залучення їх фінансово-кредитних ресурсів в економіку регіону, але від них залежить формування сприятливого середовища для економічного розвитку та використання організаційного ресурсу банківського сектора. До основних питань, які знаходяться у компетенції їх впливу є залучення банків до кредитно-фінансової діяльності в регіоні; реалізація інвестиційного потенціалу та

покращення бізнес-клімату регіону; стимулювання соціальної активності кредитно-фінансових установ.

Варто також відзначити, що регіональні органи державної влади можуть виступати як носії регулюючого впливу, так і як учасники кредитного процесу.

Вплив на діяльність банківського сектора регіону з боку органів самоврядування має виходити з детального аналізу стану банківського сектора, вивчення пріоритетів його розвитку, збору інформації про людей та організації, яких необхідно залучити до роботи; запрошення до співпраці та утворення позитивного ставлення до участі в програмах розвитку регіону.

Реальний сектор та домогосподарства створюють сукупний попит на банківські послуги й продукти та пропозицію грошових ресурсів для формування депозитної бази, від рівня їх розвитку та структурних характеристик (обсягів ВРП, структури валових заощаджень, рівня інфляції, рівня розвитку товарно-грошових відносин, рівня довіри власників ресурсів та довіри до банківського сектора, тенденцій розвитку системи оплати праці, соціальної захищеності населення) залежить розвиток банківського сектора регіону загалом. З іншого боку, від того, який обсяг грошової маси та рівень відсоткових ставок можуть запропонувати комерційні банки реальному сектору та населенню регіону, залежать обсяги та ціна кредитів та депозитів, які, в свою чергу, впливають на обсяги промислової продукції, індекс споживчих цін, рівень безробіття, інвестиції в основний капітал, структуру промисловості, обсяги експорту та імпорту, грошові доходи населення даного регіону⁴⁸.

В контексті активізації процесів інтегрування банків у соціально-економічну систему регіону та зацікавленості у налагодженні взаємодії з боку регіональних органів управління значної ваги набуває питання оподаткування прибутку банківських установ (зокрема їх філій). Те, що регіон та територіальна громада не отримують надходжень до бюджетів від функціонування філій та відділень (зважаючи на особливості податкового законодавства) негативно впливає на зацікавленість у розвитку таких структур в регіоні.

Особливий інтерес для дослідження в рамках вивчення ресурсів фінансового забезпечення регіонального розвитку викликає визначення

---

⁴⁸ Региональные банковские процессы и инвестиционные процессы / Консорциум по вопр. приклад. эконом. исслед., Канадск. агенство по междунар. развитию [и др.]. – М. : ИЭПП, 2007. – 134 с.

ролі регіональних банків і філій інорегіональних банків (оскільки саме вони в сукупності формують банківську інфраструктуру, а їх ресурси – кредитний потенціал кожного регіону).

Регіональним банкам, виходячи з критеріїв їх виділення, властивий регіональний характер діяльності, тобто першочергова спрямованість на взаємодію із економічними суб'єктами регіону, в якому вони працюють. В сучасних умовах регіональні банки трансформують у кредити місцевим підприємствам близько 65-70% депозитів, у той час як філіали інорегіональних банків лише близько 40%. Крім того, місцеві банки готові кредитувати малі та середні підприємства, фінансове становище яких характеризується тимчасовими труднощами, але менеджмент яких володіє хорошими планами їх розвитку. Знаючи завдання і проблеми свого регіону, регіональні банки швидше і краще реагують на потреби своїх клієнтів. Головною перевагою регіональних банків є знання місцевої специфіки і можливість працювати з клієнтом точково, з урахуванням його індивідуальних особливостей. Окрім зазначеного, регіональний банк – це організація, що має передумови для ефективного управління регіональними ризиками, оскільки має налагоджені зв'язки із місцевим економічним співтовариством та з іншими регіонами, а на знанні регіональних особливостей і на міжрегіональному співробітництві можна побудувати ефективний бізнес.

В сучасних умовах дослідники відзначають затребуваність саме регіональних банків на місцевому рівні, що пояснюється їх близькістю до реального споживача та орієнтацією на потреби регіональної економіки, що знаходить підтримку у місцевих органах управління. Вони «вмонтовані» в економіку регіону і є її органічним елементом, а не чужорідною структурою. З огляду на це, регіон не може володіти серйозним фінансовим потенціалом, фінансовою незалежністю, не володіючи при цьому сильними незалежними банками.

Одним з варіантів середньострокової стратегії для місцевого банку є закріплення за собою певної ніші ринку, надання універсальних послуг обмеженому колу клієнтів. Такою нішею є насамперед малий і середній бізнес: в обслуговуванні його суб'єктів велике значення мають фактор місцевої присутності і знання специфіки регіонального ринку. В рамках цієї стратегії може скластися чіткий поділ праці: філії великих банків кредитують великі підприємства, а місцеві банки – решту бізнесу і населення. Спрямованість на фінансове забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу дозволяє частково знизити і кредитні ризики: як

правило, невеликі підприємства більш прозорі, оскільки мають рахунки в одному-двох банках, і дані щодо їх оборотів дозволяють отримати об'єктивне уявлення про їх фінансове становище.

Інша стратегія – перехід регіонального банку на вузьку продуктову спеціалізацію. Монопродуктові структури за прибутковістю, звичайно, поступаються універсальним, але якщо вибрана ніша досить велика, вони можуть досить швидко вийти на прийнятний рівень рентабельності. Подібну перспективу відкривають, зокрема, споживче та іпотечне кредитування. Хорошим варіантом для середніх корпоративних банків експерти вважають перехід в сегмент інвестиційних послуг і послуг з управління активами. Життєздатність такої моделі забезпечується економією за рахунок масштабів, а більш низькі експлуатаційні витрати дозволяють створити кращі умови для клієнтів.

Слід вказати і на основні проблеми, з якими стикаються регіональні банки вступаючи у конкурентну боротьбу із філіями великих банків. Чи не найбільшою з них є слабкість власної капітальної бази: часто вони просто не можуть надати необхідні великим клієнтам кредити, суми яких, одночасно, не є значними для філій інорегіональних банків. Крім цього, регіональні банки не завжди можуть запропонувати клієнтам широкий спектр відносно дешевих послуг, який пропонується їм з боку філій центральних банків.

Однак необхідно зазначити, що регіональні банки часто і не прагнуть до розширення клієнтури за всяку ціну, оскільки на відміну від філіалів центральних банків, що мають можливість передавати надлишки (незатребувані ресурси) за місцем знаходження більш розвинених фінансових ринків, не завжди можуть вигідно і відносно безпечно розмістити вже акумульовані ними кошти.

Фактором, що стримує зростання кредитних вкладень в регіональну економіку з метою реалізації інвестиційних проєктів, є також дефіцит довгострокових ресурсів. Цей фактор діє не тільки відносно регіональних банків, але і в рівній мірі відноситься до всіх банківських інститутів, які функціонують в регіонах. Дефіцит довгострокових ресурсів банківські інститути покривають за рахунок трансформації в довгострокові вкладення короткострокових зобов'язань перед клієнтами. Така трансформація є звичайною практикою діяльності кредитних організацій, однак вона може здійснюватися тільки при наявності стійких залишків коштів на розрахункових і поточних рахунках клієнтів, має об'єктивну межу і не

може повністю відшкодувати нестачу довгострокових ресурсів як джерела довгострокових кредитних вкладень.

Слабкість і нестійкість ресурсної бази регіональних банків часто не дозволяє їм кредитувати дійсно перспективні та вигідні інвестиційні проекти. Набір інвестиційних інструментів регіональних банків помітно поступається великим українським банкам. Серед основних проблем розвитку інвестиційної діяльності регіональних банків необхідно відзначити низький рівень їх капіталізації, що є фактором, стримуючим зростання довгострокових пасивів як основного джерела їх інвестиційної діяльності.

Сучасні тенденції розвитку реального та банківського секторів показують наявність потенціалу збільшення обсягів інвестиційного кредитування. Його залучення в розвиток реальної економіки можливе за умови подальшого розвитку інфраструктури інвестиційного процесу як елементу регіональної інвестиційної політики. Розвиток інвестиційного спрямування банківського бізнесу дозволяє посилити процеси диверсифікації на рівні регіональної банківської системи, а також диверсифікувати активи регіональних банків, поліпшити структуру пасивів, що, безумовно, робить банківський бізнес більш гнучким до змін кон'юнктури ринку, а значить, в цілому більш стійким.

Аналіз інституціональних і економічних показників банківського сектора більшості регіонів дозволяє зробити висновок про те, що регіональні комерційні банки мають обмежені ресурси для індивідуального інвестування. В цих умовах важливим інструментом інвестиційної діяльності є синдиковане кредитування. Відмінними рисами синдикованого кредиту є: наявність двох і більше кредиторів, оформлення контракту синдикації, рівні права і відповідальність для всіх кредиторів; відповідальність позичальника перед кредиторами; єдність інформації.

Для взаємозв'язку інтересів інвестиційних підрозділів банків та інтересів регіону необхідно визначити організаційно-економічний механізм синдикованого кредитування в рамках регіону (рис. 2.3).

Розвиток системи синдикованого кредитування можливий шляхом відкриття регіонального центру синдикованого кредитування на базі одного з регіональних комерційних банків, який має досвід проведення великомасштабних операцій, володіє налагодженими зв'язками, кваліфікованими кадрами і характеризується хорошою репутацією в банківській системі. На основі програми розвитку регіону у сфері

залучення синдикованих кредитів для задоволення інвестиційних потреб регіональної економіки органами регіональної влади проводиться відбір та направлення інформації в регіональний центр синдикованого кредитування за проектами підприємств області, які потребують банківського фінансування.

З метою інтенсифікації процесів інтеграції регіональних банків в економіку регіону необхідно всім регіональним банкам розробляти інвестиційну стратегію, органічно вбудовану в комплексну стратегію розвитку регіону для формування несуперечності інтересів розвитку регіонів та банків. Послідовна інвестиційна стратегія банку являє собою сукупність теоретичних положень і підходів, практичних установок і рішень, що дають достовірне і цілісне уявлення про організаційно-економічні основи стратегічних процесів в інвестиційній банківській сфері.

На основі проведеного дослідження виділено три базові моделі стратегії інвестиційної діяльності, в межах яких можливе створення ряду ефективних модифікацій – модель середнього регіонального інвестиційного банку, модель спеціалізованого інвестиційного банку, модель універсального банківського бізнесу. Більш складні процеси універсалізації інвестиційної діяльності і зниження інвестиційних ризиків відбуваються в рамках банкострахової (bancassurance) і страховобанківської (assurfinance) моделей фінансових конгломератів, що поєднують банки та страхові компанії.

Особливе місце в банківській системі регіону займають філії іноREGIONALних банків. У регіонах філії кредитних організацій, як правило, займають найбільшу частку ринку за всіма основними напрямками банківського бізнесу. Про значимість філій на регіональному ринку говорить і той факт, що основні фінансові потоки в регіонах рухаються переважно через філії іноREGIONALних банків, які і являються головною рушійною силою конкурентоспроможності кредитних організацій регіону та «піонерами» на ринку в частині розвитку нових операцій і послуг. В такому сенсі саме філії формують потенціал банківського сектора регіону.

Проте на регіональному ринку філії можуть відігравати неоднозначну роль: знижувати або підвищувати регіональний фінансовий та інвестиційний потенціали – сприяти відтоку або притоку коштів в регіон.

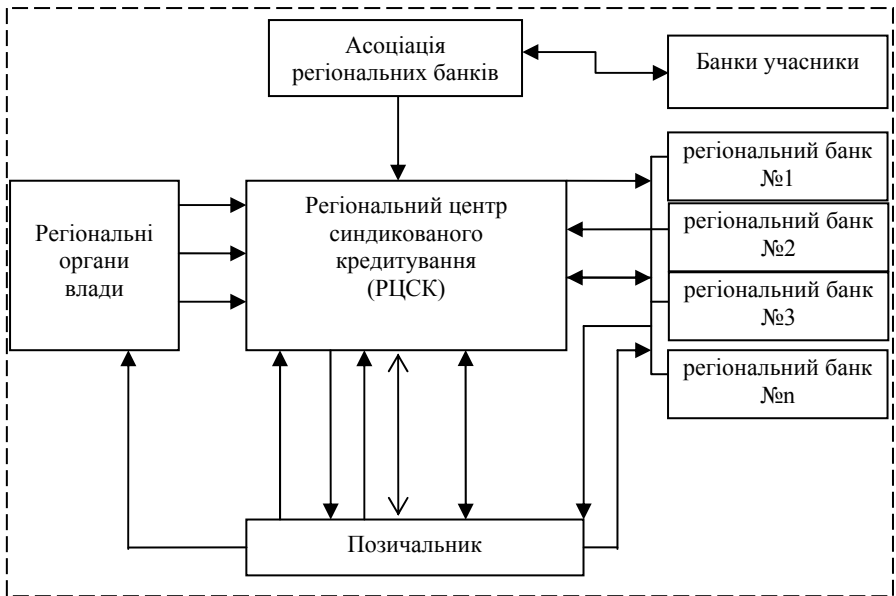

Рис. 2.3. Модель механізму синдикованого кредитування в регіоні¹ :

- 1 – участь в організації та діяльності РЦСК;
- 2 – надання інформаційної підтримки;
- 3 – оцінка проектів клієнтів на предмет їх пріоритетності для регіону і напрям інформації в РЦСК;
- 4 – прийняття та аналіз заявки від клієнта;
- 5 – повідомлення клієнта про умови надання синдикованого кредиту;
- 6 – згода клієнта з умовами кредитування;
- 7 – підписання між клієнтом і РЦСК договору про організацію кредиту;
- 8 – інформаційний меморандум про позичальника;
- 9 – підтвердження банками-учасниками згоди на кредитування клієнта;
- 10 – підписання кредитних документів клієнтом, банками-учасниками;
- 11 – надання гарантій;
- 12 – відкриття рахунків позичальнику банками синдикату;
- 13 – отримання позичальником кредиту.

Існує думка, що поширення по країні широкої мережі філіалів крупних банків має виключно позитивне значення, оскільки сприяє вільному переливу капіталу в економіці. Згідно з теорією банківського регулювання, розширення мережі філій підвищує стабільність банківської системи, оскільки дає можливість диверсифікувати

банківські активи і збільшити депозитну базу (за рахунок розширення географії розташування філій і зростання чисельності клієнтів).

Однак існує низка аргументів і проти розширення філіалізації.

По-перше, всі складові фінансової системи країни – кредитна, розрахункова і ощадна – в такому випадку потрапляють в стратегічну залежність від певних банків, що може результуватись великими системними ризиками. Це посилює залежність регіонів від впливу фінансово-економічних, політичних структур, інтереси яких можуть відрізнятись від соціально-економічних інтересів регіонів. Таким чином, фінансове ослаблення регіону, поєднане з наростанням ймовірності системного ризику концентрації капіталу, – не лише банківська, а й соціально-економічна проблема.

По-друге, багато філіальних банки схильні до значно вищих операційних ризиків,

По-третє, «проникнення» інорегіональних філій на місцеві ринки може обумовити ситуацію, коли регіональні банки будуть не в змозі конкурувати з великими і тому будуть змушені покинути ринок.

По-четверте, як правило, філії великих банків використовують регіональні ринки банківських послуг як плацдарм для отримання дешевих ресурсів і потім переміщують їх у великі промислові центри за місцем розташування головного офісу або інших регіональних відділень для здійснення кредитних вкладень.

Значна частина ресурсів, акумульованих в регіонах як самими регіональними банками, так і філіями столичних банків, що діють на їх території, перекачується в центр, щоб бути розміщеною в дохідні і високоліквідні активи. Таким чином, українська банківська система є віддзеркаленням сформованої ситуації, коли в умовах браку інвестиційних ресурсів відбувається відтік капіталу з регіонів – в центр або за кордон. Причому, як правило, чим більше регіон потребує ресурсів для структурної перебудови економіки, тим більше ресурсів з цього регіону йде в центр.

Проблема ускладнюється тим, що функціонуючи на території регіону, філії регіональних банків податок з прибутку не сплачують за місцем діяльності, а централізовано – за місцем розташування материнського офісу. При цьому податок на прибуток філії визначається розрахунково із загальної суми податку, нарахованого банком, розподіленого пропорційно до питомої ваги суми валових витрат філій та амортизаційних відрахувань, нарахованих за основними фондами банківської установи, які розташовані за місцезнаходженням

філії, у загальній сумі валових витрат та амортизаційних відрахувань банківської установи. Відповідальність за своєчасне та повне внесення сум податку до бюджету територіальної громади за місцезнаходженням філії несе банківська установа, у складі якої знаходиться така філія⁴⁹. Тобто вимивання фінансових ресурсів супроводжується і відсутністю надходжень до місцевого бюджету.

Це означає, що за інших однакових умов має місце не просто надмірна диференціація регіонів за обсягом кредитно-депозитних операцій, а й така, що спричиняє перерозподіл коштів на користь багатих регіонів. Отже, чинна система кредитування сприяє відпливу коштів із бідних регіонів до багатих та підсилює дисбаланс в економіці (і підсилюватиме й надалі, якщо не зміниться сама система кредитування). А це свідчить про наявність системної перешкоди на шляху розвитку економіки країни загалом.

На відміну від банків, які забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів в основному за допомогою кредитування, *небанківські фінансові установи* реалізують, як мінімум, чотири основні схеми посередництва, за якими нагромаджується та переміщується вільний капітал в економіку країни (табл. 2.5).

Таким чином, під час реалізації першої та другої схем залучення інвестиційного капіталу небанківські фінансові установи здійснюють суто посередницькі функції, допомагаючи емітентам провести розміщення фінансових активів на ринку, у разі впровадження третьої та четвертої схем – ці установи ініціюють акумуляцію вільного капіталу на ринку та забезпечують його інвестування відповідно до вимог законодавства у ті об'єкти, що здатні забезпечити його приріст та збереження.

На кінець 2011 року в Україні функціонувало 345 компаній з управління активами, при цьому у географічному розрізі найбільша їх кількість припадає на м. Київ (243 компанії): на тлі загального скорочення чисельності таких компаній в Україні частка столичного регіону вчергове збільшилася до 70,43%. Крім Києва, найбільшу концентрацію бізнесу з управління активами зберігали південно-східні регіони.

---

⁴⁹ Корнєєв В. В. Антикризове регулювання кредитних ринків: порівняльний аналіз практики зарубіжних країн / В. В. Корнєєв, Є. О. Бублик // Екон. вісн. Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 70–75.

Таблиця 2.5

Схеми перерозподілу фінансових ресурсів регіону небанківськими фінансовими установами*

Вид небанківської фінустанови	Сутність схеми	Економічний ефект
Фінансова компанія або КУА	<ul style="list-style-type: none"> Розміщення фінансових активів емітента за винагороду розміщення фінансових інструментів позичальника у більш стислі строки та за найбільш реальною ціною; Викуп випущених емітентом фінансових активів для передпродажу їх на ринку 	<ul style="list-style-type: none"> Диверсифікація ризиків, які можуть виникнути в разі недостатньої інвестиційної привабливості фінансових активів емітента
Інститути спільного інвестування та компанії з управління їхніми активами	<ul style="list-style-type: none"> Ініціювання акумулювання капіталу на ринку, випуск власних фінансових інструментів (акції корпоративних інвестиційних фондів та інвестиційні сертифікати пайових інвестиційних фондів), які стають об'єктом торгівлі на ринку 	<ul style="list-style-type: none"> Формування спільного фонду грошових коштів групи (інституту) інвесторів, який спрямовується на потреби спільного інвестування
Недержавні пенсійні фонди та страхові компанії	<ul style="list-style-type: none"> Залучення на тривалий період коштів юридичних і фізичних осіб – власників заощаджень – за пенсійними контрактами, договорами страхування пенсій або життя 	<ul style="list-style-type: none"> Формування довгострокових інвестиційних ресурсів, захист заощаджень від інфляції

* Соломіна Г. В. Функціонування компаній з управління активами: світовий досвід і вітчизняна практика / Г. В. Соломіна // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – №2. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvfbi/2012_2/05.pdf.

В якості мало використовуваних механізмів формування інвестиційних ресурсів регіонів України слід вважати активізацію участі небанківських установ у формуванні інвестиційного потенціалу регіонів. Зокрема це стосується ефективності використання *недержавних пенсійних фондів (НПФ)*, страхування фінансових і, в тому числі,

інвестиційних ризиків; створення прогресивних об'єднань банківських і небанківських установ, які спеціалізуються в сфері надання інвестиційних послуг реальному сектору економіки.

Проведений аналіз активів НПФ за 2005–2011 рр. за їх кількісною (формування за рахунок пенсійних внесків) і якісною (формування за рахунок інвестиційного прибутку) складовими дозволив виділити наступні особливості: 1) основний приріст пенсійних активів відбувається за рахунок пенсійних внесків від юридичних осіб; 2) стійке збільшення суми інвестиційного доходу на тлі незначного приросту суми витрат свідчить про поступово зростаючу роль інвестиційної діяльності у формуванні обсягів активів НПФ (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка основних показників діяльності НПФ за 2005–2011 рр.

Основні показники діяльності НПФ	До 2005 р. включно	2006–2008 рр.	2009–2011 рр.	Разом
Приріст кількості НПФ за період	54	55	–12	97
Приріст пенсійних активів, за відповідний період, млн. грн.	46	566,2	694,2	1306,4
Приріст кількості учасників за укладеними пенсійними контрактами (за відповідний період), тис. осіб	88,4	394,1	75,8	558,3
Приріст суми пенсійних внесків за відповідний період, млн. грн., з них: від юридичних осіб, млн. грн.	36,4	546,5	477,3	1060,2
Інвестиційний дохід за відповідний період, млн. грн.	9,7	77,1	432,9	519,7
Пенсійні виплати за відповідний період, млн. грн.	1,7	25,6	173,2	200,5
Витрати, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів за відповідний період, млн. грн.	1,3	30,4	47,8	79,5

Однак, на сучасному етапі низка регіонів України позбавлена можливості використовувати потенціал НПФ, оскільки в 13 областях такі фінансові установи повністю відсутні, а до регіонів з відносно високим і середнім рівнями територіальної доступності можна віднести

лише 5 областей, а решту слід віднести до категорії регіонів з низьким рівнем територіальної доступності аналізованих послуг⁵⁰. Виявлена територіальна диференціація НПФ в Україні свідчить про низький розвиток їх інфраструктури в регіональному аспекті, що потребує додаткових заходів підтримки розвитку з метою наближення послуг недержавних пенсійних фондів до їх безпосередніх споживачів.

Важливо, щоби в державній політиці регіонального розвитку враховувались інвестиційні можливості НПФ, а їх реалізація знаходила відображення в системі управління фінансовими ресурсами регіонів.

Оскільки фінансування регіонального розвитку на основі активізації інноваційної діяльності прямо пов'язане з великими ризиками, в світі набуло розвитку особливе джерело її інвестування – *венчурні фонди*, які спеціалізуються на інвестиціях у проекти з підвищеним рівнем ризику. Слід зазначити, що саме венчурний капітал створює можливості для комерціалізації інновацій, оскільки виступає каталізатором налагодження ефективної взаємодії наукових знань, фінансових технологій та методів управління. Результати аналізу, здійсненого фахівцями ОЕСР⁵¹, протягом останнього часу має місце зростання територіальної концентрації венчурних інвестицій: так, Силіконова долина у США, Лондон та Південне узбережжя у Великобританії, Оттава та її передмістя у Канаді, метрополія Сеул у Кореї є світовими лідерами за обсягами залученого венчурного капіталу. Це обумовлено наявністю високо розвинутих регіональних інноваційних систем, а у структурі їх виробництва домінує високотехнологічна продукція та послуги.

Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15 березня 2001 року стимулював розвиток венчурних фондів, які базуються на вітчизняному капіталі і управляються вітчизняними компаніями з управління активами.

Інтенсивність створення венчурних фондів в Україні протягом 2003-2007 рр. становила близько 200% щорічно (від 4 одиниць у 2002 році до 681 у 2007 році). У порівнянні з іншими сегментами ринку колективного інвестування, фонди венчурного типу зовсім не постраждали від кризи. Якщо на кінець 2007 року їх сумарні активи

---

⁵⁰ Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання : Монографія / НАН України. Інститут регіональних досліджень ; за наук. ред. М. А. Козоріз. – Львів, 2012. – С. 263-264.

⁵¹ Venture Capital: Trends and Policy Recommendations, OECD, 2003.

складали 36 млрд. грн., то на 1.01.2011 року вони сягали 88,8 млрд. грн. Кількість фондів нестримно росте, якщо у 2007 році їх було близько 650, то станом на 1.01.2011 рік їх стало вже 787⁵². Таке стрімке зростання кількості венчурних фондів прямо позначилось і на вартості їх активів, вага яких становить близько 93% у структурі активів усіх інститутів спільного інвестування.

Швидкий розвиток венчурних фондів в Україні обумовлений пільгами, якими наділив їх законодавець. Так, вони звільнені від обмежень, які накладаються на діяльність будь-яких інших інвестиційних фондів.

Основна схема дії венчурних фондів в Україні полягає у скуповуванні відносно дешевих акцій підприємств, при цьому акції придбаються шляхом приватної скупівлі, через деякий час венчурні фонди продають акції, які значно виросли стратегічному інвестору, та розподіляють дохід між учасниками фонду. Зокрема, це стосується купівлі неліквідних цінних паперів, які не входять у біржові списки. Венчурні фонди можуть надавати позики і купувати векселі компаній, частиною яких володіє.

Розглянувши більш детально функціонування венчурних фондів України, можна побачити, що 70% їх вкладень – це будівництво. Завдяки податковим пільгам, якими користуються венчурні фонди, будівники та інвестори мають змогу зменшити витрати. Враховуючи той факт, що держава не обмежує венчурні фонди ні за кількістю учасників, ні за інструментами вкладень, венчурні фонди добре підходять у будівництві – вони позбавляють необхідності будівника платити податок, що збільшує рентабельність його роботи.

Зазначимо, що сьогодні венчурні фонди є одними з найбільш непрозорих гравців серед інститутів спільного інвестування: так, непрозорість їх інвестиційного портфеля підтверджується значною часткою (більше 40%) активів із невідомим розміщенням (графа інші активи у структурі активів венчурних фондів).

Українські венчурні фонди надають перевагу низько- та середньоризиковим короткостроковим операціям із фінансовими активами (скуповування дешевих акцій підприємств та їх перепродаж після зростання їх вартості) та з нерухомістю (зокрема житлове будівництво). Спеціалізація венчурних фондів на інвестиціях у новостворені інноваційні компанії є радше винятком, а не правилом. Отже, український

---

⁵² Аналітичний огляд ринку спільного інвестування. Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/analytics/analit_publ_isi.html

венчурний бізнес є таким лише формально, оскільки відсутні його основні компоненти – ризиковість інвестування та інноваційні проекти.

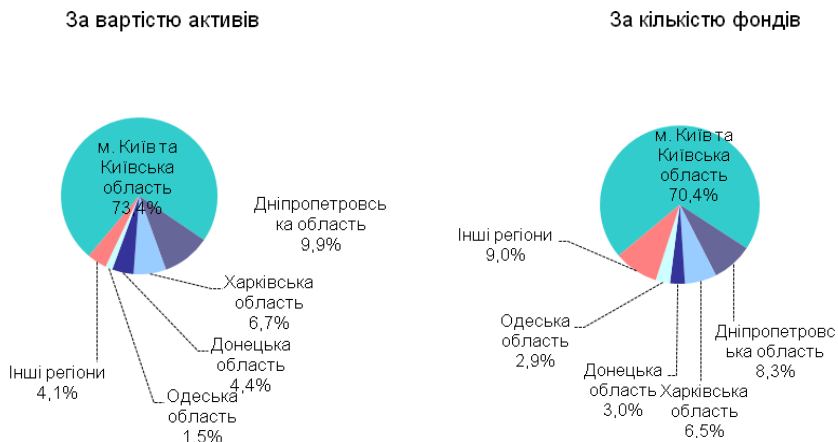

Рис. 2.4. Регіональний розподіл кількості та вартості активів венчурних фондів в розрізі регіонів України (на 1.01.2012 р.)

Аналіз регіонального розподілу венчурних фондів (рис. 2.4) вказує на їх територіальну концентрацію як за кількістю інституцій, так і за вартістю їх активів. Більше 70% за цими показниками належить м. Києву та області, які є визнаними інвестиційними лідерами в Україні. Серед регіонів, в яких розташовані венчурні фонди, належать Дніпропетровська, Донецька, Харківська та Одеська області⁵³. Натомість на 19 інших регіонів припадає близько 4% активів венчурних фондів, що формує значні перепони на шляху розвитку інноваційних систем цих регіонів.

Одним із досить нових, але ефективних механізмів фінансового забезпечення регіонального розвитку є залучення фінансових ресурсів на основі налагодження в регіоні *публічно-приватного партнерства*, тобто взаємодії бізнесу та влади. Ефективність такого механізму обумовлена його спрямованістю на активізацію

⁵³ Аналітичний огляд ринку спільного інвестування. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/analytics/analit_publ_isi.html

внутрішнього інвестування економіки регіону та використанні нових моделей фінансування.

Не заглиблюючись у дискусію щодо визначення сутності поняття публічно-приватне партнерство, при його розгляді спиратимемось на визначення подане в Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI: «Державно-приватне партнерство – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами»⁵⁴.

Такий формат відносин між державою і бізнесом активно застосовується у широкому спектрі секторів економік країн ЄС, у тому числі для надання адміністративних послуг, у сферах освіти, охорони здоров'я, спорту, оборони, обслуговування в'язниць, у житловому господарстві, водопостачанні та водовідведенні, у будівництві доріг та аеропортів⁵⁵. У США у рамках публічно-приватного партнерства реалізуються декілька програм розвитку комунального та міського господарства, а також спільні проекти держави та бізнесу щодо створення та впровадження нових технологій для спільного використання отриманих результатів. У країнах з ринками, що формуються (Бразилія, Індія, Китай, Мексика, Російська Федерація), найбільш інтенсивно розвиваються проекти публічно-приватного партнерства, пов'язані з будівництвом та експлуатацією автомобільних доріг, на другому місці – будівництво аеропортів, в'язниць, водоочисних споруд.

В Україні окремі проекти публічно-приватного партнерства вже існують та застосовуються в різних секторах економіки й соціальної сфери, проте цей досвід ще не можна визначити як позитивний, бо

---

⁵⁴ Закон України «Про державно-приватне партнерство». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.

реалізація проектів публічно-приватного партнерства стикається з рядом системних проблем, більшість з яких пов'язана з тим, що держава у особі її органів влади не вміє співпрацювати з бізнесом, розглядаючи його виключно як джерело фінансових ресурсів.

Згідно із Законом України «Про державно-приватне партнерство», фінансування публічно-приватного партнерства може здійснюватися за рахунок:

- фінансових ресурсів приватного партнера;
- фінансових ресурсів, запозичених у встановленому порядку;
- коштів державного та місцевих бюджетів;
- інших джерел, не заборонених законодавством.

Сучасний фінансовий потенціал підприємств України суттєво послаблений внаслідок фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. Так, за підсумками 2011 р. 64% підприємств зазнали збитків, що суттєво знижує їх можливості у фінансуванні масштабних проектів, в тому числі інфраструктурних. В таких умовах набуває вагомості питання ролі держави у реалізації публічно-приватних ініціатив. Найбільш поширеними формами державної підтримки у сфері публічно-приватного партнерства є:

- пряма бюджетна підтримка (часткове фінансування заходів проекту, погашення відсотків за кредитами, надання основних засобів, землі тощо);
- податкові канікули (відмова від зменшення податків та зборів на час реалізації проекту);
- надання державних і місцевих гарантій;
- залучення державою/органами місцевого самоврядування кредитів від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій;
- гарантії відшкодування збитків приватного партнера внаслідок невідповідності попиту запланованим показникам, невиконання державним партнером зобов'язань за угодою, неадекватного тарифного регулювання тощо;
- гарантування державного замовлення на певні товари/послуги;

---

⁵⁵ Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проектів і надання публічних

- гарантування державою проектних ризиків у разі змін більших, ніж очікувані, в інфляції, обмінному курсі, відсоткових ставках за кредитами, цінах на енергоресурси;
- надання ексклюзивного права на виробництво товарів/послуг, дозвіл здійснювати перехресне субсидування тощо.⁵⁶

Позитивні зрушення в системі державних фінансів, які відбуваються внаслідок бюджетної та податкової реформ, формують необхідні умови для активізації створення партнерств держави і бізнесу у вітчизняних умовах. Водночас, потенціал фіскальних стимулів до такої співпраці сьогодні використовується недостатньо.

Не менш важливе значення в інвестиційному забезпеченні розвитку має питання *ефективного використання вільних коштів населення*. Обсяги та структура коштів, що заощаджуються мешканцями регіону, найповнішим чином характеризують його дійсний фінансовий стан. У певному часовому розрізі фінансової системи заощадження населення є її останнім елементом, показники якого характеризують ефективність функціонування всіх інших її складових.

Формування заощаджень населення та їх трансформація у ресурси регіонального розвитку – явище багатофакторне. Сукупність факторів, що впливають на цей процес, є різноманітною, починаючи від доходів, цін і суб'єктивно-психологічних характеристик населення до політичної ситуації в країні і регіоні, причому багато з них протилежні за своєю дією. Очевидно, що заощадження, які використовуються як засіб покриття касових розривів, через своє короткострокове існування не можуть бути використані з метою фінансування економіки регіону. Великим потенціалом у цьому напрямку є заощадження, які акумулюються на дорожочінні товари, обумовлені мотивом страхування і, нарешті, інвестиційним мотивом. З макроекономічних позицій довгострокові заощадження є кращими.

Однак не можна недооцінювати і роль короткострокових накопичень, що при стабільній ситуації завдяки своїй відновлюваності становлять важливий фактор регіонального економічного зростання. У зв'язку з цим необхідно звертати увагу не тільки на питання залучення

послуг / І. В. Запатріна // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 4. – С. 62–86.
⁵⁶ Запатріна І. В. Розвиток державної підтримки публічно-приватного партнерства в Україні / І. В. Запатріна // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 3. – С. 9–24.

довгострокових ресурсів заощадження населення, але і створення сприятливих умов для короткострокового вкладення коштів.

Значні міграційні потоки у більшості регіонах України дозволяють говорити про вагомість міграційного чинника в інвестиційному забезпеченні, тому зусилля органів державної влади повинні бути спрямовані на стимулювання ефективного використання доходів трудових мігрантів.

У структурі надходжень іноземного капіталу поки що прямі іноземні інвестиції залишаються основним інструментом зовнішнього фінансування економіки України, але дедалі більшу роль починають відігравати грошові перекази мігрантів, про що свідчить динаміка їх зростання протягом 2007-2011 років (рис. 2.5).

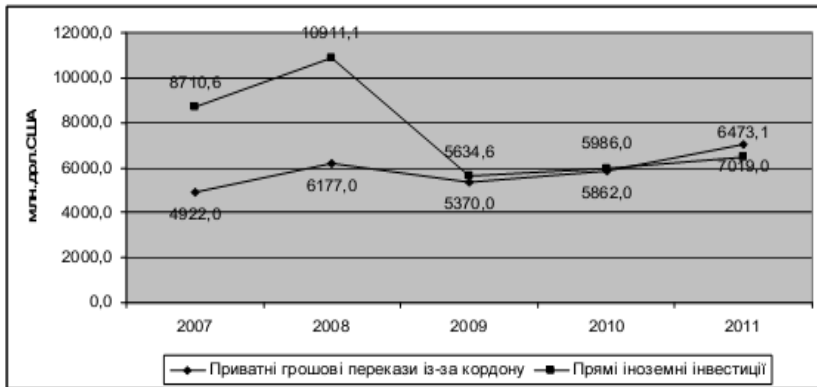

Рис. 2.5. Динаміка надходження міжнародного капіталу в Україну за 2007-2011 роки (Розраховано на основі даних НБУ)

Однак, у теперішніх умовах міграційні кошти використовуються для задоволення споживчого попиту, зокрема: придбання нерухомості, автомобілів, здобуття освіти, проте, якщо раціонально перерозподілити міграційний капітал, отримаємо істотне джерело поповнення внутрішніх інвестиційних ресурсів. Йдеться про розробку загальнодержавної та регіональної міграційних програм, орієнтованих на надання інформаційно-консультаційної підтримки у ефективному

використанні міграційних коштів, сприяння у започаткуванні власного бізнесу, забезпеченні соціальних гарантій⁵⁷.

У такому випадку грошові потоки трудових мігрантів частково можуть бути задіяні в різноманітних програмах інвестування, спрямованих на розвиток економіки відсталих регіонів. Одним з потужних інструментів швидкого залучення коштів на бюджетні потреби, як показує міжнародний досвід, може бути випуск спеціальних державних облігацій та їх розміщення серед мігрантів і діаспори. За останні 60 років цим механізмом скористались уряди більш як 20 країн світу на суму понад 50 млрд. дол. (Ізраїль, Індія, Бангладеш, Китай, Ефіопія, Еритрея, Ліван, Пакистан, Непал, Марокко, Ямайка, Зімбабве, Кенія тощо)⁵⁸.

Отже, пріоритетом діяльності регіональних виконавчих структур має стати визначення і впровадження активної стратегії, яка передбачає стимулювання процесів створення, нагромадження і ефективного використання як власних, так і залучених фінансових ресурсів, за найважливішими напрямками структурної перебудови.

---

⁵⁷ Польова І. М. Роль приватних трансфертів мігрантів у інвестиційному процесі в Україні / І. М. Польова // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : [сб. науч. тр.]. – Ливадия-Донецк : ДонНУ, 2007. – Т. 2. – С. 723-728.

⁵⁸ Гайдучкий А. П. Облігації для емігрантів: незадіяні можливості / А. П. Гайдучкий // Дзеркало тижня. – 2010 (29 травня). – № 20. – Режим доступу : <http://dt.ua/newspaper/articles/60229>.

РОЗДІЛ 3. Бюджетне забезпечення збалансованого розвитку карпатського регіону

3.1. Місцеві бюджети як фінансова основа розвитку регіону: тенденції формування

В сучасних умовах важливим інструментом регулювання темпів суспільного розвитку на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць є місцеві бюджети (*як самостійні інститути в структурі фінансів регіону*), основним призначенням яких є фінансове забезпечення розвитку регіонів та виконання соціально-економічних завдань, покладених на органи місцевого самоврядування.

В контексті вище зазначеного, сучасні тенденції формування та здійснення видатків місцевих бюджетів в Україні не відповідають потребам зміцнення місцевого самоврядування. Існуюча система акумулювання доходів бюджетів України характеризується низьким рівнем частки власних доходів місцевих бюджетів; діюча система бюджетного регулювання та недосконалість механізмів перерозподілу і неефективна система вилучення надлишків загальнодержавних податків не сприяють належному становленню принципу фінансової самостійності громад, а процес бюджетної децентралізації просувається надто повільно.

За таких умов постає потреба перегляду форм та механізмів забезпечення виконання функцій органами місцевого самоврядування, удосконалення існуючої моделі фінансового забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування, яка б формувала оптимальний фінансовий та стимулюючий ефект і відповідала як реаліям сьогодення, так і потребам збалансування інтересів центру та регіонів, усувала диспропорції фінансової забезпеченості окремих територій, знижувала напругу міжрегіональних фінансових відносин та підтримувала ефективність бюджетної політики адміністративно-територіальних одиниць.

Важливість та актуальність даної тематики спонукає до подальших досліджень, оскільки питання удосконалення механізмів формування та використання місцевих бюджетів перестає вже бути лише фінансовим чи економічним питанням, позаяк є одним з чинників досягнення безпеки розвитку регіонів та держави в цілому.

Результати досліджень засвідчили, що, незважаючи на активізацію процесів післякризового відновлення, більшість регіонів України й надалі не здатні самостійно фінансувати власний розвиток. Так, аналіз динаміки окремих бюджетних показників дає підстави стверджувати про існування низки негативних тенденцій (табл. 3.1, рис. 3.1).

Таблиця 3.1

Доходи місцевих бюджетів, % ВВП за 2000-2011 рр.*

Бюджетний рік	Доходи місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) до ВВП, %	Доходи місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) до ВВП, %
2000	11,0	8,4
2001	12,4	8,8
2002	12,8	8,8
2003	12,8	7,6
2004	11,5	6,1
2005	12,1	6,5
2006	13,9	7,0
2007	14,8	7,5
2008	13,2	6,9
2009	13,7	6,9
2010	14,0	6,8
2011	13,6	6,38

* Розрахунки за матеріалами звітів Міністерства фінансів, Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>

Зважаючи на те, що більшість соціальних послуг населення отримує від органів місцевого самоврядування, частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України повинна зростати, паралельно повинна рости і частка місцевих бюджетів по відношенню до ВВП держави, що є важливим чинником збільшення нормативів бюджетної забезпеченості у формуванні видаткової частини місцевих бюджетів і є суттєвим для реального виконання повноважень місцевого

самоврядування. При цьому дані (рис. 3.1.) свідчать про нестабільність частки місцевих бюджетів у загальному фінансуванні суспільних послуг: від 35,3% у 2000 р. до 53,6% в 2011 р. Не вселяють надії і зміни частки доходів місцевих бюджетів у загальній сумі надходжень до бюджетної системи, які мають стійку тенденцію до зниження: від 29,1% у 2000 р. до 21,8% у 2011 р.

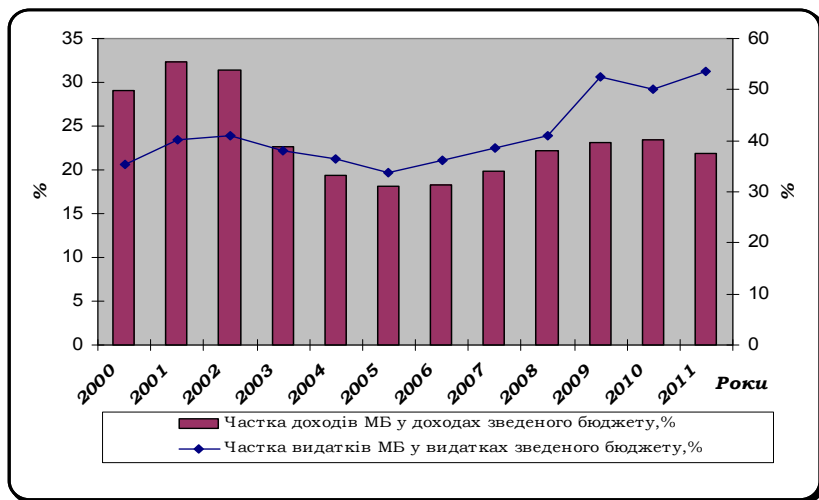

Рис 3.1. Частка доходів/видатків місцевих бюджетів у доходах /видатках зведеного бюджету за 2000-2011 рр. (дані наведено без урахування міжбюджетних трансфертів; розрахунки проведено за матеріалами звітів Міністерства фінансів, Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>)

Карпатський регіон України не є виключенням. Перш ніж перейти до аналізу бюджетних індикаторів цього регіону, варто акцентувати увагу на тому, що даний регіон – це регіон з обмеженими фінансовими ресурсами. Спільні тенденції депресивності економіки прослідковуються в Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях. Львівська область (яка входить до цього макрорегіону), на превеликий жаль, є теж дотаційною.

Основу фінансової бази місцевого самоврядування становлять доходи місцевих бюджетів (власні та закріплені), які в свою чергу є фундаментом фінансової незалежності (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Структура доходів місцевих бюджетів Карпатського регіону за 2007-2011 рр.

Показники	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	Фактично надійшло	До підсумку %	Фактично надійшло	До підсумку %	Фактично надійшло	До підсумку %	Фактично надійшло	До підсумку %	Фактично надійшло	До підсумку %
Львівська область										
Доходи бюджету, млн. грн., в т. ч.:	5276,48	100%	7180,75	100%	7348,18	100%	8383,04	100%	9272,00	100%
Податкові надходження	1857,15	35,20	2439,84	33,98	2441,47	33,23	2783,90	33,21	3159,2	34,08
Неподаткові надходження	221,99	4,21	295,86	4,12	334,26	4,55	375,50	4,48	420,0	4,53
Доходи від опе- рацій з капіталом	237,16	4,49	275,88	3,84	222,50	3,03	189,30	2,26	117,0	1,26
Цілівові фонди	53,54	1,01	34,94	0,49	28,39	0,39	29,40	0,35	13,2	0,14
Офіційні трансферти	2758,49	52,28	3931,91	54,76	4168,31	56,73	4955,40	59,11	5562,6	59,99
Кошти, що пере- даються до бюд- жету розвитку	148,15	2,81	202,32	2,82	153,25	2,09	49,54	0,59	0,00	0,00
Івано-Франківська область										
Доходи бюджету, млн. грн., в т. ч.:	2841,50	100%	4574,70	100%	3928,30	100%	4875,80	100%	5640,1	100%
Податкові надходження	783,80	27,58	1030,50	22,53	1058,90	26,96	1184,60	24,3	1429,20	25,34
Неподаткові надходження	109,40	3,85	184,50	4,03	165,90	4,22	192,80	3,95	213,9	3,79
Доходи від опе- рацій з капіталом	123,50	4,35	93,10	2,04	56,20	1,43	47,90	0,98	74,2	1,32
Цілівові фонди	43,80	1,54	33,30	0,73	48,10	1,22	41,10	0,84	6,5	0,12
Офіційні трансферти	1715,60	60,38	3154,70	68,96	2560,70	65,19	3377,40	69,27	3753,7	66,55
Кошти, що пере- даються до бюд- жету розвитку	65,40	2,30	78,60	1,72	38,50	0,98	32,00	0,66	162,6	2,88
Закарпатська область										
Доходи бюджету, млн. грн., в т. ч.:	2516,40	100%	3624,60	100%	2463,10	100%	4256,30	100%	4722,13	100%
Податкові надходження	656,70	26,1	836,40	23,08	834,00	33,86	949,70	22,31	1005,25	21,29
Неподаткові надходження	86,70	3,45	134,10	3,7	119,40	4,85	129,80	3,05	153,06	3,24
Доходи від опе- рацій з капіталом	94,50	3,76	138,70	3,83	77,40	3,14	50,70	1,19	42,49	0,90
Цілівові фонди	16,00	0,64	23,60	0,65	11,10	0,45	10,60	0,25	5,28	0,11
Офіційні трансферти	1604,90	63,78	2456,60	67,78	1396,80	56,71	3085,90	72,50	3516,05	74,46
Кошти, що пере- даються до бюд- жету розвитку	57,60	2,29	35,20	0,97	24,40	0,99	29,60	0,7	0,00	0,00
Чернівецька область										
Доходи бюджету, млн. грн., в т. ч.:	1494,00	100%	1899,50	100%	2021,80	100%	2341,80	100%	3479,00	100%

Показники	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	Фактично надійшло	До підсумку %	Фактично надійшло	До підсумку %	Фактично надійшло	До підсумку %	Фактично надійшло	До підсумку %	Фактично надійшло	До підсумку %
Податкові надходження	473,90	31,72	627,00	33,01	658,60	32,58	750,60	32,05	799,3	22,98
Неподаткові надходження	69,30	4,64	129,90	6,84	106,80	5,28	131,20	5,60	208,2	5,98
Доходи від операцій з капіталом	75,70	5,07	72,10	3,80	30,00	1,48	27,30	1,17	19,3	0,55
Цільові фонди	61,40	4,11	44,60	2,35	71,50	3,54	35,60	1,52	25,9	0,74
Офіційні трансферти	710,20	47,54	956,90	50,38	1129,60	55,87	1367,70	58,4	2426,3	69,74
Кошти, що передаються до бюджету розвитку	103,50	6,93	69,00	3,63	25,30	1,25	29,40	1,26	0,00	0,00
Всього по регіону	12128,38	-	17279,55	-	15761,38	-	19856,94	-	23113,23	-

* Складено на основі Звітів про виконання місцевих бюджетів вказаних областей

Так, аналіз вище наведених даних засвідчив, що у формуванні загальної суми доходів місцевих бюджетів Карпатського регіону суттєво зросла роль трансфертів, причому їх питома вага перевищує 50%, а по Закарпатській області і 70%, що переконливо підтверджує незмінні реципієнтські риси регіону. Окрім того, за період з 2010-2011 рр. майже 90% трансфертів з державного бюджету складали дотації вирівнювання та субвенції на здійснення державних програм соціального захисту населення. До слова, за 2010-2011 рр до місцевих бюджетів України було перераховано трансфертів на суму 77,8 млрд. грн та 94,9 млрд. грн відповідно, при цьому, спостерігалось суттєве перевищення темпів зростання обсягів трансфертів вирівнювання, які передаються місцевим бюджетам, над темпами зростання самостійно залучених ними доходів. Іншими словами, значна частина ресурсів, які мають у своєму розпорядженні органи місцевого самоврядування, формуються на центральному рівні та можуть бути спрямовані лише на виконання функцій, делегованих державою.

Доводиться констатувати, що така ситуація не сприяє підвищенню рівня самодостатності місцевих бюджетів і дозволяє робити висновок про існування негативної тенденції до централізації фінансових ресурсів та звуженні ролі місцевих бюджетів регіонів у економічному житті України.

Цілком очевидно, що в силу того, що місцеві органи влади не можуть мати повної фінансової незалежності, тому й виникає потреба у їх додатковому фінансуванні, яке здійснюється за рахунок системи

трансфертів. Трансфертна політика по-різному впливає на окремі показники соціально-економічного розвитку.

Наукою доведено, що між обсягами міжбюджетних трансфертів і динамікою ВВП, доходами на одну особу і обсягами промислового виробництва існує обернена залежність. Це свідчить про недостатню ефективність використання отриманих дотацій на місцях. Така ситуація пов'язана з тим, що, по-перше, місцеві органи влади не несуть суворой відповідальності за неефективне використання отриманих фінансових ресурсів; по-друге, відсутні стимули до економічного розвитку підвладних територій, оскільки розрив між доходами і видатками, який утворився внаслідок недостатнього обсягу власних надходжень, буде покрито за рахунок трансфертів з вищого бюджету.

Такими чином, зазначене призводить до повільного, але постійного зростання загального рівня дотаційності місцевих бюджетів та збільшення дисбалансів у розвитку регіонів. Диференціація економічного розвитку регіонів зумовлює виникнення соціальних конфліктів та політичної нестабільності, як наслідок – тягар проблем, котрі нагромадились, позначаються на розвитку регіонів, в результаті – посилюється дисонанс між тими завданнями, що покладаються на місцеві органи самоврядування та місцеві органи виконавчої влади і їхніми фінансовими можливостями.

Попри значну частку отримуваної регіоном бюджетної допомоги, її не завжди вистачає для покриття видатків. Так, показник бюджетного покриття по Львівській області за 2011 р. (99,64%), Івано-Франківській за 2010 р. (89,03%), Закарпатській за 2009 р. (90,10%) та Чернівецькій за 2008 і 2010 рр. відповідно (99,17% і 99,16%) підтверджує сказане (табл. 3.3). Зазначене пояснюється зростанням розмірів соціальних гарантій та соціального забезпечення населення, витрат на утримання бюджетних установ та оплату праці їх працівників, як наслідок – зростає і загальний обсяг коштів, необхідний для фінансування видаткової частини бюджету. Такі тенденції показників бюджетної забезпеченості не демонструють (на жаль) реальної фінансової спроможності регіону.

Результати аналізу засвідчили, що основну частину обсягів доходів Карпатського регіону забезпечує Львівська область, яка попри все протягом 2007-2011 рр. демонструвала незначну тенденцію падіння від 43,51% у 2007р. до 40,12% у 2011 р., що зумовлено зниженням рівня економічної активності суб'єктів господарювання як в Україні загалом, так і в окремих її регіонах зокрема (рис. 3.2).

Таблиця 3.3

Динаміка доходів-видатків місцевих бюджетів Карпатського регіону
за 2007-2011 рр.*

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Львівська область					
Доходи бюджету, млн. грн.	5276,48	7180,75	7348,18	8383,04	9272,00
Видатки бюджету, млн. грн.	4997,19	6974,71	7182,26	8266,80	9305,70
Бюджетне покриття, %	105,59	102,95	102,31	101,41	99,64
Івано-Франківська область					
Доходи бюджету, млн. грн.	2841,50	4574,70	3928,30	4875,80	5640,10
Видатки бюджету, млн. грн.	2741,30	4493,80	3870,80	5476,80	5416,80
Бюджетне покриття, %	103,66	101,80	101,49	89,03	104,12
Закарпатська область					
Доходи бюджету, млн. грн.	2516,40	3624,60	2463,10	4256,30	4722,13
Видатки бюджету, млн. грн.	1943,70	2691,00	2733,60	3290,20	3322,48
Бюджетне покриття, %	129,46	134,69	90,10	129,36	142,12
Чернівецька область					
Доходи бюджету, млн. грн.	1494,00	1899,50	2021,80	2341,80	3479,00
Видатки бюджету, млн. грн.	1456,70	1915,40	1946,40	2361,70	2530,50
Бюджетне покриття, %	102,56	99,17	103,87	99,16	137,48

* Складено на основі опрацювання Звітів про виконання місцевих бюджетів вказаних областей.

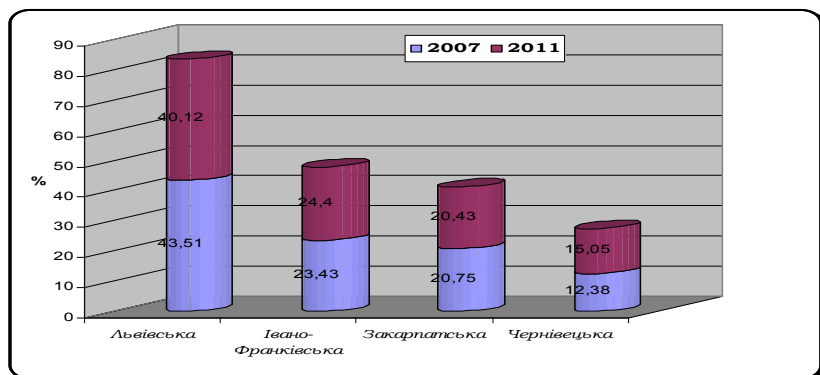

Рис. 3.2. Частка доходів області в доходах Карпатського регіону за 2007-2011 рр.

Важливе місце в структурі доходів Карпатського регіону, після офіційних трансфертів, належить податковим надходженням, частка яких за аналізований період практично по всіх областях (за виключенням Чернівецької) зберігає незмінні тенденції: Львівська область – від 35,20% в 2007 р. до 34,08% в 2011 р.; Івано-Франківська – від 27,58% в 2007 р. до 25,34% в 2011р.; Закарпатська – від 26,1% в 2007 р. до 21,29% в 2011 р. (внесок дещо зменшився); Чернівецька – від 31,72% в 2007 р. до 22,98% в 2011 р.

Серед доходів, які формуються на центральному рівні та закріплені за місцевими бюджетами, головним бюджетоутворюючим податком для місцевих бюджетів залишається податок із доходів фізичних осіб, частка якого в таких доходах перевищує 86%⁵⁹. Зазначимо, що в структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів (як і на національному рівні) лівова частка належить податку на доходи фізичних осіб. Аналіз надходжень по даному податку в розрізі областей Карпатського регіону засвідчив, що незаперечним лідером за даним показником є Львівська область, причому в 2010 р. обсяги надходжень (в абсолютному вимірі – 2182,1 млн. грн.) перевищували середнє значення по Україні, чого не можна сказати про три інші області (рис. 3.3).

Що стосується місцевих податків і зборів, то їх обсяги є вкрай незначними (щоб мати хоч якийсь вплив на можливості й спроможність місцевих фінансів), а частка в складі податкових надходжень Карпатського регіону зменшується із року в рік (із 2,09% в 2007 р. до 1,68% в 2011 р.). До слова, в більшості країн ЄС місцеві податки становлять 5-30% усіх податкових надходжень до зведених бюджетів (наприклад, у Великобританії – 37%; у Німеччині – 46%; у Франції – 67%).

Зменшення фіскального потенціалу місцевих податків та зборів пояснюється, в тому числі, податковими змінами останніх років. Так, існуючі 2 податки та 12 зборів було суттєво реформовано: у бюджетів місцевого самоврядування було забрано такі ключові джерела надходжень як податок з реклами та ринковий збір, що складали понад 90% у структурі місцевих податків та зборів.

⁵⁹ Згідно зі статтею 65 Бюджетного кодексу України, до місцевих доходів бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення зараховується 75% податку на доходи фізичних осіб, що сплачується згідно з Податковим кодексом України на території цих міст. – Бюджетний кодекс України. – Закон України від 8 липня 2010. – <http://zakon1.rada.gov.ua>.

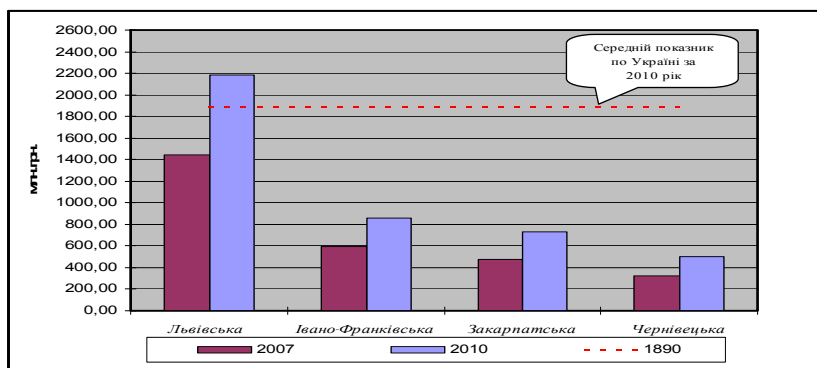

Рис. 3.3. Надходження податку з доходів фізичних осіб в розрізі областей Карпатського регіону за 2007-2010 рр.

Ситуація ускладнюється ще і тим, що не виправдали надії запроваджені Податковим кодексом новації по податку на нерухоме майно (вступили в дію з 01.07.2012 р.), відмінне від земельної ділянки, позаяк базою його оподаткування визначено лише житлову нерухомість, при цьому вилучено житло площею до 120 кв.м, а отже запроваджений в існуючому вигляді податок на нерухоме майно насправді є неефективним і мізерним фінансовим ресурсом місцевих бюджетів. За оцінками експертів Центру Разумкова, якщо надходження ринкового збору в 2010 р. до місцевих бюджетів України становили 0,5 млрд. грн., то надходження від запровадженого податку на нерухоме майно в 2013 р. можуть становити лише 0,17 млрд. грн. і то за умови налагодженої системи адміністрування.

Іншою, не менш гострою проблемою формування місцевих бюджетів є використання вільних бюджетних коштів. Йдеться про те, що відповідно до ст. 65 закону України «Про місцеве самоврядування», прибутки, отримані додатково в ході виконання місцевих бюджетів, а також суми перевищення прибутків над витратами, що утворилися в результаті збільшення надходжень у бюджет або економії витрат, вилученню не підлягають, крім випадків, передбачених законодавством. Рішення про використання цих коштів приймається відповідною радою. Метою прийняття цієї статті було забезпечення зацікавленості регіонів у збільшенні доходної частини місцевих бюджетів. Однак, в зв'язку із відсутністю прозорості системи норм

вилучення надлишків бюджетних надходжень з місцевих бюджетів у державний і чіткого механізму їхнього перерозподілу, стаття практично не виконується. При цьому є неузгодженими надходження місцевих бюджетів та суми, що відраховуються ними до державного бюджету. Це позбавляє органи місцевого самоврядування стимулів для наращення обсягів загальнодержавних податків.

Ситуація ускладнюється надмірною централізацією коштів на державному рівні, що ставить можливості реалізації місцевими органами влади покладених на них функцій у повну залежність від Державного бюджету. Позиція Міністерства фінансів у цьому питанні обумовлена адміністративно-територіальним режимом України як унітарної, а не федеральної держави, а також недостатнім кваліфікаційним рівнем місцевих органів влади для фінансування бюджетних програм. Разом з цим, як відомо, Франція, яка має аналогічний адміністративно-територіальний устрій, фінансує з державного бюджету близько 40% витрат консолідованого бюджету.

Підсумовуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що:

- важливим інститутом фінансів місцевих органів влади є інститут самостійного регіонального бюджету; бюджетні кошти поки що не спроможні стати прискорювачем економічних перетворень у регіоні;
- проведений аналіз формування доходів бюджетів областей Карпатського регіону дає підстави стверджувати, що незважаючи на схвалену у 2007 р. Концепцію реформування місцевих бюджетів (яка *передбачала щорічне підвищення питомої ваги місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України на 1-2% та чітке розмежування власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування*), а також пакет змін до Бюджетного кодексу⁶⁰ в регіоні і надалі:
  - зберігається стійка тенденція збільшення залежності органів місцевого самоврядування від рішень центральних органів влади;
  - частка податків і зборів, які спрямовуються на забезпечення виконання власних повноважень місцевого самоврядування, поступово зменшується;
  - у місцевих бюджетів не залишається коштів на реалізацію власних інвестиційних проектів, створення додаткових робочих

⁶⁰ Розпорядження КМУ «Про затвердження Концепції реформування місцевих бюджетів» № 308-р від 23 травня 2007 р.

місць, вдосконалення інфраструктури, а з тим і забезпечення політики стійкого довгострокового зростання.

Для вирішення проблем, що виникають при формуванні місцевих бюджетів в регіоні доречними будуть такі заходи:

- з метою розмежування повноважень між державними та місцевими бюджетами видається за доцільне внести зміни до БК, якими встановити, що делеговані повноваження місцевими органами влади здійснюватимуться в межах ресурсів, виділених Міністерством фінансів України на виконання делегованих повноважень;
- доцільно внести зміни до Податкового кодексу України в частині віднесення плати за землю до місцевих податків, а також дозволити органам місцевого самоврядування регулювати ставки місцевих податків і зборів, що дозволить підвищити фінансову спроможність органів місцевого самоврядування;
- з метою удосконалення механізмів фінансування видатків необхідно спростити процедури здійснення запозичень до місцевих бюджетів, знявши обмеження щодо здійснення органами місцевого самоврядування запозичень до бюджетів розвитку.

3.2. Проблеми ефективності використання бюджетних ресурсів регіону

Забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів неможливе без обґрунтованої системи міжбюджетних відносин, які є дієвим чинником економічного розвитку країни та важливим інструментом вдосконалення фінансових відносин між центральною та місцевими органами влади.

В умовах сповільнення економічної динаміки розвитку соціально-економічних процесів, що відбуваються в Україні, питанням реалізації міжбюджетних відносин на всіх ланках бюджетної системи приділяється чимало уваги, адже від того, яким чином відбувається функціонування таких відносин, залежить подальший стан економіки як країни в цілому, так і окремих регіонів зокрема. Зазначимо, що міжбюджетні відносини ув'язують бюджетну систему держави в єдине ціле, дозволяють вирішувати стратегічні цілі бюджетного розвитку та оперативно реагувати на потреби окремих регіонів. Формою реалізації системи міжбюджетних відносин (яку автори розглядають як складову

бюджетного регулювання) є політика міжбюджетних відносин, сфера дії якої лежить у площині регулювання бюджетного процесу на державному та регіональному рівнях. При цьому регулювання повинно відбуватися таким чином, щоб, з однієї сторони, забезпечувати можливість місцевої влади активно впливати на розвиток підвідомчих територій, з іншої – слугувати уряду активним знаряддям усунення територіальних асиметрій соціально-економічного розвитку.

В цьому контексті особливої актуальності набувають питання модернізації міжбюджетних відносин та їх узгодженості із механізмами пріоритетного розвитку депресивних і проблемних територій, до яких (на превеликий жаль) відноситься Карпатський регіон.

Проведене дослідження показало, що система міжбюджетних відносин в Україні характеризується значною централізацією бюджетних ресурсів, необґрунтованим перерозподілом фінансових ресурсів між рівнями бюджетів, свідченням чого є зростання дивергенції соціально-економічного розвитку регіонів країни, збільшення централізованої дотаційної підтримки як економічно розвинутих, так і відсталих регіонів. За рахунок системи міжбюджетних відносин не відбувається реалізації стратегічних та тактичних цілей та задач, спрямованих на конвергенцію соціально-економічного стану регіонів країни та створення умов по їх ефективному розвитку, збільшенню якісних показників рівня життя населення⁶¹.

Хронічний дисбаланс доходів і витрат місцевих бюджетів не дозволяє проводити органам влади самостійну політику розвитку. Джерела покриття поточних витрат, при існуючому механізмі організації міжбюджетних відносин, є не визначеними і непередбачуваними в часі, позаяк суттєво залежать від рішень центральної влади. Обмеженість власних фінансових ресурсів є тим бар'єром, який перешкоджає реалізації стратегічних програм економічного розвитку регіону. За таких умов місцеві бюджети з механізмів розвитку регіонів перетворилися в інструменти забезпечення їхнього виживання.

Слід зазначити, що сьогодні в Україні (Карпатський регіон не є виключенням) складається ситуація «штучної дотаційності бюджетів», в силу чинного порядку зарахування доходів до бюджетів різних рівнів (*кошти вилучені з місцевих бюджетів на першому етапі, частково*

⁶¹ Воробьев Ю. Н. Межбюджетные отношения в Украине / Ю. Н. Воробьев, И. В. Усков. – Симферополь : ИТ «АРИАЛ», 2010. – 276 с.

повертаються у вигляді дотацій вирівнювання), а отже піддається сумніву автономія місцевих бюджетів.

Попри реформи останніх років, які відбуваються в бюджетній сфері, на сьогоднішній день в системі міжбюджетних відносин зберігається низка невирішених проблем (рис. 3.4), які вимагають модернізації та реформування.

Рис. 3.4. Існуючі проблеми у сфері міжбюджетних відносин

Виходячи з того, що об'єктом нашого дослідження виступає економіка Карпатського регіону, зупинимось детальніше на розгляді вище виокремлених проблем в розрізі його областей. Цілком очевидно, що однією із форм взаємовідносин державного бюджету з бюджетами органів місцевого самоврядування, а також між місцевими бюджетами один з одним є трансферти. Проведені дослідження та результати

аналізу засвідчили зростання обсягів трансфертів у доходах місцевих бюджетів Карпатського регіону (рис. 3.5).

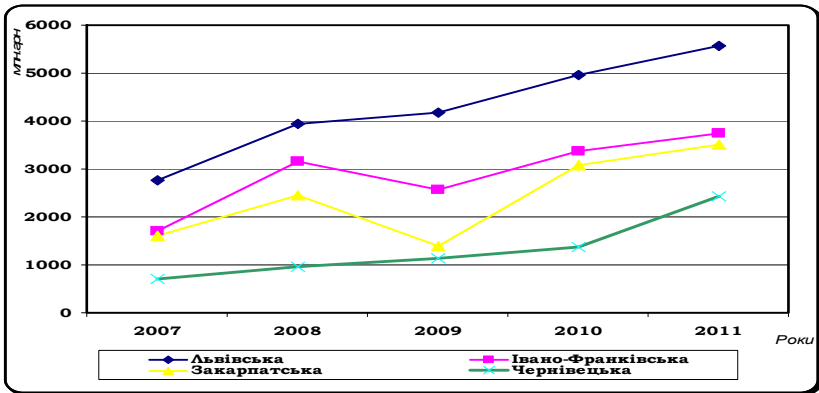

Рис. 3.5. Динаміка офіційних трансфертів місцевих бюджетів областей Карпатського регіону в 2007-2011 рр., млн. грн.

Водночас варто зазначити, що тенденція до постійного збільшення обсягів міжбюджетних трансфертів, які надавалися в розпорядження органів місцевого самоврядування з державного бюджету, не сприяла зменшенню диференціації соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць Карпатського регіону.

Висока залежність доходної частини місцевих бюджетів від трансфертів, які затверджуються щорічними Законами України «Про Державний бюджет України», ускладнює процес планування місцевих бюджетів. Дані табл. 3.4 добре характеризують стан перерахування трансфертів з державного до місцевих бюджетів. Так, частка трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів по Україні впродовж аналізованого періоду має стабільну тенденцію до зростання, що безумовно є негативним явищем в контексті зміцнення власної доходної бази регіонів. Що стосується Карпатського регіону, то мінімальна частка трансфертів з державного бюджету в 2007 р. становила 47,5% (Чернівецька область), максимальний її рівень в 2011 р. сягав 74,46% (Закарпатська область). Якщо порівняти співвідношення максимального і мінімального показників 2011 р. і 2007 р., то неважко побачити скорочення відстані між зазначеними екстремумами, а саме, якщо у 2007 р. максимальне значення перевищувало мінімальне

в 1,34 разу, то у 2011 р. – в 1,24. Зближення таких показників, на думку авторів, пояснюється нівелюванням низки чинників соціально-економічного розвитку певної території.

Таблиця 3.4

Частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів Карпатського регіону
в 2007-2011 рр.,%

Регіон	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Україна	43,4	44,5	46,7	49,1	52,3
Карпатський регіон	56,0	60,47	58,63	64,82	67,69
Львівська обл.	52,28	54,76	56,73	59,11	59,99
Івано-Франківська обл.	60,38	68,96	65,19	69,27	66,55
Закарпатська обл.	63,78	67,78	56,71	72,50	74,46
Чернівецька обл.	47,54	50,38	55,87	58,4	69,74

* Розраховано за даними Звітів про виконання місцевих бюджетів вказаних областей та Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень за 2011 рік.

Варто зазначити, що низька результативність трансфертної політики обумовлена неефективною структурою трансфертів, оскільки в ній переважають дотації вирівнювання. В результаті такої фінансової підтримки місцевих бюджетів («зрівнялівки») місцеві органи влади позбавлені можливості самостійно вирішувати власні проблеми через залежність від дотацій (або через вилучення понадпланових коштів), а отже при такому стані речей про економічний розвиток регіону не приходится.

Трансферти місцевим бюджетам, призначені для розв'язання поточних бюджетних проблем, самі по собі не сприяють довгостроковому розвитку регіонів і можуть навіть стримувати його, оскільки формують пасивну поведінку місцевих органів влади та низький рівень підприємницької активності не лише в регіонах-реципієнтах, але і в регіонах-донорах⁶².

Таким чином, незважаючи на декларації на урядовому рівні про розширення повноважень місцевого самоврядування та надання йому

⁶² Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / [Луніна І. О., Кириленко О. П., Лучка А. В. та ін.] ; за ред. І. О.Луніної ; НАН України; Ін-т екон.та прогнозу. – К., 2010. – 229 с.

необхідних фінансових ресурсів, практика свідчить про систематичне зростання трансфертної залежності місцевих бюджетів Карпатського регіону, тобто відбувається все з точністю до навпаки – місцеве самоврядування залишається надто залежним від центральних органів державної влади і, більше того, ця залежність посилюється. Існування низького рівня власного фінансового забезпечення призводить до сповільнення не тільки економічного розвитку територій взагалі, а й є причиною розшарування регіонів за рівнями розвитку, зростання соціального напруження, посилення утриманських настроїв окремих регіонів стосовно держави і незацікавленості збільшення виробничих потужностей інших регіонів, пригнічення місцевої ініціативи, нерозвиненості інститутів місцевої демократії тощо.

Автори цілком поділяють думку С. А. Буковинського, який слушно зауважив, що в «...умовах великої диференціації бюджетної забезпеченості практично неможливо надати кожному місцевому бюджету абсолютну самостійність і цілковиту незалежність від бюджету вищого рівня, однак це не означає, що збалансування переважної більшості бюджетів має здійснюватись лише шляхом трансфертів із державного бюджету»⁶³.

Ключовою проблемою міжбюджетних відносин і надалі залишається значна *централізація фінансових* ресурсів (надмірний перерозподіл коштів через «центр»), що в свою чергу негативно позначається на потенціалі регіонального розвитку. З огляду на те, що основною функцією системи міжбюджетних відносин є розподіл і перерозподіл, ключове питання, яке виникає в процесі розподілу коштів між регіонами – це збереження стимулів для місцевої влади, а тому щоб, місцеві органи самоврядування їх не втрачали вкрай важливо зберегти незмінні тенденції формування місцевих бюджетів (наприклад за рівнем середнього на одну особу) до і після перерозподілу доходів. Йдеться про те, що ті адміністративно-територіальні одиниці, які займали вищі позиції за рівнем доходів місцевих бюджетів, зберігали їх і після отримання дотацій вирівнювання. Сучасні реалії (рис. 3.6) дають підстави говорити про те, що у боротьбі за соціальну рівність питання стимулювання регіональних менеджерів посідають одне з останніх місць у переліку пріоритетів.

⁶³ Буковинський С. А. Фінансова криза в Україні: вплив на розвиток економіки та деякі заходи досягнення фінансової стабілізації / С. А. Буковинський // Фінанси України. – 2010. – №11. – С. 10-30.

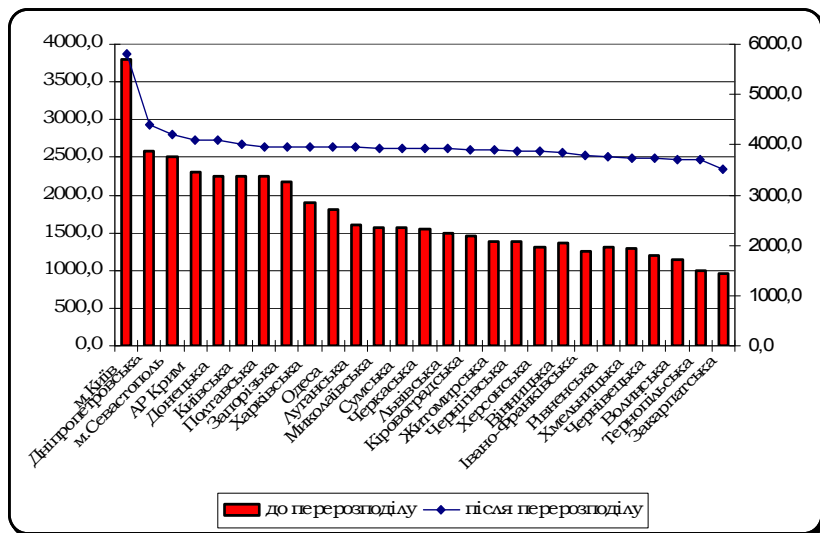

Рис. 3.6. Власні доходи/витрати місцевих бюджетів до та після перерозподілу на одну особу, 2011 рік, грн. (Складено за даними Державного комітету статистики та Міністерства фінансів України)

Серед інших, не менш важливих, причин низької результативності відносин «центр-регіони» експерти виділяють *нечіткість і непередбачуваність* розподілу дотацій (субвенцій). Справа в тому, що впродовж останніх років в Україні зросли обсяги субвенцій місцевим бюджетам з державного бюджету на соціально-економічний розвиток територій. Однак, такі трансферти надаються здебільшого за галузевим принципом і суб'єктивними критеріями, що не завжди є ефективним з точки зору економічного розвитку регіонів.

До слова, на соціально-економічний розвиток регіонів держбюджетом на 2012 рік⁶⁴ передбачена субвенція у сумі 1786 млрд. грн., розподіл якої представлено на рис. 3.7. З наведених даних слідує, що місцеві бюджети Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей отримали 0,1%; 3,2%; 0,8%; 5,3% відповідно, в той час як Донецька область отримала 32,1% від загальнодержавного обсягу субвенції, а Одеська область – 17,4%.

⁶⁴ Закон України від 22 грудня 2011 року N 4282-VI «Про державний бюджет на 2012 р.»

Часті зміни формульних коефіцієнтів при розрахунку обсягів дотацій не сприяють формуванню стабільної ресурсної бази органів місцевого самоврядування, як наслідок – створенню умов для збалансованого соціально-економічного розвитку регіону. Так, діюча сьогодні в Україні Формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються з місцевих бюджетів до державного бюджету) має ряд недоліків, серед основних:

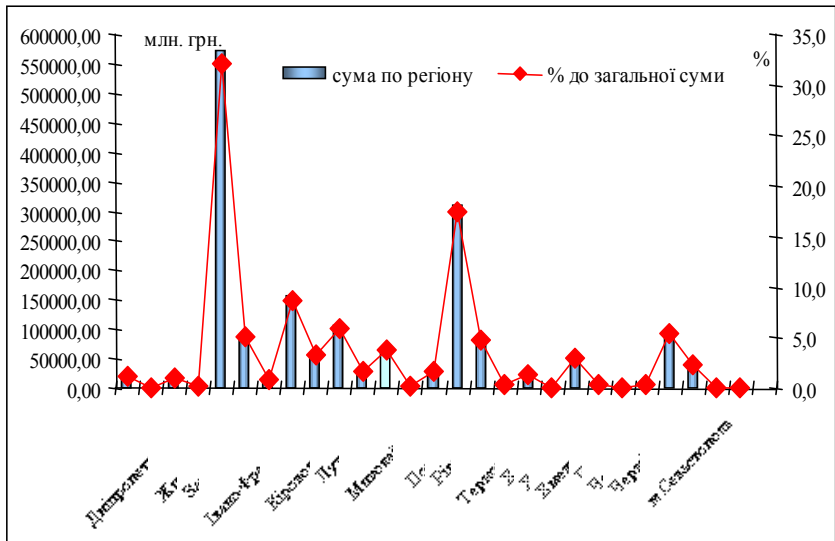

Рис. 3.7. Розподіл субвенцій на соціально-економічний розвиток регіонів в 2012 р.
(Складено з на основі Закону України від 22 грудня 2011 року N 4282-VI «Про державний бюджет на 2012 рік»)

- часта і доволі суттєва зміна компонентів Формули, що погіршує можливість прогнозування місцевих бюджетів (у Формулу вносились зміни в частині прогнозування доходів наступного бюджетного періоду – наприклад, застосування методу «ковзної» середньої, від якої в подальшому відмовились; заради справедливості додамо, що Бюджетним кодексом внесено певні корективи до формули вирівнювання для районних та міських бюджетів та бюджетів територіальних громад: якщо раніше така формула

затверджувалася щорічно Кабінетом Міністрів, то тепер вона закріплена на постійній основі);

- *нерівномірний розподіл міжбюджетних трансфертів між дрібними і великими територіальними громадами.* Йдеться про те, що ця проблема стосується Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів між районними бюджетами та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань. Якщо проаналізувати наявний стан, то різниця в чисельності населення в межах однієї групи адміністративно-територіальних одиниць, може бути дуже значною, що не дозволяє говорити про адекватність існуючої трансфертної політики. Доречно зауважити, що Бюджетний кодекс України, який передбачає більш диференційований підхід до бюджетів міст обласного значення, міст районного значення, селищ та сіл, є більш реалістичним, ніж Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», в якому передбачені практично однакові повноваження для будь-якої сільської ради та Київської міської ради;
- *нераціональний територіальний устрій і не оптимізована мережа бюджетних установ.* Справа в тому, що адміністративно-територіальні диспропорції нівелюють намагання справедливо розподілити обмежені, зазвичай фіксовані, бюджетні ресурси між нижчими ланками бюджетної системи, які здебільшого мають нераціональну мережу бюджетних установ (скорочення останньої заборонено Конституцією та законами України). При цьому місцеві органи влади не мають достатньої мотивації для покращення ситуації у своїх громадах, а переважно навпаки зацікавлені у збереженні існуючого стану справ⁶⁵.

З метою забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, формування ефективної трансфертної політики потребує зміни парадигми такої підтримки – переходу від надання трансфертів окремим секторам економіки регіонів до надання трансфертів на реалізацію довгострокових програм розвитку регіонів, спрямованих на підвищення їх конкурентоспроможності та

---

⁶⁵ Звіт Світового банку: Консультативна підтримка реформи місцевих бюджетів QCBS-2. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>

інвестиційної привабливості завдяки створенню умов для інновацій та підприємництва, постійного розвитку людського капіталу⁶⁶.

Аналіз місцевих бюджетів Карпатського регіону дозволяє також робити висновок про обтяжливий і несправедливий механізм «делегованих видатків», який на сьогоднішній день є чи не найбільшою вадою міжбюджетних відносин. Йдеться про те, що відповідно до останніх змін до Бюджетного кодексу⁶⁷ було розширено повноваження місцевої влади, а саме: місцевим бюджетам дозволили розпоряджатися коштами на соціальне забезпечення, охорону здоров'я і освіту. До слова, по Карпатському регіону на ці три напрямки у 2011 році припало 80,6% (соціальний захист – 24,2%; охорона здоров'я – 22,8%; освіта – 33,6%). Найбільший парадокс в тому, що до цих видатків місцева влада не має жодного відношення, позаяк не визначає ні принципи їх формування, ні механізми розподілу, ні сам обсяг цих витрат! Тобто обласні, районні та місцеві (в містах) бюджети «переводять» кошти від Кабміну до бюджетних організацій жодним чином не впливаючи на процес.

Таким чином, існуючий механізм виконання делегованих повноважень демотивує і дестимулює місцеві органи влади, які займаються в основному виконанням делегованих повноважень і не зацікавлені в виконанні власних повноважень, які забезпечували б зростання як власних, так і закріплених доходів. З іншої сторони, правове забезпечення регулювання міжбюджетних відносин в силу своєї недосконалості, не дозволяє органам місцевого самоврядування здійснювати повноваження в повному обсязі й не стимулює ефективне управління фінансами. Так, норми Бюджетного кодексу України не узгоджені з вимогами Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» й не передбачають поділу доходів і видатків місцевих бюджетів на здійснення власних та делегованих повноважень⁶⁸.

Проведене дослідження дало підстави сформулювати наступні висновки:

⁶⁶ Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / Луїна І. О., Кириленко О. П., Лучка А. В. [та ін.] ; за ред. І. О. Луїної ; НАН України; Ін-т екон.та прогнозу. – 2010. – 2010. – 231 с.

⁶⁷ Бюджетний кодекс України. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/-uk/publish/printable_article?art_id=267661

⁶⁸ Централізація в міжбюджетних відносинах гальмує розвиток регіонів. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1433597?cat_id=411.

- існуюча система міжбюджетних відносин не відповідає принципам регіональної політики України в частині забезпечення фінансової самостійності та рівномірного розвитку; наявність суттєвих недоліків у сфері регулювання міжбюджетних відносин свідчить про необхідність її модернізації та докорінної зміни пріоритетів, на яких базується система міжбюджетного вирівнювання. Критичний аналіз функціонування місцевих бюджетів Карпатського регіону за останні 5 років засвідчив вищесказане;
- незважаючи на низку нововведень та змін бюджетного та податкового законодавства, процес бюджетної децентралізації не зазнав суттєвого поступу: ті передані місцевим бюджетам джерела (відповідно до ст. 69 оновленого Бюджетного кодексу) не мають стабільної податкової бази, носять несистемний характер, а отже не є достатніми для фінансування навіть поточних видатків; на думку авторів, розширення джерел II кошика доходів, які не враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів, є необхідним кроком бюджетної реформи; недоліки у розподілі дохідних джерел місцевих бюджетів можна усунути, зарахувавши плату за землю до категорії місцевих податків та зборів (*станом на сьогодні до місцевих податків і зборів належить 2 податки (єдиний податок і податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) і три збори (туристичний, за паркування транспортних засобів і збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності)*), оскільки надходження від місцевих податків і зборів по Карпатському регіону за 2010-2011 рр. складали у доходах місцевих бюджетів 1% та 2,3% відповідно, а отже мають неоднозначні фіскальні можливості;
- з метою створення фінансових можливостей для довгострокового інвестування видається за доцільне передати частину надходжень від податку з доходів фізичних осіб до бюджету розвитку (*з 2011 р. до бюджету розвитку зберігається єдиний податок*);
- з метою мотивації органів влади до створення умов для розвитку економіки регіону та збільшення фіскальних можливостей відповідних територій видається за доцільне зберегти тенденції формування місцевих бюджетів (*напр.*

за рівнем середніх доходів на особу) до і після перерозподілу доходів;

- з метою забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів, фінансувати ті напрями перетворень в регіоні, які визначені в середньострокових стратегіях як пріоритетні, оскільки це дозволить визначати пріоритетність завдань щодо активізації зовнішніх факторів соціально-економічного розвитку територій та забезпечить узгодженість різних видів трансфертів в межах регіону, а отже підвищить їх результативність.

3.3. Модернізація міжбюджетних відносин у контексті завдань соціально-економічного розвитку регіону

Розвиток економіки України впродовж останніх років характеризується уповільненням темпів економічного зростання, порушенням нормального функціонування фінансових і ресурсних ринків, зростаючим безробіттям, дестабілізацією сектору державних фінансів та накопиченням соціальних проблем. Зазначене свідчить про вичерпаність попередньої моделі соціально-економічного розвитку. Дедалі очевиднішим стає конфлікт між старими принципами організації економіки та запитами нових технологій, нових моделей соціальної організації. Перед країною постало питання не просто пошуку окремих рішень чи стимулюючих заходів, спрямованих на локалізацію кризових явищ, а абсолютно слушно постала потреба втілення комплексних стратегій переходу до економічного зростання на новій основі.

Зазначене корелює з наростанням негативних суспільних очікувань щодо майбутнього української економіки. Певною мірою такі очікування продиктовані нестійкістю світової економічної динаміки, досить наочним «демонстраційним ефектом» фінансових негараздів провідних країн ЄС та відповідними песимістичними прогнозами провідних міжнародних фінансових установ. Проте й поточний стан вітчизняної економіки, незважаючи на досягнуті позитивні зрушення після кризового періоду, не дає підстав для заспокоєння щодо перспектив подальшого економічного розвитку. Структурні характеристики розвитку країни показують, що незначне зростання не сприяє подоланню суперечностей, які негативно вплинули на стійкість економіки України в період фінансово-економічної кризи. Спостерігається поступова «реанімація» основних рис докризової моделі економічного розвитку. Хоча зміни, що відбулися у

міжнародних фінансових відносинах у кризовий період, вже напевне не дозволять припуститися настільки критичного накопичення суперечностей, як це відбулося в українській економіці у середині 2008 р., остання зберігає значну волатильність та надмірну чутливість до коливань світової кон'юнктури⁶⁹.

Нові виклики посткризового періоду формують нові вимоги щодо досягнення збалансованого розвитку регіонів України, що в свою чергу потребує узгодження цілей, пріоритетів, завдань та заходів центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування стосовно як вирішення нагальних поточних проблем регіонального розвитку, так і досягнення довгострокових стратегічних цілей⁷⁰.

На сучасному етапі розвиток регіонів України можна охарактеризувати як розбалансований, асиметричний та диспропорційний. Дана ситуація пояснюється невизначеністю стратегічних пріоритетів регіонального розвитку у кризовий та посткризовий період, неготовністю регіонів до неухильно зростаючого конкурентного тиску на внутрішньому та зовнішніх ринках у боротьбі за матеріальні, фінансові та людські ресурси.

В бюджетній сфері труднощі формування та виконання місцевих бюджетів, що спостерігаються впродовж останніх років як по Карпатському регіону зокрема, так і по Україні в цілому, довели необхідність змін у практиці управління фінансовими ресурсами регіонів, а хронічний дефіцит бюджетних ресурсів змушує до пошуку шляхів найбільш раціонального та ефективного їх витрачання. Виходячи з вище зазначеного, видається за доцільне акцентувати увагу в цій частині дослідження на систематизації існуючих проблем нераціонального використання бюджетних ресурсів та обґрунтуванні напрямів їх зміцнення в цілях забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України.

Результати досліджень показали, що Карпатський регіон, як і більшість регіонів України, не здатний самостійно фінансувати власний розвиток. Запровадження бюджетної та податкової реформ, які покликані сприяти бюджетній децентралізації, не дали очікуваного результату. В підтвердження зазначимо, що у першому півріччі 2012

---

⁶⁹ Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації. – К. : НІСД, 2011. – 66 с.

⁷⁰ Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи. – К. : НІСД, 2012. – 56 с.

року основним джерелом доходів місцевих бюджетів і надалі залишалися трансферти (дотації і субвенції) з державного бюджету (рис. 3.8).

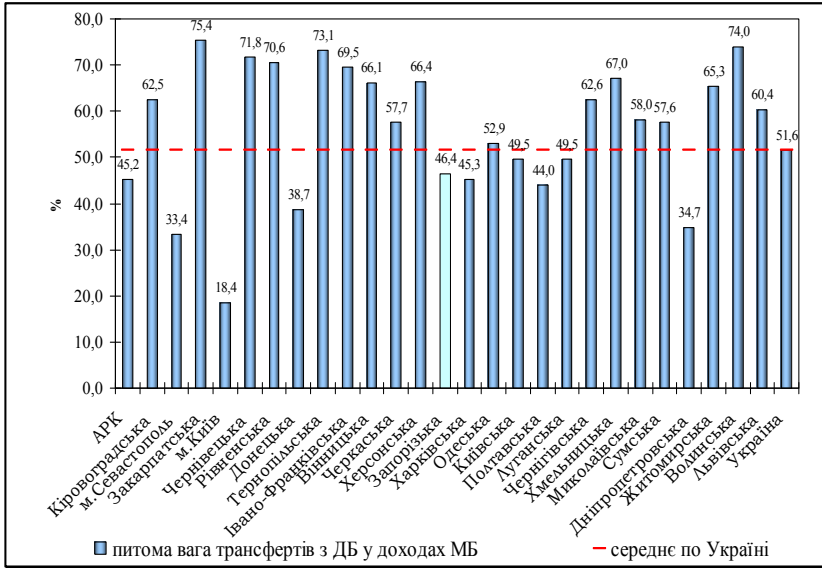

Рис. 3.8. Питома вага трансфертів з державного бюджету у доходах місцевих бюджетів (за 1 півр. 2012 р.) (побудовано за даними Рахункової палати України)

Найбільш залежними від трансфертів з державного бюджету були п'ять регіонів (*Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Рівненська і Волинська області*), питома вага трансфертів у доходах місцевих бюджетів яких перевищила 70%, ще у восьми регіонах вона становила від 60% до 70%. Зазначене свідчить про значну централізацію фінансових ресурсів і залежність місцевих бюджетів від отримання трансфертів із державного бюджету. Дана ситуація зумовлена значним дефіцитом фінансових ресурсів на виконання покладених функцій, тому й виникає потреба у їх додатковому фінансуванні, яке здійснюється за рахунок системи трансфертів.

Забезпечити збалансований розвиток регіонів в умовах наростаючих викликів можливо тільки шляхом пошуку додаткових фінансових резервів та раціонального використання бюджетних коштів. Ключовими завданнями бюджетної політики на сьогодні повинні бути:

переорієнтація державних видатків в напрямі економності, ефективності та результативності. Загальновідомо, що коли розподіл бюджетних коштів відбувається на основі функціональної та економічної класифікацій, то він носить характер заповнених даними форм і не містить інформації про ціль їх здійснення та потенційний ефект. За таких умов відсутній зв'язок між ресурсами, які були витрачені та отриманими результатами.

Систематичне зростання державних витрат за обмежених обсягів наявних ресурсів спонукає до пошуку якісно нових та дієвих методів управління бюджетними ресурсами. Як переконує світовий досвід, одним із найкращих методів формування видатків бюджетів є програмно-цільовий, який забезпечує управління бюджетними коштами у середньостроковій перспективі і спрямований на розробку та реалізацію бюджетних програм, орієнтованих на кінцевий результат. Інакше кажучи, акцент контролю переноситься у площину вимірювання досягнення результатів, а не контролю за цільовим, законним витрачанням бюджетних ресурсів (оцінку яких дає перевірка і ревізія).

Неефективне використання бюджетних коштів є поширеним явищем у бюджетному процесі. Важливо зауважити, що на сьогоднішній день ні в Бюджетному кодексі, ні в інших законах України не існує чітко визначених показників та критеріїв оцінювання ефективності⁷¹ використання бюджетних ресурсів, рівно як і відсутня усталена методика, яка б заслуговувала на довіру достовірністю отриманих результатів. Варто наголосити і на тому, що в новій редакції Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 р. чітко виписані порушення бюджетного законодавства (ст. 116) та передбачені заходи впливу на порушників, разом з тим неефективне використання бюджетних коштів у переліку бюджетних порушень відсутнє⁷². Водночас ст. 26 БК передбачено посилити внутрішній контроль та персональну відповідальність головних розпорядників та розпорядників нижчого рівня в особі їх керівників за ефективне і результативне управління бюджетними коштами.

Детальний аналіз результатів наукових досліджень, а також звітів Рахункової палати України та державної фінансової інспекції за період

---

⁷¹ Під ефективністю автор розуміє здатність створювати ефект (результативність процесу) і визначається як відношення ефекту/результату до витрат, що забезпечили цей результат.

⁷² Бюджетний кодекс України. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=267661

з 2007 р. по 2010 р. показав, що переважна більшість негараздів бюджетної системи пов'язана з неефективним плануванням та прогнозуванням бюджетного процесу (табл. 3.5). За даними Рахункової палати за 2010 р. загальні обсяги неефективного управління та використання державних коштів, становили майже 14,4 млрд. грн., що перевищує показники попереднього року на 2,9 млрд. гривень. При цьому, неефективне управління та використання бюджетних коштів встановлено у 130 випадках⁷³.

З наведених даних слідує, що нерівномірності і коливання бюджетних порушень не є сталими, а змінюються залежно від сфери проведеного аудиту чи виявлених фактів.

Таблиця 3.5

Структура неефективного використання бюджетних коштів у 2007-2010 рр.

Класифікація видів бюджетних порушень	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	Сума порушення, млн. грн.	% до загальної суми всіх порушень	Сума порушення, млн. грн.	% до загальної суми всіх порушень	Сума порушення, млн. грн.	% до загальної суми всіх порушень	Сума порушення, млн. грн.	% до загальної суми всіх порушень
Недоліки в плануванні або відсутність обґрунтованого прогнозування	1500,00	26,9	4321,10	55,3	5143,2	44,9	1543,6	10,7
Прийняття необґрунтованих управлінських рішень	856,2	36,4	373,9	4,7	1656,0	14,5	734,4	5,1
Тривале утримання коштів без використання та витрати бюджету	1747,2	31,3	693,8	8,9	939,4	8,2	0,864	0,6

* Складено із використанням Звітів Рахункової палати України за відповідний рік.

⁷³ Звіт Рахункової палати України за 2010 рік. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/img/files/Zvit_2010.pdf

В цьому контексті необхідність реформ в системі використання бюджетних коштів підтверджена існуванням низки проблем:

- **Відсутність довгострокового бюджетного планування.**

Зазначимо, що постійні зміни в бюджетному процесі не сприяють оптимізації державних коштів на певних напрямках реалізації пріоритетів бюджетної політики. Серед ключових причин, які сповільнюють процес бюджетного прогнозування можна виділити: відсутність правових норм щодо формування бюджету за програмно-цільовим методом. Йдеться про те, що в Бюджетному кодексі чітко й однозначно не визначено, як має здійснюватись формування й виконання бюджету за програмно-цільовим методом; ним передбачено лише окремі положення щодо намірів його застосування при формуванні й виконанні бюджету. Незважаючи на прийнятий Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 р. № 1610-IV, який мав на меті впорядкувати процеси формування та виконання програм, і надалі відбувається «розпорошення» бюджетних коштів між 600-800 програмами. Така ситуація призводить до того, що результативність бюджетних програм залишається досить низькою. До слова, у 2010 р. майже дві третини бюджетних програм не виконано, 62% профінансовано частково, а більш як за двома десятками програм узагалі не було розпочато фінансування й використання коштів.

Іншим аспектом цієї проблеми є те, що досить часто планові показники на трирічну перспективу (що використовуються у запитах) носять формальний характер в силу відсутності єдиної методики планування видатків на середньострокову перспективу, прогноз подається як аналітичний матеріал (тобто не має законної сили), а отже не є обов'язковим для виконання. Як наслідок, середньострокове планування не є вектором бюджетної політики.

Практика застосування показників виконання бюджетних програм не переконує у відповідності останніх вимогам бюджетування, орієнтованого на результат, оскільки їх змістовна наповненість не відповідає їх сутності. Зазначимо, що відповідно до Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі⁷⁴, схваленою розпорядженням КМУ від 14.09.2002 р. № 538-р і Правилами складання паспортів бюджетних програм, затвердженими

---

⁷⁴ Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80>

наказом Мінфіну України від 29.12.2002 р. №1096 результативними показниками визнано:

- *показники затрат* – визначають обсяги та структуру ресурсів, що забезпечують виконання бюджетної програми;
- *показники продукту* – використовують для оцінки досягнення поставлених цілей;
- *показники ефективності* – визначаються як відношення кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до їх вартості у грошовому або людському вимірі (витрати ресурсів на одиницю показника продукту);
- *якості* – сукупність властивостей, які характеризують досягнуті результати якості створеного продукту, що задовольняють споживача відповідно до їх призначення та відображають послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у наданні послуг (товарів, робіт) споживачам за рахунок коштів бюджетної програми.
- *відсутність системного підходу до визначення обсягу субвенцій та порядку їх використання.*

Йдеться про те, що при затвердженні Закону України про Державний бюджет України щороку субвенції капітального характеру залишаються не розподіленими між регіонами, порядки їх використання не затверджуються. Після врегулювання вищезазначених питань кошти до місцевих бюджетів починають надходити тільки в III-IV кварталі, що унеможлиблює їх своєчасне використання враховуючи тривалу процедуру внесення відповідних змін до місцевих бюджетів в частині затвердження видатків за рахунок відповідної субвенції, проведення тендерних процедур, виготовлення проектно-кошторисної документації і т.д. В результаті так потрібні для розвитку регіонів кошти повертаються до Державного бюджету України у зв'язку із закінченням бюджетного року.

- ***Прийняття необґрунтованих управлінських рішень.***

До слова, про неефективне використання в 2011 р. субвенції з державного бюджету місцевими бюджетами Львівської, Рівненської і Тернопільської областей йдеться в матеріалах Колегії Рахункової палати. Держадміністрації цих областей не забезпечили належного управління та ефективного використання майже 33 млн. грн. (30%)

субвенції, виділеної з державного бюджету на реалізацію пріоритетів розвитку цих регіонів, а отже надана субвенція не стала стимулом до розбудови і модернізації транспортної інфраструктури, розвитку високопродуктивного агропромислового виробництва, туристичного та курортно-рекреаційного комплексу, які визначені як пріоритетні напрями для зазначених областей у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року⁷⁵.

3-поміж головних причин – прорахунки, недотримання вимог законодавства під час формування переліків об'єктів, на які мали спрямовуватися кошти субвенції. Так, до переліків включалися окремі об'єкти з низьким ступенем будівельної готовності, за відсутності проектно-кошторисної документації, окремі об'єкти державної власності, об'єкти, що не відповідали як пріоритетним напрямам розвитку регіонів, так і програмам соціально-економічного та культурного розвитку областей, а також об'єкти, залишкова кошторисна вартість яких не була приведена у відповідність з цінами, що діють.

Частина коштів субвенції надходила до обласних бюджетів із запізненням, у другій половині грудня 2011 року, головні розпорядники перераховували кошти відповідним нижчим інстанціям несвоєчасно, співфінансування робіт з місцевих бюджетів було неповним. Для прикладу, у Львівській області 15 об'єктів (із визначених переліком 22-х) недоотримали з місцевих бюджетів 1,8 млн. гривень. Усе це створило ризики недофінансування і невиконання запланованих обсягів робіт у визначені терміни.

Внаслідок зазначених прорахунків із 17 пускових об'єктів 2011 року станом на 31.12.2011 р. завершено і введено в експлуатацію лише п'ять (один у Львівській та чотири у Рівненській області). У Львівській області не закінчено будівництва та реконструкції офтальмологічного відділення лікарні позалегенового туберкульозу (м. Львів), акушерського корпусу в м. Миколаєві, другої черги школи в м. Городок, загальноосвітніх шкіл у селах Голубиця і Шнирів Бродівського району. Водночас протягом 2011 року не використано і повернено до державного бюджету 10 млн. грн., і це при тому, що місцеві бюджети наприкінці 2011 р. заборгували підрядним організаціям 4,1 млн. грн.

---

⁷⁵ Одновекторність використання субвенції в регіонах. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16740328>

- **Неефективне використання коштів через завищену оплату виконаних будівельних робіт.**

Як показали результати ревізії КРУ у Львівській області⁷⁶ у 2010 році в установах і організаціях, які отримували кошти з місцевих бюджетів відповідно до Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу, виявлено фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових та матеріальних цінностей на загальну суму 33,4 млн. грн. Ревізією у Львівському комунальному підприємстві «Дирекція з будівництва стадіону у м. Львові» встановлено неефективне використання коштів бюджету м. Львова, які призвели до незаконних видатків на суму 24,6 млн. грн. (у тому числі завищення вартості проектної документації – 24,4 млн. грн., ремонтних робіт – 139,3 тис. грн. та з інших причин зайві витрати – 46,3 тис. грн.). Загальна сума незаконних видатків виявлена в ході згаданої ревізії склала 39,7 млн. грн.

За результатами позапланової перевірки Департаменту житлового господарства та інфраструктури Львівської міської ради з питань будівництва, реконструкції, ремонту автомобільних доріг комунальної власності у м. Львові виявлено повне або часткове невиконання робіт, внаслідок чого завищено їх вартість на загальну суму 119,6 тис. гривень. Крім того, встановлено неефективне використання коштів по влаштуванню загально-сплавного каналізаційного колектора в сумі 546,9 тис. грн. внаслідок демонтажу робіт, виконаних у 2008 році⁷⁷.

- **Необґрунтовано «роздута» мережа бюджетних установ.**

Так, яскравим прикладом неефективного витрачання бюджетних коштів Львівської області в сфері охорони здоров'я є наступний: в області функціонує широка мережа медичних закладів (у 2010 році на 100 тис. населення припадало 3,6 лікарні, для порівняння в європейських країнах – від 2,6 до 3,2). Зрозуміло, що надмірна площа дозволяє утримувати лікарняні ліжка понад норму, що в свою чергу призводить до збереження в медичних закладах роздутих штатів (у Львівській області на 10 тис. мешканців припадає 42 лікаря, у країнах Євросоюзу – 26,1). Така ситуація «сприяє» витрачанняю бюджетних коштів на поточне споживання (оплату праці, комунальних послуг, харчування, утримання господарських приміщень), а не поліпшення якості медичних послуг.

⁷⁶ Результати ревізії КРУ у Львівській області шокували цифрами. – Режим доступу : <http://postup.brama.com/usual.php?what=70895>.

⁷⁷ Там же.

Вищенаведені факти бюджетних порушень щодо використання фінансових ресурсів доводять, що серед системних причин такого негативного явища є некомпетентні, а іноді і безвідповідальні рішення як головних розпорядників, так і розпорядників нижчого рівня. Саме необґрунтовані і непрофесійні дії керівників, рівно як і неналежне прогнозування і планування видатків призводять до неефективного використання коштів, а отже і до відповідних (негативних) соціально-економічних наслідків.

Іншою причиною цих негативних тенденцій, які мають місце в сфері державних фінансів і повторюються (на превеликий жаль) з року в рік, є неналагоджена чітка система дієвих заходів для запобігання непрозорим і неефективним процедурам використання державних коштів. Йдеться про те, що забезпечити ефективне функціонування бюджетної системи регіону можливо шляхом створення належної законодавчої та нормативної бази, яка (як показують дослідження) на сьогодні є недосконалою.

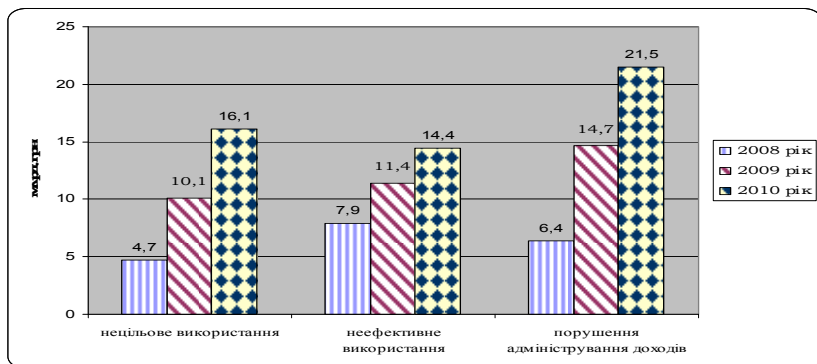

Рис. 3.9. Структура виявлених порушень у використанні бюджетних коштів за 2008-2010 рр. (побудовано за даними Звіту Рахункової палати України за 2010 р.)

Окремо варто зазначити, що не менш шкідливим для бюджетної системи регіону є *нецільове* використання коштів. Порівняння виявлених за 2008-2010 рр. фактів неефективного і нецільового використання бюджетних коштів показало, що неефективне використання (за виключенням 2010 р.) переважає за обсягами

(рис. 3.9)⁷⁸. З наведених чітко слідує, що проблема неефективного використання бюджетних коштів виходить на передній план у питаннях забезпечення стабільності бюджетної системи, а отже недооцінювати її не варто.

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, доречно зазначити, що неефективне використання бюджетних коштів не сприяє збалансованому розвитку регіонів і є проблемою загальнодержавною, яка в свою чергу потребує негайного вирішення.

Для вирішення проблем, пов'язаних з неефективним використанням коштів місцевих бюджетів в Україні доцільним є запровадження постійного моніторингу як ефективності використання бюджетних коштів, так і діяльності головних розпорядників та розпорядників нижчого рівня; передбачення в бюджетних програмах розрахунок результативних показників (економічних, соціальних, екологічних і т.д.), яких необхідно досягнути в результаті їх виконання (причому як у кількісному, так і в якісному вираженні) за напрямками і роками.

---

⁷⁸ Звіт Рахункової палати України за 2010 рік. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/img/files/Zvit_2010.pdf

РОЗДІЛ 4. Фінанси підприємств реального сектора економіки Карпатського регіону

4.1. Діагностика фінансових ресурсів підприємств реального сектора економіки регіону

Для структуризації фінансових ресурсів регіону найчастіше використовують секторний підхід, який дозволяє охопити всі сектори регіональної економіки в питаннях фінансового забезпечення територіального розвитку. Згідно даного підходу складовими фінансів регіону є: фінанси сектору держаного (місцевого) управління, фінанси реального сектору економіки, фінанси фінансово сектору економіки, фінанси домогосподарств. Ряд дослідників в окрему структурну одиницю виділяють фінанси тіньового сектору економіки.

Усі названі підсистеми тісно взаємодіють між собою, адже за рахунок фінансового та податкового регулювання відбувається переміщення фінансових ресурсів підприємств, фінансово-кредитних установ в сектор державних фінансів. В свою чергу, фінансові ресурси з сектору державних фінансів переміщуються до населення, підприємств у вигляді дотацій, субсидій тощо.

Проте найбільш потужним сектором економіки є реальний сектор, який представлений галузями матеріального виробництва, сферою виробництва нематеріальних благ та сферою послуг. Саме у ньому формується основний дохід та прибуток суб'єктів господарювання, зарплата та доходи населення, саме він є основним споживачем ресурсів фінансово-кредитного сектору та наповнювачем державного та місцевих бюджетів.

Отже, фінансові ресурси підприємств реального сектору економіки є основою фінансової бази регіону. Вони формуються в процесі створення, розподілу та перерозподілу валового регіонального продукту на відповідній території.

Реальний сектор економіки Карпатського регіону має свої особливості, які безпосередньо впливають на можливості формування фінансових ресурсів, зокрема:

- провідними галузями реального сектору економіки Карпатського регіону є лісова та деревообробна, будівельна, харчова, легка, хімічна та деякі галузі машинобудування, сільське господарство, транспорт та зв'язок;

- у регіоні достатньо висока питома вага галузі сільського господарства;
- більшість областей Карпатського регіону характеризуються рівнем економічного розвитку нижчим від середнього та є дотаційними;
- у структурі основних фондів Карпатського регіону значною (третина основних фондів) є частка транспорту і зв'язку, що пов'язано з розвитком транскордонної торгівлі та міжнародними перевезеннями державного значення;
- важливим чинником розвитку Карпатського регіону є його рекреаційний потенціал, що дозволяє спеціалізуватися в галузях культурно-оздоровчого та туристичного напрямку.

Реальний сектор Карпатського регіону представлений багатьма підприємствами національного масштабу, які відіграють важливу роль у формуванні фінансової бази регіону, зокрема: «Світоч» (м. Львів), що входить до складу міжнародної групи «Нестле» та є одним із лідерів свого сегменту ринку, найстаріша пивоварня України ВАТ «Львівська пивоварня» (м. Львів), виробник морозива ПАТ «Львівський холодокомбінат» (м. Львів), молочна компанія «Галичина» (м. Львів), кавова фабрика «Галка» (м. Львів), Ужгородський кон'ячний завод (м. Ужгород), Моршинський завод мінеральних вод (м. Моршин, Львівська обл.), Львівський автобусний завод (м. Львів), Фінансово-промислова група «РОСАН» (м. Львів), завод концерну «Єврокар» (Закарпатська обл.), виробник вин під торговою маркою «Чизай» СП «АЙСБЕРГ» ЛТД (Закарпатська обл.), Кондитерська фірма «Буковинка» (м. Чернівці), лікєро-горілчаний завод ТОВ «Златогор» (Чернівецька обл.), виробник побутової техніки ТОВ «Електролюкс-Україна» (м. Івано-Франківськ), підприємство хімічної промисловості ТОВ «Карпатнафтохім» (м. Івано-Франківськ), провідні підприємства деревообробної галузі – Броунівська філія ТОВ «Кроно-Україна», ТОВ «Уніплит» та ТОВ «ЛК Інтерплин Надвітна» (м. Івано-Франківськ).

Ефективність розвитку реального сектору регіону характеризується обсягами валової доданої вартості (ВДВ). ВДВ відображає додатково створену вартість у процесі виробництва. ВДВ регіону формується з ВДВ усіх видів діяльності (згідно КВЕД). Розрахунок частки Карпатського регіону в загальному обсязі ВДВ України за видами економічної діяльності представлено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Частка Карпатського регіону в загальному обсязі ВДВ України за видами економічної діяльності (%)

Види економічної діяльності	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього по економіці	8,7	8,6	8,3	8,0	8,2	8,1	8,4
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	13,2	13,3	14,0	12,3	12,2	11,9	11,3
Рибальство	7,2	6,0	6,2	5,9	5,7	5,6	5,6
Добувна промисловість	5,3	5,3	5,1	4,4	4,1	3,9	5,3
Переробна промисловість	6,8	6,9	6,9	6,4	6,0	6,2	6,4
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	9,9	9,7	9,4	9,6	8,6	7,9	8,8
Будівництво	10,5	10,9	10,6	11,9	12,7	10,5	10,8
Торгівля: ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	8	7,4	7,3	7,1	7,8	7,6	7,8
Діяльність готелів та ресторанів	8,6	7,6	7,7	7,6	8,1	8,4	7,9
Діяльність транспорту і зв'язку	9,2	9,4	9,2	9,1	8,9	9,2	8,9
Фінансова діяльність	6,7	6,1	5,3	5,1	6,5	6,0	6,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	5,8	5,9	5,5	5,7	5,4	6,2	6,6
Освіта	12,1	12,1	12,3	12,5	12,7	12,6	12,6
Охорона здоров'я	11,2	11,2	11,1	11,1	11,2	11,3	11,6
Надання комунальних послуг: діяльність у сфері культури та спорту	8,1	8,6	8,9	8,9	9,1	9,4	9,7

* Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua>

За проаналізований період 2005-2011 рр. частка ВДВ Карпатського регіону в загальному обсязі ВДВ України зменшилась з 8,75% до 8,4%. Найбільше зменшилась частка в таких галузях як сільське господарство

з 13,2% до 11,3%, рибацтво з 7,2% до 5,6%. Натомість відбулося зростання частки Карпатського регіону в загальному обсязі ВДВ України у галузі операції з нерухомим майном – з 5,8% до 6,6%.⁷⁹

ВДВ є базою формування фінансових ресурсів регіону. Для з'ясування обсягів фінансових ресурсів реального сектору економіки Карпатського регіону та визначення його ролі у загальнонаціональних масштабах важливо провести аналіз фінансових ресурсів підприємств реального сектору Карпатського регіону.

Поняття «фінансові ресурси підприємств» є економічним поняттям. На практиці в балансі підприємств відображені джерела їх формування та напрямки їх використання. Обсяги фінансових ресурсів можуть збільшуватися (зменшуватися) відповідно до результатів господарювання. Важливою проблемою зменшення фінансових ресурсів підприємств є їх відтік у тіньовий сектор економіки. Виходячи з цього, були поставлені наступні завдання проведення аналізу фінансових ресурсів реального сектору економіки Карпатського регіону:

- провести аналіз фінансових ресурсів підприємств Карпатського регіону та виявити тенденції змін;
- здійснити діагностику фінансового стану підприємств реального сектору економіки Карпатського регіону;
- дослідити зменшення фінансових ресурсів реального сектору економіки регіону внаслідок їх переміщення у тіньовий сектор економіки.

Діагностику фінансових ресурсів суб'єктів господарювання доцільно розпочати з аналізу зведеного балансу підприємств, що дасть можливість прослідкувати динаміку активів, пасивів та зміни в структурі балансу. Пасиви балансу свідчать про наявність фінансових ресурсів, джерела фінансування, активи – наскільки ефективно вони розміщені. Основну частку активів балансу підприємств складають оборотні та необоротні активи.

Загальна вартість майна суб'єктів господарювання Карпатського регіону у 2011 р. становила 232,2 млрд. грн. Динаміка та темпи зростання активів балансу підприємств реального сектору економіки Карпатського регіону представлена в таблиці 4.2.

---

⁷⁹ Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua>.

Таблиця 4.2

Темпи зростання вартості активів підприємств реального сектору економіки
Карпатського регіону за 2006-2011 рр.

	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Україна, активи підприємств, млн. грн.	1807279,5	2426824,5	3217375,1	3463349,3	4062815,1	4625122,1
темпи зростання, %		134,3	132,6	107,6	117,3	114,0
Карпатський регіон, активи підприємств, млн. грн.	99863,9	136964,6	171586,9	192878,9	191180,9	232273
темпи зростання, %		137,2	125,3	112,4	99,1	121,4
Закарпатська обл., активи підприємств, млн. грн.	11174,8	13745,3	16673,1	17828,9	19763,4	21539,1
темпи зростання, %		123,0	121,3	107,6	110,9	108,9
Ів.-Франківська, активи підприємств, млн. грн.	24753,1	37030,9	47735,6	52368,0	43933,6	67442,3
темпи зростання, %		149,6	128,9	109,7	83,9	153,5
Львівська обл., активи підприємств, млн. грн.	55457,4	75054,4	92568,1	106278,4	109826,2	125516
темпи зростання, %		135,3	123,3	114,8	103,3	114,2
Чернівецька обл., активи підприємств, млн. грн.	8478,6	11134,0	14610,1	16403,6	17656,8	17775,8
темпи зростання, %		131,3	131,2	112,3	107,6	100,6

* Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua>

Збільшення вартості активів є позитивним моментом розвитку підприємств, особливо якщо це відбувається за рахунок власного капіталу. Темпи зростання вартості активів реального сектору економіки Карпатського регіону у 2007 р. (137,2%) були вищими ніж в середньому по Україні (134,3%). Особливо високими вони були в Івано-

Франківській області – 149,6%. Проте у 2008 р. Карпатський регіон за цим показником відставав від середнього значення по Україні. Причиною цього було зниження темпів росту у всіх областях регіону. Незважаючи на позитивну динаміку Карпатського регіону у 2009 р. – 112,4% проти 107,6% по Україні, уже у 2010 р. відбулося зменшення вартості активів підприємств Карпатського регіону порівняно з попереднім роком на 1698 млн. грн. (головним чином за рахунок Івано-Франківської області – 83,9%). Проте уже у 2011 р. активи підприємств Карпатського регіону збільшилась на 21,4%.

Щодо питомої ваги Карпатського регіону в структурі активів підприємств України, то за період 2006-2009 рр. вона залишалась стабільною і коливалась в межах 5,3-5,5%, тобто тенденції розвитку Карпатського регіону відповідають загальнонаціональним тенденціям (рис. 4.1). Лише у 2010 р. частка Карпатського регіону зменшилась до 4,7%, що свідчить про те, що підприємства регіону повільніше виходили з фінансово-економічної кризи порівняно з іншими регіонами.

Рис. 4.1. Динаміка частки ВРП та активів підприємств Карпатського регіону (розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>)

Частка ВРП Карпатського регіону у структурі всеукраїнських обсягів за проаналізований період коливалась в межах 7,2-8,5%. Отже, частка ВРП Карпатського регіону у загальнонаціональному є вищою, ніж частка вартості його майна. Таким чином, підприємства регіону маючи менше фінансових ресурсів формують більше ВРП.

Збільшення вартості активів підприємств є позитивним явищем, особливо, якщо воно відбувалось за рахунок збільшення власного капіталу. Натомість негативно розцінюється значне збільшення зобов'язань підприємства. Тому важливо проаналізувати, як змінювалися ці складові (табл. 4.3, рис. 4.2).

Таблиця 4.3

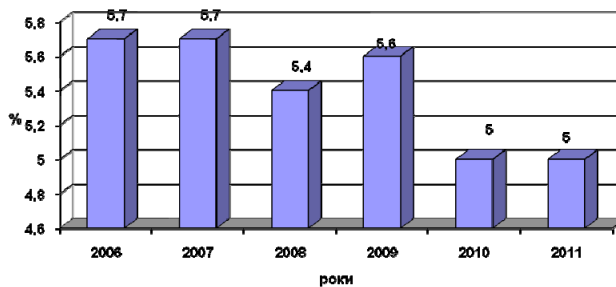
Темпи зростання власного капіталу підприємств реального сектору економіки
Карпатського регіону за 2006-2011 рр.

Власний капітал підприємств	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Україна, млн. грн.	818016,0	1050603,0	1169966,0	1269537,0	1426711,0	1586284,7
темпи зростання, %		128,4	111,4	108,5	112,4	111,1
Карпатський регіон, млн. грн.	46493,0	59827,2	62864,6	70754,3	71104,5	79589,9
темпи зростання, %		128,7	105,1	112,6	100,5	111,9
Закарпатська обл., млн. грн.	5053,0	5976,2	5948,8	6477,2	6669,8	7104,5
темпи зростання, %		118,3	99,5	108,9	103,1	106,5
Ів.-Франківська обл., млн. грн.	9156,0	11786,0	11599,7	12383,5	12790,5	15479,9
темпи зростання, %		128,7	98,4	106,8	103,3	121,0
Львівська обл., млн. грн.	28263,0	36325,0	38766,0	42876,0	43553,0	49181
темпи зростання, %		128,5	106,7	110,6	101,6	112,9
Чернівецька обл., млн. грн.	4021,0	5740,0	6550,1	9017,6	8091,2	7824,5
темпи зростання, %		142,8	114,1	137,7	89,7	83,3

* Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua>

Проведений аналіз власного капіталу підприємств Карпатського регіону засвідчив його зростання у 2007 р. (на 28,7% порівняно з 2006 р.) та зниження темпів зростання в наступні кризові роки. Так, власний капітал підприємств Карпатського регіону у 2010 р. лише на 0,5% збільшився порівняно з 2009 р., в той час як по Україні в цілому відбулося зростання на 12,4%, проте, уже у 2011 р. темпи зростання вирівнялись. Дослідження питомої ваги власного капіталу Карпатського регіону в структурі загальнонаціонального показали його зниження з 5,7% у 2006 р. до 5,0% у 2010 р. Це дозволило зробити висновок, що зниження вартості майна підприємств Карпатського регіону відбувалось за рахунок зменшення власного капіталу.

Частка власного капіталу підприємств Карпатського регіону в структурі загальнонаціонального

Рис. 4.2. Питома вага власного капіталу підприємств Карпатського регіону в структурі загальнонаціонального за 2006-2011 рр., %

Висока вартість активів підприємств реального сектору економіки свідчить про достатню забезпеченість їх фінансовими ресурсами та значний фінансовий потенціал регіону. Розподіл активів підприємств на оборотні та необоротні в розрахунку на одну особу представлено на рис. 4.3, рис. 4.4.

Проведені дослідження дозволили виявити тенденцію стабільного зростання вартості оборотних та необоротних активів у Карпатському регіоні та Україні в цілому, а фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. лише дещо сповільнила темпи зростання.

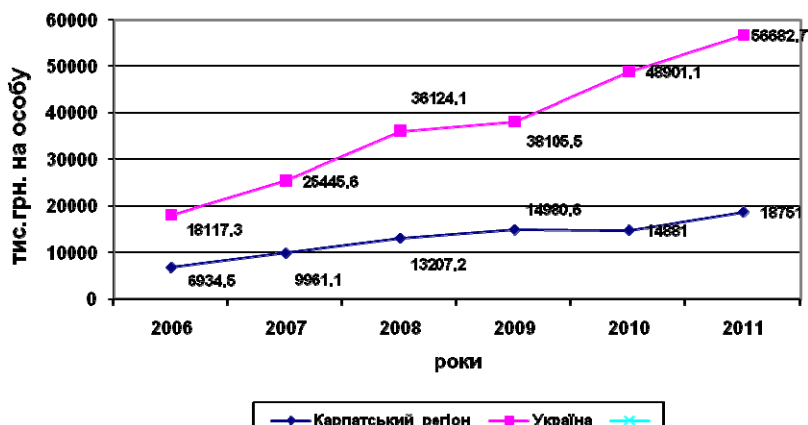

Рис. 4.3. Динаміка вартості оборотних активів за 2006-2011 рр.

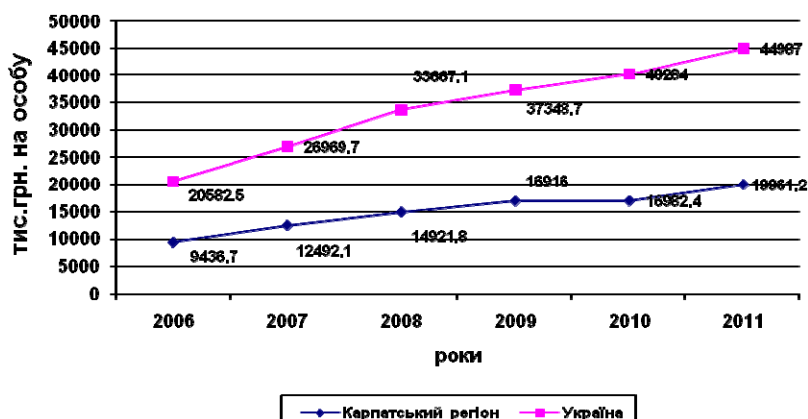

Рис. 4.4. Динаміка вартості необоротних активів за 2006-2011 рр. (розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua>)

Розрахунок забезпеченості оборотними та необоротними активами здійснено в розрізі Карпатського регіону (рис. 4.5, табл. 4.4).

Для Карпатського регіону, як і для більшості регіонів країни, характерним є низький рівень забезпеченості необоротними та оборотними активами суб'єктів господарювання. Найвищий рівень

забезпеченості оборотними та необоротними активами має Східний, Північно-Центральний та Південний регіони.

Таблиця 4.4

Забезпеченість необоротними та оборотними активами Карпатського України у 2011 р.

Макрорегіони	Області, що входять в регіон	Необоротні активи (НА) на душу населення (грн./осіб)	Оборотні активи (ОА) на душу населення (грн./осіб)
Карпатський регіон	Львівська обл., Чернівецька обл., Закарпатська обл., Ів.-Франківська обл.	19714,1	18518,98
Північно-Західний	Волинська обл., Рівненська обл.	13241,83	24180,52
Подільський	Вінницька обл., Тернопільська обл., Хмельницька обл.	11739,56	11544,52
Північно – центральний	Житомирська обл., Київська обл., Кіровоградська обл., Полтавська обл., Черкаська обл.	30445,65	37668,15
Східний	Харківська, Луганська, Донецька	45965,18	67628,28
Північно-Східний	Сумська обл., Чернігівська обл.	13604,78	17319,15
Південний	Дніпропетровська обл., Миколаївська обл., Одеська обл., Херсонська обл., Запорізька обл., Крим	36080,11	44904,31

* Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua>

Аналіз змін у структурі балансу підприємств за тривалий період часу (2000-2011 рр.) було здійснено на прикладі Львівської області як найбільшої області регіону, де зосереджена основна частка фінансових ресурсів Карпатського регіону (у 2010 р. тут було зосереджено близько

половини (47,8%) активів підприємств Карпатського регіону) (табл. 4.5).

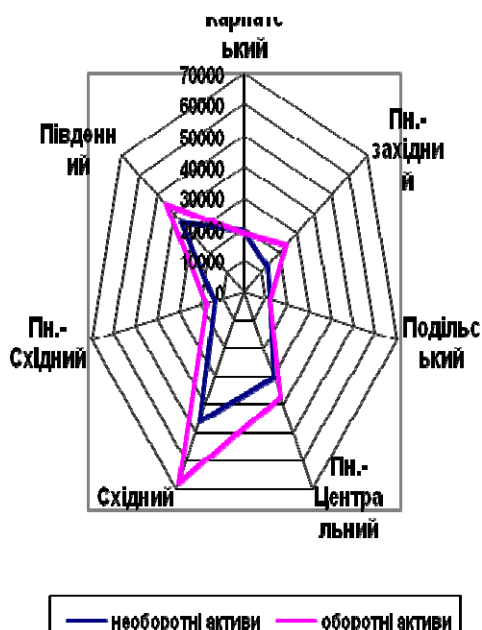

Рис. 4.5. Забезпеченість оборотними та необоротними активами Карпатського регіону України за 2011 р. (грн./осіб)

Проведений аналіз структури зведеного балансу підприємств Львівської області дозволив виявити основні тенденції розвитку. За період 2000-2011 рр. відбулися суттєві зміни у структурі активів підприємств, а саме: частка необоротних активів знизилась з 67,4% до 55,5%, натомість частка оборотних активів зросла майже у півтора рази з 32,3% до 43,2%. Також відбулось незначне зростання витрат майбутніх періодів з 0,3% до 1,0% та доходів майбутніх періодів з 0,1% до 1,1%.

Причинами таких змін слугували, по-перше, зменшення в регіоні кількості великих та зростання малих підприємств, де переважає частка оборотних активів, по-друге, змінами у галузевій структурі реального

сектору економіки – стрімкий розвиток галузі торгівлі, галузі фінансової діяльності, де оборотні активи становлять близько 70%.

Таблиця 4.5

Динаміка структури балансу підприємств Львівської області за 2000-2011 р. (%)

Роки	Актив				Пасив			
	Необоротні активи	Оборотні активи	Витрати майбутніх періодів	Власний капітал	Забезпечення наступних витрат	Довгострокові зобов'язання	Поточні зобов'язання	Доходи майбутніх періодів
2000	67,4	32,3	0,3	62,7	0,7	2,4	34,1	0,1
2005	60,6	39,0	0,4	53,2	1,3	7,4	37,5	0,6
2006	59,9	39,6	0,5	51,1	1,6	9,9	36,9	0,5
2007	58,4	41,0	0,6	48,1	1,7	12,7	37,0	0,5
2008	56,1	42,9	1,0	39,9	1,7	17,6	40,4	0,4
2009	55,6	43,5	0,9	40,0	1,7	15,8	42,2	0,3
2010	56,4	42,2	1,4	39,5	3,4	17,4	39,4	0,3
2011	55,6	43,2	1,3	38,7	3,7	18,2	38,2	1,2
Різниця 2011 до 2000 рр.	-11,8	10,9	1,0	-24	3,0	15,8	4,1	1,1
Тенденція розвитку	зниження	зростання	зростання	зниження	зростання	зростання	зростання	зростання

* Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики Львівської області: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>

В структурі пасивів зведеного балансу підприємств Львівської області зменшилась частка власного капіталу підприємств з 62,7% у 2000 р. до 38,7% у 2011 р. та зросла частка зобов'язань підприємств, зокрема довгострокових зобов'язань з 2,4% у 2000 р. до 18,2% у 2011 р. Зазначені тенденції мають негативний вплив на фінансовий стан підприємств регіону.

На обсяги фінансових ресурсів підприємств Карпатського регіону істотно впливають результати діяльності підприємств, тому важливо

оцінити їх фінансовий стан та рівень ефективності їх діяльності. Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування підприємств Карпатського регіону представлені в табл. 4.6., рис. 4.6.

Таблиця 4.6

Фінансовий результат підприємств від звичайної діяльності
до оподаткування (млн. грн.)

	2000 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Україна	13034	76253,4	135897,9	8954,2	-42414,7	54443,5	112930,3
Карпатський регіон	-43,8	1534,1	2079,5	-4572,1	-4237,1	-1166,3	1580,1
Закарпатська обл.	-40	126,5	256,8	-261,5	-349,2	-84,7	381,9
Івано-Франківська обл.	-207,4	141,6	93,7	-1858	-657,2	-637,9	-1179,1
Львівська обл.	158,2	1156,5	1453,3	-2500,4	-2862,7	-219,5	2244,4
Чернівецька обл.	45,4	109,5	275,7	47,8	-368	-224,2	132,9

* Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua>

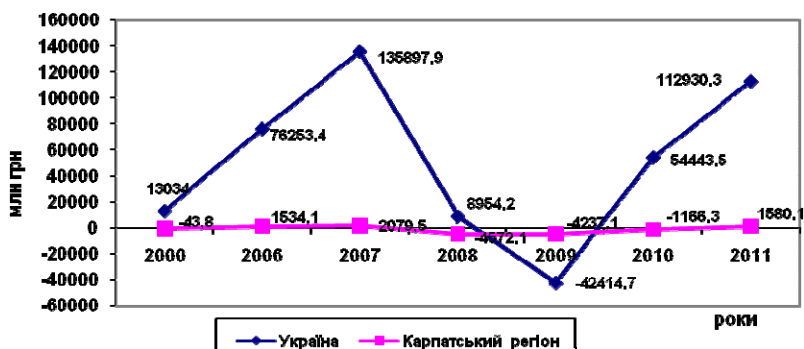

Рис. 4.6. Порівняльна динаміка фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування підприємств України та Карпатського регіону за 2000-2011 рр.

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування підприємств Карпатського регіону у 2011 р. становив 1580,1 млн. грн. (попередній рік був збитковим -1166,3 млн. грн.). Основні тенденції розвитку реального сектору економіки Карпатського регіону за цим

показником збігаються із тенденціями по країні в цілому, а саме: значне піднесення у 2007 р., збитковість під час кризи 2008-2009 рр. та відновлення позитивних тенденцій у 2011 р. Найуспішніше у 2011 р. працювали підприємства Львівської області: їх фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування становив 2244,4 млн. грн. Збитковою була діяльність підприємств Івано-Франківської області – фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування яких склав (-1179,1 млн. грн.) (рис. 4.6).

Однак, у 2011 р. підприємства Карпатського регіону зазнали збитків в результаті чого у них не залишалося коштів для розвитку, адже величина чистого прибутку становила – (-834,5 млн. грн.) (табл. 4.7). Про ефективність діяльності підприємств, в першу чергу, свідчить такий показник як рентабельність операційної діяльності підприємств (відношення фінансового результату від операційної діяльності до витрат операційної діяльності).

Рентабельність операційної діяльності підприємств Карпатського регіону у 2011 р. становила по Закарпатській області – 4,6%, Івано-Франківській – 0,5%, Львівській 4,7%, Чернівецькій – 0,8%. У всіх чотирьох областях Карпатського регіону вона була нижчою, ніж в середньому по Україні – 5,9% (табл. 4.8). Незважаючи на те, що підприємства більшості областей регіону працювали у 2011 р. ефективніше, ніж у попередні кризові роки (2008-2009 рр.), рівень ефективності 2007 р. у Карпатському регіоні, як і в цілому по Україні, не був досягнутий.

Відмінності фінансового забезпечення розвитку Карпатського регіону та країни в цілому можна визначити за допомогою коефіцієнта асиметричності, який показує рівень регіональних диспропорцій. Коефіцієнт асиметричності було розраховано за Б. Лавровським⁸⁰:

$$K_{as} = \frac{1}{\lambda^i} \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{e=1}^n (\lambda_e^i - \lambda^i)^2} \quad (4.1)$$

- λ^i – середнє значення показника в країні в році i ;
 λ_e^i – значення показника в e -регіоні в році i ;
 N – число регіонів.

⁸⁰ Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія / В. І. Чужиков. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 127.

Таблиця 4.7

Чистий прибуток (збиток) з розподілом на великі, середні та малі підприємства у 2011 р.

	Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн. грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн. грн
Україна	67797,9	63,5	208896,3	36,5	141098,4
великі підприємства	64245,7	67,8	114168,7	32,2	49923
середні підприємства	15557,8	65,1	54580,2	34,9	39022,4
малі підприємства	-12005,6	63,4	40147,4	36,6	52153
Карпатський регіон	-834,5	-	6050,3	-	6884,8
великі підприємства	-258,3	-	2232,4	-	2490,7
середні підприємства	52,6	-	2011,7	-	1959,1
малі підприємства	-628,8	-	1806,2	-	2435
Закарпатська обл.	161,1	71	702,8	29	541,7
великі підприємства	188	76,5	229,2	23,5	41,2
середні підприємства	19,7	68,2	224,4	31,8	204,7
малі підприємства	-46,6	71,2	249,2	28,8	295,8
Івано-Франківська обл.	-1584,4	71,9	1248	28,1	2832,4
великі підприємства	-1286,8	68,2	330,7	31,8	1617,5
середні підприємства	-78	64,4	538,6	35,6	616,6
малі підприємства	-219,6	72,2	378,7	27,8	598,3
Львівська обл.	731,1	60	3530,5	40	2799,4
великі підприємства	922,6	71,3	1618	28,7	695,4
середні підприємства	87,1	61,5	927,3	38,5	840,2
малі підприємства	-278,6	59,9	985,2	40,1	1263,8
Чернівецька обл.	-142,3	60,2	569	39,8	711,3
великі підприємства	-82,1	66,7	54,5	33,3	136,6
середні підприємства	23,8	68,1	321,4	31,9	297,6
малі підприємства	-84	59,7	193,1	40,3	277,1

* Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Розрахунки були здійснені за показником вартості активів підприємств, що дозволяє найбільш повно охопити фінансові ресурси підприємств (табл. 4.9). В цілому по країні існує тенденція до зростання асиметричності регіонів з 59,1% у 2006 р. до 67,3% у 2011 р. Незважаючи на те, що диференціація в межах Карпатського регіону є меншою, ніж в цілому по країні, проте існує тенденція її нарощення з

37,5% у 2006 р. до 45,55% у 2011 р. Серед інших регіонів найбільш неоднорідними були – Північно-Центральний та Південний регіони.

Таблиця 4.8

Рентабельність операційної діяльності підприємств Карпатського регіону

	Рівень рентабельності (збитковості)						
	2000 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Україна	2,7	6,6	6,8	3,9	3,3	4,1	5,9
Карпатський регіон	-0,425	3,55	4,625	0,375	0,3	2,2	2,65
Закарпатська обл.	-0,3	3,6	4,6	2,5	1,7	2,6	4,6
Івано-Франківська обл.	-2,6	1,6	2,7	-3,6	-3,0	2,4	0,5
Львівська обл.	1,1	4,2	4,0	1,3	1,7	3,2	4,7
Чернівецька обл.	0,1	4,8	7,2	1,3	0,8	0,6	0,8

Таблиця 4.9

Розрахунок коефіцієнту асиметричності за вартістю активів підприємств реального сектору економіки

Коефіцієнт асиметричності за показником активи підприємств	Рік					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	0,591	0,587	0,621	0,639	0,669	0,673
Карпатський регіон	0,375	0,416	0,414	0,427	0,394	0,455
Північно-західний регіон	0,361	0,375	0,253	0,324	0,395	0,302
Північно-східний регіон	0,144	0,089	0,071	0,108	0,189	0,015
Подільський регіон	0,138	0,150	0,126	0,098	0,064	0,298
Східний регіон	0,013	0,302	0,392	0,509	0,277	0,267
Північно-Центральний регіон	0,414	0,477	0,500	0,498	0,526	0,503
Південний регіон	0,405	0,415	0,448	0,396	0,455	0,524

* Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua>

Оскільки значна частина фінансових ресурсів підприємств функціонує у тіньовому секторі важливо оцінити масштаби

переміщення фінансових ресурсів реального сектора економіки у тінь. Важливим показником, який дозволяє це оцінити є рівень тінізації економіки. Адже суб'єкти господарювання реального сектору економіки часто використовують спеціальні економічні інструменти зменшення фінансового результату, з метою зменшення платежів до бюджету, що сприяє формуванню подвійних фінансових потоків в регіоні. Як наслідок, фінансові ресурси не використовуються для інвестування та продовження виробничого процесу, а спрямовуються на споживання та виведення в офшорні зони.

За рівнем збитковості підприємств регіону розраховують рівень його тінізації. Розрахунок гранично максимального коефіцієнта тіньової економіки підприємств регіону (згідно методики Міністерства економіки України) здійснено за формулою:

$$K_{T \max t} = \frac{l_{3 \text{ оф } t}}{l_{\Pi \text{ оф } t} + l_{3 \text{ оф } t}} \quad (4.2)$$

де $l_{3 \text{ оф } t}$ – кількість збиткових підприємств у періоді, що аналізується, за офіційними статистичними даними;
 $l_{\Pi \text{ оф } t}$ – кількість прибуткових підприємств у періоді, що аналізується, за офіційними статистичними даними.

Цей коефіцієнт обчислюється з урахуванням припущення, що всі прибуткові підприємства відображають у звітах лише невикривлені дані, а всі збиткові підприємства приховують весь обсяг валової доданої вартості виробленої ними продукції, а не тільки прибуток.

Розрахунок гранично максимального коефіцієнта тіньової економіки підприємств регіону дозволяє оцінити динаміку зміни обсягів тіньової економіки (ВДВ, що не залучена в процеси перерозподілу) (табл. 4.10).

Проведене дослідження показало, що для більшості областей Карпатського регіону у 2006-2010 рр. рівень тінізації був нижчий ніж в середньому по Україні. Ситуація змінилась лише у 2011 р.: найвищий рівень тінізації спостерігався у Львівській області – гранично максимальний коефіцієнт тіньової економіки підприємств регіону становив – 38,6%. З усіх областей Карпатського регіону лише у Закарпатській області гранично максимальний коефіцієнт тіньової економіки підприємств регіону був нижчий ніж у середньому по Україні (29,8%).

Таблиця 4.10

Оцінка рівня тіньової економіки Карпатського регіону за методом збитковості підприємств за 2006-2011 рр.

Області	гранично максимальний коефіцієнт тіньової економіки підприємств регіону (%)						Абсолютне відхилення 2006/2011
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	
Карпатський регіон	29,0	27,9	32,0	34,6	35,8	36,6	7,6
Львівська обл.	33,5	31,9	35	38,2	38,3	38,6	5,1
Івано-Франківська обл.	24,1	23,6	26,9	30,2	31,4	36,6	12,5
Закарпатська обл.	19,0	18,9	25,2	25,1	35,1	29,8	10,8
Чернівецька обл.	32,1	30,5	37,5	36,9	34	37,5	5,4
Україна	33,5	32,5	37,2	39,9	41	36	2,5

* Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua>

Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити наступні висновки.

Найбільш потужним сектором економіки, де формується основний дохід та прибуток суб'єктів господарювання, зарплата та доходи населення, та який виступає у ролі основного споживача ресурсів фінансово-кредитного сектору та є наповнювачем бюджетів усіх рівнів, є реальний сектор економіки, а фінансові ресурси підприємств реального сектору економіки є основою фінансової бази регіону.

Проведений аналіз частки Карпатського регіону в загальному обсязі ВДВ України дозволив виявити галузі реального сектору економіки Карпатського регіону, в яких формуються основні доходи та які є основними наповнювачами бюджетів: це будівництво – 12,7% у структурі загальноукраїнських обсягів, сільське господарство – 12,2%, транспорт і зв'язок – 8,9%, виробництво, розподіл електроенергії, газу та води – 8,6%, освіта – 12,7%, охорона здоров'я – 11,2%. Зовсім незначною є частка промисловості, зокрема – переробної промисловості – 6%, добувної – 4%.

Дослідження показали, що рівень забезпеченості Карпатського регіону оборотними та необоротними активами є нижчим порівняно з іншими макрорегіонами. Порівняння частки фінансових ресурсів та частки ВРП Карпатського регіону у загальнонаціональному засвідчує,

що регіон маючи менше фінансових ресурсів (5,5%) створює більшу частку ВРП (8,5%).

Проведений аналіз динаміки фінансових ресурсів Карпатського регіону дозволив з'ясувати, що основні тенденції фінансового забезпечення реального сектора економіки Карпатського регіону відповідають загальнодержавним: мали місце нарощування фінансових ресурсів та фінансових результатів діяльності до 2007 р., збитки під час фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. та підвищення результативності діяльності в період 2010-2011 рр. Проведений аналіз динаміки фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування дозволив з'ясувати, що суб'єкти господарювання Карпатського регіону зазнали значно менших коливань фінансових результатів під час фінансово-економічної кризи у 2008-2009 рр., ніж в середньому по Україні.

Найбільше обсягів фінансових ресурсів Карпатського регіону зосереджено у найбільш промислово розвиненій області – Львівській. Розрахунок коефіцієнту асиметричності підтвердив тезу про нерівномірність розподілу фінансових ресурсів в межах Карпатського регіону (45,5% у 2011 р.). Вища асиметричність спостерігалась лише у Північно-Центральному (50,3%) та Південному макрорегіонах країни (52,4%).

Аналіз структури зведеного балансу підприємств Львівської області (у області зосереджено майже 50% вартості майна підприємств Карпатського регіону), дозволив виявити наступні тенденції: суттєве зниження частки необоротних активів та власного капіталу підприємств та значне зростання частки довгострокових зобов'язань та оборотних активів.

Дослідження рентабельності операційної діяльності підприємств Карпатського регіону дозволило з'ясувати, що хоча і у 2011 р. підприємства Карпатського регіону працювали ефективніше, ніж у попередні роки, рівень рентабельності операційної діяльності залишається нижчим, ніж в середньому по Україні.

Важливою проблемою зменшення обсягів фінансових ресурсів реального сектору економіки є їх переміщення у тіньовий сектор. Проведені дослідження показали, що рівень тінізації економіки у Карпатському регіоні у 2006- 2010 рр. був нижчим, ніж в середньому по Україні.

4.2. Фінансове забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку Карпатського регіону

В умовах обмеженості фінансових ресурсів підприємств та дефіциту державного та регіональних бюджетів виникають проблеми, пов'язані з фінансовим забезпеченням інноваційно-інвестиційних процесів в регіоні. Перед суб'єктами господарювання постають питання, по-перше, вибору інноваційно-інвестиційних проектів, які б забезпечували підвищення ефективності господарювання, по-друге, максимально ефективного використання реально існуючих джерел фінансування, здійснення пошуку нових, проведення їх аналізу та здешевлення вартості капіталу через оптимізацію його структури.

Під фінансовим забезпеченням у вузькому значенні фахівці розуміють покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються суб'єктами господарювання та державою. Основними формами фінансового забезпечення є самофінансування, кредитування та державне фінансування.

Самофінансування – це забезпечення потреб простого і розширеного відтворення виробництва за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання регіону. Воно є вихідною формою фінансового забезпечення, оскільки без наявності власного капіталу неможливо розпочати будь-яку справу. Основними інструментами самофінансування є прибуток та амортизаційні відрахування.

Бюджетне фінансування є важливою формою фінансового забезпечення. З метою інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів у бюджетах усіх рівнів передбачені бюджети розвитку. Бюджетне фінансування має першочергове значення для стратегічно важливих, пріоритетних галузей, а також для здійснення структурних перетворень. Проте, дефіцит бюджетних ресурсів не дозволяє фінансувати намічені проекти у повному обсязі, а це не дозволяє вирішити проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку за рахунок централізованих джерел фінансування.

Обмеженість бюджетних ресурсів вимагає зміни засад бюджетного забезпечення та переходу від бюджетного фінансування до пільгового кредитування. Інвестиційні кредити надаються підприємствам у вигляді відтермінування податкових платежів при умові, що кошти, які відтермінуються будуть реінвестуватися у виробництво.

Кредитування є формою фінансового забезпечення, яка передбачає тимчасове використання позичених ресурсів. Воно базується на принципах поворотності, терміновості, платності. Основною формою

кредитування на сьогоднішній день є банківське кредитування, що пов'язано з не достатньою розвиненістю в Україні фінансово-кредитних установ. В умовах ринкової економіки значення цього методу фінансування зростає.

Для з'ясування особливостей фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку Карпатського регіону та визначення його ролі в загальнонаціональних масштабах необхідно проаналізувати динаміку, джерела, структуру фінансування інновацій та інвестицій в регіоні.

Фінансове забезпечення інвестиційного розвитку Карпатського регіону. Проведені дослідження динаміки інвестиційної діяльності показали, що Карпатський регіон за обсягами інвестицій в основний капітал на одну особу значно відстає від середньо українського рівня, причому за останні десять років така тенденція посилилась (рис. 4.7).

Найбільшим було відставання у 2007-2008 р. Так у 2008 р. обсяг інвестицій на одну особу у Карпатському регіоні становив 3926,7 грн., тоді як по Україні в цілому – 5058,4 грн. Це дозволяє зробити висновок, що інвестиційна активність країни забезпечувалась вищими темпами розвитку інших регіонів.

Для проведення порівняльного аналізу Карпатського регіону з іншими регіонами було розраховано обсяги капітальних інвестицій та інвестицій в основний капітал в розрахунку на одну особу за 2011 р. (рис. 4.8).

Дослідження показали, що обсяги капітальних інвестицій в розрахунку на одну особу Карпатського регіону у 2011 р. склали 3820 грн. Вища інвестиційна активність була у Північно-Центральному – 6738 грн., Південному – 5605 грн. та Східному регіоні – 5306 грн., найнижчою у Північно-Західному – 2719 грн. Подібні співвідношення спостерігались і за обсягами інвестицій в основний капітал. За цим показником Карпатський регіон у 2011 р. вкладав інвестицій в основний капітал майже на половину менше ніж Північно-Центральний (регіоні, де цей показник був найвищим).

Для дослідження фінансового забезпечення інвестиційного розвитку важливо проаналізувати структуру джерел фінансування інвестиційної діяльності підприємств. В таблиці 4.11 представлені зміни в структурі джерел фінансування інвестицій в основний капітал підприємств.

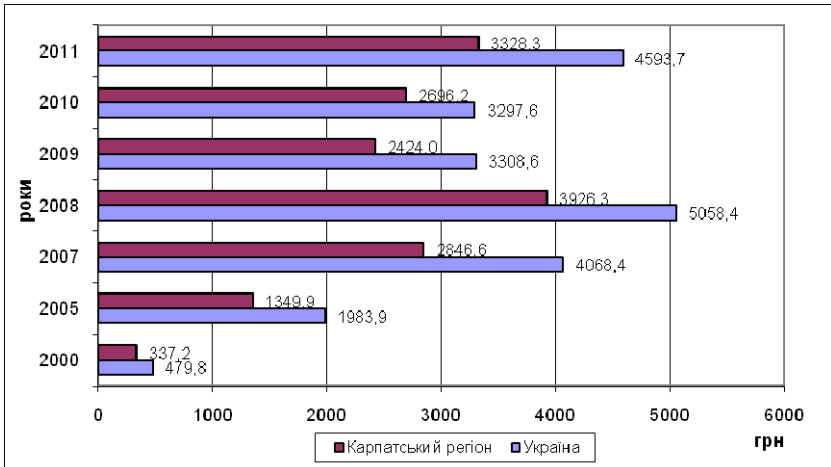

Рис. 4.7. Порівняльна характеристика динаміки обсягу інвестицій в основний капітал на одну особу Карпатського регіону та України (розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>)

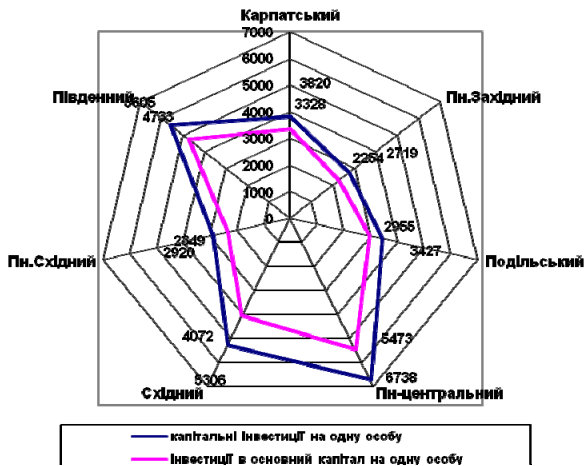

Рис. 4.8. Обсяги капітальних інвестицій та інвестицій в основний капітал на одну особу в розрізі Карпатського регіону України у 2011 р., грн./осіб (розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>)

Головним джерелом фінансування інвестиційної діяльності підприємств в Карпатському регіоні, як і в цілому по Україні, є власні

кошти, частка яких за проаналізований період 2005-2011 рр. для окремих областей регіону змінювалась в межах 26,6-57,1%. В середньому по Україні цей показник був вищим та знаходився в межах 54,0-63,3%.

Таблиця 4.11

Зміни в структурі фінансування інвестицій в основний капітал підприємств
Карпатського регіону за 2005-2011 рр. (%)

	Кошти державного бюджету	Кошти місцевих бюджетів	Власні кошти підприємств	Кошти іноземних інвесторів	Кошти населення	Кредити банків	Інші джерела фінансування
2005 р.							
Україна	5,5	4,2	57,4	5	3,3	14,8	9,8
Карпатський регіон	6,1	3,1	52,0	6,9	8,4	15,4	8,1
Закарпатська обл.	7	4,5	43,9	6,4	16	13,3	8,9
Івано-Франківська обл.	3,5	3,4	56,8	1,1	10,8	13	11,4
Львівська обл.	4,8	2,2	55,6	10	4,7	16,3	6,4
Чернівецька обл.	19,1	6,1	31,3	1,9	15,3	15,9	10,4
2007 р.							
Україна	5,6	3,9	56,5	3,5	4,5	16,6	9,4
Карпатський регіон	6,3	3,8	49,1	4,2	11,2	16,7	8,8
Закарпатська обл.	9,5	4,4	26,6	3,9	24,4	21,5	9,7
Івано-Франківська обл.	3,3	4,5	49,7	7,6	10,2	13,8	10,9
Львівська обл.	5,6	2,8	57	3,7	6,5	17,8	6,6
Чернівецька обл.	10	5,3	45,7	0,2	14,5	12,6	11,7
2009 р.							
Україна	4,4	2,7	63,3	4,5	3,6	14,2	7,3
Карпатський регіон	9,9	5,5	52,3	4,8	9,3	16,3	1,9
Закарпатська обл.	11,5	6	32,9	8,2	16,8	12,8	11,8
Івано-Франківська обл.	3,9	3,3	52,7	1,2	9,9	15,1	13,9
Львівська обл.	6,3	6,7	57,1	6,5	6,1	12	5,3
Чернівецька обл.	22,2	2,6	32,3	1,1	7,7	24	10,1

	Кошти державного бюджету	Кошти місцевих бюджетів	Власні кошти підприємств	Кошти іноземних інвесторів	Кошти населення	Кредити банків	Інші джерела фінансування
2010 р.							
Україна	6,3	2,9	55,7	2,3	10,7	13,7	8,4
Карпатський регіон	8,0	2,7	53,6	1,2	19,8	6,1	8,6
Закарпатська обл.	6	4,8	34,8	5	30,2	11,8	7,4
Івано-Франківська обл.	4,2	4,3	47	0,6	23,2	8,7	12
Львівська обл.	16,4	1,9	49,3	1,9	14,2	9,4	6,9
Чернівецька обл.	10,9	4,2	34,6	0,9	33,8	6	9,6
2011 р.							
Україна	7,5	2,9	54,0	3,1	9,4	17,9	5,2
Карпатський регіон	8,4	2,0	40,7	1,7	19,3	21,1	6,8
Закарпатська обл.	3,9	2,4	28,6	2,9	25,9	23,4	12,9
Івано-Франківська обл.	6,8	3,1	47,3	0,7	26,3	4,9	10,9
Львівська обл.	11,3	1,5	40,4	2,0	13,3	28,4	3,1
Чернівецька обл.	14,4	3,2	39,2	0,5	27,9	6,5	8,3

* Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua>

Серед областей Карпатського регіону найбільше власних коштів на інвестиційну діяльність витрачали підприємства Львівської та Івано-Франківської областей (відповідно 40,4%, 47,3% у 2011 р.) та досить низькою була частка власних коштів підприємств Закарпатської області (28,6%, у 2011 р.). В цілому по Карпатському регіону за період 2007-2011 рр. відбулося скорочення частки власних коштів підприємств у фінансуванні інвестиційної діяльності з 49,1% до 40,7% (рис. 4.9, рис. 4.10).

Незначною за проаналізований період 2005-2011 рр. була частка коштів державного бюджету, спрямованих на інвестиційний розвиток у структурі джерел фінансування по Україні – вона знаходилась в межах 4,4-7,5%. Серед областей Карпатського регіону найбільше державних коштів витрачалось у Чернівецькій області – 19,1% у 2005 р. та 22,2% у 2009 р.

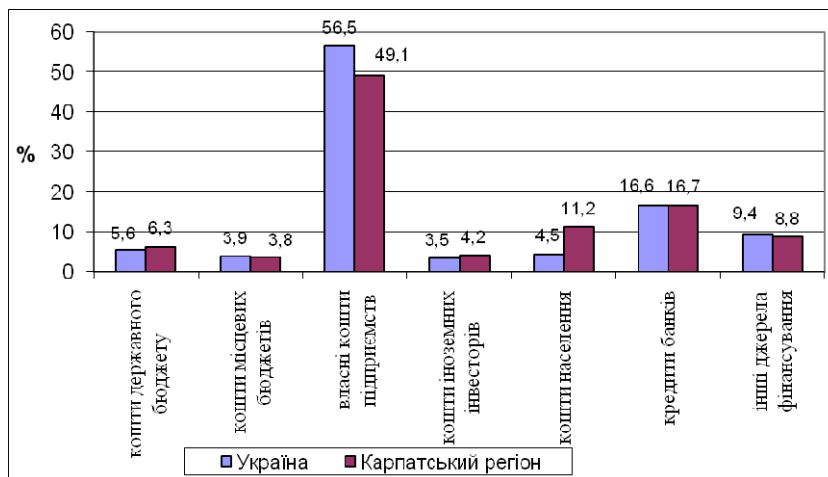

Рис. 4.9. Порівняльна структура фінансування інвестицій в основний капітал підприємств Карпатського регіону та України у 2007 р. (розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>)

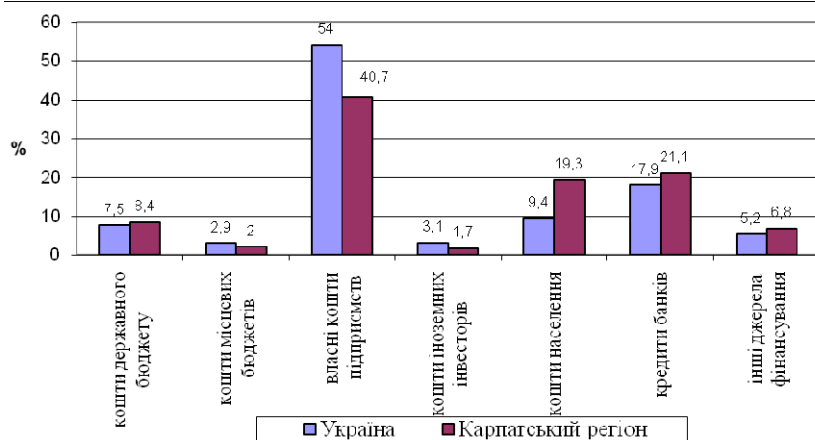

Рис. 4.10. Порівняльна структура фінансування інвестицій в основний капітал підприємств Карпатського регіону та України у 2011 р. (розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>)

За період 2007-2011 рр. відбулось зниження частки коштів місцевих бюджетів у структурі фінансування інвестицій в основний капітал підприємств Карпатського регіону з 3,8% до 2%, а в цілому по

Україні вона знизилась з 3,9% до 2,9%. Однією з основних причин низьких обсягів інвестицій за рахунок місцевих коштів є недостатня самостійність місцевих бюджетів, що знижує ефективність їх функціонування, а також недоліки в системі міжбюджетних відносин, відсутність зацікавленості регіональних органів у збільшенні надходжень до власних бюджетів.

В структурі джерел фінансування інвестиційної діяльності підприємств України намітилась тенденція до зростання частки коштів населення на будівництво власних квартир з 4,5% у 2007 р. до 9,4% у 2011 р. Особливістю Карпатського регіону є те, що частка коштів населення є суттєвою. Так, у 2011р. в Закарпатській області вона становила – 25,9%, Чернівецькій – 27,9%, Івано-Франківській – 26,3%, а за період 2007-2011 рр. в цілому по Карпатському регіону вона збільшилась майже удвічі з 11,2% у 2007 р. до 19,3% у 2011 р.

У Карпатському регіоні, як і в країні в цілому, відбулось скорочення частки коштів іноземних інвесторів у структурі інвестицій в основний капітал підприємств. Так, у 2011 р. у Івано-Франківській області вона становила всього 0,7%, Чернівецькій – 0,5%, Львівській – 2%. Незначною вона була і в цілому по Україні – 3,1% у 2011 р., що підтверджує проблемність залучення іноземних фінансових ресурсів.

Важливим джерелом фінансового забезпечення інвестиційного розвитку підприємств є кошти фінансово-кредитної системи, головну роль в структурі якої відіграють банківські установи. Підприємства Карпатського регіону у 2010 р. менше порівняно з іншими регіонами України використовували кредити банківських установ для інвестиційного розвитку: Закарпатська – 11,8%, Івано-Франківська – 8,7%, Львівська – 9,4%, Чернівецька – 6%, (в середньому по Україні частка кредитів банків в структурі фінансування інвестицій в основний капітал становила – 13,7%). Порівняно з 2009 р. частка кредитів банків зменшилась найбільше у Чернівецькій області – у 4 рази, а в цілому у Карпатському регіоні за період 2007-2010 рр. частка кредитів банків зменшилась майже у два рази. Це значним чином обумовлено кризовими явищами, що охопили фінансову сферу у 2009 році. Ситуація дещо змінилась у 2011 році, адже по двох областях Карпатського регіону частка кредитів банків інвестованих у основний капітал підприємств, була вищою за середній по країні рівень – це Закарпатська (23,4%), Львівська (28,4%). Зокрема, у Львівській області банки майже у два рази більше інвестували коштів в основний капітал, ніж в середньому по Україні.

Важливою умовою забезпечення фінансування інвестиційної діяльності підприємств є наявність розвиненої інфраструктури фінансового ринку, зокрема небанківських фінансово-кредитних посередників таких як страхові, лізингові, фінансові компанії, інститути спільного інвестування (ІСІ), недержавні пенсійні фонди (НПФ) тощо. Останнім часом намітилась стійка тенденція до зростання вартості активів ІСІ та НПФ, проте, вони зосереджені в центральних регіонах, а їх участь у інвестиційному процесі Карпатського регіону є незначною. Так, у 2011 р. інститути спільного інвестування були зареєстровані у трьох областях Карпатського регіону: Львівській – 18, Івано-Франківській – 20, Чернівецькій -1, що складає всього 3,5% від їх загальної кількості по Україні.

Проведений аналіз структури фінансування інвестиційної діяльності підприємств Карпатського регіону дозволив виявити особливості фінансування, а саме: власні кошти підприємств є найважливішим джерелом фінансування підприємств, для регіону характерним є залучення значної частки коштів населення, в період економічної кризи регіон менше порівняно з іншими регіонами використовував кредити банківських установ для інвестиційного розвитку та проблемним залишається залучення коштів іноземних інвесторів.

Фінансове забезпечення інноваційної діяльності регіону. Важливою проблемою, розв'язання якої є необхідним для інноваційного розвитку суб'єктів господарювання регіонів, є вдосконалення фінансового забезпечення. Основними проблемами, які необхідно для цього вирішувати є нестача власних фінансових ресурсів підприємств та високі ризики інноваційної діяльності, обмеженість державних централізованих фінансових ресурсів та не відпрацьованість форм і методів взаємодії центральних органів влади з місцевими у сфері податково-бюджетних відносин, недостатнє залучення кредитних ресурсів фінансово-кредитних установ через високі ставки кредитування, нерозвиненість ринків капіталів та низька зацікавленість іноземних інвесторів.

Проведений аналіз динаміки фінансування інноваційної діяльності Карпатського регіону дозволив з'ясувати наступне (табл. 4.12, рис. 4.11). У Карпатському регіоні за період 2006-2011 рр., як і в цілому в Україні, відбувалося зростання обсягів інноваційних витрат підприємств. Причому, починаючи з 2006 р. їх темпи зростання по Карпатському регіоні були вищими, ніж в середньому по країні. Так, у 2010 р. інноваційні витрати Карпатського регіону зросли на 298,9% порівняно з попереднім роком, в той час, як по Україні – на 101,2%.

Таблиця 4.12
Частка інноваційних витрат Карпатського регіону у структурі загальноукраїнського обсягу

	2000 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Обсяги інноваційних витрат, тис. грн. України	1760063	3018276	3059849,0	4534617,6	5751562,9	6159950,4	10821017	11994225	7949907,9	8045495,2	14333891
Карпатський регіон	99119,8	449898,8	127880,1	148127	151973,1	328511,4	594996,4	843560,6	783077,6	2340833	398573,6
Закарпатська обл.	40285,8	191506,2	9453,2	8543,2	6031,5	14031,0	40702,7	14020,0	39317,3	72615,4	31336,6
Івано-Франківська обл.	5714,3	146484	26042,2	50508,6	56244,7	225516,5	264864,3	501023,3	484542,9	2090520,	152765
Львівська обл.	41448,5	108655,7	69682,4	64423,4	75858,0	72457,5	272507,9	296662,2	211070,7	139335,4	162676
Чернівецька обл.	11671,2	3252,9	22702,3	24651,8	13838,9	16506,4	16921,5	31855,1	48146,7	38361,3	51796,1
частка інноваційних витрат Карпатського регіону у структурі загальноукраїнського обсягу, %	5,6	14,9	4,2	3,3	2,6	5,3	5,5	7,0	9,9	29,1	2,7
частка інноваційних витрат області у Карпатському регіоні, %:	40,6	42,6	7,4	5,8	4,0	4,3	6,8	1,7	5,0	3,1	7,8
Івано-Франківської обл.	5,8	32,6	20,4	34,1	37,0	68,6	44,5	59,4	61,9	89,3	38,3
Львівської обл.	41,8	24,2	54,5	43,5	49,9	22,1	45,8	35,2	27,0	6,0	40,8
Чернівецької обл.	11,8	0,7	17,8	16,6	9,1	5,0	2,8	3,8	6,1	1,6	12,9

* Джерело: розраховано на підставі даних Головного управління статистики областей: <http://www.ukrstat.gov.ua>

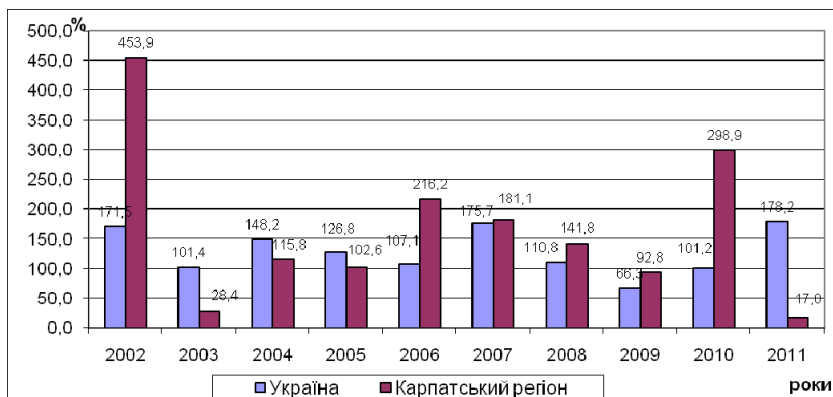

Рис. 4.11. Темпи зростання обсягів інноваційних витрат підприємств Карпатського регіону та України загалом за 2002-2011 рр., % (розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>)

Позитивною була динаміка зростання частки інноваційних витрат Карпатського регіону у структурі загальноукраїнського обсягу, яка змінювалась з 5,6% у 2000 р. до 29,1% у 2010 р. Таке зростання відбулось головним чином за рахунок Івано-Франківської області – 89,3%. Обсяг інноваційних витрати Івано-Франківської області (2090,5 млн. грн.) значно перевищив обсяг інноваційних витрат таких промислово розвинених областей як Донецька – (у 2,6 разу), Дніпропетровська – (у 5,5 разу), Харківська – (у 3,9 разу), м. Київ – (у 1,8 разу). Проведений аналіз структури джерел фінансування Івано-Франківської області дозволив з'ясувати, що у 2010 р. в інноваційний розвиток області було інвестовано зарубіжними інвесторами 2065,1 млн. грн. (98,8% від усіх інноваційних витрат області). Іншою областю Карпатського регіону, в якій зосереджено значний обсяг інноваційних витрат регіону є Львівська. Найвищою частка інноваційних витрат Львівської області в Карпатському регіоні була у 2003 р. – 54,5%, у 2011р. – 40,8%.

Важливою проблемою фінансового забезпечення інноваційного розвитку регіону є, з однієї сторони, обмеженість власних фінансових ресурсів підприємств, коштів державного та регіональних бюджетів та нерозвиненість фінансових ринків, а з іншої – низька ефективність використання фінансових ресурсів в інноваційний розвиток.

Для визначення ефективності фінансування інноваційної діяльності було розраховано коефіцієнт ефективності фінансування інноваційної діяльності ($К_{ефк}$), який розраховують як співвідношення обсягу реалізованої інноваційної продукції ($ІП$) та обсягу фінансування інноваційної діяльності ($Фід$):

$$K_{\text{ефк}} = III / \Phi_{i0} \quad (4.3)$$

Коефіцієнт ефективності фінансування інноваційної діяльності був розрахований за період 2005-2011 рр. При розрахунку враховувався часовий лаг у 2 роки (приблизний час між витратами та результатами інноваційної діяльності) (табл. 4.13, рис. 4.12).

Таблиця 4.13

Розрахунок коефіцієнта ефективності інноваційних витрат

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
реалізована інноваційна продукція, млн. грн. Україна	-	-	24995,3	30892	40188	45830	31432	33697	42386,7
Карпатський регіон	-	-	721,2	821,6	1921,3	1596,2	2108,7	1721,5	2707
обсяг інноваційних витрат, млн. грн.: Україна	3059	4534	5751,5	6159,9	10821	11994	7979,9	8045,4	14333,8
Карпатський регіон	127,7	148	151,9	328,4	594,9	843,4	782,9	2340,2	398,5
коефіцієнт ефективності фінансування інновацій, %: Україна	-	-	8,17	6,81	6,99	7,44	2,90	2,81	5,31
Карпатський регіон	-	-	5,65	5,55	12,65	4,86	3,54	2,04	3,45

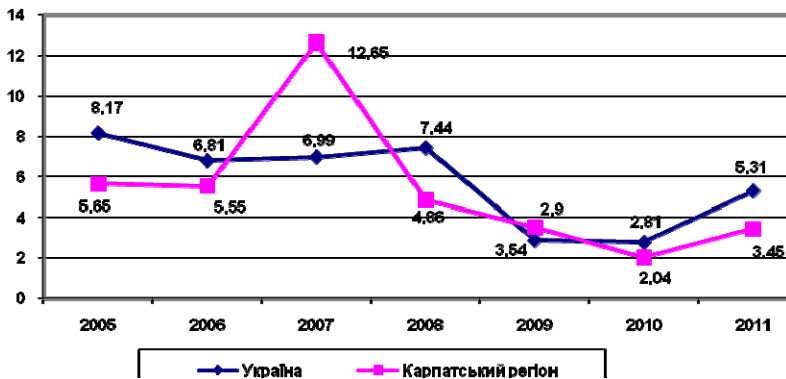

Рис. 4.12. Порівняльна динаміка коефіцієнта ефективності інноваційних витрат в Карпатському регіоні та в Україні за період 2005-2011 рр. (%).

Розрахунки коефіцієнта ефективності фінансування інновацій показали подібні тенденції як у Карпатському регіоні, так і країні в цілому – зниження ефективності у 2009-2010 рр. та покращення ситуації у 2011 р., хоча рівень докризових років не був досягнутий. Найвищим коефіцієнт ефективності фінансування інновацій у Карпатському регіоні був у 2007 р. – 12,65%, проте уже в наступні роки його значення суттєво знизилось до 2,04% у 2010 році. Проведені розрахунки дозволяють зробити висновки про тенденцію до зниження ефективності фінансування інновацій як в цілому в Україні, так і в Карпатському регіоні.

Для проведення порівняльного аналізу ефективності фінансування інновацій між різними макрорегіонами був розрахований коефіцієнт ефективності фінансування інновацій за 2011 р. (розрахунок з часовим лагом 2 роки). Найефективнішими інноваційні витрати були у Північно-Центральному регіоні – 40,5%, Північно-Східному – 10,91%, найнижчий коефіцієнт ефективності інноваційних витрат було отримано у Подільському регіоні – 0,78%.

Для з'ясування загальних тенденцій розвитку Карпатського регіону та взаємовпливу різних показників досліджено співвідношення таких показників як темпи росту ВРП, інвестицій в основний капітал та обсягів фінансування інноваційної діяльності (табл. 4.14, рис. 4.13).

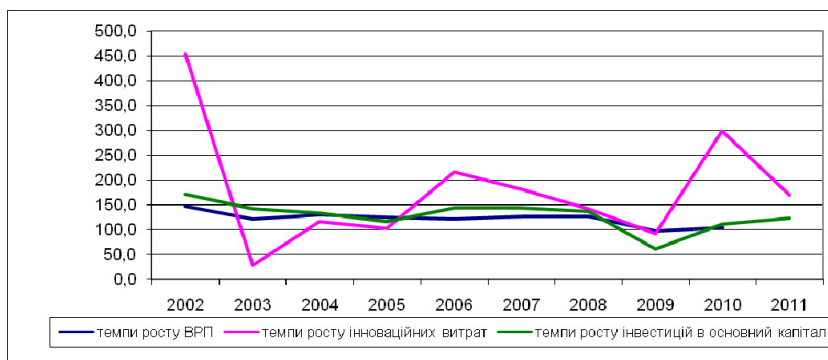

Рис. 4.13. Співвідношення темпів росту ВРП, інвестицій в основний капітал та обсягів фінансування інноваційної діяльності підприємств Карпатського регіону за 2002–2011 рр. (розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>)

Таблиця 4.14
Динаміка ВРП, інвестицій в основний капітал та обсягів фінансування інноваційної діяльності підприємств Кариєтського регіону за 2000-2011 рр.

	2000 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
ВРП, млн. грн.	12431	18439	22646	29877	37748	46113	59083	75458	74222	78292	
Обсяги фінансування інноваційної діяльності тис. грн.	99119,8	449898,8	127880,1	148127	151973,1	328511,4	594996,4	843560,6	783077,6	2340833	398573
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	2134,1	3679,0	5230,0	6992,0	8235,0	11965,0	17335,9	23832,6	14684,1	16322,6	20123
Темпи росту ВРП (ланцюгові), %		148,3	122,8	131,9	126,3	122,2	128,1	127,7	98,4	105,5	-
Темпи приросту обсягів фінансування інноваційної діяльності(ланцюгові), %		453,9	28,4	115,8	102,6	216,2	181,1	141,8	92,8	298,9	170,2
Темпи приросту інвестицій в основний капітал(ланцюгові), %		172,4	142,2	133,7	117,8	145,3	144,9	137,5	61,6	111,2	123,3
Середній темп зростання ВРП, %	123										
Середній темп зростання інвестицій в основний капітал, %	128,5										
Середній темп зростання обсягів фінансування інноваційної діяльності, %	179,6										

* Джерело: розраховано на підставі даних Головного управління статистики областей: <http://www.ukrstat.gov.ua>

За проаналізований період по двох показниках – ВРП та інвестиції в основний капітал до 2008 р. спостерігались приблизно рівні темпи зростання і лише в 2009 р. відбулось зниження темпів по ВРП – до 98,4%, по інвестиціях в основний капітал – до 61,6%. За обсягами інноваційних витрат темпи зростання Карпатського регіону характеризуються нестабільністю – значним піднесенням 2006 р., 2010 р. та різким зменшенням обсягів в 2003 р., 2009 р.

Розрахунок середніх темпів зростання показав, що найвищими темпами відбувалось зростання обсягів фінансування інноваційної діяльності – 179,6%, найнижчими були темпи зростання ВРП – 123%. Це дозволяє зробити висновок про те, що, незважаючи на значні обсяги інноваційних витрат, вони не були достатньо ефективними та не мали суттєвого впливу на зростання ВРП.

Для з'ясування сили взаємовпливу розглянутих вище показників було розраховано кореляційні залежності в Карпатському регіоні та Україні (табл. 4.15).

Отримані результати показали, що в Україні між парами показників ВРП та інвестиції в основний капітал; інноваційні витрати та інвестиції в основний капітал; ВРП та інноваційні витрати існує сильна кореляція, зокрема найвищою вона є між інноваційними витратами та інвестиціями в основний капітал (коефіцієнт кореляції – 0,991).

Таблиця 4.15

Оцінювання кореляційної залежності між ВРП, інвестиціями в основний капітал та обсягом інноваційних витрат за 2000-2011 рр.

	Коефіцієнти кореляції	
	Україна	Карпатський регіон
Кореляційна залежність між ВРП та обсягом інноваційних витрат	0,864	0,732
Кореляційна залежність між інвестиціями в основний капітал та обсягом інноваційних витрат	0,991	0,569
Кореляційна залежність між ВРП та інвестиціями в основний капітал	0,887	0,929

Натомість у Карпатському регіоні сильна кореляція спостерігалась лише між ВРП та інвестиціями в основний капітал (коефіцієнт кореляції 0,929), значно нижчою вона була між інвестиціями в основний капітал та обсягом інноваційних витрат (коефіцієнт кореляції 0,569). Це

дозволяє зробити висновок, що інвестиції в основний капітал Карпатського регіону часто не мали інноваційного спрямування.

Таким чином, особливості фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку Карпатського регіону полягають у наступному:

- як і для України в цілому самофінансування є основним методом фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств Карпатського регіону. Дефіцит державного бюджету та недостатня самостійність місцевих бюджетів знижує можливості фінансування інвестицій в регіоні. У Карпатському регіоні значно більша частка, порівняно з Україною в цілому, інвестицій в основний капітал фінансується за рахунок коштів населення. Проблемним залишається залучення коштів іноземних інвесторів;
- аналіз динаміки структури фінансування інвестицій в основний капітал Карпатського регіону за 2007-2011 р. виявив тенденції до зростання частки фінансування інвестицій за рахунок коштів населення з 11,2% до 19,3%, коштів держбюджету з 6,3% до 8,4% та зменшення частки фінансування за рахунок власних коштів підприємств з 49,1% до 40,7%, коштів місцевих бюджетів з 3,8% до 2,0%, коштів іноземних інвесторів з 4,2% до 1,7%;
- рівень інвестиційної активності підприємств Карпатського регіону є нижчим у порівнянні з середнім по країні. Обсяги капітальних інвестицій в розрахунку на одну особу у Карпатському регіоні у 2011 р. склали 3820 грн.. Вищою інвестиційна активність була у Північно-Центральному – 6738 грн., Південному – 5605 грн. та Східному регіоні -5306 грн.;
- підприємства Карпатського регіону більше ніж у інших регіонах країни витрачали коштів на інноваційний розвиток, про що свідчить зростання частки інноваційних витрат регіону у загальнонаціональних витратах. Частка інноваційних витрат Карпатського регіону у загальнонаціональних, змінювалась з 5,6% у 2000 р. до 29,1% у 2010 р. Таке зростання відбулось, головним чином, за рахунок Івано-Франківської області – 89,3%. Основним джерелом таких видатків були кошти іноземних інвесторів. Обсяг інноваційних витрати Івано-Франківської області (2090,5 млн. грн.) значно перевищив обсяг інноваційних витрат таких промислово розвинених областей як Донецька (у 2,6 разу), Дніпропетровська (у 5,5 разу), Харківська – (у 3,9 разу), м. Київ – (у 1,8 разу).

- рівень ефективності фінансування інновацій підприємств Карпатського регіону залишається низьким. Найвищим він був у 2007 р. (коефіцієнт ефективності інноваційних витрат – 12,65%), у наступні роки відбулось його суттєве зниження до 3,45% у 2011 р. Незважаючи на високі темпи зростання інноваційних витрат, вони не мали вирішального впливу на формування ВРП Карпатського регіону.

4.3. Інноваційні підходи до управління фінансовим потенціалом регіону

В умовах нестачі фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, обмеженою фінансовою самостійністю регіонів загострюються диспропорції між потребами в фінансових ресурсах та можливостями їх забезпечення. Одним з напрямків, який може забезпечити ефективність формування та використання фінансових ресурсів регіону є управління фінансовими ресурсами на інноваційній основі.

Таке управління передбачає, по-перше, використання нових методів, інструментів управління фінансами (фінансові інновації), по-друге, потребує інноваційних перетворень в реальному секторі економіки, фінансово-кредитній системі регіону, які б сприяли зростанню інноваційної активності суб'єктів господарювання. Тобто, інноваційний розвиток повинен стати визначальним чинником нарощення фінансових потенціалу регіону. Крім цього, економічне зростання регіонів залежить значною мірою від структури видатків бюджетів, оскільки деякі їх види, такі як інвестиції в перспективні проекти, більш зорієнтовані на зростання обсягів виробництва.

Сьогодні все частішого застосування набувають нові фінансові інструменти, фінансові технології, тобто фінансові інновації, які дозволяють по новому вирішувати фінансові проблеми. Зокрема поширення набувають такі фінансові інструменти як: ф'ючерси, форварди, нові види рахунків та послуг – депозитні сертифікати, рахунки ATS, NOT, нові фінансові структури – євробанки, тощо. Збільшується кількість сфер, охоплених фінансовим інжинірингом: це – фінанси акціонерних компаній, торгівля, управління довгостроковими та короткостроковими вкладеннями грошових коштів, управління ризиками та інші.

Інноваційність управління фінансовими ресурсами регіонів доцільно оцінювати в таких взаємозалежних напрямках (рис. 4.14):

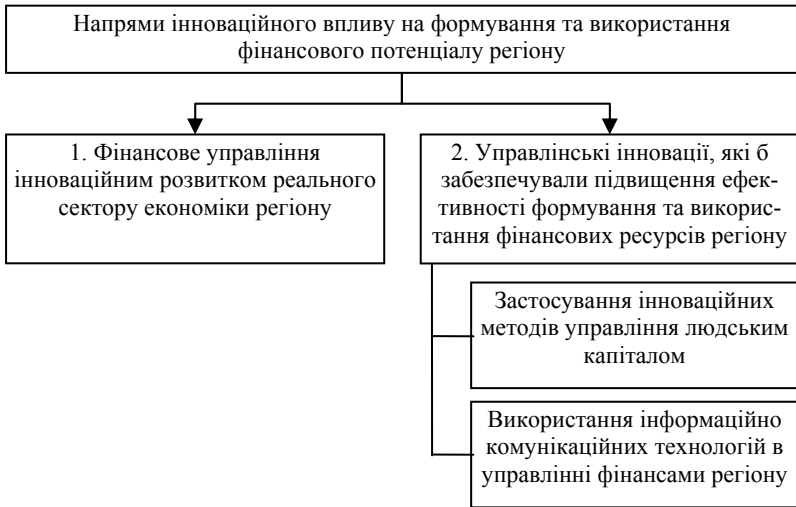

Рис. 4.14. Напрями інноваційного впливу на формування та використання фінансових ресурсів регіону

- фінансове управління інноваційним розвитком реального сектору економіки;
- формування інноваційних технологій в сфері управління ефективністю використання фінансових ресурсів регіонів (управлінські інновації).

Першочергового значення необхідно надавати інноваційним перетворенням в реальному секторі економіки, тому що саме в ньому створюється основна частка ВРП та формуються основні податкові надходження до бюджетів різних рівнів.

Оцінка можливостей інноваційного розвитку реального сектору економіки регіонів та його впливу на формування фінансового потенціалу регіону була проведена на прикладі Львівської області, як області, де зосереджено найбільший обсяг фінансових ресурсів Карпатського регіону.

Дослідження показали, що реальний сектор економіки Львівської області, як і більшості областей Карпатського регіону, характеризується неефективною (з огляду на фінансові надходження) галузевою структурою, де мало розвинутими залишаються галузі вищих технологічних укладів, натомість галузі нижчих технологічних укладів, що забезпечують фінансові надходження, потребують модернізації.

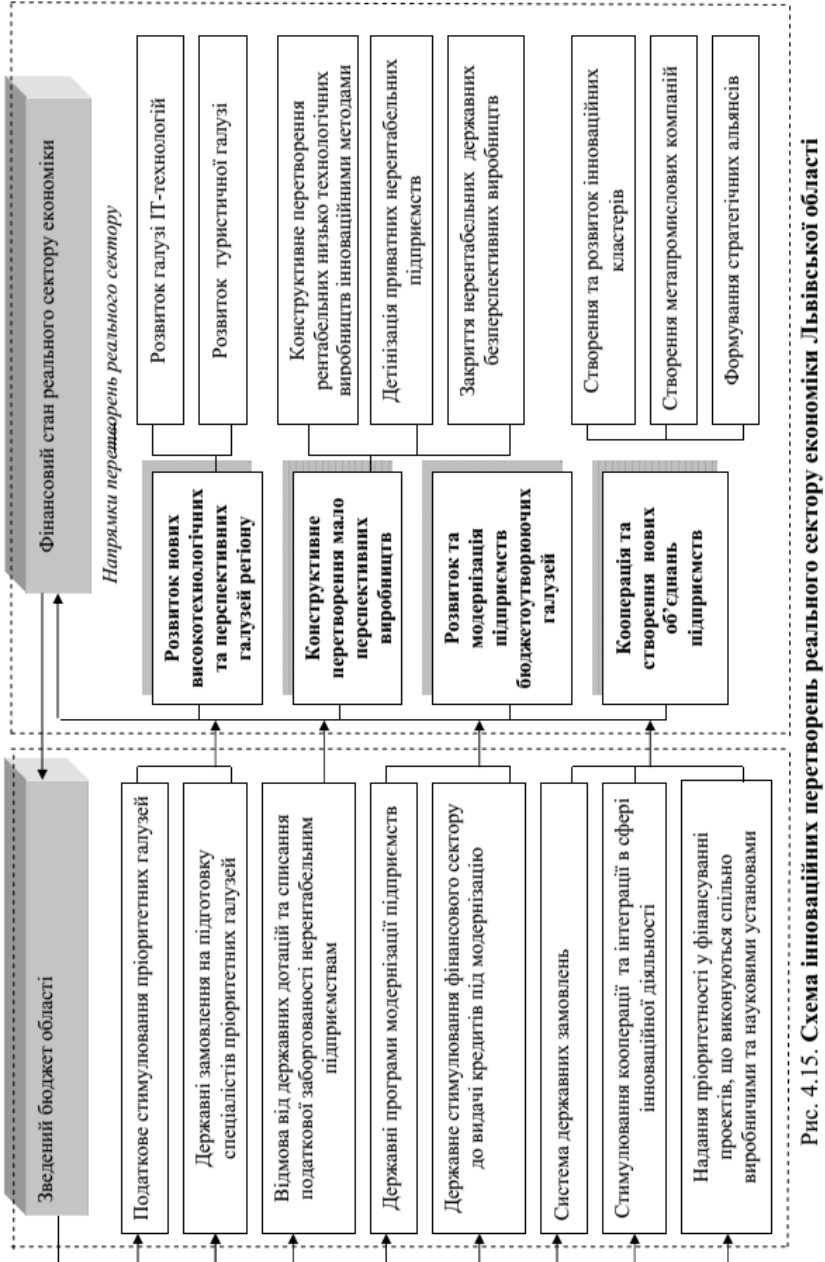
Підтвердженням цього є виявлені проблеми, пов'язані із фінансовим станом суб'єктів реального сектору економіки. Зокрема, аналіз надходжень до зведеного бюджету Львівської області показав, що частка надходжень машинобудування у 2010 р. становила лише 3,2%, приблизно стільки ж надходжень до бюджету поступило від галузей нижчих технологічних укладів: нафтопереробної – 3,1%, добувної – 4,2%. Левову частку надходжень до бюджету області формують такі галузі як торгівля, транспорт і зв'язок (більше половини). Отже, область розвивається за рахунок галузей нижчих технологічних укладів, а галузі вищих технологічних укладів, які є перспективними та мають великий потенціал в плані бюджетних надходжень, розвинуті фрагментарно та не забезпечують зростання фінансового потенціалу регіону.

Таким чином, реальний сектор економіки області потребує суттєвої структурної перебудови та модернізації існуючого виробництва в напрямках збільшення надходжень до зведеного бюджету регіону та зростання забезпеченості фінансовими ресурсами.

Інноваційний підхід до структурної перебудови економіки області потребує, з однієї сторони, стимулювання та державної підтримки високотехнологічних галузей, а з іншої – вироблення відповідної політики розвитку низькотехнологічних галузей, направленої на підвищення їх інноваційної активності та впровадження нових інноваційних технологій (рис. 4.15). З огляду на це, основними напрямками перетворень в реальному секторі економіки, на наш погляд, повинні стати наступні:

- розвиток нових високотехнологічних та перспективних галузей регіону;
- інноваційний розвиток та модернізація підприємств бюджетоутворюючих галузей;
- конструктивне перетворення малоперспективних виробництв (закриття збиткових безперспективних підприємств, детінізація нерентабельних і т.д.);
- кластеризація, кооперація та створення нових об'єднань підприємств, які б забезпечували інноваційний розвиток регіону.

Такі перетворення дозволять підвищити інноваційну активність підприємств регіону та сприятимуть зростанню фінансових надходжень до бюджетів. З іншого боку, вони вимагають відповідної підтримки зі сторони регіональних та державних органів влади. Основними методами та інструментами такої підтримки повинні стати податкове стимулювання, система державних замовлень, державні програми модернізації, інноваційного розвитку та інші.

Розвиток високотехнологічних та перспективних галузей регіону вимагає державної підтримки та стимулювання їх розвитку з боку держави. Для Львівської області, враховуючи її особливості, зокрема, наявність великої кількості освітніх та наукових закладів та можливостей розвитку туризму, регіональними органами пріоритетними галузями було виділено галузь інформаційних технологій та туризму. Слід зазначити, що галузь туризму є пріоритетною галуззю для усіх областей Карпатського регіону.

Розвиток галузі інформаційних технологій є особливо перспективним напрямом з огляду на те, що створюється можливість розвиватись іншим галузям реального сектору економіки та можливість покращити управління фінансовим потенціалом регіону на різних рівнях. Отже, галузь інформаційних технологій є, по-перше, перспективною галуззю розвитку регіону (з точки зору бюджетних надходжень), а по-друге, галуззю, що забезпечує управлінські інновації.

Переваги та можливості розвитку ІТ-галузі полягають у наступному:

- невисокий вартісний бар'єр входження в галузь нових компаній;
- порівняно невисокі інвестиційні ризики;
- високий рівень інтелектуального потенціалу області;
- висока частка ВНЗ, що готують спеціалістів в галузі програмного забезпечення, комп'ютерних, інформаційних технологій тощо.

Незважаючи на всі переваги галузі інформаційних технологій та високих темпів її розвитку у м. Львові (Львів входить у трійку міст України, після Києва та Харкова, щодо розвитку ІТ-технологій, а у 2008-2009 рр. був першим за темпами розвитку) розвиток галузі потребує розв'язання ряду проблем.

Основною проблемою є те, що підприємства ІТ-галузі працюють в основному на експорт в США та єврозону. Так, експорт послуг Львівщини, пов'язаних з діяльністю у сфері інформатизації значно перевищує експорт послуг інших галузей, зокрема, частка послуг нерезидентам у сфері інформатизації у 2010 р. становила 74,9% від загального обсягу реалізації послуг, тоді як експорт послуг транспорту становив – 5%, діяльності готелів – 20,5% (рис. 4.16).

Основна частина вітчизняних підприємств в ІТ-галузі не мають фінансових можливостей та не можуть проводити самостійну

маркетингову діяльність і працювати з західними клієнтами від власного імені. Їх розробки продаються західними консультантами під своїми торговими марками. Як результат 80-90% українських розробок не ідентифікуються як зроблені в Україні.

Рис. 4.16. Обсяг реалізованих послуг підприємствами сфери послуг нерезидентам у Львівській області у 2010 р. (розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>)

Іншою проблемою є те, що багато компаній-розробників програмного забезпечення працюють за тіньовими схемами, а держава, витративши чималі кошти на підготовку спеціалістів, не отримує жодних бюджетних надходжень. Нажаль не працюють і механізми венчурного фінансування ІТ-галузі. Багато венчурних інвесторів в регіоні, які вкладають кошти в підприємства ІТ-галузі, працюють за наступною схемою: спочатку шукають та відбирають перспективні інноваційні проекти, тоді формують «прото-компанії», згодом ці «прото-компанії» переносять за кордон, де їх і реєструють. Зростання компанії відбувається за кордоном.

Посилення тінізації ІТ-галузі відбувається через високі процентні відрахування у цільові фонди при порівняно високій частці витрат на оплату праці працівників в собівартості послуг, що не сприяє співпраці компаній в цій сфері з виконавцями робіт на основі трудових договорів. Тому основним напрямком політики державних та регіональних органів влади щодо розвитку ІТ-галузі повинна стати побудова механізмів легалізації діяльності компаній та їх об'єднання з метою підвищення конкурентноздатності на вітчизняних та зарубіжних ринках.

Найважливішим інструментом зазначених механізмів є стимулювання через податок на прибуток підприємств та податок з доходу фізичних осіб.

З боку держави були здійснені деякі кроки у цьому напрямку, зокрема, було прийнято за закон законопроект № 8267-д від 18 березня 2011 р. „Про економічний експеримент із створення сприятливих умов для розвитку в Україні індустрії програмної продукції», в якому визначається, що економічний експеримент по створенню сприятливих умов для розвитку в Україні індустрії програмної продукції проводитиметься з 1 січня 2013 року до 1 січня 2022 року. На період проведення економічного експерименту для юридичних осіб – учасників експерименту встановлюються спеціальні ставки загальнообов'язкових платежів, зокрема, податок на прибуток у розмірі – 16% від бази оподаткування, єдиний внесок на загальнообов'язкове соціальне страхування в розмірі – 36,76% від суми, що дорівнює двом мінімальним заробітним платам, помноженим на кількість найманих працівників учасників економічного експерименту, єдиний внесок для найманих працівників учасників економічного експерименту встановлюється в розмірі – 3,6% від суми, що дорівнює двом розмірам мінімальної заробітної плати, податок на доходи фізичних осіб, отриманих у формі заробітної плати, від учасників експерименту в розмірі – 10%.

Дії державної та регіональної влади мають сприяти об'єднанню дрібних ІТ-компаній. Це необхідно зробити, тому що вітчизняна ІТ-галузь не здатна виготовляти складні системні продукти та великі замовлення через власну роздрібленість. На сьогоднішній день у Львівській області функціонує більше 30 дрібних підприємств з ІТ-аутсорсингу, де працює біля 3 тис. чоловік⁸¹. Необхідність інтеграції ІТ-компаній та формування великих українських компаній пов'язана з тим, що з часом, з розвитком глобального кластера інформаційно-комунікаційних технологій та формування світових лідерів в цій галузі, дрібні вітчизняні компанії будуть витіснені з ринку. Слід зазначити, що деякі кроки в цьому напрямі було реалізовано, зокрема у Львові за підтримки регіональних органів влади було створено кластер «Бізнес послуг» (розвитку ІТ-технологій), який включає консалтингові послуги, управління базами даних та інформацією, послуги програмного забезпечення тощо. Проте, його розвиток потребує державної підтримки, зокрема збільшення обсягів державних замовлень,

---

⁸¹ ІТ-Україна. – Режим доступу : <http://www.itukraine.jrg.ua>.

мінімізації податкового навантаження, налагодження діалогу між учасниками кластеру та створення стабільного та прозорого нормативно-правового поля його функціонування.

Щодо іншої галузі – туризму, яку вибрано пріоритетною галуззю розвитку регіону, то вигідне географічне розташування Львівської області сприяє розвитку туристичної інфраструктури, зокрема готельного та ресторанного бізнесу, проте частка цієї галузі в доході від реалізації продукції є дуже низькою. Так, у 2010 р. вона становила 2% від усіх послуг області, та практично не змінювалась протягом останніх трьох років⁸². Основними завданнями регіональних органів влади в цій галузі є сприяння розвитку туристичного кластеру, пошук та залучення позабюджетних коштів на розвиток туристичної галузі та виконання прийнятої у 2011 р. Програми розвитку туристичної галузі, основними завданнями якої є створення ефективної системи управління туристичною галуззю, покращення іміджу Львова як туристичного центру, удосконалення туристичної інфраструктури. Суттєвим поштовхом для розвитку туристичної галузі стало проведення Євро-2012. Основними інвестиційними проектами, що було реалізовано до Євро-2012 стали наступні: реконструкція митних переходів (Мостиська-Медика, Рава-Руська-Гребенне, Краковець-Корчова); будівництво нових переходів на польській стороні (Будомєж-Грушів, Долгобичув-Угринів); реконструкція та будівництво транспортних коридорів і доріг (Краковець-Львів-Броди, Рава-Руська-Жовква-Львів, Мостиська-Львів); реконструкція міжнародних і загальнодержавних транспортних вузлів (реконструкція міжнародного аеропорту «Львів», будівництво та реконструкція комунальних доріг і автовокзалів міста); будівництво основного стадіону для проведення фінальних ігор чемпіонату; будівництво та реконструкція готелів відповідно до вимог проведення чемпіонату. Це забезпечило не лише вливання досить суттєвих інвестицій з боку держави та приватного сектору економіки, але і збільшення кількості робочих місць в області. Так, як свідчить статистика, за період січень-червень 2011 р. чисельність новостворених робочих місць для працівників напрямку «Діяльність готелів та ресторанів» у м. Львові склала 567 (у фізичних та юридичних осіб-підприємців), що в порівнянні з 2010 р. на 15,4% більше (491 робоче місце за відповідний період). При тому, що загальна кількість найманих працівників у Львові за період 2011 р. в порівнянні з 2010 р.

⁸² Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей. – Режим доступу : <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>.

зменшилась на 1,6%⁸³. Крім того, підвищується кваліфікація спеціалістів галузі. У м. Львові фахівців у напрямку туризму та готельного бізнесу готують Львівський інститут економіки і туризму (факультет туризму, готельної та ресторанної справи), Львівський державний університет фізичної культури (факультет здоров'я і туризму) та Львівський національний університет ім. І. Франка (географічний факультет).

Основними механізмами, які б дозволили збільшити фінансові надходження від туристичної галузі, на наш погляд, повинні стати наступні:

- запровадження системи контролю за проведенням необлікованих і некваліфікованих екскурсій іногородніми та іноземними екскурсоводами;
- запровадження системи пільг для розвитку дитячого туризму, зокрема введення пільгового режиму перевезення дитячих туристичних груп;
- проведення інформаційно-рекламної діяльності для популяризації Львівщини на світові туристичні ринки.

Розвиток та модернізація підприємств бюджетотворюючих галузей. Для Львівщини основними бюджетотворюючими галузями є: торгівля, будівництво, транспорт і зв'язок, виробництво та розподіл електроенергії, харчова промисловість, виробництво коксу та продуктів нафтопереробки, операції з нерухомістю та фінансова діяльність. Саме ці галузі забезпечують близько 90% прямих та непрямих податків області та створюють близько 90% реалізованої продукції та послуг області. Однак, більшість підприємств зазначених галузей потребують проведення модернізації. Так, частка збиткових підприємств у промисловості області зросла з 34% у 2007 р. до 38,7% у 2010 р., у торгівлі з 27,6 % до 33,3%, діяльності транспорту і зв'язку з 32,1% до 40,7%. Найбільших збитків зазнали підприємства у галузі будівництва, де частка збиткових підприємств зросла з 30,3% у 2007 р. до 44,6% у 2010 р.⁸⁴. Однією з найбільших проблем підприємств бюджетотворюючих галузей є висока енергоємність виробництва. Україна використовує у 3,3 разу більше енергії для створення одиниці свого ВВП, ніж в середньому країни – члени Європейського Союзу. На

---

⁸³ Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>

⁸⁴ Розраховано на підставі даних Головних управлінь статистики областей: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>.

сьогоднішній день на рівні області діють програми енергозбереження для населення, бюджетної сфери та в житлово-комунальному господарстві на 2010-2015 рр., проте область потребує зниження енерговитратності у промисловості. Підприємства не займаються пошуком резервів енергоощадливості, технологічної модернізації, а виходять із скрутної ситуації за рахунок підвищення цін, що є тимчасовою мірою і врешті гальмує їх розвиток. Основними заходами державної та регіональної підтримки промислових підприємств повинні стати програми модернізації підприємств, з залученням як державних, так і недержавних коштів, проведення відповідної амортизаційної політики, стимулювання фінансового сектору до видачі кредитів під модернізацію, шляхом компенсації відсоткової ставки, стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання, сприяння просуванню інноваційної продукції на нові ринки збуту та збільшенню експортованої продукції. Такі програми сприятимуть зростанню ефективності виробництва, зниженню рівня енергоспоживання.

Конструктивне перетворення малоперспективних виробництв включає конструктивне перетворення рентабельних низько технологічних виробництв, закриття нерентабельних державних безперспективних виробництв та детінізацію приватних нерентабельних підприємств. До кожної з зазначених груп підприємств має бути вироблена відповідна державна та регіональна політика.

Згортання рентабельних низько технологічних виробництв доцільно проводити за принципом конструктивного перетворення. На практиці це реалізується шляхом імплантації у структуру таких виробництв підрозділів-носіїв перспективної інноваційно-технологічної системи через інституціональну новацію «венчурні інвестиційні компанії». Накопичений досвід компанії перебудовується на обслуговування перспективного підрозділу, а його зростання забезпечується за рахунок ресурсів основних рентабельних підрозділів⁸⁵.

Політику відносно нерентабельних безперспективних виробництв слід спрямовувати на їх закриття або реструктуризацію з паралельним проведення компенсаційних заходів щодо перекваліфікації та працевлаштування звільнених працівників. Необхідно відмовитись від

⁸⁵ Кінзерський Ю. В. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / Кінзерський Ю. В., Якубовський М. М., Галиця І. О. [та інші]; за ред. Ю. В.Кінзерського НАН України; І-нт економ. та прогнозув. – К., 2009. – 928 с.

державних дотацій та списання податкової заборгованості нерентабельним безперспективним підприємствам, оскільки це лише вимивання державних коштів.

Іншої політики потребують нерентабельні приватні підприємства, які ухиляються від податків, навмисно роблячи підприємство збитковим. В таких випадках необхідно проводити заходи, спрямовані на детінізацію доходів підприємств.

Слід зазначити, що стимулювання інноваційної активності підприємству є важливим чинником детінізації економіки. Адже умови роботи підприємств і тіньовому секторі не дають можливість вести повноцінну інноваційну діяльність через неможливість доступу до фінансових ресурсів банківського сектору та необхідність приховувати обсяги реалізації продукції, послуг⁸⁶. Тому важливо підвищити ефективність державних засобів сприяння підвищенню інноваційної активності підприємств, використовуючи при цьому прямі та непрямі методи. Особливий акцент тут необхідно робити на стимулювання розвитку венчурного підприємництва.

Нажаль в Україні на сьогоднішній день венчурні фонди не виконують покладені на них функції та не сприяють інноваційній активності підприємств. По суті, основною причиною є те, що справжньою метою їх створення було не фінансування інноваційних проєктів, а мінімізація податків власників капіталу. Підтвердженням цього є те, що існуючі венчурні інвестиційні фонди, по суті, не інвестують в інноваційні проєкти та не сприяють розвитку високотехнологічних галузей, так 50% їх фінансування припадає на такі галузі як будівництво, сільське господарство, сферу фінансових послуг, 30% – транспорт, харчова промисловість, гуртова торгівля. На традиційні для венчурного капіталу галузі, такі як телекомунікаційна, медична, розвиток інформаційних технологій, енергетична у 2009 р. припадало не більше 0,37% у структурі портфелю цінних паперів венчурних ІСІ⁸⁷.

Крім того, державне регулювання венчурного підприємництва обмежується контролем процедури їх створення та формального отримання звітності про їх діяльність. Тому, головним завданням

---

⁸⁶ Олейнікова Л. Г. Інноваційний розвиток як мотив детінізації економіки / Л. Г. Олейнікова // *Фінанси України*. – №3. – 2011. – С.35-42.

⁸⁷ Дмитриченко Л. І. Державні механізми сприяння венчурному підприємництву у сфері інвестиційно-інноваційної діяльності / Л. І. Дмитриченко, К. В. Кутрань // *Фінанси України*. – 2011. – №1. – С.23-30.

держави є зменшення ліцензійних та регуляторних бар'єрів, а також реформування податкового регулювання у сфері венчурного підприємництва в напрямку спрямування існуючих пілг до інноваційно-інвестиційної сфери.

Кооперація та створення нових об'єднань підприємств. Впровадження нових технологій та випуск інноваційної продукції, пов'язаний з додатковими фінансовими витратами і унеможливорюється через обмеженість власних ресурсів підприємств. Тому, важливим напрямком інноваційних перетворень в реальному секторі економіки є створення нових об'єднань підприємств, в першу чергу, мова йде про розвиток інноваційних кластерів, стратегічних альянсів та інших.

На сьогоднішній день в Україні створено і функціонують такі інноваційні кластери як «Енергетика сталого розвитку» (м. Київ), «Нові машини» (м. Дніпропетровськ), «Нові матеріали» (м. Харків), «Технології інформаційного суспільства» (м. Київ), «Нові продукти харчування» (Київська область), «Транзитний потенціал України» (м. Одеса), «Інноваційна культура суспільства» (на базі Київського університету ім. Шевченка), «Нові технології природокористування» (м. Донецьк), «Новітні силові установки та двигуни» (м. Запоріжжя). У Львівській області поряд з іншими кластерами працюють два інноваційні, це – кластер «Біотехнології» та кластер «Бізнес послуг» (розвитку ІТ-технологій).

Перевага створення інноваційного кластеру полягає у тому, що у ньому здійснюється весь цикл інноваційного процесу від ідеї до реалізації інноваційної продукції. Слід зазначити, що кластер може бути ефективним, коли враховує особливості ринкового розвитку і створюється за ініціативою знизу, тобто самі підприємства приходять до необхідності об'єднання у кластер. Проте, об'єднання підприємств у кластер потребує сприяння і участі місцевих органів влади, так як вимагає ґрунтового аналізу ринку, фінансового стану потенційних учасників, географічних кордонів кластеру; виявлення оптимальної структури кластера, перспектив його розвитку та впливу на соціальний розвиток регіону; розвиненості інфраструктури тощо. Тому формування інноваційного кластеру в регіоні потрібно проводити послідовно при підтримці регіональних органів влади за наступними етапами⁸⁸:

⁸⁸ Рибіна Л. О. Кластер як фактор підвищення інноваційності регіону / Л. О. Рибіна // Економічний простір. – 2009. – № 22/2.

- виявлення перспективних видів продукції, що виробляються підприємствами регіону на основі їх частки у світовому, регіональному виробництві;
- вивчення тенденції ринків за відібраним переліком продукції (прогнозування динаміки цін та обсягів виробництва товарів і послуг);
- аналіз показників фінансового стану та ефективності підприємств, здатних створити ядро кластеру;
- аналіз наявності ресурсів (сировинних, фінансових, інформаційних, інтелектуальних) для розвитку кластера і можливостей їх забезпечення;
- аналіз забезпеченості потенційних кластерів відповідною інфраструктурою і можливості для створення відсутніх її елементів;
- виявлення рівня взаємодії потенційних учасників кластера (на основі анкетного опитування керівників задіяних підприємств).

Фінансування створення кластеру може здійснюватись як з інвестицій його учасників, так і з бюджетних ресурсів регіонів та держави. Основними засобами залучень інвестицій можуть бути пріоритетні інвестиційні проекти та проекти державно-приватного партнерства.

Зусилля державних та регіональних органів влади повинно бути спрямовано не на підтримку окремих підприємств та галузей, а на розвиток взаємовідносин: між постачальниками і споживачами, між кінцевими споживачами і виробниками, між самими виробниками і урядовими інститутами. Важливим інструментом стимулювання розвитку кластерів є сприяння збуту продукції, що виробляється кластером через систему державних та муніципальних замовлень.

Досить новою і перспективною формою об'єднань є створення метапромислових фірм⁸⁹. Метапромислові компанії створюються з метою модернізації виробництва. Механізм дії наступний: над галуззю, або групою технологічно зв'язаних виробництв (кластерів) створюється загальний для них новаторський компонент – метапромислова компанія. Створення та розвиток такої компанії потребує підтримки з боку держави. Така компанія бере на себе основну масу витрат,

---

⁸⁹ Громько Ю. В. Развитие промышленности в России и национально укорененный капитала / Ю. В. Громько. – Режим доступа: <http://www.-mmk.mission.ru/pan9-2.html>.

пов'язаних безпосередньо з інноваційним процесом (розробка базової технології, підготовка нововведень до впровадження в практику, сервісні послуги при впровадженні й використанні нововведень). Створений нею інноваційний продукт у готовому вигляді споживається основною масою підприємств. Метапромислові компанії пропонується використовувати як форму для реалізації державних програм модернізації та переводу базових галузей промисловості на інноваційний розвиток. На наш погляд, такі компанії доцільно створювати, в першу чергу, в галузі машинобудування.

Перспективною формою взаємодії підприємств є створення стратегічних альянсів. Такі об'єднання створюють можливості спільного використання ресурсів для досягнення стратегічних цілей. Найбільш поширеними цілями формування підприємствами стратегічних альянсів є: освоєння нових видів виробничої діяльності; розробка та освоєння нових технологій, вихід на нові ринки збуту, товарні ринки тощо. У таких об'єднаннях можуть співпрацювати не лише постачальники та замовники, але і підприємства, що працюють у непов'язаних галузях, підприємства-конкуренти.

Підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання має стати важливим завданням регіональних органів влади. Як показує вітчизняний досвід, ефективним кроком у цьому напрямку є прийняття комплексних програм інноваційного розвитку регіонів. Такі програми уже створені у ряді областей України, таких як Дніпропетровська, Донецька, Чернігівська, Черкаська, Рівненська та ін. На Львівщині нажаль такої програми немає, є лише програми як охоплюють окремі аспекти інноваційного розвитку. Проте, наявність програми дозволила би вирішувати проблеми інноваційного розвитку в контексті проблем всього господарства області. Комплексну програму інноваційного розвитку Львівської області пропонується розробляти за участі управління економіки обласної державної адміністрації, регіонального центру інноваційного розвитку та провідних обласних закладів науки, освіти, бізнесу. Програма повинна враховувати особливості економічного розвитку Львівської області, зокрема, пріоритетні напрями розвитку, наявність високого рівня інтелектуального та кадрового потенціалу, необхідність технічного, технологічного переоснащення існуючих підприємств та сприяти використанню інтелектуального капіталу в інтересах розвитку реального сектора економіки області. Програма повинна містити повний перелік проектів та заходів по здійсненню інноваційної

діяльності в області, джерела та обсяги фінансування, терміни виконання, список відповідальних за виконання.

При відборі проєктів, які будуть реалізовуватись в рамках такої програми потрібно керуватись наступними вимогами:

- проєкт повинен реалізовуватися в одній з пріоритетних галузей економіки області;
- забезпечувати позитивний бюджетний ефект від його реалізації;
- реалізація проєкту повинна забезпечувати створення нових робочих місць.

До основних джерел фінансування слід віднести кошти державного, обласного бюджетів, а також позабюджетних фондів. Обласні органи влади повинні нести відповідальність за цільове використання фінансових ресурсів на інноваційний розвиток, передбачених програмою.

Інновації в управлінні ефективністю формування та використання фінансових ресурсів регіону.

Інновації в управлінні фінансовими ресурсами регіону передбачають пошук нових, творчих рішень, впровадження нових організаційно-економічних та управлінських технологій, які дозволяють вирішувати проблему збільшення та ефективного використання фінансових ресурсів.

В управлінні фінансовими ресурсами регіону управлінські інновації мають забезпечувати нове вирішення таких важливих проблем, як:

- підвищення ефективності контролю за цільовим використанням бюджетних видатків;
- ув'язку видаткових зобов'язань регіональних бюджетів з джерелами їх створення;
- компетентності органів місцевого самоврядування в їх здатності забезпечувати ефективне використання фінансових ресурсів регіону.

Впровадження інновацій в управлінні є необхідним по всіх структурних елементах: на підприємствах реального сектору економіки, фінансово-кредитних установах, проте найбільшу увагу слід приділяти управлінським інноваціям у державному управлінні бюджетним процесом в регіоні. Управлінські інновації повинні бути не ситуативними, а носити систематичний та планомірний характер в контексті загальнодержавної стратегії розвитку.

Ефективність інновацій в управлінні фінансовими ресурсами регіону досить складно оцінити самостійно, тому їх оцінку слід пов'язувати з оцінкою результатів функціонування регіону.

Основними напрямками, які мають забезпечувати впровадження інновацій в управлінні фінансовими ресурсами регіону є такі, як: застосування інноваційних методів управління людським капіталом; використання інформаційно комунікаційних технологій в управлінні фінансами регіону.

Застосування інноваційних методів управління людським капіталом. Пошук нового вирішення проблем управління фінансовими ресурсами регіону вимагає нових знань від фахівців, які здійснюють таке управління. Особливої актуальності це питання набуло у зв'язку з прийняттям нового Податкового та Бюджетного кодексів. Зокрема, новим інструментом вдосконалення управління державними фінансами стало створення Віртуального університету Міністерства фінансів України. Функціонування Університету включає такі компоненти:

- підготовка навчально-методичної інформації щодо інноваційної практики управління державними фінансами, рекомендацій з її впровадження у практичну діяльність;
- інтерактивний доступ до навчального матеріалу Університету;
- незалежне інтерактивне оцінювання результатів навчання;
- консультативно-дискусійна підтримка фахівців через Інтернет-форум Університету.

Зацікавленість фахівців у підвищенні кваліфікації на основі послуг Університету засвідчують такі дані. Згідно статистичних даних по Львівській області в Віртуальному університеті Міністерства фінансів України в липні 2011 р. зареєстровано 3020 слухачів, що вивчають Податковий кодекс та 447 слухачів, що вивчають Бюджетний кодекс. Така структура здатна здійснювати перепідготовку фахівців, що працюють у системі державних фінансів без особливих витрат часу та фінансових ресурсів користувачів⁹⁰.

Проте, впровадження інновацій в управління фінансовими ресурсами регіону потребує не лише нових знань від фахівців різних рівнів управління, але і нових підходів до налагодження самого процесу управління, зокрема, стимулювання творчого мислення, уміння працювати в команді, налагодження професійних зв'язків тощо.

⁹⁰ Міністерство фінансів України. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>

Використання інформаційно комунікаційних технологій в управлінні фінансами дозволяє створити цілісну систему адаптованого програмного забезпечення та єдиного порядку інформаційного обміну між органами місцевого самоврядування, фінансовими органами, податковими органами.

Інформаційні системи управління фінансами бувають шаблонними та виготовленими під замовлення. Перевага шаблонних систем у тому, що вони значно дешевші, проте їх адаптація є досить складною і часто потребує значних фінансових витрат, а іноді буває, що адаптувати її для діяльності певних суб'єктів просто неможливо. Інформаційні системи управління фінансами, виготовлені під замовлення, є значно дорожчими від шаблонних. Найчастіше їх розробляють не для управління фінансами окремого суб'єкта господарювання, а для управління фінансами на рівні держави, регіону.

Впровадження інформаційних систем управління регіональними фінансами потребує державної підтримки, в тому числі і виділення коштів у вигляді субвенцій на вказані потреби. Проте це необхідно робити, адже такі інформаційні системи дозволяють оптимізувати інформаційні потоки, підвищити прозорість рішень органів фінансового управління, посилити інформаційну відкритість. Крім того, за допомогою їх можливо прогнозувати вплив рішень органів влади на економіку регіону, його бюджетну систему, фінансові надходження.

Таким чином, підвищити ефективність управління фінансовими ресурсами регіону неможливо без використання нових методів управління та використання інноваційних підходів до формування та використання фінансових ресурсів регіону. Важливими заходами інноваційного спрямування, які спроможні суттєво збільшити фінансові надходження до регіональних бюджетів є структурні перетворення реального сектору економіки регіону.

Одним з напрямів таких перетворень є розвиток нових, високотехнологічних галузей. Для Львівської області однією з таких галузей є галузь інформаційних технологій. Однак, на сьогоднішній день, незважаючи на перспективи та переваги галузі інформаційних технологій, вона не забезпечує необхідних бюджетних надходжень, що пов'язано з тим, що багато компаній програмного забезпечення

працюють за тіньовими схемами. Основним напрямком політики державних та регіональних органів влади щодо розвитку ІТ-галузі повинна стати побудова механізмів легалізації діяльності компаній, збільшення обсягів державних замовлень, мінімізація податкового навантаження через побудову механізмів стимулювання з використанням таких інструментів як податок на прибуток підприємств та податок з доходу фізичних осіб.

Проблему збільшення та ефективного використання фінансових ресурсів необхідно вирішувати через впровадження інновацій в управління фінансами регіону, які сприяють застосуванню нових організаційно-економічних та управлінських технологій та дозволяють підвищити ефективність контролю за цільовим використанням бюджетних видатків; забезпечують ув'язку видаткових зобов'язань регіональних бюджетів з джерелами їх створення; дозволяють підвищити компетентність органів місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 5. Кредитний потенціал Карпатського регіону: особливості формування, використання та нарощення

5.1. Аналіз кредитного забезпечення розвитку областей Карпатського регіону

Соціально-економічний розвиток будь-якого регіону є залежним, в тому числі, від наявності в ньому ефективно діючої кредитної системи, представленої мережею фінансово-кредитних установ, які здатні в достатній мірі забезпечувати потреби економіки в фінансових і кредитних ресурсах. Це обґрунтовано тим, що розвиток регіону є напряду пов'язаний із, по-перше, «забезпеченням потреби в додаткових джерелах фінансування розширеного відтворення, по-друге, з фінансово-кредитним забезпеченням пріоритетних напрямів розвитку окремих галузей економіки, по-третє, з підтримкою стабільності та стійкості фінансово-кредитної системи, по-четверте, з розв'язанням різного роду соціально-економічних проблем, з якими стикаються всі без винятку економічні суб'єкти»⁹¹.

Відомо, що між розвитком банківської системи та соціально-економічним становищем існує пряма залежність та взаємозв'язок. Від ефективності функціонування банківської системи в значній мірі залежать масштаби та темпи економічного розвитку. Намагаючись примножити ВРП, регіони прикладають зусиль до залучення максимального обсягу інвестиційних ресурсів на свою територію, тобто регіональний розподіл банків, їх філій, а також капіталу має об'єктивну основу: прямо пропорційно залежить від рівня економічного розвитку регіону, концентрації виробництва і доходів у ньому⁹². Отже, забезпечення потреб економіки регіону в фінансово – кредитних ресурсах залежить в значній мірі від наявності в ньому ефективно функціонуючого банківського сектору, а управління кредитними ресурсами, пошук їх нових джерел, які можуть бути залученими для потреб регіонального розвитку, управління їх формуванням, розподілом, перерозподілом та максимально ефективним

---

⁹¹ Пшик Б. І. Фінансово-кредитні відносини в Україні: становлення, розвиток, напрями вдосконалення : монографія / Б. І. Пшик ; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – К. : УБС НБУ, 2011. – 551 с. – С. 7.

⁹² Фінанси регіону: теорія, проблеми, практика : монографія / М. А. Козоріз, А. Я. Кузнецова, І. З. Сторонянська, Г. В. Возняк. – К. : УБС НБУ, 2010. – 271 с.

використанням стає надважливим інструментом забезпечення економічного зростання регіону.

Структура банківського сектору областей Карпатського регіону України

Структура банківського сектору областей Карпатського регіону є типовою для більшості областей України, коли тенденцією регіонального розміщення банківських установ є активна експансія великих комерційних банків через відкриття великої кількості філій по всій території країни. Це частково нівелює територіальну нерівномірність розміщення банківської мережі⁹³, але негативно впливає на забезпечення потреб регіональної економіки у фінансово-кредитних ресурсах.

Аналіз диференціації областей Карпатського макрорегіону за розміщенням на їх територіях кредитно-банківської інфраструктури (табл. 4.1) показав, що протягом досліджуваного періоду:

- у Чернівецькій області (2002-2003 рр.) діяла одна банківська установа «АКБ Буковина», а вже починаючи з 2004 р. не було жодного банку – юридичної особи. Нині в області функціонує 23 філії та 332 відділення іноREGIONАЛЬНИХ банків;
- в Івано-Франківській області функціонує 45 філій, 395 відділень іноREGIONАЛЬНИХ банків, та з 2011 р. жодного банку – юридичної особи (ВАТ «АКБ Прикарпаття» у червні 2007 р. було куплено польською фінансовою групою Getin Holding S. A., яка в результаті угоди стала власником 93% акцій, та в листопаді 2007 р. реорганізовано в «Плюс Банк». У жовтні 2011 р. ПАТ «Плюс Банк» перейменовано на ПАТ «Ідея Банк». Нині банк є юридичною особою, зареєстрованою у м. Львові).

Закарпатська область представлена банком – юридичною особою АТ «КомІнвестБанк», м. Ужгород (власниками в якому нині виступають Орендне підприємство «Ужгородський коньячний завод» – 91,44% та ТЗОВ «Латуж» – 8,56%). За результатами 10 місяців 2012 р. банк відноситься до 4 групи банків згідно класифікації НБУ, власний капітал банку становить 128604 тис. грн., активи банку, всього, складають 825162 тис. грн.

⁹³ Сторонянська І. З. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції / І. З. Сторонянська ; НАН України. ІРД. – Львів, 2010. – 324 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). – С. 116.

Фінансовий сектор Львівщини, як фінансовий центр Карпатського регіону, представлений всім спектром фінансово-кредитних установ, переважна більшість яких є представництвами, зареєстрованими в інших регіонах України.

Таблиця 5.1

Динаміка банків-юридичних осіб, регіональний розріз *

Область	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007	2008	2009	2010	2011	2012, 7 місяців	% від загальної кількості банків по Україні, всього (2012 р.)
Львівська обл.	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	2,87
Івано-Франківська обл.	2	2	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-
Закарпатська обл.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,57
Чернівецька обл.	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кількість банків за реєстром, всього	182	179	181	186	193	198	198	197	194	198	176	100%

* Складено за даними офіційного сайту НБУ . – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Так, станом:

- на 01.01.2010 р. на Львівщині діяло 74 банки, представлені на території області своїми установами; 34 банки були представлені лише безбалансовими відділенням;
- на 1 січня 2011 р. банківський сектор Львівщини представлений 5 банками – юридичними особами, 76 банків представлені у Львівській області своїми установами. Загальна кількість банківських установ становила 1034;
- на 1 липня 2011 р., відповідно: банків-юридичних осіб, зареєстрованих в області – 5, в т.ч. 1 – у стадії ліквідації; 84 банки представлені в області своїми установами (3 з них – у стадії ліквідації); 27 банків (в т.ч. 2 – у стадії ліквідації) представлені своїми балансовими установами; загальна кількість банківських установ, зареєстрованих на Львівщині – 1154;

- на 1 січня 2012 р. Львівщина представлена 5 банками – юридичними особами, 79 філіями та 833 відділеннями банківських установ, динаміка збереглась і протягом 7 місяців поточного року;
- за результатами 10 місяців 2012 р. у Львівській області діє 5 банків – юридичних осіб, а саме: ПАТ Кредо Банк – (3 група банків) статутний капітал становить 1918969 тис. грн.; ПАТ АКБ «Львів» – (4 група банків) статутний капітал становить 227905 тис. грн.; ПАТ «ОКСІ Банк» – (4 група банків) статутний капітал становить 113575 тис. грн.; ПАТ «Ідея Банк» – (4 група банків) статутний капітал становить 160000 тис. грн.; ПАТ «Фольксбанк» – (4 група банків) статутний капітал становить 420000 тис. грн.

Аналіз кількості банківських відділень, за статистикою 40 країн – членів Європейської банківської федерації⁹⁴, показав, що основними факторами, які впливають на розвиток мережі відділень банківських установ, є платоспроможний попит на фінансові послуги (ВВП на одну особу), розмір території та чисельність населення. Вказані фактори визначають не менше 60% варіації числа офісів, які обслуговують населення. Чим вища щільність населення та рівень його достатку, тим вищою є потреба в фінансових посередниках. Згідно цього рівень забезпеченості населення Львівської області банківськими установами є достатнім: проведені розрахунки показали, що на 10 тис. осіб населення в середньому припадає 4,2 банківські установи. Для порівняння, у західних державах щільність банківської мережі коливається від 1 до 4-5 банків і їх відділень на 10 тис. чол. (без урахування ощадних і небанківських кредитних установ). В Німеччині цей показник дорівнює 5, в Швейцарії – 7,14.

Слід констатувати, що мережа банківських установ Львівщини розвивається пропорційно збільшенню потреб економіки області. Збільшення щільності банківських установ Львівської області відбувалось пропорційно збільшенню кількості суб'єктів підприємницької діяльності.

---

⁹⁴ EBF Statistics on the European banking sector. – Режим доступу : // <http://www.ebf-fbe.eu/>

Таблиця 5.2

Рейтинги за деякими показниками діяльності банків – юридичних осіб
Карпатського регіону України, станом на 1 жовтня 2012 р.*

Назва банку	Місце реєстрації юридичної особи	Активи		Кредитно-інвестиційний портфель		Депозити фіз. осіб		Депозити юридичних, осіб		Капітал		Фінансовий результат	
		Позиція в рейтингу банків України	Обсяг, млн. грн.	Позиція в рейтингу банків України	Обсяг, млн. грн.	Позиція в рейтингу банків України	Обсяг, млн. грн.	Позиція в рейтингу банків України	Обсяг, млн. грн.	Позиція в рейтингу банків України	Обсяг, млн. грн.	Позиція в рейтингу банків України	Обсяг, млн. грн.
ПАТ Кредобанк	Львів	36	4086,88	34	2627,03	24	1742,44	37	926,80	30	688,08	133	-65,10
ПАТ АКБ «Львів»	Львів	90	880,11	88	650,28	75	367,80	75	230,61	96	157,91	35	6,71
ПАТ «ОКСІ Банк»	Львів	125	289,00	119	242,63	102	126,82	129	20,61	133	122,56	70	1,36
ПАТ «Ідея Банк»	Львів	36	4086,88	34	2627,03	24	1742,44	37	926,80	30	688,08	133	-65,10
ПАТ «Фольксбанк»	Львів	57	2213,10	57	1571,53	68	427,18	72	291,56	40	574,61	13	39,94
АТ «Комінвестбанк»	Ужгород	91	825,16	89	624,43	78	340,73	106	88,96	117	129,15	101	0,34

* Складено за даними Українського банківського порталу НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Якщо у 2006 р. кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України по Львівській області складала 55336 при щільності банківських установ на 10 тис. осіб населення 3,5, то в 2009 р., відповідно, ці показники дорівнювали 62115 тис. до 4,71, а вже на кінець 2011 р., відповідно, 65668 до 4,53.

Деякі показники діяльності банківських установ – юридичних осіб Карпатського регіону України та результати їх рейтингування представлено в табл. 5.2.

Дослідження диференціації регіонів за розташуванням на їх територіях банків – юридичних осіб та філій банків показало, що протягом досліджуваного періоду в 5 областях України (м. Київ та область, Дніпропетровська, Донецька, Харківська та Одеська області) було сконцентровано близько 89% банків – юридичних осіб. За результатами 1 кв. 2012 р. найбільше банків, які подають звітність до Національного банку України, було зареєстровано в м. Києві та Київській області – 115 (66,09% від загальної кількості банків), Дніпропетровській області – 14 банків, Донецькій – 10, Харківській та Одеській – по 8 банків. Одночасно із цим, протягом досліджуваного періоду в 10 областях не існувало жодного банку – юридичної особи.

Регіональна мережа банківських установ, усього, складається з понад 20 тисяч точок продажу, з урахуванням філій та дочірніх компаній. Однак, слід зазначити, що рівень покриття банківською мережею регіонів України в перерахунку на кількість населення є досить помірним. За даними Української кредитно-рейтингової агенції зміни в стратегіях ряду банківських установ спричинили скорочення витрат на розвиток і оптимізацію своїх регіональних мереж: у 2011 р. спостерігалось скорочення загальної кількості точок продажу банківського продукту.

Аналіз ресурсної бази банківського сектора Карпатського регіону України

Основним джерелом, що формують ресурсно-фінансову базу банківської системи регіону, є депозитні ресурси: поточні рахунки та строкові депозити юридичних та фізичних осіб. Аналіз залучених банківськими установами коштів фізичних та юридичних осіб в розрізі областей Карпатського регіону показав наступне (табл. 5.3).

За показником «депозити фінансових корпорацій» сумарно області показали позитивну динаміку, абсолютне відхилення (7 місяців 2012 р.– 2008 р.) склало 29 млн. грн. В розрізі областей: Закарпатська, Чернівецька та Івано-Франківська області характеризувались

від'ємними результатами (-20 млн. грн., -11 млн. грн. та -3 млн. грн. відповідно); проте, Львівська область мала стабільну позитивну динаміку (за виключенням незначного падіння 2010 р. / 2009 р., що становило 11 млн. грн.). Збільшення обсягів депозитів фінансових корпорацій склало 63 млн. грн., що нівелювало від'ємні результати інших областей макрорегіону. Однак, слід констатувати, що частка обсягів залучених коштів фінансових корпорацій в структурі залучених всього по країні склала в середньому лише 2,31%!

Таблиця 5.3.

Кошти, залучені банківськими установами Карпатського регіону України, 2008 – 7 місяців 2012 р., млн. грн.*

	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р., 7 місяців
<i>Депозити фінансових корпорацій</i>					
<i>Україна</i>	19305	15621	19022	21799	17183
Карпатський регіон	396	388	456	471	425
Закарпатська обл.	44	41	44	29	24
Івано-Франківська обл.	86	77	148	131	83
Львівська обл.	237	249	238	293	300
Чернівецька обл.	29	21	26	18	18
<i>Депозити нефінансових корпорацій</i>					
<i>Україна</i>	118188	94796	116105	153120	149801
Карпатський регіон	3868	3038	3530	4383	4249
Закарпатська обл.	464	309	383	437	432
Івано-Франківська обл.	596	532	626	763	681
Львівська обл.	2363	1932	2212	2894	2863
Чернівецька	445	265	309	289	273
<i>Депозити домашніх господарств, всього</i>					
<i>Україна</i>	217860	214098	275093	310390	345508
Карпатський регіон	21671	12614	23846	25085	27822
Закарпатська обл.	2305	2114	2607	2701	3039
Івано-Франківська обл.	3754	3323	4131	4432	4935
Львівська обл.	13367	5050	14461	15157	16735
Чернівецька обл.	2245	2127	2647	2795	3113

* Складено за даними Українського банківського порталу НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

За показником «депозити нефінансових корпорацій»: сумарно, депозити, залучені банківськими установами, що діють на територіях областей Карпатського регіону, складають, відповідно 3,27% у 2008 р.,

3,2% у 2009 р., 3,04% у 2010 р., 2,86% у 2011 р. та 2,81% у 2012 р. залучених депозитів нефінансових корпорацій України загалом.

Серед інших макрорегіонів України Карпатський регіон посідає одне з останніх місць. За нашими розрахунками, результати яких представлено на рис. 5.1, протягом досліджуваного періоду Карпатський регіон випереджав лише Поліський та Подільський. Частка цих регіонів в структурі загальноукраїнського, відповідно, складає 2,144% та 2,186%. Для порівняння: частка Центрального регіону складає – 50,313%, Придніпровського – 15,022%, Донецького – 13,371%. Розмах варіації між регіоном – лідером (Центральним економічним районом) та Карпатським регіоном за показником «депозити нефінансових корпорацій» сягає 16,53 разу.

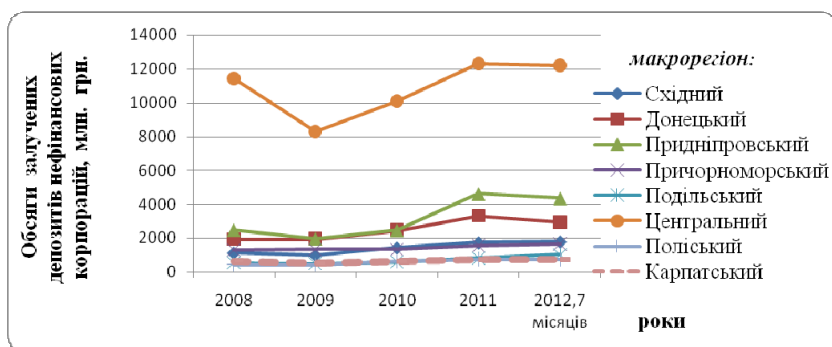

Рис. 5.1. Динаміка показника «залучені депозити нефінансових корпорацій», в розрізі Карпатського регіону України (Складено за даними офіційного сайту НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>)

За показником «депозити домашніх господарств» серед областей Карпатського регіону найвищими значеннями характеризувалась Львівська область, а найнижчими – Закарпатська, розмах варіації між якими складає 5,51 разу. Розмах варіації між Львівською та Івано-Франківською областями складає 3,39 разу, між Львівською та Чернівецькою, відповідно 5,38 разу (рис. 5.2).

При розрахунку обсягів депозитів домашніх господарств на одну особу отримано наступні результати. Лідером за рівнем заощаджень домашніх господарств в Карпатському регіоні є Львівська область (протягом досліджуваного періоду в середньому їх обсяги становили 5650,798 грн. на одну особу). Позитивна динаміка по області

спостерігалась протягом усього досліджуваного періоду, за виключенням періоду 2008–2009 рр., який характеризувався масовим вилученням депозитів із банківських установ, що було пов'язано із впливом фінансової кризи.

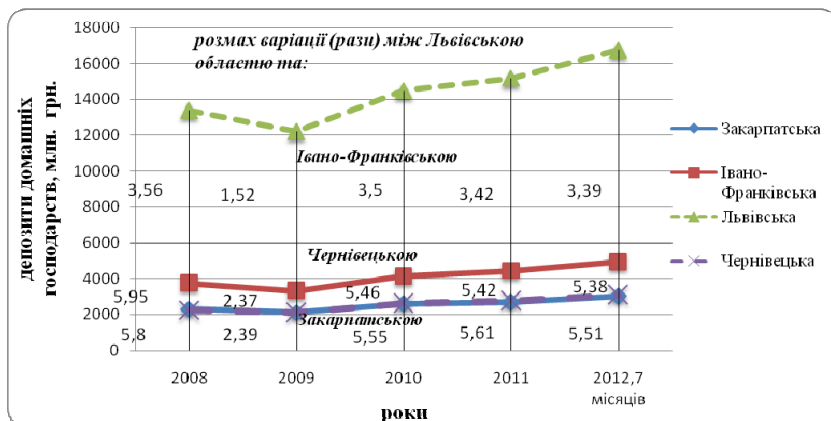

Рис. 5.2. Динаміка показника «залучені депозити домашніх господарств», в розрізі областей Карпатського регіону, млн. грн.

Цікавими виявились результати співставлення вищедосліджених показників по Львівській області та Україні загалом в розрахунку на одну особу населення, що дозволило зробити ряд узагальнень. Рівень депозитів фізичних та юридичних осіб, на одну особу, у Львівській області був незначно нижчим, ніж в середньому по Україні. Протягом 2006-2009 рр., в середньому, Львівщина «відставала» від України за цим показником на 0,81%. Показник «кошти фізичних осіб, в розрахунку на одну особу» в середньому перевищував аналогічний по Україні на 1,1%: 1,17% – у 2006 р., 1,09% – у 2007 р., 1,12% – у 2008 р. та 1,03% – у 2009 р. Тобто у Львівській області рівень заощаджень населення є стабільно вищим, ніж в середньому по Україні. В інших областях Карпатського регіону спостерігались ідентичні тенденції.

Найменший рівень заощаджень домашніх господарств спостерігається у Закарпатській області, його обсяги, в середньому, становлять 2858,51 грн. на одну особу.

В структурі загальноукраїнських обсяги залучених депозитів домашніх господарств по Карпатському регіоні склали, відповідно, у 2008 р. – 9,95%, у 2009 р. – 5,89%, у 2010 р. – 8,67%, у 2011 р. – 8,08%

та за результатами 7 місяців 2012 р. – 8,05%. Для порівняння, частка Центрального регіону становила 36,81%, Придніпровського – 13,25% (рис. 5.3).

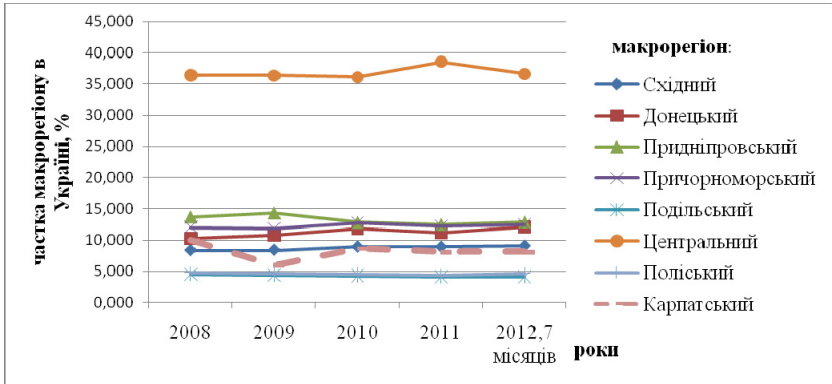

Рис. 5.3. Динаміка частки Карпатського регіону України за показником «залучені депозити домашніх господарств» (Розраховано з використанням даних офіційного сайту НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>)

Так, за даними Асоціації українських банків станом на 01.10.2012 р. структура зобов'язань (по Україні) мала такий вигляд: 19,26% (20,63%) – кошти клієнтів до запитання (розрахункові та поточні рахунки); 39,46% (37,27%) – строкові кошти клієнтів (депозити нефінансових установ та фізичних осіб); 22,49% (26,07%) – залучені строкові кошти банків; 1,93% (1,69%) – коррахунки інших банків; 3,16% (3,45%) – субординована заборгованість; 4,26% (5,02%) – інші фінансові зобов'язання; 9,44% (5,88%) – інші зобов'язання.

Дослідження динаміки процентних ставок за депозитами, залученими на рахунки нефінансових корпорацій та домашніх господарств (табл. 5.4) дозволяє констатувати, що вартість депозитів нефінансових корпорацій була найнижчою у 2010 р., причому цікавою видається тенденція, коли в середньому по Карпатському регіону в 2010 р. процентна ставка становила 8,15%, що в 1,43 разу вище, ніж середньозважена по Україні.

Розрахунки показують, що вказана тенденція мала місце протягом всього досліджуваного періоду за депозитами нефінансових корпорацій. Одночасно із цим вартість депозитів домогосподарств

практично збігалась із середньозваженою процентною ставкою по Україні загалом.

Таблиця 5.4

Середньозважені процентні ставки в річному обчисленні за депозитами залученими, в розрізі суб'єктів залучення, % *

	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р., 7 місяців
нефінансових корпорацій					
Україна	12,2	11,3	5,7	8,1	10,5
Карпатський регіон, середня	15,33	11,43	8,15	11,88	10,73
Закарпатська обл.	18,5	9,8	7	9,8	8,1
Івано-Франківська обл.	15,2	12,5	8,9	16,5	11,1
Львівська обл.	13	11,2	7,8	11,2	12,1
Чернівецька обл.	14,6	12,2	8,9	10	11,6
домашніх господарств					
Україна	10	12,3	9,7	11,6	11,3
Карпатський регіон, середня	9,7	12,83	9,33	11,4	11,53
Закарпатська обл.	8	12,5	8,7	10,7	10,4
Івано-Франківська обл.	10,4	12,6	9,9	12	13,2
Львівська обл.	11,5	12,4	9,7	11,4	11,6
Чернівецька обл.	8,9	13,8	9	11,5	10,9

* Складено за даними Українського банківського порталу НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Так, в листопаді 2012 р. процентні ставки по депозитах досягли максимуму 2012 р. По гривневих депозитах вони склали в середньому 19%-21% річних, по доларовим – 8-9%, а по рахунках в євро – 6-7%. Спостерігалось незначне коливання в межах 0,1-0,5%.

Аналіз операцій з кредитування банківськими установами, що функціонують в областях Карпатського регіону України

Розширення ресурсної складової банківського сектору регіону повинно сприяти зростанню обсягів кредитування та забезпечення доступності кредитів для позичальників. Стратегічним завданням банківського сектору є кредитування реального сектору економіки. На практиці комерційні банки можуть використовувати залучені ресурси для спекулятивних операцій на валютному ринку, фондовому ринку тощо, тобто банки розглядаються як фінансові посередники, які одержують доходи від кредитування клієнтів в обсягах, що залежать від

заощаджень клієнтів. Відповідно, розширення кредитної бази за рахунок коштів вкладників створює додаткові можливості для розвитку економіки області, а скорочення може призвести до економічної кризи у зв'язку з нестачею оборотних коштів підприємств реального сектора і зменшенням обсягів виробництва продукції.

Дослідження рівня забезпеченості областей Карпатського регіону кредитним ресурсами (табл. 5.5) дозволили виявити наступні тенденції. За обсягом кредитів, наданим іншим фінансовим корпораціям, частка Карпатського регіону в структурі загальноукраїнських обсягів протягом досліджуваного періоду склала в середньому 1,62%. Причому слід зауважити, що протягом 2008-2010 рр. вона становила близько 2,3%, а у 2011-2012 рр. – лише 0,83%. Такі цифри свідчать про відсутність впливу кредитних установ регіону на ринок міжбанківських запозичень та лише підтверджують певну депресивність регіону за розвитком фінансового сектору у порівнянні із іншими регіонами України.

За обсягами кредитів, наданих нефінансовим корпораціям і некомерційним організаціям банками Карпатського регіону спостерігається стабільна тенденція до їх скорочення. Так, частка кредитів, наданих в економіку, в структурі загальноукраїнського показника становила у: 2008 р. – 4,91%; 2009 р. – 3,85%, 2010 р. – 3,06%, 2011 р. – 2,5%, станом на кінець липня 2012 р. – 2,34%.

Стабільна негативна динаміка свідчить про незацікавленість, по-перше, банківських установ регіону у кредитуванні економіки та підтверджує загальну тенденцію до скорочення кредитування загалом з боку банківської системи і, по-друге, у небажанні бізнесу користуватись послугами з кредитування, що пов'язане з цілою низкою причин: високою ризикованістю кредитування, надвисокою вартістю кредитів, підвищенням вимог і, як наслідок, складністю з отримання кредитів тощо.

Проте слід зауважити, що обсяги кредитів, наданих нефінансовим корпораціям і некомерційним організаціям банками Львівського регіону в період 2006-2008 рр., мали позитивну тенденцію: загальна сума наданих кредитів становила, станом на кінець періоду, в 2006 р. – 25937,00 млн. грн., в 2007 р. становила вже 39172,5 млн. грн. (приріст склав 29,51%), а на 2008 р. – досягла 62559,00 млн. грн., тобто збільшилась до попереднього року на 12419,00 млн. грн. (приріст дорівнював 19,85%). За наступний період, 2009 р. та станом на 1 липня 2010 р. сума наданих кредитів зменшилась до 59354,00 млн. грн. та до 53726,00 млн. грн. відповідно. Станом на кінець липня 2012 р. банки області практично досягли рівня 2009 р.: обсяги кредитування економіки досягли позначки 9190 млн. грн. (2009 р. – 9280 млн. грн.).

Таблиця 5.5

Кредити, надані банківськими установами областей Карпатського регіону України,
2008 – 7 місяців 2012 р., млн. грн.*

	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р., 7 місяців
<i>Кредити, надані іншим фінансовим корпораціям</i>					
Україна	9789	14014	13430	16441	17403
Карпатський регіон	218	285	292	137	145
Закарпатська обл.	3	2	2	0	1
Івано-Франківська обл.	38	29	79	21	16
Львівська обл.	177	254	211	116	128
Чернівецька обл.	0	0	0	0	0
<i>Кредити, надані нефінансовим корпораціям</i>					
Україна	443665	462215	500961	575545	587689
Карпатський регіон	21762	17779	15311	14373	13779
Закарпатська обл.	2027	1983	1692	1139	977
Івано-Франківська обл.	5655	4409	2880	2189	2185
Львівська обл.	12056	9280	8675	8808	9190
Чернівецька обл.	2024	2107	2064	2237	1427
<i>Кредити, надані домогосподарствам</i>					
Україна	280490	241249	209538	201224	189760
Карпатський регіон	26058	22769	18645	17466	16104
Закарпатська обл.	6034	5472	4250	3720	3449
Івано-Франківська обл.	5170	4385	4032	3339	3069
Львівська обл.	10815	9506	7662	7952	7444
Чернівецька обл.	4039	3406	2701	2455	2142

* Складено за даними Українського банківського порталу НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Міжрегіональне порівняння за показником «кредити, надані нефінансовим корпораціям» (табл. 5.6) дозволило встановити розмах варіації у 16,61 разу між Центральним, найбільш розвиненим, та Карпатським макрорегіонами. Однак Карпатський регіон є лідером серед регіонів – сусідів та перевищує Подільський регіон у 2,15 разу та Поліський – у 1,56 разу.

Частка Карпатського регіону в структурі України за показником «кредити, надані домашнім господарствам» становила відповідно 9,29%, 9,44%, 5,9%, 8,68% та 8,49%.

Таблиця 5.6

Частка економічного району за показником «кредити, надані нефінансовим корпораціям», % від загального числа *

Макрорегіон	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р., 7 місяців	Середнє значення
<i>Україна</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>-</i>
Східний	5,860	5,020	4,855	3,987	4,024	4,75
Донецький	9,001	8,799	7,402	6,740	6,679	7,72
Придніпровський	14,14	15,47	18,30	20,74	21,92	18,11
Причорноморський	7,52	6,80	6,99	6,77	6,87	6,99
Подільський	1,85	1,70	1,50	1,37	1,36	1,56
Центральний	54,02	55,95	55,66	56,24	54,66	55,31
Поліський	2,71	2,41	2,23	1,66	1,63	2,13
<i>Карпатський</i>	<i>4,91</i>	<i>3,85</i>	<i>3,06</i>	<i>2,50</i>	<i>2,34</i>	<i>3,33</i>
<i>в т.ч. частка області в макрореґіоні:</i>						
<i>Закарпатська обл.</i>	<i>9,31</i>	<i>11,15</i>	<i>11,05</i>	<i>7,92</i>	<i>7,09</i>	<i>9,31</i>
<i>Івано-Франківська обл.</i>	<i>25,99</i>	<i>24,80</i>	<i>18,81</i>	<i>15,23</i>	<i>15,86</i>	<i>20,14</i>
<i>Львівська обл.</i>	<i>55,40</i>	<i>52,20</i>	<i>56,66</i>	<i>61,28</i>	<i>66,70</i>	<i>58,45</i>
<i>Чернівецька обл.</i>	<i>9,30</i>	<i>11,85</i>	<i>13,48</i>	<i>15,56</i>	<i>10,36</i>	<i>12,11</i>

* Складено за даними Українського банківського порталу НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Серед областей Карпатського регіону лідером виступає Львівська, проте присутня загальна для всіх областей тенденція до зниження обсягів виданих кредитів. Абсолютне відхилення 2012–2008 рр. становить: Закарпатська область –2585 млн. грн., Івано-Франківська область –2101 млн. грн., Львівська область –3371 млн. грн., Чернівецька область –1897 млн. грн. Однак, загальна тенденція до зменшення суми наданих домогосподарствам кредитів є загальнодержавною: абсолютне відхилення відповідно по Україні становить -90730 млн. грн.; обсяги кредитів на споживання протягом досліджуваного періоду стабільно зменшувались у всіх економічних районах (рис. 5.4).

Аналіз диференціації регіонів за показником «кредити, надані домашнім господарствам» (табл. 5.7) дозволяє констатувати, що Карпатський регіон займає досить високу позицію. Середнє значення частки регіону в Україні становить 8,96%, випереджаючи чотири економічні райони України.

Однак розмах варіації між регіоном-лідером Центральним та Карпатським регіоном становить 4,02 разу.

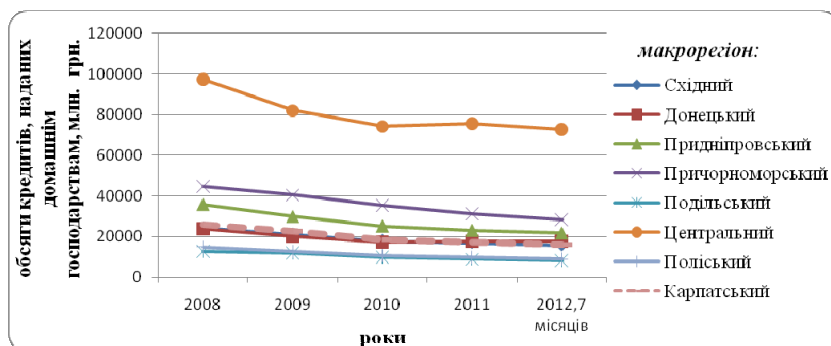

Рис. 5.4. Динаміка показника «кредити, надані домашнім господарствам», в розрізі Карпатського регіону України (Складено за даними офіційного сайту НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>)

Таблиця 5.7

Частка Карпатського регіону в Україні за показником «кредити, надані домашнім господарствам», % *

Макрорегіони	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р., 7 місяців	Середнє значення
Східний	8,605	8,744	8,570	8,436	8,330	8,54
Донецький	8,464	8,360	8,298	8,871	9,302	8,66
Придніпров- ський	12,75	12,38	12,01	11,52	11,49	12,03
Причорномор- ський	15,94	16,76	16,88	15,61	14,99	16,03
Подільський	4,58	4,95	4,76	4,37	4,29	4,59
Центральний	34,75	34,00	35,37	37,61	38,28	36,00
Поліський	5,27	5,37	5,21	4,90	4,83	5,12
Карпатський	9,29	9,44	8,90	8,68	8,49	8,96
в т.ч. частка області в макрорегіоні:						
Закарпатська обл.	23,16	24,03	22,79	21,30	21,42	22,54
Івано-Фран- ківська обл.	19,84	19,26	21,63	19,12	19,06	19,78
Львівська обл.	41,50	41,75	41,09	45,53	46,22	43,22
Чернівецька обл.	15,50	14,96	14,49	14,06	13,30	14,46

* Складено за даними Українського банківського порталу НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

В період 2000–2007 рр. на тлі стрімкого розвитку банківської системи була помітною вкрай негативна тенденція, коли темпи зростання капіталу істотно відставали від темпів збільшення активів, в результаті цього склалась ситуація, при якій банки стали не здатні виконувати норматив адекватності капіталу (Н2) і, відповідно, під загрозою опинилась стійкість банківської системи. А вже, починаючи із другого півріччя 2008 р. ситуація набула катастрофічних масштабів. Саме в період 2008-2009 рр. банки практично припинили кредитування, що, безперечно, не могло не вплинути на розвиток економіки регіонів. Лише в першому півріччі 2010 р. банки частково почали відновлювати кредитні програми при тому, що актуальною залишилась проблема неповернення раніше виданих кредитів, що напряду пов'язана із фінансовою кризою та значною девальвацією гривні; їх частка в сукупних активах банків залишалась надвисокою. За даними НБУ частка простроченої заборгованості за кредитами в Україні у квітні 2011 р. зросла на 0,05% – до 11,07% (на початок 2011 р. – 11,24%) від загальної суми виданих кредитів.

Дослідження вартості наданих банківськими установами регіону кредитів (табл. 5.8) дозволило констатувати, що за кредитами, наданими суб'єктам господарювання, їх вартість у порівнянні із середньозваженою процентною ставкою по Україні загалом була стабільно вищою протягом усього досліджуваного періоду, що пояснюється потребою економіки регіону в кредитних ресурсах та їх недостатніми обсягами, що було наслідком збільшення вартості залучених ресурсів, наявності девальваційних очікувань, а також характерного підвищення попиту реального сектора на банківське кредитування (в т. ч. з метою фінансування імпорتنих контрактів). Так само слід брати до уваги загальнодержавну тенденцію до зменшення кредитування загалом, що напряду пов'язане із фінансовою кризою 2008-2009 рр., коли відбулось практично повне припинення процесів кредитування в Україні: суттєве зростання процентних ставок коливалось в межах від 20% до 40% річних.

На міжбанківському ринку кредитування склалась ситуація, при якій ставки за гривневими кредитами сягнули понад 20%, ставки для кредитування як реального, так і приватного секторів – ще вищі (плата за короткостроковий споживчий кредит у гривнях коливається в межах

від 21% до 39% річних). «Причина банальна – перманентний дефіцит гривні в банківському секторі»⁹⁵.

Таблиця 5.8

Середньозважені процентні ставки в річному обчисленні за виданими кредитами, в розрізі суб'єктів залучення, % *

Область	2008	2009	2010	2011	2012 р., 7 місяців
<i>нефінансових корпорацій</i>					
<i>Україна</i>	19,7	17,6	14	14,4	15,5
Карпатський регіон, середня	18,87	21,42	18,4	17,75	18,2
Закарпатська обл.	20,5	20,4	18,8	20,6	19,9
Івано-Франківська обл.	15	19,7	18,9	16,2	18,1
Львівська обл.	19	21,9	16,4	16,7	18,1
Чернівецька обл.	21	23,7	19,5	17,5	16,7
<i>домашніх господарств</i>					
<i>Україна</i>	19,3	22,9	25,6	25,4	27,5
Карпатський регіон, середня	23,52	25,12	25,32	26,3	27,1
Закарпатська обл.	24,5	25,4	23,2	27,9	26,2
Івано-Франківська обл.	24,8	26	29,2	30,2	31,2
Львівська обл.	20,4	23,8	25,2	23,3	24,1
Чернівецька обл.	24,4	25,3	23,7	23,8	26,9

* Складено за даними Українського банківського порталу НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Стосовно вартості кредитів, наданих домашнім господарствам, то вона протягом останніх років також зростає. Серед досліджуваних областей найдорожчими були кредити на споживання у Івано-Франківській області, у порівнянні із 2008 р. їх вартість зросла в 1,26 разу (24,8% у 2008 р. проти 31,2% у 2012 р.). Проте, у порівнянні із середньозваженою процентною ставкою по країні загалом значного розриву не спостерігається.

Підсумовуючи, слід наголосити, що спостерігається катастрофічний розрив між макрорегіонами України (табл. 5.9) не лише за основними показниками соціально-економічного розвитку, а й за показниками, що характеризують можливості їх кредитного

⁹⁵ Deutsche Welle В Україні бракує грошей на кредити. Deutsche Welle // Економіка від 17.11.2011. – Режим доступу : <http://www.dw-world.de/dw/article/-015539494,00.html>

забезпечення. Для прикладу, співвідношення коефіцієнта варіації за показником «кредити, надані домашнім господарствам» в розрізі макрорегіонів сягає, в середньому, 201,88%.

Таблиця 5.9

Динаміка коефіцієнта варіації ресурсної складової банківської системи, в розрізі Карпатського регіону, на 1 особу, % *

	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р., 7 місяців
Депозити нефінансових корпорацій	139,01	123,13	121,51	113,88	113,65
Депозити домашніх господарств	75,58	79,33	73,95	81,28	75,57
Кредити, надані нефінансовим корпораціям	140,41	146,72	147,72	152,18	149,28
Кредити, надані домашнім господарствам	202,16	202,40	202,26	201,56	201,02

* Складено за даними Українського банківського порталу НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Результати розрахунків лише доводять системність процесів міжрегіональної асиметрії та поглиблення розриву між регіонами – лідерами та іншими регіонами, в число яких входить і Карпатський регіон.

В структурі активів банків по системі, всього, частка областей Карпатського регіону, відповідно, складає: Закарпатська область – 2,13%, Івано-Франківська – 1,96%, Львівська – 4,21%, Чернівецька – 1,52%. Щодо власного капіталу банків – юридичних осіб областей, то, для прикладу власний капітал одного банку «Приватбанк», що є зареєстрований в Дніпропетровській області, склав станом на 1.01.2012 р. 16746,978 млн. грн., що в 12,84 разу більше, аніж сукупний власний капітал банків – юридичних осіб Львівської області, та в 9,13 разів більше, аніж сумарно власний капітал усіх банків областей Карпатського регіону України.

За результатами проведеного дослідження можна зробити ряд висновків.

В структурі України за розвитком банківського сегменту регіонального фінансового ринку Карпатський економічний район займає, нажалі, одне із останніх місць.

Сукупно частка регіональних банків становить лише 3,44%. Левова частка фінансово-кредитних установ, що діють в регіоні – іно регіональні. В двох з чотирьох областей регіону немає жодного місцевого банку. Проте позитивним моментом є те, що щільність кредитних установ є досить значущою, в середньому становить біля 4,5 установ на 10 тис. населення, що є досить високим значенням у порівнянні, для прикладу, із розвиненими країнами Європи.

Рівень забезпечення економіки регіону кредитними ресурсами є дещо нижчими за середньоукраїнський рівень. Протягом досліджуваного періоду частка кредитів, наданих банківськими інституціями в економіку Карпатського регіону, становила лише 3,3% від загальноукраїнського значення. Приріст ВРП, який відбувається за рахунок кредитних вкладень в економіку регіону є незначним та протягом досліджуваного періоду становив близько 2,6%.

Однозначно слід констатувати, що політика іно регіональних кредитних установ в Карпатському регіоні спрямована не на розвиток економіки, її пріоритетом є приватний клієнт. Причини цього є цілком очевидними. На тлі загальної тенденції до зменшення обсягів та зростання вартості кредитів завданням банків є «викачування» грошових ресурсів з регіону. В процесі відтворення левова частка грошових ресурсів потрапляє в інші регіони, здебільшого регіони, де діють материнські структури кредитних установ, та задіюється у вигляді кредитних ресурсів для потреб економік інших регіонів. При цьому вартість кредитів для суб'єктів економіки в Карпатському регіоні є вищою ніж в середньому по Україні.

Зацікавленість кредитних установ у приватному клієнті в областях Карпатського регіону є очевидною. Адже саме в цих областях спостерігається надвисокий рівень трудової міграції, рівень переказів трудових мігрантів є стабільно надвисоким. Окрім того, населення Карпатського регіону історично має схильність до заощаджень, що визначається його ментальністю.

5.2. Оцінювання кредитного потенціалу Карпатського регіону

Економічні інтереси регіону формуються в системі фінансово-кредитних відносин через їх безпосередній вплив на розвиток та діяльність: реального сектору економіки, що, в свою чергу, здійснює безпосередній вплив на зайнятість населення та його доходи; впливом банківського капіталу та якості банківських активів на темпи зростання інвестиційний банківських позик, необхідністю всіх складових регіону

у кредитуванні та кредитах розвитку. В силу цього особливої актуальності набувають проблеми пошуку на регіональному рівні потенційних фінансових ресурсів, які можуть бути скерованим на кредитування економіки регіону з метою забезпечення його сталого соціально-економічного розвитку.

В параграфі 5.1 було здійснено оцінку та аналіз реальних кредитних ресурсів, які є залученими банківськими установами на території Карпатського регіону. Проте, будь-який регіон володіє потенціалом щодо невикористаних ресурсів, які за певних умов можуть бути залученими в у його відтворювальні процеси. З метою визначення обсягів таких ресурсів було здійснено оцінку обсягів кредитного потенціалу областей Карпатського регіону України, результати якої представлено нижче.

Під *кредитним потенціалом регіону* розуміється сукупність реальних кредитних ресурсів, акумульованих з різних джерел і задіяних у відтворювальних процесах, а також потенційних (прихованих, незадіяних), які можуть бути залученими з метою задоволення потреб економіки регіону, раціонального перерозподілу в територіальному чи галузевому розрізі.

Відомо, що ресурсна база комерційних банків в основному формується за рахунок заощаджень населення та вільних коштів на рахунках підприємств, тобто кредитний потенціал – це максимально можливий обсяг залучених заощаджень населення та засобів підприємств, що може бути виражено функцією:

$$Y = [(f(X) \downarrow 1 + X_2) \quad (5.1)$$

При цьому, валові заощадження населення визначаються його доходами ($X_1 = (f(x_i))$, де x_i – доходи по роках), а вільні засоби підприємств – обсягами валової продукції ($X_2 = (f(z_i))$, де z_i – обсяг валової продукції, в динаміці по роках). Проведені розрахунки дозволили отримати результати, представлені в таблиці 5.10 та 5.11.

Встановлено, що протягом досліджуваного періоду (2006-2010 рр.) середня величина кредитного потенціалу Львівської області в 3,19 разу перевищувала кредитний потенціал Закарпатської області; в 4,08 разу – Чернівецької області. Позитивна тенденція спостерігалась впродовж досліджуваного періоду в Закарпатській області, причому і протягом кризи 2008-2009 рр. Водночас найбільше падіння обсягів кредитного потенціалу відбулось у Івано-Франківській області (2008 р.) та склало -

20,61% (у порівнянні із 2006 р.), що в абсолютному вимірі становило 639,97 млн. грн.

Таблиця 5.10

Значення емпіричних функцій для розрахунку кредитного потенціалу областей
Карпатського регіону України *

	X_I	R_2	R	X_{II}	R_2	R
Івано-Франківська обл.	$0,0472x+1047,1$	0,877	0,9365	$-0,1615z+3355,1$	0,8867	-0,94165
Закарпатська обл.	$0,0648x-220,83$	0,5785	0,76059	$-0,0014z+432,31$	0,0014	-0,03704
Чернівецька обл.	$-0,0415x+967,59$	0,2686	-0,51823	$0,0305z+109,01$	0,2944	0,542587
Львівська обл.	$0,0402x-340,07$	0,7479	0,864788	$0,0768z-21,216$	0,9652	0,982436

* Складено за розрахунками автора

Таблиця 5.11

Динаміка кредитного потенціалу Карпатського регіону України,
2006–2010 рр., млн. грн. *

	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Львівська обл.	2245,76	3048,83	4064,97	4191,09	4307,81
Івано-Франківська обл.	3104,83	2852,33	2464,84	2612,188	2696,14
Закарпатська обл.	791,90	981,04	1231,93	1293,512	1302,33
Чернівецька обл.	943,03	900,21	840,13	829,15	862,96
Карпатський регіон	7085,93	7782,41	8601,87	8925,94	9169,24

*Складено за розрахунками автора

Оцінка обсягів кредитного потенціалу в розрахунку на одну особу областей Карпатського регіону України (табл. 5.12; рис. 5.5) показала наступні результати: Івано-Франківська область – 1984,99 грн.; Львівська область – 1398,81 грн.; Чернівецька область – 966,37 грн.; Закарпатська область – 900,06 грн.

Протягом досліджуваного періоду за обсягами кредитного потенціалу Івано-Франківська область була лідером серед інших областей Карпатського регіону. Це пояснюється значними обсягами грошових надходжень трудових мігрантів, що осідають на території області. Так, лише за 2010 р. сума переказів в іноземній валюті, яка

надійшла з-за кордону в Івано-Франківську область, становила 224,9 млн. дол. США; у 2011 році надійшло із-за кордону переказів для фізичних осіб на загальну суму 227,3 млн. дол. США.

Таблиця 5.12

Динаміка кредитного потенціалу областей Карпатського регіону України, 2006 – 2010 рр., грн. на одну особу населення *

	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Абсолютне відхилення 2010 / 2006 рр.
Івано-Франківська обл.	2235,45	2058,85	1784,70	1891,93	1954,01	- 281,44
Закарпатська обл.	635,81	788,75	991,41	1040,30	1044,03	+ 408,22
Чернівецька обл.	1038,35	993,28	928,83	917,10	954,28	- 84,07
Львівська обл.	874,38	1191,05	1592,28	1643,82	1692,5	+ 818,12
Всього, Карпатський регіон	4783,99	5031,93	5297,22	5493,15	5644,82	+860,83

*Складено за розрахунками автора

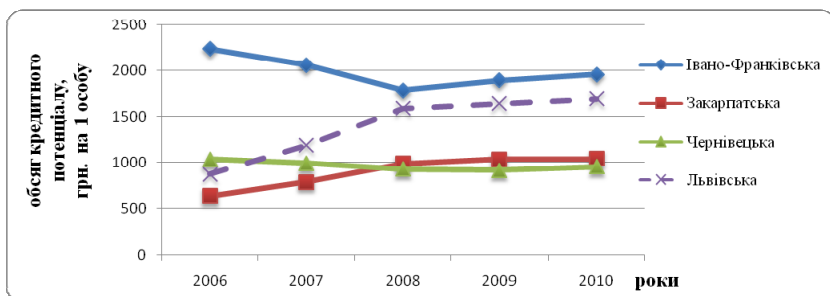

Рис. 5.5. Динаміка обсягів кредитного потенціалу областей Карпатського регіону України (Складено за розрахунками автора).

За даними НБУ⁹⁶, у 2008 р. до України переказали 2,9 мільярда доларів, а відправили – 0,5 мільярда доларів. Сума грошових відправлень до України значно збільшилася за останні роки. Так, у

⁹⁶ Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>

2005 р. вона зросла на 25% відносно попереднього року, у 2007 р. – на 35%, у 2008 році – на 23%. Середній розмір грошової посилки збільшився до 618 доларів. Змінилися й головні країни-постачальники грошового ресурсу. Загалом, перекази надходять із 190 країн світу. За оцінками незалежних експертів найбільші фінансові потоки ідуть до Києва та Київської області. Високі позиції займають Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська та Донецька області. Переважну частину всіх грошей отримують західні регіони країни, де на одного жителя припадає до тисячі доларів США в місяць. Це втричі більше за аналогічний показник східних регіонів. При чому на Західній Україні проживає до 20% всього населення країни, тоді як на сході – третина⁹⁷. Із січня по червень 2010 року українські заробітчани відправили на батьківщину 1,15 млрд. доларів. Це на 13% більше, ніж за першу половину 2009 року. Сума переказів, отриманих офіційно через фінансово-кредитні установи, є співставною з бюджетом м. Києва та складає близько 1,8 млн. дол. США чи з черговою позикою МВФ, другий транш якої склав 1,2 млн. дол. США. Найбільше переказів, відповідно до звіту НБУ, прийшли з Росії – 47% усіх коштів. На другому місці США (10%), за ними слідує Італія (7%), Іспанія (5%) і Португалія (3%). Цікаво, що Чехії і Польщі, де зазвичай працюють більшість наших співгромадян, в першій п'ятірці немає^{98 99}. За 1 півріччя 2011 р. за даними офіційної статистики НБУ, обсяг приватних грошових переказів із-за кордону без урахування обсягів коштів, що надійшли в Україну нелегальними каналами, склав усього 3281 млн. дол. США. За даними регулятора, в Україну надійшло 1,86 мільярда доларів в якості оплати праці українців за кордоном. З них 13,6% було ввезено в країну нелегальними каналами, інша сума надійшла через банківські коррахунки та міжнародні платіжні системи. У той же час, обсяг грошових надходжень від українців, які працюють за кордоном більше року, за перше півріччя 2011 р. досяг 890 мільйонів гривень.

---

⁹⁷ Білоусова Н. Економіку Батьківщини підготовують трудові мігранти / Н. Білоусова // Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/290619?idsource=274403&-mainlang=ukr>

⁹⁸ Котляр А., Ведерникова И., Суржик Л. и др. Украина – миру, государство – гражданам / А. Котляр, И. Ведерникова, Л. Суржик // Зеркало недели. – 2009. – №32.

⁹⁹ Зоя Р. Бюджет в поссылке /Зоя Р. // Режим доступу : <http://old.izvestia.com.ua/?/articles/2010/10/25/184154-11>

Таким чином, як мінімум 2,75 мільярдів доларів грошових надходжень з-за кордону забезпечили українці, які працюють за кордоном¹⁰⁰. За оцінками експертів, річні масштаби міграційного капіталу в кілька разів перевищують обсяги іноземних інвестицій в Україну. А в окремих регіонах обсяги міграційного капіталу в кілька разів перевищують надходження до місцевих бюджетів.

Дослідження показали, що області Карпатського регіону характеризуються високим рівнем потенційних кредитних ресурсів, які за певних умов можуть перейти в розряд залучених та бути спрямованими на розвиток економіки. Створення умов, за яких це може статись, лежить в площині регіональної кредитної політики.

5.3. Напрями підвищення ефективності управління кредитним потенціалом регіону

Проблема підвищення ефективності діяльності кредитно-банківської системи та підвищення ефективності управління нею на регіональному рівні є актуальною для переважної більшості регіонів України. Задекларована на державному рівні політика регіоналізації та підвищення самостійності українських регіонів залишається досі лише декларацією. На практиці ступінь диспропорційності українських регіонів не зменшується, що свідчить про неефективність системи управління як державного, так і регіонального рівнів.

Диспропорції проявляються і за основними показниками діяльності банківських систем регіонів. При існуючій асиметричності неможливим видається розроблення єдиного підходу до визначення ефективності регіональних банківських систем, ефективності управління кредитними ресурсами та кредитним потенціалом. Розробка напрямків підвищення ефективності регіонального управління, в тому числі і в царині регіональної кредитної політики, має розглядатись з позиції цілісного сприйняття управління кредитними ресурсами регіону як складного системного явища, де виділяється внутрішня та зовнішня складові¹⁰¹, із врахуванням особливостей кожного конкретного регіону.

¹⁰⁰ Заробітчани переказали в Україну майже три мільярди доларів / ТСН, Київ, 21 вересня 2011 р. – Режим доступу : <http://tsn.ua/groshi/zarobitchani-perekazali-v-ukrayinu-mayzhe-tri-milyardi-dolariv.html>

¹⁰¹ Монетарні важелі стимулювання структурної перебудови економіки України : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/653/>

Ефективність управління кредитними ресурсами регіону напряму залежить від можливостей залучень банківською системою регіону коштів, що є наявними на його території, із сферою використання залучених коштів – із розвитком регіональної економіки. Основними вимогами та завданнями при цьому мають висуватись наступні:

- регіональна спрямованість, що передбачає дотримання інтересів та прийняття управлінських рішень, націлених на вирішення стратегічних та тактичних завдань регіону;
- врахування існуючих в регіоні стратегій розвитку та спрямованість на нарощення економічного потенціалу регіону загалом;
- створення максимально сприятливих умов для розвитку бізнесу;
- підвищення рівня конкурентоспроможності регіону;
- створення на території регіону нових підприємств, залучення нових технологій тощо.

Розв'язок поставлених завдань вимагає проведення оцінювання ефективності управління кредитними процесами в регіоні, управління наявним на його території кредитними ресурсами та кредитним потенціалом.

Проведені в параграфі 5.2 даного дослідження розрахунки свідчать про високий рівень потенційних, незалучених кредитних ресурсів, який є в областях, про потенційні можливості щодо залучення кредитних ресурсів в економіку областей та регіону в цілому, а відтак – можливості забезпечення підвищення рівня економічного розвитку регіону. При цьому зміна обсягів кредитних вкладень, який забезпечує приріст ВРП, має розглядатись з позицій визначення економічного ефекту від кредитних вкладень в економіку регіону. З огляду на це ефективність регіональної кредитної політики визначається як відношення приросту фізичного обсягу ВРП до індексу фізичного обсягу кредитних вкладень в поточному році: тобто приростом ВРП до кредитних вкладень, що його обумовили.

В процесі проведеного на прикладі Львівської області дослідження визначено, що приріст ВРП, який відбувається за рахунок кредитування, є незначним: найменшого значення він досяг у 2008 р. та склав лише 1,3% ВРП; протягом усього аналізованого періоду, в середньому, складав 3,87% ВРП. Економічний ефект від реалізації сукупності кредитних договорів регіону протягом 2007-2009 рр. мав негативну тенденцію: падіння склало 6,2%. Однак, лише

за 2010 р. темпи приросту ефективності регіонального кредитування склали 14,18%, що пояснюється позитивними макроекономічними процесами в економіці України (мінімізацією наслідків фінансової кризи в фінансовому секторі, наближенням нормативно-правового забезпечення банківської діяльності до міжнародних стандартів, стабілізацією курсів валют, поверненням довіри населення до банківських установ тощо) та позитивами на регіональному рівні (зростанням інвестиційної привабливості області, в першу чергу, через статус міста як приймаючого Євро-2012 тощо). Проведене дослідження засвідчило (табл. 5.13), що проявом неефективного використання кредитного потенціалу регіону у 2007-2009 рр. було зниження зацікавленості банківського сектора у кредитуванні економіки регіону, і, відтак, «відтік» кредитних ресурсів за його межі (3,90%, 29,87% та 23,08% відповідно).

Таблиця 5.13

Економічна ефективність регіональної кредитної політики
(на прикладі Львівської області)

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Ефективність регіональної кредитної політики, %	-	1,5	1,3	4,9	7,8
Ступінь використання кредитного потенціалу, %	114,22	96,10	70,13	76,92	104,26

Вплив світової фінансової кризи позначився на фінансово-кредитних установах, які суттєво знизили в період 2007-2009 рр. обсяги кредитування галузей економіки загалом, проте «відтік» з регіону (2008 р.) майже 30% залучених коштів свідчить про неефективну діяльність регіональної системи управління кредитним потенціалом.

Отже, слід констатувати, що рівень кредитного потенціалу регіону віддзеркалює здатність системи управління ним максимально ефективно здійснювати управління рухом кредитних ресурсів всередині регіональної системи. При цьому її стратегічним завданням є підвищення капіталізації регіону задля забезпечення його сталого соціально-економічного розвитку. Це вимагає розробки низки заходів, спрямованих на підвищення ефективності управління кредитними ресурсами регіону.

Слід брати до уваги, що формування кредитного потенціалу регіону – це складний, безперервний процес, який визначає механізм прийняття тактичних та поточних управлінських рішень, які направлені на покращення та стабілізацію соціально-економічного розвитку регіону (рис. 5.6). Сам процес формування та використання кредитного потенціалу має циклічну основу, яка постійно змінюється під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. При цьому має бути врахованим те, що формування як кредитних ресурсів, так і кредитного потенціалу регіону є процесом мінливим, на який безпосередньо впливають процеси не тільки регіонального рівня, але й державного, є підпорядкованими дії багатьох законодавчих та нормативно-правових актів державного рівня, повинно будуватись на принципах дієвої регіональної кредитної політики та суворо в межах грошово-кредитної політики держави.

Кредитна політика регіону визначається як цілеспрямована діяльність регіональних суб'єктів управління з залучення та ефективного використання інвестиційних ресурсів, акумульованих фінансово-кредитними установами регіону, для вирішення проблем його економічного зростання та покращення якості життя населення. Основними завданнями регіональної кредитної політики виступають:

- забезпечення економічної стабільності регіону;
- ресурсозабезпеченість та підвищення рівня життя населення за рахунок залучення кредитних ресурсів в ефективні та конкурентоздатні галузі економіки регіону, послідовне здійснення усіма органами управління регіональної кредитної політики;
- підвищення рівня самостійності регіонів у вирішенні власних проблем (формування ефективного самоуправління);
- здатність регіону до створення кредитних ресурсів та потенціалу;
- створення належних умов для розвитку підприємництва в регіоні, підвищення рівня його конкурентоздатності;
- створення нових виробництв і, як наслідок, робочих місць;
- залучення інноваційних технологій;
- покращення загального стану кредитоспроможності регіону;
- регіональної орієнтованості (першочергове дотримання інтересів та вирішення стратегічних та тактичних завдань регіону);
- чіткої спрямованості на прирощення економічного потенціалу регіону;

Рис. 5.6. Схема формування та використання кредитного потенціалу регіону

- відповідності кредитної діяльності нормам міжнародного права та міжнародній кредитній практиці; суворого дотримання чинного законодавчого та нормативно-правового забезпечення;
- узгодженості дій суб'єктів управління щодо пріоритетів та завдань розвитку регіональної економіки;

- тісної взаємодії усіх суб'єктів управління регіону, спрямованої на досягнення сталого соціально-економічного розвитку;
- прозорості та стабільності в забезпеченні умов кредитування;
- системності при прийнятті рішень суб'єктами управління щодо першочерговості та пріоритетності у використанні кредитних ресурсів;
- врахування ризиковості кредитної діяльності та диверсифікації кредитних ризиків на рівні, який забезпечуватиме максимальну надійність розміщення кредитних ресурсів.

В зв'язку із вищевикладеним та з метою оптимального виявлення факторів впливу на процес формування кредитних ресурсів та потенціалу регіону ми пропонуємо здійснювати їх класифікацію за наступними ознаками (рис. 5.7) та окреслити їх вплив на систему управління кредитним потенціалом регіону (рис. 5.8). Слід відразу зазначити, що чіткої межі між ендогенними та екзогенними факторами впливу на формування системи управління кредитними ресурсами та потенціалом регіону не існує, вони є взаємодоповнюючими, взаємопов'язаними. Іншими словами, на формування регіонального кредитного потенціалу здійснюється паралельний вплив як зовнішніх, так і внутрішніх факторів.

Одним із визначальних факторів при цьому є інвестиції, їх залучення, обсяги та реалізація пов'язаних із цим проектів та завдань є пріоритетним в будь-якому регіоні. В ринковій економіці важливе місце серед джерел інвестування структурних зрушень в економіці належить банківському кредиту. Через механізм кредитної системи позичковий капітал перерозподіляється між галузями економіки.

Найбільший потенціал щодо фінансування модернізаційних процесів в Україні мають державні інвестиції та банківські кредити. Проте в Україні останнім часом існує суперечність між орієнтирами розвитку банківсько – фінансового і реального секторів економіки. Нині структура банківських кредитів за галузями та термінами не відповідає потребам модернізаційних процесів – переважна частка кредитів (понад 70 %) спрямована у поточну діяльність, і за останні три роки структура інвестицій практично не змінилася. Найбільша частка кредитів зосереджена в переробній промисловості та торгівлі, на які загалом припадає 62 % обсягу кредитів»¹⁰².

---

¹⁰² Монетарні важелі стимулювання структурної перебудови економіки України : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/653/>

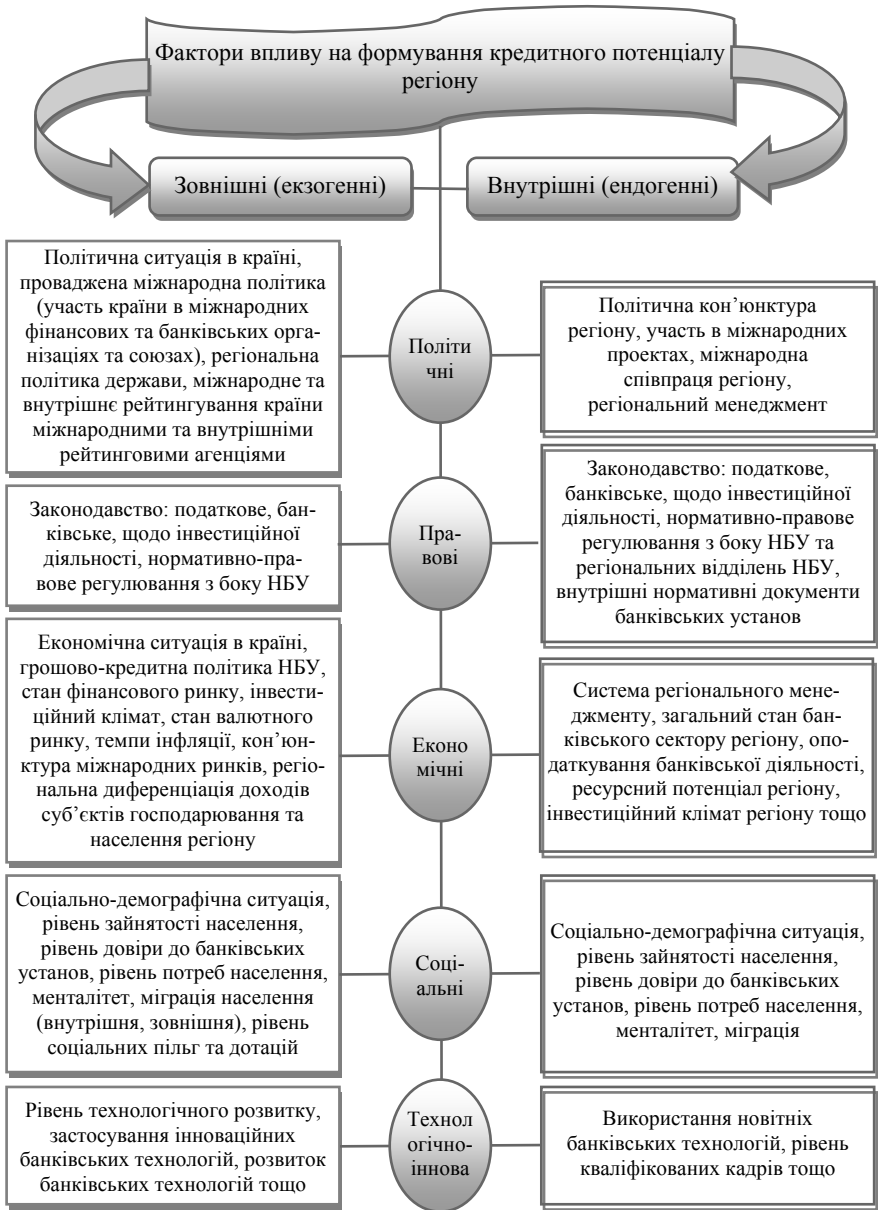

Рис. 5.7. Фактори впливу на формування кредитного потенціалу регіону

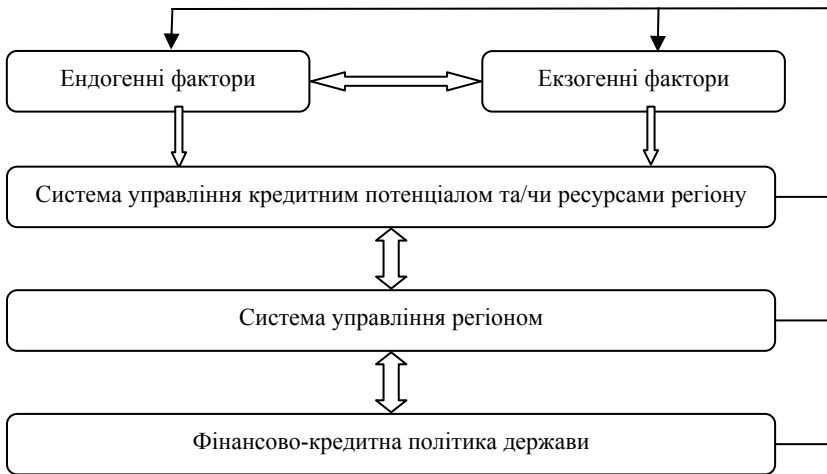

Рис. 5.8. Вплив факторів на систему управління кредитним потенціалом регіону

В розрізі областей Карпатського економічного району (станом на кінець жовтня 2012 р.), найбільше кредитів було надано за напрямками, представленими в табл. 5.14.

Найбільша частка кредитів, наданих суб'єктам підприємництва Карпатського регіону, зосереджена в підприємствах торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; друге місце займає переробна промисловість. За нашими розрахунками, сукупно, кредити надані в інші види економічної діяльності у Карпатському регіоні складають близько третини обсягу виданих кредитів – 29,38%. В структурі виданих кредитів переважають короткострокові, строком від 1 до 5 років, кредити, а в розрізі валют – кредити в національній валюті.

Співвідношення кредитів в національній та іноземній валюті за областями, відповідно, складає: Закарпатська область – 1,7 разу, Івано-Франківська область – 2,37; Львівська область – 1,54; Чернівецька – 7,04.

Гостро стоїть питання не лише активізації внутрішніх інвестиційних процесів, але і зовнішніх. «Економічний розвиток будь-якого регіону і України в цілому, а також залучення іноземних інвестицій неможливі, якщо вітчизняний капітал не працюватиме ефективно.

Таблиця 5.14

Обсяги кредитів, наданих в промисловість областей Карпатського регіону, станом на кінець жовтня 2012 р.

Область	Напрямок кредитування	Обсяг, млн. грн.	Частка в загальному обсязі кредитування, %
Закарпатська обл.	Підприємствам торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	367	41,99
	переробна промисловість	193	22,08
Івано-Франківська обл.	підприємствам торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	958	44,98
	переробна промисловість	623	29,25
	будівництво	184	8,64
Львівська обл.	підприємствам торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2689	36,35
	переробна промисловість	2689	28,32
	діяльність в галузі транспорту та зв'язку	1048	11,04
Чернівецька обл.	підприємствам торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	657	45,88
	Переробна промисловість	393	27,44

Сьогодні ринок потребує диверсифікації внутрішніх джерел інвестування, пошуку нових методів залучення інвестицій, зміни регіональної інвестиційної політики. Це може бути участь регіональних органів державної влади у спільному фінансуванні проектів, надання кредитів за зниженими обліковими ставками, фінансування проектів за рахунок випуску цінних паперів, розвиток страхових фондів тощо. Головними елементами фінансової інфраструктури, що мала б забезпечувати підприємства фінансовими ресурсами, є банки, біржі, небанківські фінансово-кредитні інститути»¹⁰³. Окремо слід наголосити на депозитах фізичних та юридичних осіб, які і формують основу кредитного потенціалу регіону, їх притік, особливо на довгострокові

¹⁰³ Фінанси регіону: теорія, проблеми, практика : монографія / М. А. Козоріз, А. Я. Кузнєцова, І. З. Сторонянська, Г. В. Возняк. – К. : УБС НБУ, 2010. – 271 с. – С. 160.

рахунки, може сприяти нарощенню обсягів кредитного потенціалу, що в кінцевому випадку дозволить регіону отримувати надходження фінансових ресурсів. В цьому сенсі надзвичайно важливим джерелом інвестування для регіону є грошові перекази емігрантів. Вони, як чинник, можуть мати більший вплив на розвиток ресурсного потенціалу регіону; це пояснюється тим, що порівняно з іншими грошовими фондами (прибутком підприємств, заробітною платою), вони є доволі значними і суттєво впливають на основні макропоказники. Але грошові перекази трудових мігрантів та емігрантів використовуються пасивно, без належного державного регулювання в частині сприяння інвестиційним вкладенням, виробничим проектам тощо¹⁰⁴.

Слід зауважити, що «одним з найвагоміших стратегічних завдань для України залишається залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) – донині Україна залишається країною з найнижчим рівнем у Європі залучених ПІІ (на одну особу). Вагомим має стати розуміння того, що приплив ПІІ дозволяє покращувати ефективність виробництва не лише на окремих підприємствах (до яких інвестиції безпосередньо спрямовані). Існує так званий ефект «перетікання ефективності» від підприємств із залученими ПІІ до інших підприємств, результатом якого є підвищення продуктивності та конкурентоспроможності економіки загалом. При цьому, сприятливий інвестиційний клімат генерує більше перетікання, оскільки приваблюються динамічніші ПІІ, для яких характерними є хороші менеджерські властивості та технологічні новинки»¹⁰⁵.

В розрізі областей Карпатського економічного району ситуація з прямими іноземними інвестиціями виглядає наступним чином.

Закарпатська область: за період 1994 – I квартал 2012 рр. в область залучено 365,7 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (13 місце серед областей України), що відповідно становить 293,4 дол. США у розрахунку на одну особу (15 місце серед регіонів України). Протягом I кварталу 2012 року в економіку області вкладено 21,9 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що на 19,5 млн. дол. США, або у 9,1 разів більше, ніж в аналогічний період 2011 р.

---

¹⁰⁴ Захарін С. Оптимізація форм і методів державного регулювання іноземного інвестування / С. Захарін // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 40-44.

¹⁰⁵ Юрчишин В. Пост-кризове економічне відновлення і перспективи для України / В. Юрчишин. – Центр Разумкова, 2011. – Лютий. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/yurchyshyn_post-crisis_agrg_2011.pdf. – С. 48.

Івано-Франківська область: у першому півріччі 2012 р. в економіку області надійшло 25,5 млн. дол. прямих іноземних інвестицій. Їх загальний обсяг з початку року склав понад 634 млн. грн., що на 1,7% більше, ніж було станом на 1 січня 2012 р.

Львівська область: у 2012 р. залучено 193 млн. дол. прямих іноземних інвестицій. Загальна сума іноземних інвестицій в цьому році – 277 млн. доларів США, а це у 6 разів більше, ніж за аналогічний період минулого року. За період інвестування в економіку міста Львова (1991 р. до 2011 р.) було вкладено понад 864 млн. дол. іноземних інвестицій, що складає 2/3 від загального обсягу надходжень в економіку Львівської області. Найбільшими інвесторами є Польща (від 1991р. надійшло 354 млн. дол.), Австрія (155 млн. дол.), Кіпр (126 млн. дол.) та США (69 млн. дол.). Найбільш інвестованими сферами є фінансова діяльність (сума інвестицій складає більше половини від загального обсягу); операції з нерухомістю, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (17,2%); діяльність пошти та зв'язку (5,4%); виробництво харчових продуктів та напоїв (4,9%); торгівля (4,7%). Упродовж 2011 р. в економіку Львівщини внесено 146,5 млн. дол. США ПІІ, що на 21,6% більше, ніж у 2010 р. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, вкладених в економіку області, станом на 1.01.2012 р. становив 1358,2 млн. дол. Найбільш інвестованими станом на 1 січня 2012 року є фінансова діяльність – 485 млн. дол. (35,7%), промисловість – 370,8 млн. дол. (27,3%), операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям – 180,7 млн. дол. (13,3%), сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги – 118,8 млн. дол. (8,8%), торгівля – 83,1 млн. дол. (6,1%).

Водночас, ще 4,5 млрд. грн. у 2012 р. капітальних інвестицій – вклали вітчизняні інвестори. Сільське господарство – одна із трьох галузей на Львівщині, які найбільш активно розвиваються (разом із транспортом і туризмом). Так, цього року інвестиції у транспорт – зросли на 85%, в туризм – на 62% і у сільське господарство – на 46%

Чернівецька область: у січні – вересні 2012 р. в економіку області іноземними інвесторами вкладено 3827,2 тис. дол. США ПІІ (акціонерного капіталу), у тому числі з країн ЄС – 3369,6 тис. дол. США (88,1% від загального обсягу), з країн СНД – 8,8 тис. (0,2%) та з інших країн світу – 448,8 тис. дол. США (11,7%). У той же час нерезидентами зменшено акціонерний капітал на 1591,3 тис. дол. США. З початку інвестування обсяг внесених в область ПІІ на 1 жовтня 2012 р. становив 62749,4 тис. дол. США, що на 1,3% більше обсягів

інвестицій на початок року та в розрахунку на одну особу склав 69,6 дол. США. Інвестиції надійшли з 44 країн світу. До найбільших країн-інвесторів входили: Кіпр, Туреччина, Велика Британія, Італія, Ізраїль, Німеччина, Румунія, Віргінські острови (Британські), Франція, США, Естонія, Сейшельські острови та Польща, на які припадало 92,5% від загального обсягу інвестицій (58064,9 тис. дол. США). Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу та боргових інструментів) на 1 жовтня 2012 р. становив 65986,9 тис. дол. США.

Окремо слід виокремити ряд факторів, які впливають на формування кредитного потенціалу банків регіону з точки зору банку (мікрорівень), серед яких розмір власного капіталу банків, загальна величина та структура залучених коштів, рівень обов'язкових резервів НБУ, структура активів і пасивів банківської установи, вид кредитного продукту, імідж конкретної банківської установи тощо.

В теорії та практиці господарювання переважно оцінюється ефективність функціонування банківської системи, результативність її взаємодії з соціально-економічною системою, що характеризується, як правило, наступними показниками¹⁰⁶: динамікою темпів приросту основних показників діяльності банківського сектора та реального валового внутрішнього продукту, а також відношенням основних показників діяльності банківського сектора до ВВП, зокрема: реального внутрішнього продукту; активів банківського сектору; зобов'язань банківського сектора; балансового капіталу банківського сектора; кредитного портфеля. Такий підхід демонструє особливу роль, яку виконують банки в забезпеченні розширеного відтворення суспільного виробництва, здійснення розрахунків, трансформації заощаджень в інвестиції, забезпеченні фінансової стабільності, перерозподілі фінансових потоків між суб'єктами господарювання та окремими секторами економіки¹⁰⁷.

Обсяг кредитних вкладень в економіку регіону є фінансовим ресурсом для розвитку підприємств, в тому числі малого бізнесу, населення, оскільки розширює фінансові можливості в реалізації процесів виробництва і споживання. Очевидною є залежність між обсягами залучених комерційними банками – як посередниками –

---

¹⁰⁶ Фінанси регіону: теорія, проблеми, практика : монографія / М. А. Козоріз, А. Я. Кузнєцова, І. З. Сторонянська, Г. В. Возняк. – К. : УБС НБУ, 2010. – 271 с. – С. 49.

¹⁰⁷ Реальна економіка. Рейтинг економічного розвитку регіонів України. – Режим доступу : <http://www.real-economy.com.ua/publication/ratings/8006.html> – С. 365.

коштів усіх суб'єктів економіки, сукупністю виданих в розрізі суб'єктів економіки кредитів та, в кінцевому випадку, розміром кредитного потенціалу та ВРП конкретного регіону, що дає підстави для визначення основних напрямків підвищення ефективності управління регіональним кредитними ресурсами та кредитним потенціалом.

1. Встановлення чітких критеріїв оцінки ефективності як регіонального розвитку, так і критеріїв оцінки ефективності регіональної кредитної політики та регіонального кредитування.

2. Необхідним видається при розробці програм, планів та концепцій розвитку регіону виокремлення в окремий блок розділу щодо оцінювання рівня кредитного потенціалу регіону та ефективності його використання. Це дасть змогу регіональним суб'єктам управління в повній мірі володіти інформацією щодо реального стану регіонального кредиту, відповідності його цілям та завданням регіонального розвитку, рівнем його достатності.

3. З метою забезпечення повноти та достовірності обліку та аналізу кредитного потенціалу доцільним є впровадження нових підходів до інформаційного та статистичного забезпечення та його висвітлення у регіональному розрізі. Видається за необхідне впровадження системи оприлюднення допустимої інформації на сайтах регіональних управлінь НБУ та її доступності для широкого загалу.

4. На нашу думку, необхідним є впровадження на законодавчому рівні вимоги щодо інвестування частини залучених фінансово-кредитними установами на території регіону кредитних ресурсів в його економіку. Це сприятиме розвитку регіональної економіки, відсталі регіони отримають гарантований рівень «вливань» кредитних ресурсів. На регіональне управління може бути покладеною функція визначення пріоритетних галузей чи інвестиційних проектів для таких вкладень.

5. Необхідним, на нашу думку, є впровадження в Україні оцінювання ефективності діяльності органів виконавчої влади регіонів (по прикладу, скажімо, Російської федерації, де оцінювання ефективності як регіональних, так і муніципальних органів влади проводиться за 132 основними показниками, що охоплюють усі сфери життєдіяльності регіону чи муніципального утворення). Таке оцінювання має здійснюватись за основними галузями економіки, в тому числі і оцінювання ефективності регіональної кредитної політики та ефективності регіонального кредитування, ефективності управління кредитним потенціалом регіону. Застосування такого оцінювання ефективності на державному рівні дозволить вчасно виявляти проблеми

регіонального управління за основними галузями економіки та в разі негативних змін вчасно реагувати на них за допомогою негайних змін основних принципів діяльності регіональної влади, застосування необхідних механізмів управління та механізмів підвищення ефективності діяльності – і, як наслідок, підвищення результативності діяльності та ефективності використання регіональних ресурсів. З метою заохочення регіонального управління необхідним є застосування системи виділення державних грантів регіонам, що сприятимуть досягненню найкращих значень показників ефективності діяльності органів влади. Такі гранти можуть бути спрямованими регіональною владою на фінансування найбільш нагальних регіональних потреб чи програм (в Україні Постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 2011р. №650 «Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій», оцінка результатів діяльності проводиться з метою виявлення проблем та підвищення ефективності виконання управлінських рішень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій із забезпечення здійснення своїх повноважень та виконання пріоритетних завдань, визначених Програмою економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та за такими напрямками: економічний розвиток; інвестиційна, наукова та інноваційна діяльність; державні фінанси; підтримка бізнесу; споживчий ринок; населення та ринок праці; житлово-комунальне господарство; освіта та охорона здоров'я; рівень злочинності; екологія. Проте, по-перше, така оцінка не є оцінкою ефективності діяльності регіональної влади з обраних видів економічної діяльності, а лише інтегральною рейтинговою оцінкою. По-друге, в переліку пропонованих до аналізу напрямів діяльності та аналізованих по них показниках кредитна діяльність регіональних органів влади не аналізується та її ефективність не оцінюється).

За результатами оцінювання ефективності діяльності регіональних органів влади в частині управління кредитними ресурсами необхідним є розробка та коректування управлінських рішень щодо:

- розробки та затвердження планів та програм підвищення результативності діяльності системи управління кредитним потенціалом на регіональному рівні;

- системного моніторингу за досягненням регіональним управлінням встановлених цільових індикаторів;
- внесення змін в регіональні програми розвитку із забезпечення досягнення цільових показників ефективності управління кредитним потенціалом регіону;
- на підставі викладених позицій – розробки рекомендацій з коректування цільових програм та планів розвитку регіону;
- внесення показників ефективності в програми соціально-економічного розвитку в якості критеріїв оцінки ефективності реалізації зазначених програм.

5.4. Капіталізація як критерій досягнення ефективності управління кредитними ресурсами регіону

Метою розвитку регіональних економік є зростання вартості їх активів – капіталізації регіонів. Недооцінка регіональних активів є фактором впливу на темпи розвитку економіки. Капітали концентруються в найбільш капіталізованих регіонах, активи «стікаються» в ті регіони, де їх вартість є максимальною. Території, де рівень капіталізації є незначним, неспроможні утримувати капітал, відчувають значний відтік ресурсів і, як наслідок, не є спроможними забезпечувати ефективний розвиток своєї економіки. Ступінь асиметричності регіонів України є тому підтвердженням.

Рівень кредитного забезпечення віддзеркалює здатність системи управління ним максимально ефективно здійснювати управління рухом кредитних ресурсів всередині регіональної системи. При цьому її стратегічним завданням є підвищення капіталізації регіону задля забезпечення його сталого соціально-економічного розвитку.

Економічна ідеологія взаємовпливу кредитної системи регіону, в межах якої формуються її кредитні ресурси та потенціал, та рівня його капіталізації побудована на взаємозв'язку використання законів синергії та комунікації: під дією факторів внутрішнього та зовнішнього щодо регіональної системи середовища, формуються взаємовплив та взаємозв'язок цих систем, створюючи ефект синергії (рис. 5.9). Результатом є системний, синергетично-комунікативний, економічний, інституційний вплив системи управління (яка забезпечує економіку регіону, в першу чергу – її реальний сектор, кредитними ресурсами) на регіон.

Синергетично-комунікативний зв'язок господарюючих суб'єктів в межах кредитної системи регіону полягає у забезпеченні взаємозв'язку

та взаємовпливу чотирьох основних напрямків їх взаємодії. Перший напрямок – вплив фінансово-кредитного сектора регіону на економіку регіону. До другого ми відносимо внутрішню узгодженість суб'єктів фінансово-кредитної системи регіону. До третього – взаємодію реального та фінансово-кредитного секторів економіки регіону. Четвертий – взаємовплив суб'єктів фінансово-кредитної системи регіону та регуляторів. Ефект синергії, який виникає при їх взаємодії, спонукає досягненню ефективності функціонування системи управління кредитним потенціалом регіону.

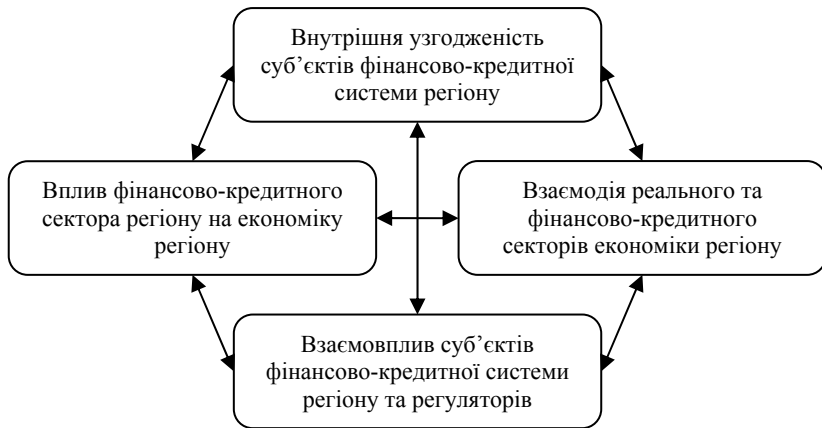

Рис. 5.9. Синергетично-комунікативний зв'язок господарюючих суб'єктів в межах кредитної системи регіону

Однак, слід брати до уваги, що ефективний розвиток та функціонування регіону в сучасних умовах неможливий без побудови сучасних та ефективних міжрегіональних відносин. Особливого акцентування це набуває в контексті побудови фінансово-кредитних відносин – левова частка кредитних ресурсів, створених на територіях регіонів в процесі відтворення, залишає регіон їх створення і повертається в нього лише частково у вигляді перерозподілених кредитних ресурсів. А отже, можна зробити висновок, що кредитна система сама по собі здатна забезпечувати внутрішню та зовнішню щодо регіону інтегрованість, взаємодіяти з іншими суб'єктами господарювання. В зв'язку із цим необхідно видається організація на регіональному рівні в межах системи управління кредитним потенціалом відносин, що узгоджували б дію сукупності учасників та

аккумуляторів кредитних ресурсів регіонального рівня. Такі відносини мають формуватись з приводу створення, розподілу, перерозподілу та використання кредитних ресурсів як з точки зору мікрорівня, так і з точки зору регіону загалом. При цьому системоутворюючим елементом цього процесу є кредитний потенціал.

В зв'язку із цим, на нашу думку, для системи управління кредитними ресурсами регіону необхідним є вибір такої моделі взаємодії з регіональною економічною системою та державою, застосування якої дозволить досягти максимально необхідного рівня соціально-економічного розвитку регіону та зростання рівня його капіталізації. При цьому суб'єкти управління кредитними ресурсами регіону мають діяти на рівних партнерських засадах доповнюючи один одного. Слід відзначити, що взаємодія між регіональними аккумуляторами кредитних ресурсів та реальним сектором економіки відбувається через кредитування, інвестиції, інвестиції в банківські цінні та цінні папери небанківських фінансових посередників, афільовану участь в капіталах, інвестиції в корпоративні цінні папери, кредитування під заставу цінних паперів та через інші форми взаємодії. Система управління кредитним потенціалом регіону як підсистема управління регіоном (через дію механізму управління кредитним потенціалом із застосуванням його методів, інструментів та важелів) взаємодіє із реальним сектором економіки регіону у фінансуванні та забезпеченні його кредитними ресурсами. Ефективність системи управління при цьому забезпечується досягненням зростання вартості активів – капіталізації регіону (рис. 5.10). Інакше кажучи, капіталізація регіону при цьому виступає в якості критерію досягнення ефективності управління кредитним потенціалом регіону

Проте, синергетичний ефект, який виникає при взаємодії реального та кредитного секторів економіки регіону, є обумовленим участю держави як регулятора грошово-кредитної та фінансової політики. Відповідно, досягнення зростання капіталізації регіону, є в тому числі і наслідком реалізації на державному рівні ефективної економічної, фінансово-кредитної та регіональної політики. Вищенаведене дозволяє в якості напрямів оптимізації взаємодії системи управління кредитними ресурсами регіону та його реального сектору, яка має забезпечуватись зростанням капіталізації регіону (його активів), запропонувати реалізацію наступних заходів:

по-перше, необхідним є вдосконалення інституційного середовища регіону. Метою цього є забезпечення доступності фінансових послуг (зокрема кредитних ресурсів) споживачам: як суб'єктам господарювання, так і населенню;

Рис. 5.10. Капіталізація як критерій досягнення ефективності управління кредитними ресурсами та потенціалом регіону

по-друге, створення в регіонах стимулів економічного характеру. Це має стосуватись як інвесторів, так і операторів ринку капіталу. Розвиток пріоритетних галузей економіки регіону, забезпечення його конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, формування позитивного економічного іміджу регіону, розвиток сфери послуг, туризму, інфраструктури сприятимуть покращенню економічного становища регіону. Визначення пріоритетів розвитку регіону та їх ефективна реалізація дадуть можливість залучення додаткових кредитних та інвестиційних ресурсів, що безсумнівно сприятиме покращенню економічного позиціонування регіону;

по-третьє, оптимізація функціонування системи управління кредитним потенціалом регіону, яка має досягатись через процеси відтворення кредитних ресурсів регіону та шляхом, за необхідності, перетворення потенційно-можливих кредитних ресурсів в реальні;

по-четверте, досягнення синергетичної ефективності відносин «ефективність управління кредитним потенціалом регіону – підвищення капіталізації регіону» може бути забезпечена врахуванням можливості диверсифікації функцій суб'єктів регіональної взаємодії. Умовно їх можна поділити на дві групи. До першої групи пропонуємо відносити:

- проектне фінансування,
- синдикативне кредитування великих регіональних проектів та програм,
- сприяння інноваційному розвитку, розробка, залученню інноваційних технологій,
- андеррайтинг корпоративних емісій,
- підтримка вторинного ринку цінних паперів суб'єктів господарювання регіонального рівня,
- залучення ресурсів глобального ринку капіталів, залучення стратегічних інвесторів тощо.

До другої групи пропонуємо відносити:

- кредитування малого та середнього бізнесу регіону,
- споживче кредитування,
- мікrokредитування бізнес-проектів регіонального рівня.

по-п'яте, забезпечення безперервності функціонування системи управління кредитним потенціалом регіоном на усіх стадіях відтворення кредитних ресурсів регіону; забезпечення ефективності функціонування механізму управління кредитним потенціалом регіону;

по-шосте, підвищення рівня капіталізації фінансово-кредитних установ регіону та ефективності діяльності банків, що функціонують на його території; підвищення оперативності і якості аналізу і оцінки фінансової стійкості банківських установ; забезпечення правового захисту усіх видів діяльності банків;

по-сьоме, правомірним видається створення в регіонах банків із обов'язковою афільованою участю в його капіталі регіональних органів влади – муніципальних банків. Створення такого роду фінансово-кредитної установи, у випадку забезпечення належних умов її функціонування та ефективної діяльності, могло б стати гарантом доступності кредитних ресурсів для найбільш нагальних сфер їх застосування на регіональному рівні. Досвід існування таких установ набув широкого розповсюдження в Західних країнах.

Ще одним напрямом, який сприятиме оптимізації взаємодії системи управління кредитними ресурсами регіону та його реального сектору, є зростання рівня капіталізації фінансово-кредитних установ – юридичних осіб регіону. Адже сильний регіональний банк здатен забезпечувати потреби регіону в кредитних ресурсах. Це є одним із найважливіших факторів забезпечення ефективності управління кредитними ресурсами регіону та одним із визначальних факторів у зростанні його капіталізації: головною метою процесу управління капіталом фінансово-кредитної установи є залучення та підтримка його достатнього обсягу з метою забезпечення належного рівня функціонування та створення системи захисту від існуючих і можливих ризиків цього виду діяльності. Величина капіталу визначає обсяги активних операцій, розмір депозитної бази, можливості запозичення коштів на фінансових ринках, максимальні розміри кредитів, величину відкритої валютної позиції та ряд інших важливих показників, які впливають на діяльність банківських установ. А значить – перспективи розвитку, ефективність діяльності обумовлюються об'ємом їх капіталу, є індикатором платоспроможності, надійності та фінансової стійкості.

Досягнення зростання капіталізації регіону через забезпечення ефективності діяльності системи управління кредитним потенціалом регіону, пропонується здійснювати за інституційно-структурним та економічним напрямками (рис. 5.11), адже кредитні ресурси, створені в регіоні, є похідними від результативності виробничо-господарської та фінансової діяльності суб'єктів економіки регіону. І навпаки: ефективність функціонування суб'єктів економіки регіону є індикатором ефективності системи управління кредитним потенціалом регіону.

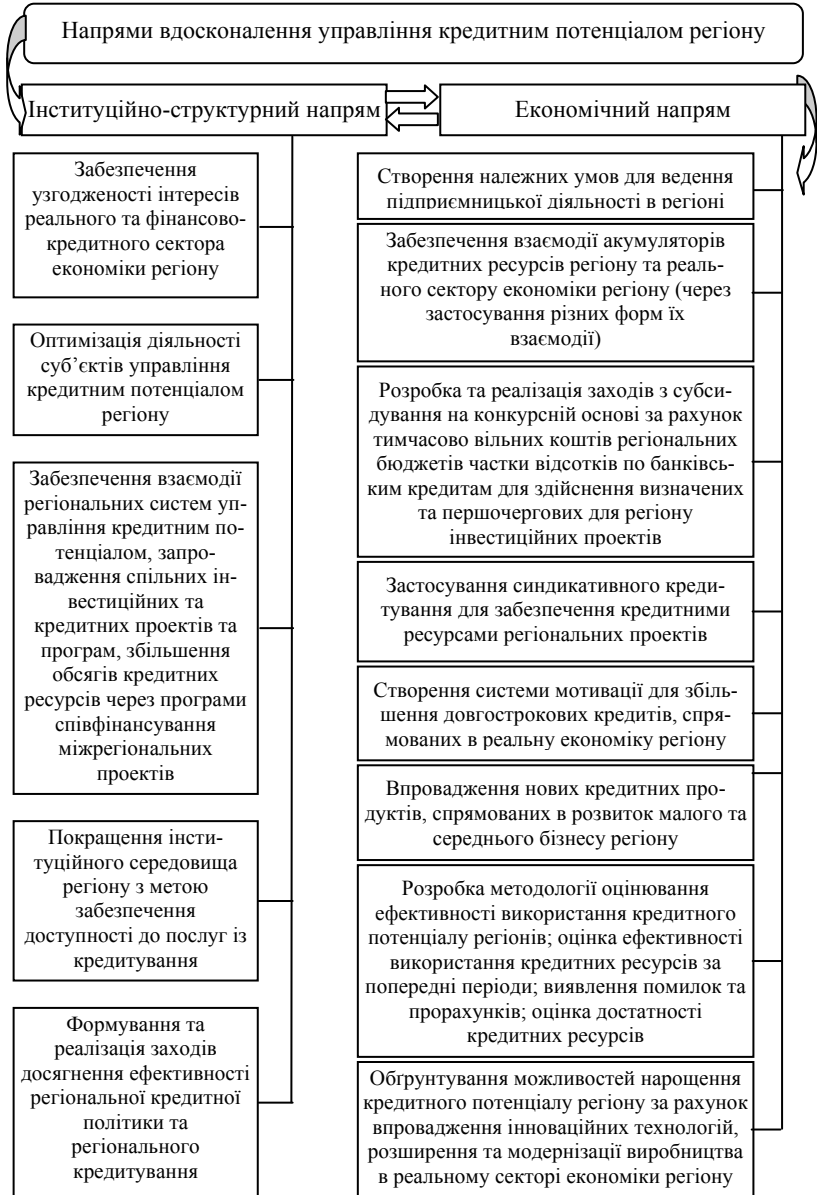

Рис. 5.11. Напрями вдосконалення управління кредитним потенціалом регіону

Таким чином, досягти підвищення рівня капіталізації регіону неможливо без використання нових підходів до управління процесами формування, нарощення та ефективного використання кредитних ресурсів регіону. Тому наголос в провадженні кредитної політики регіонального рівня має робитись не на спрямованості на зменшення диференціації регіонів, в тому числі і з позиції їх ресурсозабезпеченості. На нашу думку, першочерговим завданням має стати актуалізація процесів залучення в економіку регіону власного ресурсного потенціалу, що сприятиме зростанню його вартості. Наслідком стане зростання конкурентоспроможності регіону та досягнення цілей його соціально-економічного розвитку.

5.5. Нарощення кредитного потенціалу міста шляхом створення муніципального банку (на прикладі м. Львова)

Сучасна система житлово-комунального господарства (ЖКГ) великих міст та міської інфраструктури перебуває у незадовільному стані, а комунальні підприємства, зловживаючи своїм монопольним положенням, надають послуги за тарифами, в яких важко знайти економічне підґрунтя. Подолати вказані проблеми покликана загальнонаціональна реформа ЖКГ та місцевого самоврядування. На нашу думку, ініціатива щодо змісту цих реформ повинна належати муніципальним органам влади. Влада великого міста може вирішити значну частину проблем самостійно в межах існуючого законодавства, шляхом створення у житлово-комунальній сфері муніципального кластера, однією з центральних ланок якого повинен стати муніципальний банк.

Застосування кластерного підходу до управління комунальними підприємствами на рівні міста сприятиме підтриманню їх фінансової дисципліни, а обслуговування в муніципальному банку дозволить зробити більш прозорими та контролювати їх грошові потоки. Окрім цього, до основних функцій муніципального банку слід віднести кредитування проєктів з покращення соціальної інфраструктури міста. Це дозволить залучити кошти в ЖКГ, яке зараз перебуває в незадовільному стані і гостро потребує фінансових ресурсів. При цьому, ефективність функціонування такого банку безпосередньо залежить, з однієї сторони, від вирішення проблеми залучення фінансових ресурсів муніципальним банком (пасивні операції), а з другої – їх раціонального розміщення (активні операції). На наш

погляд, саме муніципальний банк в сучасних умовах може стати посередником між приватним капіталом і комунальними підприємствами.

На муніципальному рівні кластери є одним із механізмів реалізації стратегічних пріоритетів інноваційної діяльності розвитку міста. Муніципальні кластери являють собою локальну мережеву структуру, яка інтегрує діяльність представників органів муніципального управління, бізнес-середовища, місцевих науково-дослідних, освітніх, громадських, інших некомерційних організацій з метою задоволення спільних інтересів громади, досягнення конкурентних переваг, підвищення експортних можливостей. Муніципальний кластер будується з урахуванням позитивних синергетичних ефектів саме територіальної агломерації, на основі близькості споживача і виробника.

Для підприємств, установ та організацій, різної форми власності, які є учасниками муніципального кластера, спільною сферою діяльності є ЖКГ та соціальна інфраструктура міста. Принциповими елементами структури муніципального кластера повинні стати: місцеві органи влади, муніципальний банк, страхові компанії, підприємства ЖКГ.

Схема створення кластера конкретизується залежно від цілей і стратегій учасників, характеру прояву факторів зовнішнього середовища, суб'єктивних умов функціонування кластера. При створенні муніципального кластера умова регулюючої ролі місцевого самоврядування здобуває виняткову роль. Це зумовлено рядом причин. Насамперед, інтеграція, об'єднання фінансового і промислового капіталу при формуванні конкурентоспроможного муніципального кластера вимагає тривалого часу. Це пояснюється відсутністю досвіду та нестачею у підприємств, банків й інших фінансових інститутів вільних коштів. За наявності досить великої фінансової структури і підтримки держави в особі владних структур цей процес може бути значно прискорений. Це дозволить надати процесу кластеризації цілеспрямованого характеру, фінансовим структурам і державній адміністрації області й міста необхідно ініціювати поживлення економіки, визначити принципи, напрями її реструктуризації та розвитку муніципального кластера, перетворюючи їх у конкурентоспроможні господарські утворення.

Узагальнюючим критерієм фінансово-економічних перспектив участі в муніципальному кластері є підвищення ефективності їх діяльності за рахунок реструктуризації виробництва і раціональної організації взаємодії учасників, що забезпечують конкурентоспроможність підприємств ЖКГ.

Обґрунтуємо можливості та доцільність створення у місті Львові муніципального банку, як структуроформуючої установи в межах муніципального кластера, та розкриємо взаємозв'язки між його учасниками.

Особливістю великих міст є концентрація великих комунальних підприємств, які надають інфраструктурні послуги. Для м. Львова таким підприємствами є ЛКП «Львівелектротранс», ЛКП «Львівводоканал», ЛКП «Львівтеплоенерго». Ці підприємства є монополістами на відповідних ринках, але у всіх них є спільний споживач – мешканці міста. Комунальні підприємства є власністю міської ради, підпорядковуються представнику власника – уповноваженому органу (відповідне управління міської ради), також на комунальні підприємства має вплив виконавчий комітет міської ради. При цьому комунальні підприємства мають самостійний баланс, рахунки (в тому числі валютні) в установах банків, несуть відповідальність в межах належного їм майна. Отже, з однієї сторони, комунальні підприємства зберігають господарську незалежність, а з іншої – їх господарська діяльність перебуває під контролем міських чиновників. Якість цього контролю, його нормативне і бухгалтерське забезпечення перебувають на низькому рівні, що створює поле для корупції. Крім того, уповноважений орган виступає головним розпорядником бюджетних коштів і має рахунок у відповідному територіальному управлінні Державного казначейства України, на який перераховуються бюджетні кошти. Саме уповноважений орган зі свого казначейського рахунку перераховує кошти на рахунки комунальних підприємств, які відкриті в комерційних банках. Коли гроші перераховані на рахунки комунальних підприємств в комерційних банках, відстежити і проконтролювати грошові потоки цих підприємств практично не можливо, а уповноважені органи цього і не прагнуть. Інформація про те, куди спрямовують гроші територіальної громади комунальних підприємств залишається закритою, оскільки банки не зобов'язані надавати інформацію про рахункові операції своїх клієнтів. Отже, для суспільства грошові потоки комунальних підприємств-монополістів залишаються непрозорими.

Як показує дослідження фінансових результатів діяльності великих львівських комунальних підприємств, усі вони були збитковими впродовж 2009-2011 рр. При цьому ЛКП «Львівводоканал» і ЛКП «Львівелектротранс» мають кредитні зобов'язання, за які будуть розплачуватися мешканці міста. Отже, контроль за грошовими

потоками комунальних підприємств є важливим завданням для місцевих органів влади.

Посилити контроль за грошовими потоками комунальних підприємств можна шляхом їх входження до муніципального кластеру, в структурі якого функціонує муніципальний банк. Українське законодавство не дає визначення муніципального банку. На нашу думку, муніципальний банк можна визначити як юридичну особу, яка має право здійснювати банківську діяльність і контролюється органами місцевого самоврядування з метою ефективного використання і контролю коштів, які спрямовуються на соціальну інфраструктуру міста.

Муніципальний банк повинен відрізнятися від звичайних банків такими двома ознаками: 1) представлення громади міста в організаційній структурі управління та структурі капіталу муніципального банку; 2) пріоритетність фінансування проектів розвитку соціальної інфраструктури міста. При цьому, згідно статті 2 Закону України «Про банки та банківську діяльність», контроль – це можливість здійснювати вирішальний вплив на управління та/або діяльність юридичної особи шляхом прямого та/або опосередкованого володіння однією особою самотійно або спільно з іншими особами часткою в юридичній особі, що відповідає еквіваленту 50 чи більше відсотків статутного капіталу та/або голосів юридичної особи, або незалежно від формального володіння можливість здійснювати такий вплив на основі угоди чи будь-яким іншим чином. Отже, незалежно від частки органів місцевого самоврядування в статутному капіталі муніципального банку, контроль за таким банком повинен належати саме органам місцевого самоврядування і це положення має бути прописане в статуті муніципального банку.

Суть діяльності муніципального банку полягає в тому, що він залучає кошти шляхом відкриття цільових довгострокових накопичувальних програм для ОСББ та мешканцям інших будинків за посередництва ЖЕКів з метою усунення інфляційного знецінення вказаних коштів. При накопиченні достатньої суми на цих фондах банк здійснює розрахункові операції з метою реалізації цілей, визначених при створенні кожного фонду. Цілями вказаних фондів можуть бути, наприклад: ремонт даху чи ліфта в будинку, капітальний ремонт. Всі комунальні підприємства і ЖЕКи повинні обслуговуватися муніципальним банком. Це дозволить зробити грошові потоки жеків і комунальних підприємств прозорими для суспільства. Також

муніципальний банк видає довгострокові кредити під нижчі за середньоринкові проценти комунальним та іншим підприємствам, що реалізують інноваційні проекти покращення соціальної інфраструктури міста, сприяють енергозбереженню в житлово-комунальній сфері. Схему грошових потоків муніципального банку наведено на рис. 5.12.

Діяльність муніципального банку дозволить забезпечити наступні вигоди: 1) мешканці міста знатимуть за що платять; 2) мешканці на основі виписки з банку можуть проконтролювати коли і кому були перераховані кошти за надані послуги; 3) мешканці зберігають свої кошти від інфляційного знецінення; 4) кошти мешканців спрямовуються на покращення соціальної інфраструктури міста; 5) страхування майна мешканців та комунального майна.

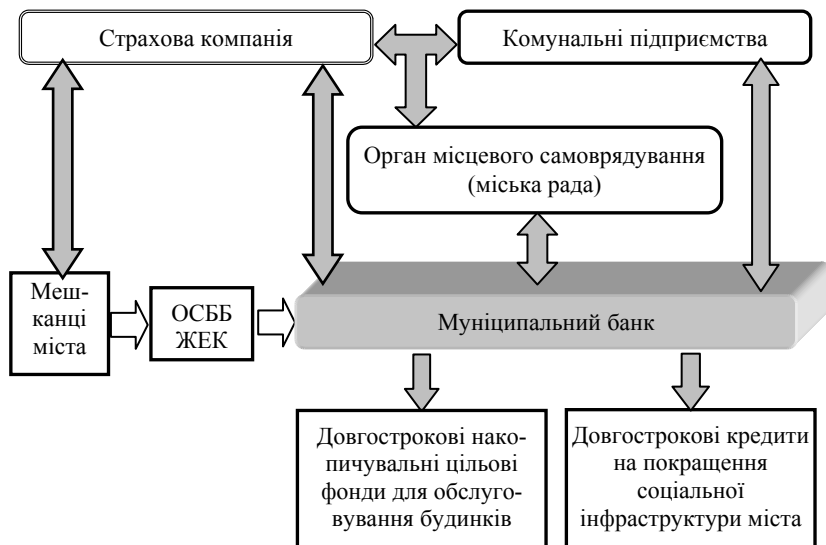

Рис. 5.12. Схема грошових потоків муніципального банку

Частину ризиків у житлово-комунальному господарстві доцільно передати страховим організаціям. Наприклад, ризик втрати житла внаслідок аварії варто перекласти на загальнообов'язкову систему страхування. Страхові платежі можна долучити до комунальних

платежів. Тоді кожен мешканець знатиме, що у разі втрати житла він отримає компенсацію у межах страхової суми.

Обслуговуючи комунальні підприємства, муніципальний банк зможе акумулювати гроші громади, які йдуть в дохід комерційних банків. Зазначимо, що сьогодні мешканці оплачують комунальні послуги ЖЕКом або ОСББ, а не безпосередньо підприємствам, які надають послуги з водопостачання, тепlopостачання, вивезення сміття та інші. Тобто ЖЕКи фактично виступають посередниками: у Львові такими посередниками є 49 комунальних підприємств і 1 ТзОВ ЖЕП «Стимул-Сихів». Аналіз цих підприємств показав, що більшість з них обслуговуються у наступних банках: ПАТ «Укрсоцбанк» котрий здійснює свою діяльність на ринку України під торговою маркою «UniCredit Bank», ВАТ Банк «Біг Енергія», ПАТ «Кредобанк», ПАТ «Мегабанк», ПАТ «Фольксбанк», АТ «Ощадбанк», ПАТ «Приватбанк», ПАТ «Укрсиббанк», ПАТ «Укрінбанк». При цьому ВАТ Банк «Біг Енергія» проходить процедуру банкрутства.

Позитивні та негативні грошові потоки ЖЕКів в основному формуються із:

- касових надходжень;
- надходжень на поточні рахунки;
- виплат аварійній службі та іншим підприємствам за обслуговування ліфтів;
- виплат підприємствам, що займаються вивозом та утилізацією твердих побутових відходів;
- виплат підприємствам за тепlopостачання;
- виплат підприємствам за водопостачання;
- виплат заробітної плати працівникам.

За обслуговування перелічених грошових потоків ЖЕКи сплачують комерційним банкам значні суми. Приблизний розрахунок обсягів доходів комерційних банків від обслуговування підприємств житлово-комунальної сфери м. Львова за 2011 р. представлено у табл. 5.15.

З таблиці 5.15 видно, що, обслуговуючи грошові потоки комунальних підприємств м. Львова, комерційні банки щороку отримують доходів близько 9 млн. грн. Окрім того, банки можуть розміщувати частину обігових коштів комунальних підприємств на міжбанківському валютному ринку під певний відсоток (орієнтовно під 2-15% річних) на короткі терміни, що також збільшує їхні доходи.

Таблиця 5.15

Доходи комерційних банків від обслуговування
комунальних підприємств м. Львова у 2011 р.*

Назва статті доходів	База нарахування тарифу	Та- риф**	Місячний обсяг доходів КБ, тис. грн.	Річний обсяг доходів КБ, тис. грн.
Комісія за касове обслуговування	Касовий оборот (12143,470 тис. грн в місяць)	0,5 %	60,717	728,604
Комісія за прийом готівки від фізичних та юридичних осіб для зарахування на поточні рахунки	Сума платежів (45498,500 тис. грн в місяць)	1 %	454,985	5459,82
Комісія за перерахування коштів на поточні рахунки	Сума платежів (33170,673 тис. грн в місяць)	0,1%	33,171	398,052
Комісія за обслуговування зарплатних карток	Сума платежів (21726,704 тис.грн в місяць)	0,7%	152,086	1825,032
Плата за обслуговування платіжних доручень клієнтів	Кількість платіжних доручень (11000 шт. в місяць)	3 грн./ п.д.	33,000	396,000
Всього			733,959	8807,508

* Розрахунки на основі даних Департаменту економічної політики Львівської міської ради.

** Середній розмір комісій за окремими платежами взято згідно досліджень тарифів на послуги з обслуговування вищевказаних комерційних банків на їхніх офіційних інтернет-сайтах.

Зазначене доводить доцільність створення у м. Львові муніципального банку, який би отримував значні доходи на основі акумуляції грошових потоків комунальних підприємств та спрямовував ці доходи на розвиток житлово-комунальної сфери міста.

Створення муніципального банку безпосередньо пов'язане із визначенням необхідного розміру та потенційних джерел формування

його капіталу. Відповідно до статті 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність» мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не може бути меншим 120 млн. грн. Запланований обсяг доходів загального і спеціального фондів бюджету м. Львова у 2012 р. становить 2424,7 млн. грн. на 2012 рік. При цьому загальний обсяг запланованих видатків міського бюджету становить 2537,3 млн. грн. Зрозуміло, що за таких умов місто не може спрямувати 5% свого річного доходу на формування статутного капіталу муніципального банку. При цьому у 2011 р. місто тільки на виплату відсотків за своїми зобов'язаннями сплатило 34 млн. грн. Доцільніше було б витратити 30 млн. грн. на формування статутного капіталу муніципального банку і здійснювати необхідні запозичення в цьому банку.

Оскільки муніципальний банк має свої специфічні завдання, то формування його статутного капіталу і організаційної структури управління (ОСУ) буде відрізнятися від звичайного банку. На нашу думку, статутний капітал муніципального банку повинен мати таку структуру:

1) 25% акцій повинні належати Європейському банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), оскільки входження міжнародної авторитетної фінансово-кредитної установи в капітал муніципального банку сприятиме позитивному іміджу банку, що є важливим для залучення клієнтів та партнерів, особливо на початку діяльності муніципального банку;

2) 25% акцій повинні бути реалізовані юридичним особам-резидентам, в тому числі банкам;

3) 25% акцій мають належати фізичним особам – мешканцям міста;

4) 25% акцій мають належати Львівській міській раді. Таким чином, мешканці міста прямо і опосередковано через Львівську міську раду матимуть контрольний пакет муніципального банку.

При цьому місто повинно виділити 30 млн. грн. для створення муніципального банку. Оскільки місто в особі мера міста і депутатів Львівської міської ради повинно контролювати муніципальний банк, то доцільно формувати ОСУ муніципальним банком за взірцем прописаним для НБУ в Законі України «Про Національний банк

України» статті 8-23. При цьому повноваження органів управління муніципального банку повинні формуватися за взірцем прописаним для комерційних банків в Законі України «Про банки і банківську діяльність» статті 37-45.

Основними функціями муніципального банку, які повинні бути прописані в його статуті, є фінансування боргових зобов'язань міста та кредитування комунальних підприємств з метою розвитку соціальної інфраструктури міста. Незважаючи на меншу дохідність, саме ці напрямки є пріоритетними для муніципального банку. Наступними по пріоритету активними операціями муніципального банку є кредитування приватних юридичних і фізичних осіб, тобто звичайна банківська діяльність.

Звичайно, в ЖКГ можна вкладати значні суми, проте фінансові ресурси обмежені, тому варто визначитись із пріоритетами. Щоб визначення пріоритетів не базувалося на ідеалістичних міркуваннях, доцільно дослідити на що місту потрібні кошти. Якщо місто позичає кошти, то таке рішення повинно бути обумовлене гострою необхідністю в розвитку соціальної інфраструктури міста. Саме розвитку, тому що на захищені статті бюджету як правило коштів вистачає. Тому в цій статті ми досліджуємо, на які проекти м. Львів позичає кошти. Саме ці проекти муніципальний банк повинен фінансувати в першу чергу.

Потреба у фінансуванні міської інфраструктури змушує місто активно позичати кошти. Зокрема, Львівська міська рада виступає гарантом за такими позиками:

1) кредит від Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) на суму 24,25 млн. дол. США під 6% річних (ліберо); позичальник – Міністерство фінансів України (МФУ), субпозичальник – ЛМКП «Львівводоканал». Фактично ЛМКП «Львівводоканал» одержало 23,67 млн. дол. США, заборгованість за даним кредитом на кінець 2011 року становила 41,3 млн. грн. Щоб виплатити тільки тіло кредиту до кінця завершення дії договору у 2021 році місто і ЛМКП «Львівводоканал» повинні виплачувати 16,6 млн. грн. кожного року. На даний час вже сплачено 15,1 млн. грн. відсотків за кредит;

2) кредит від ЄБРР на суму 12 млн. євро під 6 % річних, позичальник – ЛКП «Львівелектротранс». Мета кредиту – інвестиція в інфраструктуру громадського транспорту. Позика діє до 2018 року. Поки що підприємство обслуговує її самостійно, проте, зважаючи на збитковість діяльності підприємства, скоріше за все позику буде повертати місто;

3) кредит від ЄБРР на суму 26 млн. євро під 6 % річних, позичальник – ЛКП «Львівавтодор». Мета кредиту – інвестиції у реконструкцію міських вулиць та пов'язаних мереж, покращення інфраструктури громадського транспорту вздовж трамвайних ліній у місті. Позика діє до 2018 року і скоріше за все також покриватиметься за рахунок коштів міського бюджету.

При цьому місто активно здійснює запозичення. Зокрема відкрито кредитну лінію на загальну суму 275 млн. грн. для придбання автобусів та тролейбусів для підготовки та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу. На даний момент одержано 16,5 млн. грн. Дата погашення кредиту не пізніше 2014 року. Позичальником є Державний ощадний банк України. Ставка за користування кредитними коштами 14,8%, в тому числі: 7,4% за рахунок коштів міського бюджету і 7,4% за рахунок субвенції з державного бюджету.

Для фінансування бюджету місто випустило чотири серії облігацій:

- у 2007 році облігації серії А загальним обсягом емісії – 50 млн. грн., відсотковий дохід – 9,45% річних. Остання виплата відсотків здійснюється одночасно з погашенням облігацій – 20.07.2012 року;
- у 2008 році облігації серії В загальним обсягом емісії – 42 млн. грн., відсотковий дохід – 9,95% річних. Остання виплата відсотків здійснюється одночасно з погашенням облігацій – 19.12.2012 року;
- у 2009 році облігації серії С загальним обсягом емісії – 200 млн. грн., відсотковий дохід – 20% річних. У 2011 році Львівська міська рада викупила облігації серії С на суму 110 млн. грн. Остання виплата відсотків здійснюється одночасно з погашенням облігацій на суму 90 млн. грн. – 29.05.2014 року;

- у 2012 році планується розмістити облігації серії D на суму 90 млн. грн. з метою рефінансування (викупу) облігацій серії С.

Отже, м. Львів потребує фінансових ресурсів і активно позичає кошти на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках. При цьому місто витрачає частину коштів на обслуговування цих кредитів. При створенні муніципального банку ці кошти залишатимуться у міста.

Відповідно до інструкції Національного банку України «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (НЗ-1) має бути не менше 10%. Відповідно муніципальний банк при статутному капіталі 120 млн. грн. теоретично може залучити кредитних ресурсів (депозитів від населення та юридичних осіб) на суму 1,2 млрд. грн.

З метою приблизної оцінки дохідності активних операцій муніципального банку (з врахуванням вказаних пріоритетів) припустимо, що муніципальний банк виступав би кредитором вже існуючих боргових зобов'язань міста та комунальних підприємств. Процентний дохід муніципального банку, за вказаного припущення, наведено в таблиці 5.16.

Отже, муніципальний банк зміг би профінансувати всі існуючі боргові зобов'язання міста та комунальних підприємств. Проте, важливим є питання ціни залучених ресурсів. Одним із ключових питань успішної діяльності банку є недооцінка величини інфляції в кредитній ставці та її переоцінка в депозитній ставці, що є несприятливим для банку з позицій його поточної прибутковості. Банки більше вимушені враховувати поточні ринкові ставки на кредитному і депозитному ринках. За даними агентства «Thomson Reuters» на даний момент середньорічна ставка за депозитами терміном на 1 рік для фізичних осіб складає 16,61% в гривні; 7,66% в доларах США; 6,13% в євро. Зрозуміло, що залучаючи фінансові ресурси за такими ставками, муніципальний банк отримає процентні збитки. Для приблизних розрахунків, припустимо, що муніципальний банк залучив депозитів на 1,2 млрд. грн. під 15% річних, терміном на 5 років (приблизна тривалість активних операцій муніципального банку, наведених в таблиці 5.16). Тоді за 5 років муніципальний банк отримає процентні витрати на суму: $(1200 \cdot 0,15) \cdot 5 = 900$ млн. грн. Відповідно чистий процентний збиток муніципального банку за 5 років становитиме: $900 - 374,4 = 525,6$ млн. грн. або приблизно 105 млн. грн. на рік.

Таблиця 5.16

Потенційні процентні доходи муніципального банку міста Львова від надання позик місту та комунальним підприємствам під гарантії міста*

Назва позики	Обсяг позики	Термін дії позики	Річний процент за позику, %	Процентний дохід муніципального банку за весь період дії договору **
Облігації м. Львова серії А	50 млн. грн.	2007-2012	9,45	23,6 млн. грн.
Облігації м. Львова серії В	42 млн. грн.	2008-2012	9,95	20,8 млн. грн.
Облігації м. Львова серії С	200 млн. грн. (з 2011 – 90 млн. грн.)	2009-2014	20	127,1 млн. грн.
Кредитна лінія на придбання автобусів і тролейбусів	275 млн. грн.	2011-2014	14,8	40,7 млн. грн.
Кредит ЛІМКП «Львівводоканал»	23,7 млн. дол. США	2006-2021	6	13,4 млн. дол. США
Кредит ЛІМКП «Львівелектротранс»	12 млн. євро	2012-2018	6	1,5 млн. євро
Кредит ЛІМКП «Львівавтодор»	26 млн. євро	2011-2018	6	4 млн. євро
Всього*	1136,6 млн. грн.	-	-	374,4 млн. грн.

* Розрахунки на основі даних Департаменту економічної політики Львівської міської ради.

** курс долара 08,00 грн.; курс євро – 10,00 грн. за одиницю.

З метою покриття зазначених процентних збитків муніципальний банк повинен: 1) співпрацювати з державними органами влади для відшкодування частини процентних витрат; 2) співпрацювати з міжнародними фінансово-кредитними установами з метою доступу до дешевших кредитних ресурсів. Зважаючи на суспільну значимість діяльності муніципального банку, продуктивною може бути його співпраця з Державним агентством з інвестицій та управління

національними проектами України, Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України. Також покриття частини збитків муніципального банку може взяти на себе міський бюджет. Муніципальному банку також доцільно співпрацювати з ЄБРР, шляхом залучення дешевих субординованих кредитів. Субординований борг – це звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти (складові елементи капіталу), які відповідно до договору не можуть бути взяті з банку раніше ніж через 5 років, а в разі банкрутства чи ліквідації повертаються інвесторові після погашення претензій усіх інших кредиторів. Як передбачено Базельською угодою про міжнародні стандарти капіталу, випуск таких паперів банки можуть використовувати для збільшення регулятивного капіталу, адже зазначені зобов'язання мають характер субординованих або зобов'язань другої черги. Це означає, що в разі ліквідації банку сукупні зобов'язання мають погашатися після розрахунків із вкладниками і кредиторами, але перед розрахунками з акціонерами. Суть в тому, що як фінансова установа з однієї сторони і як суспільно важливий інститут з другої сторони, муніципальний банк матиме більше можливостей для ефективного акумулювання і управління коштами.

Отже, сучасні реалії функціонування та розвитку великого міста доводять доцільність та необхідність створення муніципального банку, ефективна діяльність якого дозволила б розв'язати низку проблем житлово-комунальної сфери. А оскільки отримання прибутку для муніципального банку є другорядною задачею, то варто підняти питання зменшення для нього ставки рефінансування НБУ, що дозволить створити більш сприятливі умови для його розвитку.

РОЗДІЛ 6. Фінансові ресурси домогосподарств в структурі фінансів карпатського регіону

6.1. Тенденції формування фінансових ресурсів домашніх господарств у Карпатському регіоні

В посткризових умовах зниження інвестиційної активності на міжнародному фінансовому ринку фінансові ресурси домашніх господарств є одним із основних чинників економічного зростання держави, а також відіграють важливу роль у функціонуванні її фінансової системи. Адже за рахунок податків з доходів населення державі надходить значна частина коштів до бюджету, соціальні трансферти формують значну частину їх видатків. Фінансові ресурси домогосподарства забезпечують економіку країни вільними грошовими коштами за рахунок своїх заощаджень та накопиченням коштів у фінансово-кредитних установах. Фінансові ресурси домогосподарств є рушійною силою, яка забезпечує економічне зростання не лише країни, а і її окремих регіонів.

Проблемам, що пов'язані з економічною та фінансовою діяльністю домашніх господарств, приділяють значну увагу сучасні вітчизняні науковці, серед яких: І. Бондар, О. Ватаманюк, Н. Дорофєєва, Е. Лібанова, С. Мельник, С. Панчишин, М. Савлук, Н. Федірко, В. Федосов, Т. Кізима, С. Юрій та ін.

Фінансові ресурси домогосподарства – грошові кошти (власні і залучені), що перебувають у його розпорядженні та призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення різного роду витрат (виробничих і споживчих). Фінансові ресурси домогосподарства включають грошові доходи, вартість продукції з особистого підсобного господарства, пільги та субсидії, а також інші надходження¹⁰⁸.

Джерелом формування фінансових ресурсів є заробітна плата, доходи від продажу власного капіталу, доходи від реалізації продукції підсобних господарств, доходи від здачі майна в оренду, відсотки на грошовий капітал, доходи на вклади у цінні папери тощо.

Департамент обстежень домогосподарств Державного комітету статистики України використовує поняття «сукупні ресурси» при характеристиці загальної величини доходів домашніх господарств. Це

---

¹⁰⁸ Юрій С. І. Фінанси: підручник. / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексєєнко та ін.] ; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

пояснюється тим, що заощадження домогосподарств (неорганізовані) не є доходами.

Класифікація сукупних ресурсів домогосподарств, яка використовується під час щорічного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, включає такі основні елементи: грошові доходи (оплата праці, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, від продажу сільськогосподарської продукції, особистого та домашнього майна, доходи від власності, пенсії, стипендії, компенсаційні виплати, надані готівкою, грошову допомогу від родичів, аліменти та інші грошові доходи); негрошові доходи (вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, пільги та субсидії безготівкові, грошову оцінку допомоги від родичів); загальні доходи (суму грошових та негрошових доходів); сукупні ресурси (величину загальних доходів, а також використаних заощаджень, приросту позик, кредитів, боргів, узятих домогосподарством та повернутих йому боргів¹⁰⁹).

Структуру сукупних ресурсів домогосподарств за основним джерелом доходів наведено в табл. 6.1.

У структурі сукупних ресурсів домогосподарств, основним доходом яких є дохід найманих працівників, оплата праці у 2011 році становила, відповідно, 74,3%, прибуток, змішаний дохід роботодавців – 62,7%, дохід самостійно зайнятих працівників із доходами від продажу сільгосппродукції – 32,9% усіх ресурсів. Трансферти домогосподарств, до яких віднесено пенсії, стипендії, допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою, разом становили 53% сукупних ресурсів таких домогосподарств, дохід від власності (в який включено доходи від продажу нерухомості, особистого і домашнього майна, дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки за вкладками, доходи від здачі в найм нерухомості) становив 1,9%, безготівкові пільги (на оплату послуг з охорони здоров'я, відпочинку, транспорту та зв'язку, житлово-комунальні субсидії тощо) – 1,9%, інші доходи (переважно грошова допомога від родичів до 9% усіх ресурсів) у структурі сукупних ресурсів домогосподарств з такими основними доходами становили разом 0,9%.

---

¹⁰⁹ Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2011. – 390 с.

Таблиця 6.1

Структура сукупних ресурсів домашніх господарств за основним джерелом доходу у 2011 р. (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, %)

Складові сукупних ресурсів домашніх господарств	Всі домогосподарства	У тому числі домогосподарства за основним джерелом доходу:			
		найманих працівників	роботодавців	самостійно зайнятих	одержувачів трансфертів, інших доходів
Оплата праці	49,3	74,3	17,5	18,3	14,5
Прибуток, змішаний дохід	7,8	2,2	63,4	50,6	3,3
Доходи від власності	1,2	0,6	6,2	1,5	1,9
Пенсії	22,3	8,5	3,9	8,6	52,2
Грошові трансферти	3,2	2,4	0,8	2,3	4,8
Грошова допомога від родичів та інших осіб, аліменти	5,2	3,5	2,4	3,0	9,0
Інші грошові доходи	0,9	0,6	0,3	0,5	1,4
Усього грошових доходів	89,9	92,1	94,5	84,8	87,1
Вартість спожитої продукції з ОПГ і від самозаготівель	4,5	3,0	2,3	10,5	5,9
Пільги безготівкові	1,1	0,6	0,7	0,3	1,9
Грошова оцінка допомоги продовольчими товарами від родичів та інших осіб	1,4	1,3	1,4	1,1	1,7
Усього негрошових доходів	7,0	4,9	4,4	11,9	9,5
Всього загальних доходів	96,9	97,0	98,9	96,7	96,6
Використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги	3,1	3,0	1,1	3,3	3,4
Всього сукупних ресурсів	100	100	100	100	100
Кількість домогосподарств, тис.	17022,7	8358,7	115,8	1297,3	7250,9
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,11	2,39	2,54	2,47	1,71

* Складено за: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2012. – Ч.1.

Існування основних джерел доходів не виключає отримання доходів з інших джерел домогосподарств, але зі значно нижчою їх

часткою в сукупних ресурсах домогосподарств. Наприклад, у 2011 році оплата праці в домогосподарствах, основним доходом яких є дохід роботодавців, становила 17,5% сукупних ресурсів, у домогосподарств з основним доходом від самостійної трудової діяльності – 18,3%, для домогосподарств одержувачів трансфертів та інших доходів вона становила 14,5% сукупних ресурсів. Поточні заощадження, кредити в усіх його формах для вищезазначених структурованих за основним джерелом доходу чотирьох типів домогосподарств становили, відповідно 3,0, 1,1, 3,3, 3,4% сукупних ресурсів.

Структуру сукупних ресурсів домогосподарств за макрорегіонами України подано у табл. 6.2.

Наведена структура сукупних ресурсів домогосподарств за макрорегіонами (табл. 6.2) свідчить про те, що в економіці країни залишається значною диференціація рівня оплати праці: найнижча частка оплати праці у структурі сукупних ресурсів у домогосподарств Карпатського (43,8%), Центрального (36,2%) та Поліського (39,3%) регіонів; найвища – Центрального (55,4%) та Донецького (53,1%) регіонів. У Карпатському регіоні (рис. 6.1), порівняно з рештою економічних регіонів країни, значна частка населення займається підприємницькою діяльністю, що знайшло своє відображення і в структурі сукупних ресурсів – 8%. Значну частину у Карпатському регіоні займають соціальні допомоги та соціальні трансферти – близько 40%. Доходи від власності на сьогоднішній день не відіграють суттєвої ролі – лише 0,2%, така ж ситуація і в решти регіонів України.

Останніми роками одним із важливих факторів збільшення доходів домогосподарств (особливо областей Карпатського регіону України) стала трудова міграція за кордон. Статистика свідчить, що в середньому один мігрант, який перебуває в Італії, щороку пересилає додому близько 5 тис. дол. США, а по Карпатському регіону щорічні доходи тільки сільських домогосподарств від трудових мігрантів сягають 9 тис. дол. США¹¹⁰. Якщо врахувати той факт, що масштаби зовнішньої трудової міграції становлять 14-15% від загальної чисельності населення, то можна стверджувати, що доходи від трудової міграції в сучасних умовах є суттєвим джерелом формування сукупних доходів домогосподарств.

---

¹¹⁰ Біттер О. Грошові та сукупні доходи сільських домогосподарств Карпатського регіону / О. Біттер // Економіка України. – 2006. – № 2. С. 62.

Таблиця 6.2

Структура сукупних ресурсів домашніх господарств за макрорегіонами України у 2011 р. (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, %)

Показники	Всі домогосподарства	Східний	Донецький	Придніпровський	Причорноморський	Подільський	Центральний	Карпатський	Поліський
Оплата праці	49,3	52,0	53,1	51,3	51,9	36,2	55,4	43,8	39,3
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	4,6	2,8	2,7	3,5	5,9	5,4	5,7	8,0	3,6
Доходи від продажу сільгосппродукції	3,2	3,0	1,9	3,5	3,5	6,4	1,1	2,9	5,9
Доходи від продажу особистого і домашнього майна	0,1	0,1	0,3	0,0	0,0	0,2	0,3	0,0	0,1
Доходи від продажу нерухомості	0,4	0,7	0,0	0,7	0,5	0,1	0,5	0,0	0,6
Доходи від власності	0,7	0,7	0,4	1,3	1,1	1,0	0,3	0,2	0,7
Пенсії	22,3	22,4	28,3	22,3	21,5	23,9	17,3	20,8	23,1
Стипендії	0,6	0,7	0,6	0,4	0,6	0,7	0,6	0,7	0,6
Допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	5,2	4,4	3,4	5,0	4,6	7,0	3,2	7,0	9,4
Грошова допомога від родичів та інших осіб	4,9	4,0	3,5	4,5	4,7	6,0	6,0	6,7	3,9
Аліменти	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,2	0,1	0,1	0,2
Інші грошові доходи	0,9	0,7	1,0	0,8	0,7	0,9	0,6	0,9	1,3
Усього грошових доходів	89,9	89,7	94,0	91,2	93,1	84,5	89,5	87,6	84,0
Вартість спожитої продукції з ОПГ і від самозаготівель	4,5	5,8	1,6	3,7	3,2	7,4	2,4	7,2	9,9
Пільги та субсидії без готівкові	1,1	1,3	1,4	0,9	0,6	1,1	1,1	0,7	1,1
Грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами	1,4	1,5	0,9	1,2	0,9	2,2	1,4	1,5	2,3
Усього негрошових доходів	7,0	8,6	3,9	5,8	4,7	10,7	4,9	9,4	13,3
Всього загальних доходів	96,9	98,3	97,9	97,0	97,8	95,2	94,4	97,0	97,3
Використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги	3,1	1,7	2,1	3,0	2,2	4,8	5,6	3,0	2,7
Всього сукупних ресурсів	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Складено за: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2012. – Ч.1.

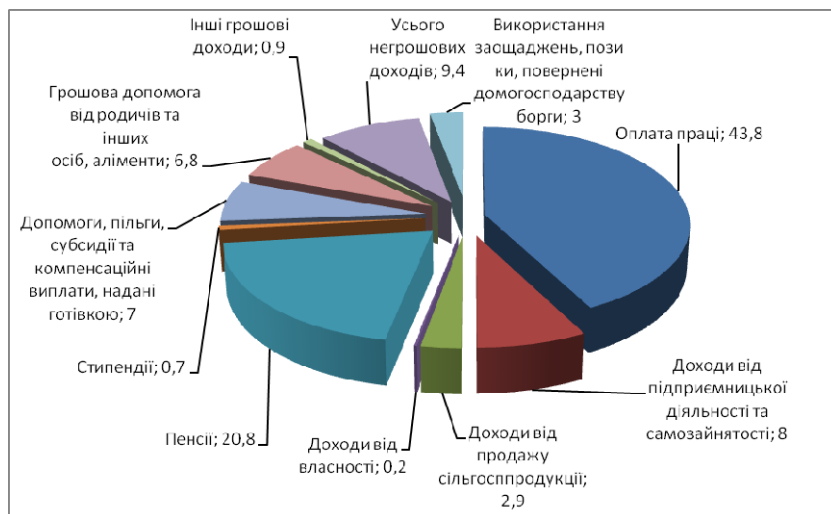

Рис. 6.1. Структура сукупних ресурсів домашніх господарств Карпатського регіону у 2011 р., %

За приблизними оцінками українські мігранти щорічно заробляють за кордоном близько 35,3 млрд. дол. США¹¹¹, при цьому більшу частину цих коштів переправляють до України. Свої заробітки трудові мігранти витрачають, як свідчить практика, насамперед на поліпшення житлових умов, освіти, медичне обслуговування, придбання автомобілів, побутової техніки, тобто кошти спрямовуються в основному на споживання. На жаль, інвестиційний потенціал величезних коштів, зароблених за кордоном, в Україні практично не використовуються¹¹².

Загальновідомо, що рівень доходів членів домогосподарств є найважливішим показником їхнього добробуту, оскільки визначає матеріальні та духовні можливості життя людини, її відпочинку, здобуття освіти, підтримання здоров'я та задоволення інших потреб. Для оцінки рівня і динаміки доходів домогосподарств використовують показники номінального (загальна сума доходів, які домогосподарства отримали протягом певного періоду часу без урахування купівельної спроможності, рівня цін і темпів інфляції) і реального доходу.

¹¹¹ Гайдуцький А. П. Масштаби доходів українських трудових мігрантів / А. П. Гайдуцький // Економіка та держава. – 2008. – № 2. С. 96.

¹¹² Біттер О. Грошові та сукупні доходи сільських домогосподарств Карпатського регіону / О. Біттер // Економіка України. – 2006. – № 2. С. 63.

Таблиця 6.3

Динаміка номінального, наявного та реального доходу населення областей
Карпатського регіону України у 2005-2011 рр.

Показ- ники	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	млн. грн.	% до поперед. періоду	млн. грн.	% до поперед. періоду	млн. грн.	% до поперед. періоду	млн. грн.	% до поперед. періоду	млн. грн.	% до поперед. періоду	млн. грн.	% до поперед. періоду
Україна												
Всього доходів	472061	123,8	623289	132,0	856633	137,4	894286	104,4	1101175	123,1	1251005	113,6
Наявний дохід	363586	121,9	470953	129,5	646337	137,2	661915	102,4	847949	128,1	971231	114,5
Наявний дохід на одну особу, грн.	7771,0	122,7	10126,0	130,3	13972,4	138,0	14372,8	102,9	18485,6	128,6	21249,5	115,0
Реальний наявний дохід	-	111,8	-	114,8	-	109,6	-	90,0	-	117,1	-	106,1
Карпатський регіон												
Всього доходів	51180	121,6	67421	134,4	90610	131,7	93947	134,4	118297	125,9	134234	113,5
Наявний дохід на одну особу, грн.	6423,6	119,9	8230,4	128,1	10859,7	131,9	11170,4	102,9	14431,5	129,2	16694,0	115,7
Реальний наявний дохід	-	110,5	-	116,3	-	107,3	-	89,9	-	119,2	-	108,4
Закарпатська обл.												
Всього доходів	9134	121,7	12103	132,5	16033	132,5	16492	102,9	20841	126,4	23888	114,6
Наявний дохід на одну особу, грн.	5757,7	119,4	7323,8	127,2	9664,5	131,9	9764,5	101,0	12699,6	130,1	14662,9	115,5
Реальний наявний дохід	-	109,6	-	116,8	-	111,9	-	90,2	-	119,7	-	108,9
Івано-Франківська обл.												
Всього доходів	11232	123,2	14779	131,6	20143	136,3	21023	104,4	26504	126,1	30255	114,2

Показ-ники	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	млн. грн.	% до поперед. періоду	млн. грн.	% до поперед. періоду	млн. грн.	% до поперед. періоду	млн. грн.	% до поперед. періоду	млн. грн.	% до поперед. періоду	млн. грн.	% до поперед. періоду
Наявний дохід на одну особу, грн.	6463,4	121,5	8336,0	128,9	11262,8	135,1	11692,4	103,8	15009,4	128,4	17238,4	114,9
Реальний наявний дохід	-	113,1	-	118,3	-	109,8	-	90,2	-	118,7	-	107,8
Львівська обл.												
Всього доходів	23804	120,1	31361	131,7	42220	134,6	43813	103,8	54838	125,2	61912	112,9
Наявний дохід на одну особу, грн.	7394,7	119,2	9523,8	128,8	12718,3	133,5	13211,3	103,9	16513,8	125,1	19240,2	116,5
Реальний наявний дохід	-	110,5	-	116,1	-	105,0	-	88,3	-	113,2	-	107,7
Чернівецька обл.												
Всього доходів	7010	121,4	9178	130,9	12214	133,1	12619	103,3	16114	127,7	18179	112,8
Наявний дохід на одну особу, грн.	6078,0	119,7	7738,0	127,3	9793,2	126,6	10013,3	102,2	13503,3	134,9	15634,4	115,8
Реальний наявний дохід	-	108,7	-	114,1	-	102,3	-	90,8	-	125,0	-	109,2

*Складено за: Статистичний щорічник України за 2011 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2012. – 560 с.

В останні роки важливим джерелом реальних доходів домогосподарств України поряд з вимушеними заробітками трудових мігрантів, значними залишаються тіньові доходи, які провокують низку негативних моментів у вітчизняній економіці, адже «тіньова діяльність спричиняє понад 43% загальної нерівності доходів»¹¹³.

Динаміку номінальних, наявних (максимальний обсяг грошових доходів, які призначені для використання домашніми

¹¹³ Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. / за ред. С. В. Мочерного. – Л. : Світ, 2006. – Т. 2. – С. 214.

господарствами на придбання споживчих товарів та оплату послуг; включають оплату праці, прибуток, змішаний дохід, сальдо доходів від власності, соціальні допомоги, інші одержані поточні трансферти в грошовій формі за виключенням сплачених, зокрема, поточних податків на доходи та майно¹¹⁴) та реальних (кількість благ і послуг, які можна придбати за номінальний дохід протягом певного періоду часу з урахуванням зміни рівня цін після сплати обов'язкових платежів) доходів населення України подано у табл. 6.3.

Дані табл. 6.3 засвідчують, що, незважаючи на постійне і досить суттєве зростання номінальних доходів населення України і областей Карпатського регіону (майже на третину щороку, окрім 2009 р., що є наслідком світової фінансової кризи), його реальні доходи зростають значно повільніше, що пов'язано, насамперед, із впливом інфляції на їх величину (особливо це було відчутно у 2008 р., коли приріст реальних доходів населення становив лише 9,6%, у Закарпатській обл. – 11,9%, Івано-Франківській – 9,8%, у Львівській та Чернівецькій обл. – лише 5% та 2,3% відповідно). А у 2009 р. реальний наявний дохід населення, визначений з урахуванням цінового фактора, порівняно з 2008 р. зменшився на 10%, у Закарпатській та Івано-Франківській обл. – на 8,8%, у Львівській обл. – на 11,7%, у Чернівецькій обл. – на 2,2%.

Також можна зробити висновок, що оподаткування доходів громадян на зміну величини їхніх реальних доходів впливає несуттєво, адже темпи зростання наявних доходів населення (номінальні доходи за мінусом сплачених податків) майже не відрізняються від темпів зростання його номінальних доходів (у межах 120-140%).

Отже, розроблення заходів, спрямованих на зменшення негативного впливу інфляції на доходи населення, має стати першочерговим завданням уряду під час формування державної політики регулювання доходів населення, такі заходи сприятимуть підвищенню добробуту як окремих домогосподарств, так і суспільства загалом.

---

¹¹⁴ Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2011. – 560 с.

Таблиця 6.4

Динаміка середньомісячної заробітної плати та індексів середньомісячної номінальної і реальної заробітної плати найманих працівників областей Карпатського регіону за 2005-2011 рр.

Регіони	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011 р. до 2005 р. %
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.								
Україна	806	1041	1351	1806	1906	2239	2633	327
Карпатський регіон	679	883	1126	1492	1594	1871	2127	313
Закарпатська обл.	665	868	1091	1453	1562	1846	2069	311
Івано-Франківська обл.	718	923	1180	1543	1627	1927	2213	308
Львівська обл.	713	923	1183	1570	1667	1941	2244	315
Чернівецька обл.	621	819	1051	1402	1523	1772	1985	320
Індекс номінальної заробітної плати, %								
Україна	136,7	129,2	129,7	133,7	105,5	120,0	117,6	86,0
Карпатський регіон	139,1	130,1	127,5	132,6	107,0	120,0	113,7	81,7
Закарпатська обл.	138,8	130,5	125,7	133,2	107,5	118,8	112,1	80,8
Івано-Франківська обл.	140,6	128,6	127,9	130,8	105,5	121,8	114,8	81,7
Львівська обл.	136,3	129,5	128,1	132,8	106,2	119,0	115,6	84,8
Чернівецька обл.	140,7	131,8	128,4	133,4	108,6	120,4	112,1	79,7
Індекс реальної заробітної плати, %								
Україна	120,3	118,3	112,5	106,3	90,8	110,2	108,7	90,4
Карпатський регіон	124,3	119,9	113,9	107,1	93,1	111,3	117,8	94,8
Закарпатська обл.	123,5	119,7	113,6	111,6	95,5	109,0	105,7	85,8
Івано-Франківська обл.	126,3	120,0	115,4	105,2	91,2	112,6	108,0	85,6
Львівська обл.	122,3	120,3	113,4	104,0	90,1	108,1	106,7	87,2
Чернівецька обл.	125,1	119,5	113,0	107,4	95,6	115,5	105,9	84,7

*Складено за: Офіційний сайт Державного комітету статистики України . – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Зупинимося детальніше на аналізі динаміки заробітної плати як найважливішого джерела доходів домогосподарств України за останні роки.

Досить значною є диференціація заробітної плати найманих працівників у територіальному розрізі (табл. 6.4). Так, у 2011 р. середня заробітна плата в цілому по Україні становила 2633 грн., у Чернівецькій обл. середня заробітна плата становила 1985 грн., тобто співвідношення між найнижчою (у Карпатському регіоні) і середньою заробітною платою по Україні становило 1,3 разу. Номінальна заробітна плата зростала в Україні та Карпатському регіоні (період 2005-2011 рр.) щорічно на 25-30%, у 2005 р. та 2008 р. більш ніж на 30%, однак темпи зростання реальної заробітної плати є не такими високими, а з 2006 року вони постійно уповільнюються. У 2008 році зростання реальної заробітної плати становило лише 6,3% в середньому по Україні та 7,1% у Карпатському регіоні. Глобальна фінансова криза призвела до зниження темпів зростання реальної заробітної плати в Україні та її регіонах. У 2009 р. реальна заробітна плата населення України зменшилась на 9,2%, Карпатського регіону – 6,9% (Львівської обл. – 9,9%, Івано-Франківської – 8,8%, Закарпатської та Чернівецької обл. – майже на 5%). Така ситуація зумовлена передусім впливом інфляційних процесів на величину реальної заробітної плати.

Відставання рівня заробітної плати областей Карпатського регіону від середньої по Україні має стійкий характер, що частково можна пояснити дією «кумулятивної причинності» (регіони, які володіють вихідними перевагами, залучають дедалі більше капіталу та робочі сили з регіонів, що перебувають у менш привабливих мовах)¹¹⁵.

Важливою проблемою, яка з початком економічної кризи знову стала актуальною для України, є заборгованість із заробітної плати, котра, зменшуючись упродовж останніх років, у 2008 р. знову різко зросла. Причому, найбільше заборгували населенню східних областей України, найменші борги – перед населенням Карпатського регіону¹¹⁶.

Важливим завданням держави – спрямовувати свої зусилля на підвищення добробуту населення, збільшення частки оплати праці в структурі доходів та ВВП, відновлення відтворювальної функції

¹¹⁵ Баланда А. Доходи населення в контексті безпечного розвитку особи та суспільства / А. Баланда // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 5. – С. 6.

¹¹⁶ Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2011. – 560 с.

заробітної плати, посилення державних соціальних гарантій з виплати заробітної плати. Як показує зарубіжний досвід, частка заробітної плати у новоствореній вартості за первинного розподілу не повинна бути меншою від двох третин (при її зменшенні підриваються стимули до праці, знижується ефективність суспільного виробництва). В Україні частка заробітної плати у ВВП упродовж останніх років не перевищує 45%, тоді як у країнах ЄС – у середньому 65%. У собівартості вітчизняної продукції частка витрат на оплату праці становить близько 14%, у європейських країнах – 30-35%¹¹⁷. Як наслідок, більшість українських працівників сьогодні перебуває за межею бідності.

На сьогодні, попри дії державних органів управління, в Україні відсутні значні позитивні зміни у здійсненні соціальної політики, а ситуація ще далека від характеристик соціальної держави. Так, у 2010 році середньомісячна заробітна плата у 2,65 разів перевищувала прожитковий мінімум, пенсія з урахуванням усіх компенсаційних виплат і цільових допомог, передбачених законодавством, становила лише 999,0 грн. 15,5% населення держави має середньодушові доходи нижче прожиткового мінімуму, тобто живе за межею бідності. А частка домогосподарств із середньодушовими грошовими доходами нижчими за 840,0 грн. (при встановленому у 2010 році прожитковому мінімумі 843,17 грн.) у 2010 році наближається до позначки у 25%. При цьому, більше 30% з них мають 4 і більше дітей¹¹⁸.

Варто зауважити, що зазначений прожитковий мінімум розрахований тільки для біологічного виживання. До бідних варто відносити такі родини, які витрачають на харчування понад третину свого прибутку¹¹⁹ [8]. В Україні у 2010 році на продукти харчування та безалкогольні напої домогосподарства витрачали 51,6% усіх сукупних витрат¹²⁰.

Забезпечення зростання доходів населення є одним із ключових напрямків державної політики і чи не найповніше відображає її результативність¹²¹.

---

¹¹⁷ Тресвятська Т. Умови та проблеми становлення середнього класу в Україні / Т. Тресвятська // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 7. – С. 26.

¹¹⁸ Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2011. – 560 с.

¹¹⁹ Самуельсон П. Економіка. Пер. с англ. / П. А. Самуельсон; – Севастополь : Ахтиар, 1995. – 384 с.

¹²⁰ Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2011. – 560 с.

¹²¹ Лупенко Ю. О. Сучасні тенденції доходів сільського населення / Ю. О. Лупенко // Фінанси України. – 2006. – №5.

На сьогоднішній день для удосконалення діючої системи оплати праці необхідно: підвищити частку доходів від трудової діяльності до рівня розвинутих країн; ліквідувати заборгованість із виплати заробітної плати та недопущення її виникнення у майбутньому; зменшення нарахувань на фонд оплати праці.

Другим за значущістю джерелом фінансових ресурсів домашніх господарств в Україні є соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, до яких відносяться усі види пенсій; стипендії; всі види отримуваної населенням допомоги з фондів соціального страхування; компенсаційні виплати і пільги; благодійна допомога. Соціальні трансферти сприяють вирівнюванню доходів між різними соціальними групами населення та формуванню відчуття захищеності у майбутньому.

Найбільш поширеною формою соціальних трансфертів є трансферти у вигляді взаємної допомоги між родичами. Характеризуючи цей вид внутрішніх трансфертів (у 2011 р.), зазначимо, що найбільший обсяг допомоги від родичів отримують домогосподарства Карпатського регіону, а саме: Закарпатської (346,28 грн. на місяць, або 7,8% їхніх сукупних ресурсів), Івано-Франківської (316,47 грн., або 8,6%) та Чернівецької (291,06 грн., або 7,8%), що можна пояснити міграцією робочої сили за кордон саме з цих областей.

Важлива роль у структурі соціальних трансфертів належить соціальним гарантіям непрацездатним особам, насамперед пенсіонерам. Крім пенсійних виплат, з державних соціальних фондів здійснюються також виплати допомоги по безробіттю, по тимчасовій непрацездатності, на санаторно-курортне лікування і відпочинок, на відновлення здоров'я і працездатності потерпілих унаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання тощо. Зважаючи на незначну частку окремих соціальних виплат у структурі сукупних ресурсів вітчизняних домогосподарств, проаналізуємо лише два основних їх види: пенсії та допомогу по безробіттю.

Найбільшу частку у структурі сукупних ресурсів Карпатського регіону пенсії формують у домогосподарствах Івано-Франківської обл. (22,3%), найменшу – у Закарпатській обл. (18,6%). Допомога по безробіттю найбільшу частку має у сукупних ресурсах домогосподарств Івано-Франківської обл. (0,4%), найменшу – у Львівській обл. (0,1%). Якщо проаналізувати частку пенсій і допомоги по безробіттю у структурі сукупних ресурсів домогосподарств за макрорегіонами України, то найвищою вона є у домогосподарствах Донецького регіону, а найнижчою – у домогосподарствах Центрального та Карпатського регіонів.

Таблиця 6.5.

Частка соціальних допомог і пільг у структурі сукупних ресурсів домогосподарств Карпатського регіону у 2005-2011 рр., %.

	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Допомога на дітей							
Україна	0,9	1,2	1,3	1,1	1,7	1,8	1,8
Карпатський регіон	1,3	1,6	1,6	1,5	2,3	2,9	2,6
Закарпатська обл.	1,6	2,3	1,6	1,8	2,9	3,7	2,5
Івано-Франківська обл.	1,5	1,4	2,1	1,3	2,9	3,2	4,2
Львівська обл.	1,0	1,5	1,0	1,3	1,2	2,3	1,8
Чернівецька обл.	1,3	1,1	1,6	1,5	2,3	2,4	2,6
Стипендії							
Україна	0,4	0,4	0,3	0,4	0,8	0,6	0,6
Карпатський регіон	0,3	0,4	0,3	0,5	0,7	0,7	0,7
Закарпатська обл.	0,1	0,2	0,1	0,1	0,4	0,4	0,5
Івано-Франківська обл.	0,2	0,5	0,3	0,3	0,8	0,8	0,9
Львівська обл.	0,7	0,6	0,5	0,8	0,9	0,8	0,7
Чернівецька обл.	0,3	0,4	0,2	0,7	0,8	0,5	3,5
Допомога малозабезпеченим сім'ям							
Україна	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Карпатський регіон	0,4	0,4	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3
Закарпатська обл.	0,4	0,7	0,3	0,5	0,1	0,3	0,1
Івано-Франківська обл.	0,6	0,4	0,5	0,4	0,3	0,4	0,7
Львівська обл.	0,4	0,3	0,1	0,1	0,4	0,3	0,3
Чернівецька обл.	0,2	0,2	0,1	0,2	0,0	0,2	0,2
Інші грошові допомоги та компенсаційні виплати							
Україна	0,4	0,4	0,5	0,7	0,4	0,4	0,4
Карпатський регіон	0,2	0,3	0,3	8,7	0,3	0,4	0,4
Закарпатська обл.	0,3	0,4	0,5	0,5	0,3	0,4	0,6
Івано-Франківська обл.	0,2	0,3	0,3	7,2	0,5	0,5	0,6
Львівська обл.	0,2	0,3	0,3	0,7	0,1	0,3	0,2
Чернівецька обл.	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива; пільги безготівкові на оплату товарів та послуг							
Україна	1,1	1,2	1,2	1,1	1,2	1,0	1,1
Карпатський регіон	0,7	0,8	0,7	0,6	0,9	0,8	0,7
Закарпатська обл.	0,6	0,7	0,4	0,5	0,6	0,4	0,5
Івано-Франківська обл.	0,6	0,9	0,8	0,8	1,1	0,7	1,1
Львівська обл.	1,1	0,9	1,0	0,7	1,0	0,9	0,6
Чернівецька обл.	0,7	0,6	0,6	0,5	0,8	0,6	0,8

*Складено за: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2012. – Ч. 1..

Крім виплат із фондів соціального страхування, здійснюється також виплата соціальних допомог, які вирівнюють розбіжність в доходах населення і не передбачають (на відміну від соціального страхування) попередніх внесків з боку отримувачів.

Як свідчать дані табл. 6.5, частка допомог на дітей становить найбільший відсоток серед перелічених у таблиці видів допомог, що пояснюється великою кількістю багатодітних сімей у Карпатському регіоні. Також значну частку з тенденцією до зростання із перелічених допомог мають інші грошові доходи та компенсаційні виплати (допомога сім'ям осіб, які загинули при виконанні службових обов'язків, допомога на поховання, всі види допомог від місцевої влади, допомога по догляду за інвалідами та особами похилого віку; грошові компенсаційні виплати на невикористане право на санаторно-курортне лікування, за пільговий проїзд окремих категорій громадян тощо¹²²). А допомога малозабезпеченим сім'ям має тенденцію до зниження, що пояснюється поступовим підвищенням добробуту домогосподарств.

Характерною ознакою системи соціальних гарантій в Україні є велика кількість соціальних пільг (320 видів пільг 359 категоріям населення¹²³), проте, не зважаючи на це, соціальна «рівність» в країні не досягається, адже порядок їх надання досі не розроблено. Тому необхідно реформувати чинну систему соціальних пільг щодо їх систематизації та впорядкування.

Наступним джерелом доходів домашніх господарств є доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, які домашні господарства отримують у вигляді прибутку та змішаного доходу (рис. 6.2).

Серед регіонів України це джерело є найбільш значним у доходах домогосподарств Карпатського регіону (9,6% у 2010 р., 8,0% у 2011 р.), а найменшим – Поліського (4,7% у 2010 р., 3,% у 2011 р.) та Донецького (3,6% у 2010 р., 2,7% у 2011 р.) макрорегіонів. У розрізі областей Карпатського регіону найбільше доходів від підприємницької діяльності отримують домашні господарства Закарпатської області, а найменше – Львівської обл.

¹²² Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2012. – Ч. 1. – С. 411.

¹²³ Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / [Ю. Г. Рубан, О. Л. Авксентьев, П. А. Бурковский та ін.] ; за заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К. : НІСД, 2008. – С. 365.

Сучасні механізми мотивації підприємницької діяльності в Україні, на жаль, не досягають поставленої мети, тому що державні проекти спрямовані на стимулювання підприємницької діяльності, на освітні програми і не передбачають мотиваційних важелів, спрямованих на заснування власної справи, а також банківська система не сприяє підвищенню підприємницької активності. Але, незважаючи на це, підприємницька діяльність громадян має суттєвий потенціал для розвитку в Україні, зокрема у Карпатському регіоні, за умов вдосконалення механізмів державного регулювання, підвищення рівня професійності ведення підприємницької діяльності і т. д.

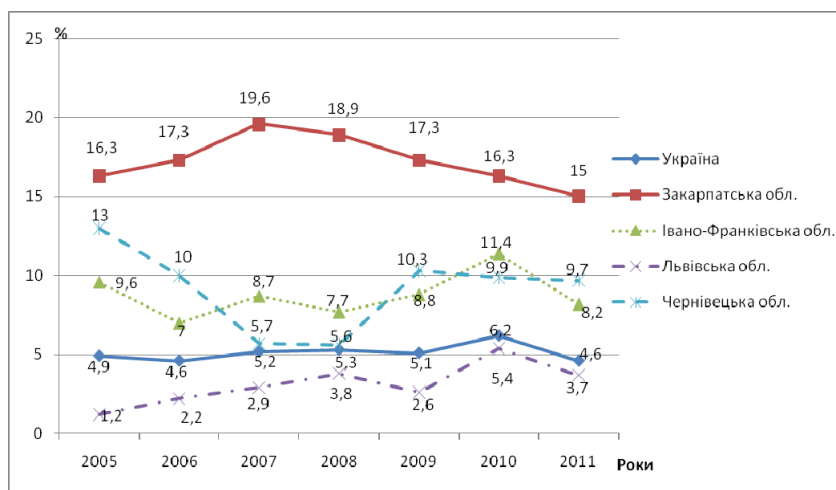

Рис. 6.2. Частка доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості у структурі сукупних ресурсів домогосподарств Карпатського регіону у 2005-2011 рр., %

Для подальшого розвитку самозайнятості необхідно запроваджувати регіональні стратегії підтримки зайнятості, а саме сформувані механізми стимулювання осіб, які створюють власні робочі місця та сприяють зниженню рівня безробіття.

В сучасних умовах доходи громадян від власності отримали законне визнання і набувають дедалі більшого поширення. Згідно

чинного законодавства¹²⁴, громадяни України можуть купувати акції, які є свідоцтвом прав власності на частину майна акціонерних товариств; фізичні особи – розмістити грошові кошти на банківському рахунку чи придбати ощадний сертифікат; учасники домашнього господарства – вкладати свої тимчасово вільні кошти у придбання державних цінних паперів чи корпоративних облігацій; власники нерухомого майна – можуть отримувати дохід, здаючи майно в оренду.

За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств¹²⁵, вітчизняне домогосподарство в середньому на місяць у 2011 р. отримало 25,80 грн. доходів від власності; частка цього джерела у структурі сукупних ресурсів становила лише 0,7% (що на 0,1% більше, ніж у 2005-2010 рр.) (табл. 6.6).

Найбільше доходів від власності у 2011 р. отримували домогосподарства Придніпровського (45,41 грн. на місяць, або 1,3% сукупних ресурсів), Причорноморського (41,55 грн., або 1,1%) та Подільського (36,10 грн., або 1,0%) макрорегіонів, а найменше – домогосподарства Карпатського регіону (5,59 грн., або 0,2%)¹²⁶. У розрізі областей Карпатського регіону найбільшу частку доходів від власності у 2005-2011 рр. мають у домогосподарствах Чернівецької обл. (18,02 грн. у 2011 р., що більш ніж у 60 разів перевищує значення цього показника у Закарпатській області) (табл. 6.6).

За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, можна зробити висновок, що найбільшу частку у структурі сукупних ресурсів вітчизняних домогосподарств, зокрема домогосподарств Карпатського регіону, доходи від власності мають у домогосподарствах, де основним джерелом доходу є дохід від самостійної трудової діяльності, а найменшу – у домогосподарствах, де основним джерелом доходу є дохід від підприємницької діяльності.

На жаль, інтелектуальна форма власності, яка у XXI столітті стає визначальною рисою в економічних стосунках та змінює співвідношення значимості факторів виробництва на користь суб'єктивного, в Україні ще не посіла належного їй місця у структурі

¹²⁴ Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ . – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nred=697-12>.

¹²⁵ Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2012. – Ч. 1.

¹²⁶ Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2012. – Ч. 1.

власності загалом та у формуванні доходів від такого виду власності зокрема¹²⁷. Доходи від інтелектуальної власності можуть виконувати подвійну позитивну роль: підвищувати рівень заощаджень домашніх господарств і сприяти оновленню основних фондів нефінансового сектора через упровадження ноу-хау¹²⁸.

Таблиця 6.6.

Обсяг і частка доходів від власності у структурі сукупних ресурсів домогосподарств областей Карпатського економічного регіону за 2005-2011 рр.

Регіони	Роки													
	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
Україна	7,41	0,6	10,04	0,6	10,59	0,5	16,38	0,6	17,16	0,6	20,85	0,6	25,80	0,7
Карпатський регіон	1,85	0,2	1,40	0,1	3,35	0,1	5,03	0,2	3,32	0,1	3,91	0,1	5,59	0,2
Закарпатська обл.	1,52	0,1	1,16	0,1	3,21	0,1	3,93	0,1	1,33	0,0	4,97	0,1	0,29	0,0
Івано-Франківська обл.	4,37	0,3	0,91	0,1	2,27	0,1	3,26	0,1	1,55	0,0	3,71	0,1	7,0	0,2
Львівська обл.	0,70	0,0	1,08	0,1	0,84	0,0	1,34	0,0	2,30	0,1	1,44	0,0	2,48	0,1
Чернівецька обл.	0,82	0,5	2,45	0,2	7,07	0,3	11,60	0,4	8,10	0,2	9,57	0,3	18,02	0,5

Частка доходів від власності в Карпатському регіоні є досить низькою, це пояснюється тим, що залучення домогосподарств до ринкових відносин проходить досить повільно, а фінансовий ринок не приймає ролі у забезпеченні належного рівня життя населення. Незначна частка доходів від власності та підприємницької діяльності свідчить про те, що заробітна плата є переважаючою у структурі грошових доходів населення України, зокрема Карпатського регіону. Отже, слід зазначити, що держава має вжити ряд заходів для відновлення довіри населення до інструментів та інституцій фінансового ринку та забезпеченню прозорості фондового ринку.

¹²⁷ Юрій С. І. Еволюція власності в умовах становлення ринкових структур / С. І. Юрій // Вісн. екон. науки України. – 2008. – № 2. – С. 6.

¹²⁸ Шинкарук Л. С. Структуризація доходів від власності як джерела національних заощаджень / Л. С. Шинкарук // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 3. – С. 105.

Також важливими джерелами надходжень домогосподарств є використання заощаджень, позики та повернені домогосподарству борги (табл. 6.7)

Таблиця 6.7.

Частка використання заощаджень, позики та повернені домогосподарству борги у структурі сукупних ресурсів домогосподарств Карпатського регіону у 2005-2011 рр., %

Регіон	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	4,5	4,2	3,6	5,9	4,1	2,6	3,1
Карпатський регіон	3,7	3,7	4,0	4,6	3,6	3,1	3,0
Закарпатська обл.	3,6	3,9	2,6	5,0	4,1	5,0	3,6
Івано-Франківська обл.	3,1	2,0	4,0	4,1	2,4	1,9	1,0
Львівська обл.	3,7	4,7	3,5	3,9	2,8	2,3	3,2
Чернівецька обл.	4,4	4,2	5,8	5,3	4,9	3,7	4,3

Отже, можна констатувати, що велику частку доходів члени домашніх господарств отримують у процесі перерозподілу від держави, а частка доходів від власної виробничої чи іншої діяльності є незначною, така ситуація потребує зміни державної політики доходів у бік зміщення акцентів на стимулювання трудової діяльності членів домашніх господарств за допомогою відповідних фінансових методів та важелів.

Формування доходів населення будь-якої країни залежить від економічного зростання в ній. Протягом останніх років в Україні та Карпатському регіоні спостерігаються загалом позитивні зрушення у структурі загальних доходів населення – збільшення питомої ваги оплати праці, пенсійних виплат, доходів від підприємницької діяльності тощо. Рівень доходів населення виступає важливим показником добробуту суспільства. Проте, загальний рівень доходів у Карпатському регіоні залишається вкрай низьким (внаслідок низьких стандартів оплати праці). Таким чином, розглянуті тенденції дозволяють сформулювати окремі пропозиції щодо подальшого розвитку фінансових ресурсів домогосподарств: необхідно підвищити питому вагу оплати праці в структурі грошових доходів через реформування системи оплати праці; політика уряду і НБУ повинна бути спрямована на усунення інфляційних процесів (адже вони є головними факторами у

знеціненні доходів громадян); усунути диспропорції в структурі доходів і витрат шляхом підвищення ролі доходів від трудової діяльності, зменшити питому вагу соціальних трансфертів; забезпечити можливість отримувати доходи від власності шляхом розвитку ринку цінних паперів; сприяти розвитку недержавного пенсійного забезпечення і страхування життя (це є основним джерелом довгострокових фінансових ресурсів в економіку); створити механізми, які забезпечать виведення прихованих доходів домогосподарств з тіньового сектора економіки.

6.2. Заощадження домогосподарств як важливий чинник формування інвестиційного потенціалу економіки регіону.

У сучасних умовах домашні господарства стають дедалі активнішими заощадниками, а також потенційними інвесторами вітчизняної економіки, вкладаючи тимчасово вільні кошти у різноманітні фінансові інструменти.

В умовах становлення ринкових відносин в Україні існує ряд проблемних аспектів щодо формування фінансових ресурсів та їх подальшого залучення до інвестиційних процесів, зокрема в розрізі оптимізації структури витрат домогосподарства та забезпечення належного рівня доходів, які б дозволили формувати заощадження; використання інструментів, які дають можливість не лише зберегти, а й примножити фінансові ресурси. Основу заощаджень домогосподарств створюють фінансові ресурси, за відрахуванням витрат на споживання.

Необхідність збільшення доходної бази бюджетів домогосподарств як безпосередніх учасників фінансових відносин для формування фінансових ресурсів та важливість залучення вільних коштів населення до економічного кругообігу зумовлює необхідність дослідження впливу економічних процесів на стан формування заощаджень домогосподарств.

Грошові кошти, що залишаються у розпорядженні домогосподарства після здійснення обов'язкових платежів та добровільних внесків, є основою для формування заощаджень (накопичення грошових коштів). Одним із основних чинників здійснення заощаджень є чисті грошові доходи домогосподарства. Адже, після задоволення першочергових споживчих потреб домогосподарства мають можливість формувати заощадження. За даними Державного комітету статистики України, розмір грошових доходів, що отримують вітчизняні домогосподарства, є недостатнім для здійснення заощаджень, адже у

структурі сукупних витрат домогосподарств витрати на споживання є домінуючими і коливаються в межах 90%¹²⁹. На процес накопичення коштів також впливають інфляційні очікування (чим вищою очікується інфляція, тим менше домогосподарства схильні заощаджувати)¹³⁰; демографічні чинники (склад сім'ї, рівень освіти, сектор зайнятості, міграція робочої сили та ін.); державна політика; економічна ситуація (податкова політика (податки з доходів населення є формою примусових заощаджень, які використовуються на формування доходів державного бюджету, а населення вигоди від цих заощаджень не відчуває), монетарна політика, політична стабільність та ін.); економічна ситуація (процентні ставки, безробіття, стан розвитку ринку товарів та послуг, доступність споживчого кредиту) тощо.

Держава, проводячи монетарну політику через НБУ, впливає на рівень процентних ставок, а через них – на економічну активність кредитно-фінансових установ, підприємств і населення. Підвищення процентних ставок спонукає населення вкладати вільні грошові кошти у вигляді депозитів у банках, а їх зниження веде до зростання попиту на банківські кредити. Населення зацікавлене вкладати вільні гроші в банки доти, поки процентні ставки вищі від темпів інфляції¹³¹.

Сприятлива економічна ситуація у державі стимулює розвиток ощадного процесу, а інфляція, безробіття є причиною знецінення і скорочення заощаджень.

Суттєвий вплив на динаміку заощаджень здійснюють також чинники, пов'язані з формуванням видатків населення. В межах одержаних чистих грошових доходів населення самостійно вирішує, яку їх частину і на які поточні потреби витратити, а яку – заощадити. Такі рішення приймають у межах окремого домогосподарства, проте свобода вибору у прийнятті рішень цілковито залежить від доходу на одну особу в конкретному домогосподарстві. Якщо такий дохід наближається чи навіть менший від прожиткового мінімуму (а таких домогосподарств у нас більшість), то поточних доходів навіть не вистачає на харчування. І питання вибору між поточним і майбутнім

¹²⁹ Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2011. – С. 382.

¹³⁰ Політична економія: навч. посіб. / [Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін.] ; за заг. ред. Г. А. Оганяна. – К. : МАУП, 2003. 520 с. (С. 187)

¹³¹ Ватаманюк О. З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз : монографія / О. З. Ватаманюк. – Л. : Видав. Центр Львів. Нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2007. – 536 с.

споживанням, між видатками і заощадженнями знімається на користь перших. Адже видатки на харчування мають певну об'єктивну межу (межу голоду), нижче якої сім'я фізично опускатися не може. Тому такі домогосподарства відмовляються від поточних заощаджень і змушені використовувати попередні заощадження.

Заощадження домогосподарства класифікуються залежно від характеру мобілізації: організовані (фінансові активи домогосподарств, що зберігаються у фінансових інститутах: депозити, цінні папери, страхові поліси тощо) та неорганізовані (заощадження готівкою, що зберігаються безпосередньо у населення в національній та іноземній валюті). Наявність у домогосподарств заощаджень саме організованої форми свідчить про те, що вони є суб'єктами фінансових відносин, адже утворення організованих заощаджень домогосподарств відбувається при взаємодії з різними інститутами фінансової системи та за участі інших суб'єктів фінансових відносин, що зумовлює досить широкий діапазон фінансових інструментів для здійснення заощаджень населенням та безпосереднього залучення домогосподарств до інвестиційних процесів, тобто перетворення заощаджень на інвестиційний ресурс для економіки та функціонування домогосподарства як інвестора.

Збільшення активності вітчизняних домогосподарств (у період 2000-2008 рр.) як безпосередніх суб'єктів інвестування власних заощаджень і поживавлення використання інструментів, які пропонує фінансовий ринок, зазнало негативного впливу фінансової кризи, причиною такої ситуації стало банкрутство низки кредитних союзів і банківських установ. Населення, маючи досвід втрати радянських ощадних вкладів, по можливості вилучило свої заощадження з фінансових інститутів (у банківській системі СРСР вклади населення формували майже 90% залучених ресурсів¹³²). За оперативними даними Національного банку України¹³³, депозити домашніх господарств станом на кінець 2009 р. становили 214098 млн. грн., що на 3762 млн. грн. менше ніж, за результатами 2008 р., але вже з 2010 р. депозити домашніх господарств зросли на 23%, а у 2011 – на 13%. Така ж тенденція спостерігається і в розрізі областей Карпатського регіону.

---

¹³² Ватаманюк О. З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз : монографія / О. З. Ватаманюк. – Л. : Видав. Центр Львів. Нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2007. – 536 с.

¹³³ Депозити сектору домашніх господарств // Бюлетень НБУ (електронне видання). – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/>

Крім того, відбулися зміни у складі та структурі депозитного портфеля: мало місце збільшення кількості короткострокових депозитів – у 2009 р. питома вага депозитів із строками погашення до 1 року в загальній сумі становили 46% проти 26% за результатами 2008 р., у 2010 р. – 24%, а у 2011 р. лише 22%. У 2011 р. в розрізі областей Карпатського регіону депозити домашніх господарств у національній валюті почали скорочуватися. Стосовно змін у динаміці депозитів строком від 1 року до 2 років та більше 2 років, то варто зазначити, що вкладники поведуться доволі обережно, розміщуючи кошти переважно на короткий строк. Ця тенденція не є позитивною, з огляду на важливість довгострокових депозитів як складових інвестиційних ресурсів для розвитку економіки (табл. 6.8).

Таблиця 6.8

Динаміка депозитів домашніх господарств в розрізі областей
Карпатського регіону у 2008-2011 рр.

	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	млн. грн.	грн. на одну особу	млн. грн.	грн. на одну особу	млн. грн.	грн. на одну особу	млн. грн.	грн. на одну особу
Усього								
Україна	217860	4721,34	214098	4693,03	275093	6048,85	310390	8673,08
Карпатський регіон	21671	3563,43	12614	2074,84	23846	4128,36	25085	4127,79
Закарпатська обл.	2305	1853,79	2114	1698,27	2607	2090,03	2701	2159,49
Івано-Франківська обл.	3754	2718,12	3323	2406,75	4131	2993,99	4432	3211,29
Львівська обл.	13367	5236,01	12184	1980,70	14461	6442,15	15157	5965,12
Чернівецька обл.	2245	2483,13	2127	2351,83	2647	2927,20	2795	3087,49
На вимогу								
Україна	40578	879,38	57265	1255,25	66164	1454,84	70921	1981,71
Карпатський регіон	3162	519,94	4264	701,37	4860	841,39	4801	790,02
Закарпатська обл.	354	284,70	544	437,02	638	511,48	643	514,09
Івано-Франківська обл.	542	392,44	609	441,08	758	549,37	747	541,25
Львівська обл.	1936	758,35	2735	1072,72	2971	1323,53	2907	1144,07

	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	млн. грн.	грн. на одну особу	млн. грн.	грн. на одну особу	млн. грн.	грн. на одну особу	млн. грн.	грн. на одну особу
Чернівецька обл.	330	365,00	376	415,75	493	545,19	504	556,74
До 1 року								
Україна	55878	1210,96	98157	2151,60	99966	2198,09	104440	2918,32
Карпатський регіон	5749	945,33	10340	1700,80	10044	1738,88	9534	1568,84
Закарпатська обл.	606	487,37	1068	857,97	1158	928,37	957	765,14
Івано-Франківська обл.	916	663,24	1787	1294,27	1651	1196,58	1495	1083,23
Львівська обл.	3687	1444,24	6403	2511,37	6181	2753,54	6068	2388,09
Чернівецька обл.	540	597,28	1082	1196,37	1054	1165,57	1014	1120,12
Від 1 року до 2 років								
Україна	98626	2137,37	46638	1022,30	91938	2021,57	113824	3180,53
Карпатський регіон	10683	1756,64	4336	713,22	7837	1356,79	9096	1496,77
Закарпатська обл.	1011	813,09	404	324,55	688	551,57	935	747,55
Івано-Франківська обл.	2084	1508,94	823	596,07	1509	1093,66	1667	1207,86
Львівська обл.	6483	2539,46	2568	1007,22	4725	2104,91	5396	2123,63
Чернівецька обл.	1105	1222,21	541	598,19	915	1011,86	1098	1212,91
Більше 2 років								
Україна	22777	493,61	12038	263,87	17025	374,35	21206	592,55
Карпатський регіон	2077	341,53	806	132,58	1106	191,48	1654	272,17
Закарпатська обл.	333	267,81	97	77,92	123	98,61	166	132,72
Івано-Франківська обл.	213	154,22	104	75,32	213	154,37	523	378,95
Львівська обл.	1261	493,95	477	187,09	584	260,16	787	309,73
Чернівецька обл.	270	298,64	128	141,53	186	205,69	178	196,63

*Складено за: Депозити сектору домашніх господарств // Бюлетень НБУ (електронне видання). – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/>.

Перевага гривневих депозитів полягає в тому, що вони в основному компенсують вплив інфляції, проте їх ліквідність (здатність якнайшвидше перетворюватись на товари і послуги) на строкових депозитах різко знижується. Депозити в іноземній валюті можуть приносити як прибуток, так і збиток, що безпосередньо залежить від динаміки валютного курсу, а ліквідність коштів у такій формі є дещо нижчою за гривневі депозити.

Домашні господарства протягом останніх років помітно перестали довіряти національній валюті: до 2008 р. домогосподарства надавали перевагу гривневим депозитам, однак з 2009 р. – депозити сектору домашніх господарств почали скорочуватись, а в іноземній валюті – зростати (табл. 6.9). Така ситуація з депозитними внесками вітчизняних домогосподарств яскраво продемонструвала залежність інвестиційних рішень домашніх господарств від загальної політичної та економічної ситуації в країні.

Таблиця 6.9

Динаміка депозитів домашніх господарств областей Карпатського регіону у розрізі валют у 2008-2011 рр. (на одну особу, грн.)

	Роки			
	2008	2009	2010	2011
<i>У національній валюті</i>				
Карпатський регіон	1663,1	1423,5	2068,7	2048,2
Закарпатська обл.	775,5	671,6	981,2803	1028,176
Івано-Франківська обл.	1383,7	1153,0	1608,244	1725,202
Львівська обл.	2406,7	2066,2	3193,231	2892,633
Чернівецька обл.	1211,2	1059,3	1479,635	1579,65
<i>В іноземній валюті</i>				
Карпатський регіон	1900,4	1824,7	2059,9	2079,6
Закарпатська обл.	1078,5	1026,7	1108,8	1131,3
Івано-Франківська обл.	1334,4	1253,7	1385,7	1486,1
Львівська обл.	2829,3	2712,2	3249,4	3072,5
Чернівецька обл.	1272,0	1292,6	1447,6	1507,5

Складено за: Депозити сектору домашніх господарств // Бюлетень НБУ. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/>

Домашні господарства, крім банківських установ, можуть вкладати свої тимчасово вільні кошти і в небанківські кредитні установи, зокрема в кредитні спілки та недержавні пенсійні фонди. Діяльність цих установ із залучення коштів фізичних осіб не є такою потужною порівняно з банками, але, не зважаючи на це вони активно співпрацюють із сектором домашніх господарств.

В Україні кількість кредитних спілок з 2005 р. (723) до 2008 р. (779) зростала, але починаючи з 2009 року і кількість кредитних спілок і суми внесків (вкладів) членів кредитних спілок на депозитні рахунки суттєво зменшилася і на кінець 2011 року становила 691 та 1185,5 млн. грн. порівняно з аналогічним періодом минулого року (на 39%). Основні показники депозитної діяльності кредитних спілок у розрізі областей Карпатського регіону у 2006 р., 2008 р. та 2009 р. наведено в табл. 6.10.

Таблиця 6.10

Динаміка показників депозитної діяльності кредитних спілок областей
Карпатського регіону у 2006-2009 рр.

	2006 р.		2008 р.		2009 р.	
	Залишки вкладів на депозитних рахунках членів кредитних спілок, млн. грн.	Кількість кредитних спілок	Залишки вкладів на депозитних рахунках членів кредитних спілок, млн. грн.	Кількість кредитних спілок	Залишки вкладів на депозитних рахунках членів кредитних спілок, млн. грн.	Кількість кредитних спілок
Україна	1926,5	760	3951,1	779	2959,3	651
Карпатський регіон	184,6	102	410,3	104		
Закарпатська обл.	61,9	22	131,0	25	96,5	22
Івано-Франківська обл.	34,2	26	59,6	26		
Львівська обл.	65,9	38	185,7	37	80,9	32
Чернівецька обл.	22,6	16	34,0	16		

Складено за: Звіт про роботу державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2011 рік – . – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>

Серед ринків небанківських фінансових послуг найдинамічнішим залишається ринок недержавного пенсійного забезпечення¹³⁴. Проте, населення не дуже активно вкладає кошти в цей сегмент ринку, що зумовлено недостатнім обсягом інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів та значною недовірою громадян до цього відносно

¹³⁴ Звіт про роботу державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2011 рік – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/>

нового для вітчизняної економіки ринку. Питома вага внесків від фізичних осіб у загальній сумі платежів знаходиться в межах 4-6%, однак тенденція до збільшення загальної суми отриманих премій свідчить про розвиток цього сегмента фінансового ринку, адже безпосередніми одержувачами пенсійних виплат виступають фізичні особи. Особливістю створення НПФ є їх нерівномірне розміщення за територіальним принципом. У Києві зосереджено 67% усіх фондів, у Львові 3,6% та Івано-Франківську 3,6% (у 2006 р – 3 НПФ, у 2008 р. – 4), в той час у таких областях, як Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська до цього часу не створено жодного фонду.

У 2008 р. сума пенсійних внесків у 2006 р. в Львівській обл. становила 13930,7 тис. грн., а вже у 2008 р. майже в 4 рази менша – лише 3618,1 тис. грн., в Івано-Франківській обл. 4675,5 тис. грн. та 2634,76 тис. грн. Це надзвичайно малі суми порівняно із залученням коштів громадян банками чи кредитними спілками.

У 2008 р. діяльність недержавних пенсійних фондів виявилась збитковою. Це пояснюється скрутним становищем на фондовому ринку, що призвело до різкого зменшення вартості цінних паперів в інвестиційних портфелях недержавних пенсійних фондів.

Суттєвим недоліком у роботі недержавних пенсійних фондів є те, що розмір інвестиційного доходу у більшості фондів недостатній для забезпечення належної диверсифікації пенсійних активів у доходні фінансові інструменти. Крім того, такі основні інструменти вкладення пенсійних коштів, як державні цінні папери, цінні папери місцевих рад не мають широкого попиту серед управляючих компаній у зв'язку з низьким рівнем їхньої доходності¹³⁵.

Ще один інструмент накопичення коштів – договори страхування життя. Сфера страхування життя теж зазнала негативного впливу економічної кризи: у 2010 р. страховиками від фізичних осіб було залучено страхових премій на суму 5416,2 млн. грн., що на 20% менше, ніж у 2008 р. Падіння цього показника у Карпатському регіоні за підсумками 2009 р. порівняно із 2008 р. становило 47,5% (табл. 6.11).

---

¹³⁵ Кізіма Т. О. Фінанси домашніх господарств – важлива складова фінансової системи України / Т. О. Кізіма // Наука й економіка. – 2008. – Вип. 1 (9). – С. 50-60.

Таблиця 6.11.

Динаміка страхових премій за договорами страхування життя в розрізі областей
Карпатського регіону у 2007-2010 рр.

	Роки			
	2007	2008	2009	2010
Сума страхових внесків від фізичних осіб, тис. грн.				
Україна	1180013,2	6791632,3	5307617,1	5416290,5
Карпатський регіон	57624,0	241076,0	50785,2	174630,9
Закарпатська обл.	23942,6	-	-	-
Івано-Франківська обл.	4450,8	4201,0	3092,2	116372,4
Львівська обл.	29233,6	236875,0	47693,0	58258,5
Чернівецька обл.	-	-	-	-
Кількість компаній				
Україна	453	476	476	449
Карпатський регіон	9	9	9	8
Закарпатська обл.	1	-	-	-
Івано-Франківська обл.	4	4	4	3
Львівська обл.	4	5	5	5
Чернівецька обл.	-	-	-	-

Складено за: Звіт про роботу державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2011 рік – . – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>

Незважаючи на негативні тенденції цей інструмент має всі перспективи розвитку, адже питома вага валових премій зі страхування життя до загальних валових премій по ринку зросла з 0,5% у 2002 р. до 4,1% у 2010 р.

Така ситуація пояснюється перевагами, які мають договори зі страхування життя порівняно з депозитними внесками для населення, оскільки такий вид страхового договору дає можливість не тільки зберегти вкладені кошти від інфляції, але і водночас через механізм страхових виплат захищає клієнта від певних ризиків. Залучені таким чином кошти можуть стати вагомим внеском до фінансових ресурсів країни, адже, договори страхування життя мають значний часовий лаг, а це створює умови для довгострокового інвестування у розвиток реального сектору економіки.

Окремі експерти до досить ефективних форм заощаджень відносять банківські метали, адже саме ця форма вкладень, маючи високу надійність, цінувалась в усі часи, і вартість дорожочінних металів постійно зростає. Заощадження на основі банківських металів в основному здійснюють з метою отримання прибутку та, у деяких випадках, для забезпечення майбутніх планових витрат. Однак, світовий досвід підтверджує тезу про те, що ця форма вкладень є найбільш ефективною у довгостроковій перспективі¹³⁶. Однак, для більшості вітчизняних домогосподарств така операція недоступна через доволі високу вартість та відносно невисоку ліквідність.

Як інструмент накопичення та інвестування домогосподарствами можуть використовуватись також і цінні папери. Але досить незначне використання вітчизняними домогосподарствами такої форми заощаджень як цінні папери можна пояснити недовірою до інститутів фондового ринку. За підсумками приватизації середини 90-х рр. XX ст. більшість українців стали власниками акцій підприємств, але через нерозвиненість фондового ринку, відсутність розуміння та досвіду використання цього інструменту, з огляду на нестабільність економічної ситуації та масові банкрутства підприємств вітчизняні домогосподарства не мали можливості ефективно скористатися цінними паперами, і, як наслідок, в подальшому втратили зацікавленість до такої форми інвестування грошових коштів.

Неорганізовані заощадження в готівковій національній валюті домашніх господарств в сучасних умовах демонструють тенденцію до зниження. Це відбувається під впливом інфляції. Але, незважаючи на це, неорганізовані заощадження в готівковій формі мають високий рівень ліквідності.

Неорганізовані заощадження в готівковій іноземній валюті домашніх господарств є досить нестабільним фінансовим активом (особливо в умовах різкої ревальвації гривні), хоча також мають високий рівень ліквідності. Курс купівлі валюти є завжди меншим, ніж курс її продажу і тому домогосподарство втрачає кошти. А, щоб досягти «порога рентабельності», необхідно, щоб наприкінці періоду

---

¹³⁶ Янєль Ю. А. Заощадження домогосподарств України та їх мотивація / Ю. А. Янєль, К. О. Соломянова // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – С. 12.

курс купівлі іноземної валюти зріз до рівня курсу продажу на початок періоду¹³⁷.

Обсяги неорганізованих заощаджень в Україні є досить великими: щорічно в українських громадян осідає від 2 до 5 млрд. дол. США, які в основному обслуговують тіньову економіку, в тому числі її кримінальну складову. За межами офіційної статистики залишаються грошові потоки трудових мігрантів, які, за різними оцінками, становлять за рік від 1 до 3,5 млрд. дол. США¹³⁸.

Загалом, незначна частка заощаджень (3-6% за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств)¹³⁹, включно з витратами на придбання житла, свідчить про те, що вітчизняні домогосподарства у переважній більшості, на жаль, ще не стали активними заощадниками коштів, а багато з них не мають наміру робити цього і в майбутньому. Така ситуація зумовлена відсутністю коштів, які можна було б спрямовувати на заощадження та недовірою до діяльності фінансових установ, які розміщують тимчасово вільні кошти населення на фінансовому ринку України.

В умовах ринкової економіки домогосподарство, здійснюючи заощадження своїх коштів, має достатній вибір різноманітних інструментів накопичення коштів. Формування у домогосподарств заощаджень організованої форми – це істотний резерв для нарощування організованих форм заощаджень у банківській системі, небанківських установах, цінних паперах, страхових полісах тощо, адже накопичення готівки у населення не дає змоги залучити цей ресурс для потреб економіки. Однак, домогосподарства в Україні, з огляду на досвід радянських часів та кризових явищ у незалежній Україні, обирають зберігання грошових коштів у готівковій формі, тим самим зменшуючи потенційні можливості вітчизняної економіки.

---

¹³⁷ Янелъ Ю. А. Заощадження домогосподарств України та їх мотивація / Ю. А. Янелъ, К. О. Соломянова // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – С. 12.

¹³⁸ Рамський А. Ю. Інвестиційний потенціал заощаджень фізичних осіб та механізми його реалізації / А. Ю. Рамський // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 5. – С. 177.

¹³⁹ Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2012. – 390 с.

Можливість залучати вільні кошти населення залежить від сприятливих та економічно вигідних умов, а також довіри до відповідних установ, які залучають заощадження населення. Для цього необхідно: виробити відповідну соціальну політику щодо підвищення доходів населення із забезпеченням економічного зростання; зменшити диференціацію доходів населення, підтримувати підприємництво та розвивати малий та середній бізнес (це дасть змогу розширити базу для заощаджень); забезпечити стабільність національної валюти, стимулювати заощадження у національній валюті (створюючи вигідніші та привабливіші умови вкладів); вдосконалити систему оподаткування доходів, отриманих фізичними особами в результаті співпраці з страховими компаніями зі страхування життя та НПФ, які є джерелом довгострокових інвестицій в економіку (з метою залучення коштів до цих установ); розвивати ринок цінних паперів, що дасть змогу підвищити довіру до ринку цінних паперів; посилити контроль за діяльністю банківських установ та небанківських фінансових інститутів.

ВИСНОВКИ

Дослідження процесів фінансового забезпечення розвитку Карпатського регіону дозволило виявити їх особливості, з'ясувати напрямки підвищення ефективності управління фінансами регіону, розробити пропозиції щодо удосконалення політики регіонального розвитку.

Сучасні тенденції формування та використання коштів місцевих бюджетів областей Карпатського регіону не відповідають потребам зміцнення місцевого самоврядування в силу обмеженості власних доходів, яка обумовлена як механізмом формування фінансових ресурсів адміністративно-територіальних одиниць, так і механізмом розподілу фінансових ресурсів між рівнями управління. Карпатський регіон – це регіон з обмеженими фінансовими ресурсами: всі (без виключення) області є дотаційними. Зазначене свідчить про те, що бюджетні кошти поки що не спроможні стати прискорювачем економічних перетворень у регіоні. У формуванні загальної суми доходів місцевих бюджетів Карпатського регіону значна роль відводиться трансфертам з державного бюджету, причому їх питома вага за аналізований період перевищує 50%, а по Закарпатській області – 70%, що переконливо підтверджує незмінні реципієнтські риси регіону. Тенденції бюджетної забезпеченості не демонструють реальної фінансової спроможності регіону, оскільки у місцевих бюджетів не залишається коштів на реалізацію власних інвестиційних проєктів, створення додаткових робочих місць, вдосконалення інфраструктури, а з тим і забезпечення політики стійкого довгострокового зростання.

Дослідження функціонування міжбюджетних відносин на прикладі Карпатського регіону дозволяє також робити висновок про обтяжливий і несправедливий механізм *«делегованих видатків»*, який на сьогоднішній день є чи не найбільшою вадою міжбюджетних відносин. Окрім того, в процесі дослідження було встановлено, що для Карпатського регіону (як і по Україні загалом) складається ситуація *«штучної дотаційності бюджетів»*, в силу чинного порядку зарахування доходів до бюджетів різних рівнів, а отже піддається сумніву автономія місцевих бюджетів. Незважаючи на декларації на урядовому рівні про розширення повноважень місцевого самоврядування та надання йому необхідних фінансових ресурсів,

практика засвідчила систематичне зростання трансфертної залежності місцевих бюджетів Карпатського регіону.

Найбільш потужним сектором економіки, де формується основний дохід та прибуток суб'єктів господарювання, зарплата та доходи населення, та який виступає у ролі основного споживача ресурсів фінансово-кредитного сектору та є наповнювачем бюджетів усіх рівнів є реальний сектор економіки, а фінансові ресурси підприємств реального сектору економіки є основою фінансової бази регіону.

Найважливіші галузі реального сектору економіки Карпатського регіону, в яких формуються основні доходи, було визначено через аналізування частки Карпатського регіону в загальному обсязі ВДВ України: це будівництво – 12,7% у структурі загальноукраїнських обсягів, сільське господарство – 12,2%, транспорт і зв'язок – 8,9%, виробництво, розподіл електроенергії, газу та води – 8,6%, освіта – 12,7%, охорона здоров'я – 11,2%. Зовсім незначною є частка промисловості, зокрема – переробної промисловості – 6%, добувної – 4%.

Основний обсяг фінансових ресурсів Карпатського регіону зосереджено у найбільш промислово розвиненій області – Львівській. Аналіз структури зведеного балансу підприємств Львівської області за 2000-2011 рр., дозволив виявити тенденцію суттєвого зниження частки необоротних активів та власного капіталу підприємств та значне зростання частки довгострокових зобов'язань та оборотних активів.

Проведений аналіз динаміки фінансових результатів суб'єктів господарювання Карпатського регіону дозволив з'ясувати, що основні тенденції фінансового забезпечення реального сектора економіки Карпатського регіону відповідають загальнодержавним: мали місце нарощування фінансових результатів діяльності до 2007 р., збитки під час фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. та підвищення результативності діяльності в період 2010-2011 рр. Важливою проблемою зменшення обсягів фінансових ресурсів реального сектору економіки є їх переміщення у тіньовий сектор. Поряд з цим, рівень тінізації економіки у Карпатському регіоні у 2006- 2011 рр. був нижчим, ніж в середньому по Україні.

Дослідження показали, що рівень інвестиційної активності підприємств Карпатського регіону є нижчим у порівнянні з середнім по країні. Однак, підприємства Карпатського регіону більше ніж у інших регіонах країни витрачали коштів на інноваційний розвиток, про що свідчить зростання частки інноваційних витрат регіону у

загальнонаціональних витратах. Частка інноваційних витрат Карпатського регіону у загальнонаціональних, змінювалась з 5,6% у 2000р. до 29,1% у 2010р. Але, незважаючи на високі темпи зростання інноваційних витрат, вони не мали вирішального впливу на формування ВРП Карпатського регіону.

Підвищити ефективність управління фінансовими ресурсами регіону неможливо без використання нових методів управління та використання інноваційних підходів до формування та використання фінансових ресурсів регіону. Важливими заходами інноваційного спрямування, які спроможні суттєво збільшити фінансові надходження до регіональних бюджетів, є структурні перетворення реального сектору економіки регіону. Проблему збільшення та ефективного використання фінансових ресурсів необхідно вирішувати через впровадження інновацій в управління фінансами регіону, які сприяють застосуванню нових організаційно-економічних та управлінських технологій та дозволяють підвищити ефективність контролю за цільовим використанням бюджетних видатків; забезпечують ув'язку видаткових зобов'язань регіональних бюджетів з джерелами їх створення; дозволяють підвищити компетентність органів місцевого самоврядування.

Міжрегіональні порівняння за основними показниками, що характеризують розвиток банківського сегменту ринку, показали, що частка банків – юридичних осіб Карпатського макрорегіону в загальному обсязі по країні становить лише 3,44%. В двох із чотирьох областей регіону (Чернівецькій та Івано-Франківській) немає жодного місцевого банку. З 5 банків, зареєстрованих у м. Львові, 3 є банками із іноземним капіталом. Основна частка банківських установ регіону – це інорегіональні банки, представлені в регіоні своїми філіями та відділеннями.

Однозначно слід констатувати, що політика інорегіональних кредитних установ в Карпатському регіоні спрямована не на розвиток економіки, її пріоритетом є приватний клієнт. Причини цього є цілком очевидними. На тлі загальної тенденції до зменшення обсягів та зростання вартості кредитів завданням банків є «викачування» грошових ресурсів з регіону. В процесі відтворення лєвова частка грошових ресурсів потрапляє в інші регіони, здебільшого регіони, де діють материнські структури кредитних установ, та задіюється у вигляді кредитних ресурсів для потреб економік інших регіонів.

Проте, позитивним моментом є те, що щільність кредитних установ в регіоні є досить значущою, в середньому становить біля 4,5 установ на 10 тис. населення, що є досить високим значенням у порівнянні, для прикладу, із розвиненими країнами Європи.

Також до позитиву слід віднести те, що мережа банківських установ макрорегіону розвивається пропорційно збільшенню потреб його економіки, що проявляється через зміни щільності банківських установ відносно кількості суб'єктів підприємницької діяльності.

В результаті проведеного дослідження виявлено, що частка обсягів залучених коштів фінансових корпорацій в структурі залучених всього по країні склала в середньому лише 2,31%, що доводить практично повну відсутність впливу банківських установ Карпатського регіону на міжбанківські запозичення. Разом із тим, міжрегіональні порівняння залучених банківською системою депозитів фізичних осіб із розрахунку на одну особу виявили, що їх обсяги по регіону в середньому перевищують аналогічні по Україні на 1,1%. Відповідно можна стверджувати, що рівень заощаджень населення Карпатського макрорегіону є стабільно, проте незначно, вищим, ніж в середньому по Україні.

Обсяг кредитів, наданих іншим фінансовим корпораціям, банківськими установами Карпатського регіону в структурі загальноукраїнських обсягів протягом досліджуваного періоду склав в середньому 1,62%, що однозначно свідчить про відсутність впливу кредитних установ регіону на ринок міжбанківських запозичень та лише підтверджують певну депресивність регіону за розвитком фінансового сектору у порівнянні із іншими регіонами України. За обсягами кредитів, наданих нефінансовим корпораціям і некомерційним організаціям банками Карпатського регіону спостерігається стабільна тенденція до їх скорочення, що свідчить про незацікавленість, по-перше, банківських установ регіону у кредитуванні економіки та підтверджує загальну тенденцію до скорочення кредитування загалом з боку банківської системи і, по-друге, у небажанні бізнесу користуватись послугами з кредитування, що пов'язане з цілою низкою причин: високою ризикованістю кредитування, надвисокою вартістю кредитів, підвищенням вимог і, як наслідок, складністю з отримання кредитів тощо.

Дослідження показали, що області Карпатського регіону характеризуються високим рівнем потенційних кредитних ресурсів. Приріст ВРП, який відбувається за рахунок кредитування, є

незначним: протягом усього аналізованого періоду, в середньому, складав 3,87% ВРП.

Нажаль, результати дослідження доводять системність процесів міжрегіональної асиметрії та поглиблення розриву між регіонами – лідерами та іншими регіонами, в число яких входить і Карпатський регіон.

Існування низького рівня власного фінансового забезпечення призводить до сповільнення не тільки економічного розвитку територій взагалі, а й є причиною розшарування регіонів за рівнями розвитку, зростання соціального напруження, посилення утриманських настроїв окремих регіонів стосовно держави і незацікавленості збільшення виробничих потужностей інших регіонів, пригнічення місцевої ініціативи, нерозвиненості інститутів місцевої демократії тощо.

Проведені дослідження дозволили встановити, що, хоча цілі і завдання державної політики регіонального розвитку є прогресивними і відповідають соціально-економічним інтересам суспільства, проте вони не знаходять практичної реалізації. До основних причин, які гальмують реалізацію державної політики регіонального розвитку, слід віднести низку суперечностей, які проявляються в процесі її реалізації.

1. Суперечності теоретико-методологічного забезпечення. Причинами їх виникнення є несумісність теорії бюджетного федералізму, яка покладена в основу формування державної політики регіонального розвитку України, і принципами її реалізації на засадах адміністративно-командної економіки. Проблема в тому, що концептуальні засади теорії бюджетного федералізму, концентрують увагу на розподільчих функціях у формуванні бюджетних відносин між центральними і місцевими органами влади при наявності чітко визначеної правової бази щодо повноважень та відповідальності кожного суб'єкта національної економіки. Теорія бюджетного федералізму передбачає також високий рівень демократизації економічних відносин між усіма суб'єктами економіки при наявності сформованих інститутів місцевого самоврядування в регіонах. В Україні принципи побудови фінансово-економічних відносин між державою і регіонами на основі теорії бюджетного федералізму і системи місцевого самоврядування носять в основному теоретичний, декларативний характер. На практиці вони підміняються принципами адміністративно-командної економіки, привнесеними із старої системи господарювання. Основними принципами такої системи є державний централізм у формуванні та розподілі ресурсів держави; концентрація

владних інститутів та їх функцій на макрорівні, формування вертикальних грошових потоків знизу вверху, тобто від джерел їх створення на мікрорівні до напрямів їх використання на макрорівні. Саме за такими принципами в Україні побудовані системи бюджетних відносин, включаючи оподаткування юридичних і фізичних осіб, обслуговування їх потреб фінансово-кредитними установами.

Відсутність взаємоув'язки двох різних теоретичних підходів до побудови державної політики регіонального розвитку в Україні, є джерелом виникнення суперечностей теоретико-методологічного забезпечення та однією із ключових причин, яка гальмує її реалізацію. Розв'язання проблеми потребує формування нових теоретичних і методологічних підходів, які враховують не тільки зарубіжний досвід, а й реальні можливості його реалізації у вітчизняній економіці. Одним із таких напрямів в Україні є розроблення і прийняття на державному рівні нових механізмів реалізації державної політики регіонального розвитку. Базовими принципами побудови таких механізмів мають стати наступні:

визначення фінансового потенціалу кожного конкретного регіону України та оцінювання його з позицій здатності забезпечувати соціально-економічний розвиток регіонів і національної економіки загалом;

обґрунтування стратегічних напрямів розвитку регіонів і територій, що входять до їх складу, має здійснюватись, виходячи із їхніх реальних ресурсних можливостей;

стратегічні напрями розвитку національної економіки мають базуватись на сукупному ресурсному потенціалі регіонів.

Такий підхід відкриває нові можливості щодо побудови фінансово-економічних відносин «держава – регіони» з позицій надання пріоритетності ресурсним можливостям регіонів та їх здатності забезпечувати соціально-економічний розвиток територій, що входять до їх складу. Відповідно має змінюватись траєкторія руху ресурсних потоків, надаючи перевагу регіонам в забезпеченні їх ефективного використання, що має ліквідувати існуючі суперечності теоретико-методологічного характеру щодо побудови механізмів реалізації державної політики регіонального розвитку.

2. *Суперечності організаційно-правового та політичного забезпечення.* Основними причинами виникнення таких суперечностей є те, що процес реформування вітчизняної економіки триває надто довго (понад двадцять років). При тому, що до теперішнього часу

нерозв'язаними залишаються питання, пов'язані із вибором стратегічних напрямів розвитку України та її регіонів на ринковій основі, тобто на основі врахування їх ресурсних можливостей та здатності до саморозвитку. Потребують більшої конкретизації та адресності відносини власності та володіння нею різними суб'єктами економіки, які знаходяться в межах і поза межами регіонів. На сьогоднішній день можна констатувати, що державна політика регіонального розвитку не має адекватних їй механізмів та інструментів реалізації. Чинні законодавчі акти, які на теперішній час регулюють і встановлюють вимоги до формування державної регіональної політики: Указ Президента України «Про концепцію державної регіональної політики» (2001 р.), Розпорядження Кабінету Міністрів «Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики» (2001 р.), Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005 р.), Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (2005 р.), Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року, затверджена постановою КМУ від 21.07.06 року та інші, приймалися у різний час, на різних концептуальних засадах, є неузгодженими між собою. Більш того зазначені законодавчі акти приймалися різним складом владних структур, що при відсутності вимог до збереження спадковості прийнятих рішень, звільняло останніх від відповідальності за їх реалізацію. Навіть з прийняттям таких важливих для національної економіки законодавчих актів як Податковий і Бюджетний кодекси ціла низка проблем, пов'язаних із визначенням прав, обов'язків, функцій та відповідальності регіональних і державних органів влади за повноту і ефективність використання ресурсів залишаються не розв'язаними. Отже слід визнати, що існуюча законодавча база по суті не забезпечує вирішення головної проблеми: визначення і оцінки ресурсної достатності регіонів в забезпеченні їх соціально-економічного розвитку за рахунок ефективного використання власного ресурсного потенціалу.

3. *Суперечності нормативно-стимулюючого характеру.* Виникнення таких суперечностей викликано тим, що діюча в Україні система розподільчих фінансово-економічних відносин між державою і регіонами не враховує змін, які відбулись в сфері управління ресурсами держави, що належать різним суб'єктам економіки. На території регіонів є ресурси, які створені різними суб'єктами господарювання, мають різний юридичний статус підпорядкованості державним і місцевим органам влади. Ресурсний потенціал регіонів в ринковій економіці безпосередньо залежить не тільки від форм власності

ресурсів, що знаходяться на їх території, а й форм володіння нею. В Україні на теперішній час склалась ситуація, коли розташовані на території регіонів підприємницькі структури з недержавною формою власності, маючи складну ієрархічну структуру підпорядкованості інститутам, яка виходить за межі компетентності регіональних органів влади, знижують їх вплив на управління ресурсним потенціалом регіонів, що загострює суперечності між ними стосовно визначення нормативів їх ефективного використання. Природно-кліматичні умови, що мають сприяти розвитку регіонів, також мають суттєві розбіжності. Складно знайти навіть два споріднені регіони, які мають рівні стартові умови для забезпечення їх соціально-економічного розвитку. Про те на державному рівні приймаються законодавчі акти, які не враховують природні, ресурсні, економічні, інші особливості регіонів та форми володіння ними. Досвід світової системи господарювання показує, що ринкова економіка не здатна самостійно забезпечити позитивний розв'язок таких проблем. Їх розв'язання потребує втручання держави як суспільного інституту, у функції якого входить збереження та примноження нагромадженого суспільством багатства, забезпечення високої ефективності господарювання та високої якості життя народу, що в ній проживає. На наш погляд, досягнення поставлених завдань потребує індивідуального підходу до визначення ресурсних можливостей кожного регіону. Саме ресурсний підхід доцільно взяти за основу при формуванні не тільки державної політики регіонального розвитку, а й і у побудові розподільчих фінансово-економічних відносин між державою і регіонами.

Вихідною інформацією для виявлення і оцінки ресурсних можливостей кожного регіону мають слугувати паспорти їх соціально-економічного розвитку. Слід констатувати, що в Україні є нагромаджений досвід складання таких паспортів в умовах адміністративно-командної економіки. Про те ринкова економіка формує нові вимоги до оцінки ресурсних можливостей регіонів та ефективності і повноти їх використання в конкретний період часу та за визначених умов і обмежень з боку держави. Отже, є необхідність адаптувати існуючі паспорти соціально-економічного розвитку регіонів до вимог ринкової економіки та привести їх у відповідність до стратегічних напрямів розвитку національної економіки. Це потребує проведення інвентаризації наявних в країні та її регіонах всіх видів ресурсів, оцінку їх вартості та здатності забезпечувати розвиток національної економіки і територій, що входять до її складу.

Використання паспортів соціально-економічного розвитку регіонів в якості базової інформації для оцінки їх ресурсних можливостей формує нові підходи до розв'язання проблемних потань, пов'язаних із загостренням суперечностей між регіонами і державними органами управління національною економікою стосовно повноти і ефективності використання ресурсного потенціалу держави і її регіонів, які виникли в процесі реформування вітчизняної економіки до вимог ринкової системи господарювання, а саме:

забезпечення достовірної інформації щодо кількісного і якісного складу наявних в регіонах ресурсів та їх достатності для реалізації цілей і завдань соціально-економічного розвитку територій, що входять до їх складу;

групування ресурсів регіонів за їх власністю та формами володіння ними різними суб'єктами економіки;

визначення ринкової вартості ресурсів регіону на встановлений період часу та на перспективу;

структуризація основних видів економічної діяльності в регіонах та їх групування за ступенем впливу на формування основних показників, що характеризують результати їх функціонування;

обґрунтування стратегічних напрямів використання ресурсного потенціалу регіонів на основі узгодження соціально-економічних цілей розвитку національної економіки і її регіонів;

розроблення нової нормативно-правової основи у побудові справедливих фінансово-економічних відносин «держава-регіони» на базі раціонального використання ресурсного потенціалу регіонів і національної економіки загалом.

Важливим фактором, який на теперішній час гальмує впровадження державної політики регіонального розвитку в практику, є відсутність механізмів стимулювання регіонів з боку держави за їхні досягнення в області впровадження інноваційних технологій, спрямованих на економію дефіцитних ресурсів, зниження матеріаломісткості та трудомісткості виробничих процесів, використання прогресивних форм управління ресурсним потенціалом регіонів в умовах ринкової системи господарювання. Впровадження нових систем оцінки результатів діяльності владних структур регіонального рівня за критеріями інноваційності досягнутих в регіонах результатів господарювання має чітко ув'язуватись не тільки з плановими завданнями вищих органів влади, а й спиратись на реальні ресурсні можливості регіонів. Можливість

коректувати планові завдання з врахуванням об'єктивних змін, які відбулись, або можуть відбутись у перспективі, може стати важливим інструментом в розв'язанні суперечностей, що виникають між органами місцевого самоврядування і центральними органами управління національною економікою.

Подолання висвітлених вище суперечностей, які на теперішній час гальмують впровадження в практику господарювання державної політики регіонального розвитку в Україні потребує внесення суттєвих змін як в процеси прийняття управлінських рішень на рівні держави і регіонів, так і в механізми їх реалізації.

Важливими принципами в побудові нових економічних відносин на рівні «держава-регіони» мають стати:

- узгодженість державної політики регіонального розвитку з ресурсними можливостями регіонів;

- надання пріоритетності регіонам у використанні їх ресурсного потенціалу для забезпечення соціально-економічного розвитку територій, що знаходяться у їхньому підпорядкуванні.

Реалізація першого принципу потребує визнання на державному рівні такого критерію як ресурсний потенціал регіону, який має стати базовим не тільки у побудові державної політики регіонального розвитку, а й у формуванні стратегії соціально-економічного розвитку регіонів і національної економіки загалом.

Досягнення узгодженості між ресурсними можливостями регіонів і державною політикою регіонального розвитку формує методологічну базу для визначення стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку регіонів і національної економіки та дозволяє уникнути суперечностей на основі своєчасного внесення змін в нормативно-правову документацію, що регулює їх економічні і, зокрема, ресурсні відносини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев И. В. Стимулирование социально-экономического развития региона: методологические подходы / Алексеев И. В., Костюк М. В. // БизнесИнформ. – Харьков: Изд. Дом «Инжэк». – 2008. – № 5. – С. 3-5.
2. Алексеев И. В. Финансовые потоки, фонды и фискальная политика / Алексеев И. В. // Бизнес Информ. – Харьков: Изд. Дом «Инжэк». – 2009. – № 4 (2). – С. 35 – 38.
3. Альтшуллер Г. С. Творчество как точная наука / Г. С. Альтшуллер. – М. : Советское радио, 1979.
4. Аналітичний огляд ринку спільного інвестування // http://www.uaib.com.ua/analituaib/analytics/analit_publ_isi.html
5. Ахметов Р. Вопросы стабильности финансовых рынков и развитие экономической системы / Р. Р. Ахметов // Финансы. – 2008. – № 1. – С. 78-80.
6. Баланда А. Доходи населення в контексті безпечного розвитку особи та суспільства / А. Баланда // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 5. – С. 6.
7. Баланда А. Доходи населення в контексті безпечного розвитку особи та суспільства / А. Баланда // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 5. – С. 8.
8. Балацький Є. О. Мінімізація ризиків інвестування в облігації місцевих позик як основа розвитку муніципальних запозичень в Україні // Механізм регулювання економіки. – 2011. – №3 (53).
9. Бескоровайная Н. С. Методологические аспекты исследования региональной финансовой системы / Бескоровайная Н. С. // Мат-лы ХЫЫ региональной науч.-техн. конференции «Вузовская наука – Северо-Кавказскому региону». Т. 3. Экономика. – Ставрополь, 2008. // www.nestu.ru; Бескоровайная Н.С. Методология системного подхода к исследованию финансовой системы региона / Бескоровайная Н.С. // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 5. – С. 38-46.
10. Білоусова Н. Економіку Батьківщини підготовують трудові мігранти / Н. Білоусова // Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/290619?idsource=274403&mainlang=ukr>
11. Біттер О. Грошові та сукупні доходи сільських домогосподарств Карпатського регіону / О. Біттер // Економіка України. – 2006. – № 2. С. 62-63.

12. Боровикова Е. В. Оценка налоговой автономии региональных и местных бюджетов] / Е. В. Боровикова // Финансы и кредит. – 2007. – №21. – С. 29-32.
13. Бреннан Дж., Бьюкенен Дж. Причина правил. Конституционная политическая экономия / Пер. с англ. под ред. А.П. Заостровцева. – СПб.: Экономическая школа, 2005. – 272 с.
14. Бречко О. В. Державний механізм фінансового регулювання економіки регіону / Бречко О. В. / Автореф. дис.-ї на здоб. наук. ступ. к.е.н. за спец. 08.02.03. – К., 2004. – 20 с.
15. Брикова І. Концепція міжнародної конкурентоспроможності національного регіону та її практичний вимір – Режим доступу : http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2006_1_Brykova_ukr.pdf
16. Буковинський С. А. Фінансова криза в Україні: вплив на розвиток економіки та деякі заходи досягнення фінансової стабілізації / С. А. Буковинський // Фінанси України. – 2010. – №11. – С. 10-30.
17. Бюджетний кодекс України / Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=267661
18. Ватаманюк О. З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз : монографія / О. З. Ватаманюк. – Л. : Видав. Центр Львів. Нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2007. – 536 с.
19. Вахович І. М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізми забезпечення : монографія / І. М. Вахович, І. М. Камінська. – Луцьк: Надстир'я, 2009. – 400 с.
20. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2011. – 390 с.
21. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2012. – Ч. 1.
22. Воробьев Ю. Н. Межбюджетные отношения в Украине / Ю. Н. Воробьев, И. В. Усков. – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2010. – 276 с.
23. Гайдуцький А. П. Масштаби доходів українських трудових мігрантів / А. П. Гайдуцький // Економіка та держава. – 2008. – № 2. С. 96.
24. Гайдуцький А. П. Облігації для емігрантів : незадіяні можливості / А. П. Гайдуцький // Дзеркало тижня. – 2010 (29 травня). – № 20. . – Режим доступу: <http://dt.ua/newspaper/articles/60229>.

25. Гершман Б. А. Неравенство доходов и экономический рост : теоретический обзор / Б. А. Гершман // Экономика и математические методы. – 2009. – Том 45, №2. – С. 19–31.
26. Голубицкая М. В. Социально-экономическое положение регионов России: оценка современного состояния, проблемы, перспективы. / М. В. Голубицкая, И. И. Санин. – М.: Сатурн-С. – 2001. – 151 с.
27. Громыко Ю. В. Развитие промышленности в России и национально укорененный капитал / Ю. В. Громыко . – Режим доступа: <http://www.mmk.mission.ru/pan9-2.html>.
28. Демків О. І. Вплив фінансової кризи на бюджети органів місцевого самоврядування (на прикладі Львівської області) / О. І. Демків // Фінанси України. – 2011. – №8. – С. 76-89.
29. Демків О. І. Напрями поглиблення бюджетної реформи в Україні / О. І. Демків // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 46-55.
30. Депозити сектору домашніх господарств // Бюлетень НБУ (електронне видання). – . – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/>
31. Державна регіональна політика України : особливості та стратегічні пріоритети : монографія; за ред. З.С.Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
32. Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001. – . – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-п>
33. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / [Луніна І. О., Кириленко О. П., Лучка А. В. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук І. О. Луніної; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К. – 2010. – С. 229.
34. Дмитриченко Л. І. Державні механізми сприяння венчурному підприємництву у сфері інвестиційно-інноваційної діяльності / Л. І. Дмитриченко, К. В. Кутрань // Фінанси України. – 2011. – №1. – С. 23-30.
35. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. / за ред. С. В. Мочерного. – Л. : Світ, 2006. – Т. 2. – С. 214.
36. Жовнірчик Я. Ф. Формування самодостатніх територіальних громад і стратегія їх економічного розвитку / Жовнірчик Я. Ф. // Університетські наукові записки. – 2005. – № 1-1 (13-14). – С. 327. – <http://www.univer.km.ua/visnyk/773.pdf>
37. Зайцева Л. М. Региональная система управления (органы за- ционно-методологический аспект). / Л.М. Зайцева. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 1997. – 336 с.

38. Закон України «Про державно-приватне партнерство» . – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.
39. Закон України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 № 5018-VI // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.
40. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 20.12.2005 р., №3235-IV (3235-15).
41. Закон України від 22 грудня 2011 року N 4282-VI «Про державний бюджет на 2012 рік».
42. Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проектів і надання публічних послуг / І. В. Запатріна // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 4. – С. 62–86.
43. Запатріна І. В. Розвиток державної підтримки публічно-приватного партнерства в Україні / І. В. Запатріна // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 3. – С. 9–24.
44. Заробітчани переказали в Україну майже три мільярди доларів / ТСН, Київ, 21 вересня 2011 р. – Режим доступу : <http://tsn.ua/groshi-zarobitchani-perekazali-v-ukrayinu-mayzhe-tri-milyardi-dolariv.html>
45. Захарін С. Оптимізація форм і методів державного регулювання іноземного інвестування / С. Захарін // Економіка України. – 2005. – №4. – С. 40-44.
46. Захарченко В.І. Процеси структурної трансформації промислових територіальних систем (теоретико-методологічний аналіз) // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – Львів : ІРД НАН України, 2011. – Вип. 1 (87). – С. 197-210.
47. Захарченко В.І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України : Монографія. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – 548 с.
48. Звіт про роботу державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України – . – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/>
49. Звіт Рахункової палати України за 2010 рік / Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/img/files/Zvit_2010.pdf
50. Звіт Світового банку: Консультативна підтримка реформи місцевих бюджетів QCBS-2 // Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
51. Зоя Роман. Бюджет в посылке / Зоя Роман // Режим доступу : <http://old.izvestia.com.ua/?/articles/2010/10/25/184154-11>
52. Исаев Э. А. Финансовый потенциал крупного экономического региона : Монография / Исаев Э. А. – М.: Экономика, 2007. – 208 с.
53. Іоненко К. В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону / Автореф. дис.-ї на здоб. наук. ступ. к.е.н. за спец. 08.00.08. /

- К. В. Іоненко – К.: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2007. – 20 с.
54. Калініук Н. В. Удосконалення системи управління місцевими фінансовими ресурсами: Автореф. дис. канд. екон. наук: 25.00.04 / Калініук Н. В. – Національна академія державного управління при Президентові України. – К. – 2005. – 21 с.
55. Камінська І. Механізми забезпечення фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону: Дис-я ... канд. екон. наук за спец. 08.00.05 / І. М. Камінська. – Луцьк, 2009. – 404 с.
56. Карпінський Б. А. Збалансованість фінансової системи: можливості досягнення та перспективи регулювання / Карпінський Б. А., Герасименко О. В. // Актуальні проблеми економіки (укр.). – 2003. – № 11. – С. 46-55.
57. Карпінський Б. А. Основи збалансованості фінансової системи держави / Карпінський Б. А., Герасименко О. В. // Фінанси України (укр.). – 2003. – № 1. – С. 77-82.
58. Кізіма Т. О. Фінанси домашніх господарств – важлива складова фінансової системи України / Т. О. Кізіма // Наука й економіка. – 2008. – Вип. 1 (9). – С. 50-60.
59. Кінзерський Ю. В. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / [Кінзерський Ю. В., Якубовський М. М., Галиця І. О. та інші]; за ред. к.е.н. Ю. В. Кінзерського НАН України; І-нт економ. та прогноз. – К., 2009. – 928 с.
60. Коваленко М. А. Методологічні аспекти управління фінансами регіону // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: збірник наукових праць. – Херсонський національний технічний університет, 2010. – №1 (2). – С. 69-78.
61. Коваленко М. А. Управління економічною безпекою регіону: сутність та механізм реалізації : монографія / І. І. Нагорна, Б. В. Сіленков ; за заг. ред. М. А. Коваленка. – Херсон : Олді-плюс, 2006. – С. 140.
62. Козоріз М. А. Концептуальні засади управління фінансовим потенціалом регіону / Козоріз М. А., Сторонянська І. З. // Економіст. – № 5. – 2011 С. 24-27.
63. Козьменко О. В., Балацький Є. О. Теоретичні аспекти формування фінансів міста та ідентифікація їх структури // http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2010_30/10_30_50.pdf
64. Колесникова Н. Финансовый и имущественный потенциал региона: опыт регионального менеджмента. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 236 с.

65. Концепція державної регіональної політики України, затверджена Кабінетом Міністрів України 2 липня 2008 року. – Режим доступу : [http:// ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP061001.html](http://ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP061001.html)
66. Конярова Э. К. Управление воспроизводством финансового потенциала региона (на примере Удмуртской республики) / Автореф.на соиск. уч.степени к.э.спец. 08.00.05, 08.00.10. / Конярова Э.К. – Ижевск, 2005. – 20 с.
67. Корнєєв В. В. Антикризове регулювання кредитних ринків: порівняльний аналіз практики зарубіжних країн / В. В. Корнєєв, Є. О. Бублик // Екон. вісн. Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 70–75.
68. Котляр А., Ведерникова И., Суржик Л. и др. Украина – миру, государство – гражданам / А. Котляр, И. Ведерникова, Л. Суржик // Зеркало недели. – 2009. – № 32.
69. Кравчук Н. Фінансова система держави: теоретична концептуалізація та проблеми структурування / Кравчук Н. // Світ фінансів. – 2006. – Випуск 3(8). – С. 81-89.
70. Круп'як І. Й. Вдосконалення системи фінансового забезпечення розвитку депресивних територій / Круп'як І. Й. // Вісник Донецького національного університету. Сер. : економіка і право. – Вип. 1, 2009. – http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Natural/VDU/Ekon/2009_1/VDU1-2009/449.pdf
71. Лакшина О. А. Анализ финансовой стабильности: практика и методология / О. А. Лакшина, Е. Н. Чекмарева. // Деньги и кредит. – 2005. – № 10. – С. 24-29.
72. Лексин В. Н. Швецов А. Н. Государство и регионы: теория и практика государственного регулирования территориального развития. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 368 с.
73. Лупенко Ю. О. Сучасні тенденції доходів сільського населення / Ю. О. Лупенко // Фінанси України. – 2006. – №5
74. Льовочкін С. Трансформація та розвиток фінансової системи України / Льовочкін С., Опарін В., Федосов В. // Ринок цінних паперів України. – 2003. – № 1-2. – С. 13-14.
75. Марковський С. С. Фінансове забезпечення регіональної політики ЄС / С. С. Марковський // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». – 2010. – № 2. – С. 414–422.
76. Масгрейв Р. А. Государственные финансы: теория и практика / пер. с 5-го англ. изд. [1989]. / Масгрейв Р. А., Масгрейв П. Б. – М.: Бизнес Атлас, 2009. – 716 с.
77. Матюшенко Г. Фонды местного сообщества как катализаторы развития / Галина Матюшенко // Международное просветительское

- общественное объединение «АКТ» / : – Режим доступу: http://www.lpf-belarus.org/index.php?option=com_content&view=article&id=237:2010-06-16-09-01-41&catid=69:2010-05-06-22-52-32&Itemid=98.
78. Меламед М. Валовий внутрішній продукт України та його податковий потенціал / М. Меламед // Вісник НБУ. – 2005. – №5. – С. 24–33.
79. Мілашовська О.І. Регіональна політика соціально-економічного розвитку прикордонних територій (на матеріалах Карпатського регіону) : монографія / Ольга Іванівна Мілашовська; НАН України. Ін-т регіон. дослідж.; Відп. ред. М. А. Лендел. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2008. – 512 с.
80. Міністерство фінансів України [Електрон ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
81. Міщенко В. Проблеми збалансованості внутрішніх заощаджень та зовнішніх запозичень банків в умовах нестабільності фінансових ринків / Міщенко В., Жупанин В. // Вісник Національного банку України. – 2008. – №7. – С.8-12.
82. Молдован О. О. Доцільність запровадження індустріальних парків в Україні // Економіка Промисловості. – 2011. – №54 (2-3). – http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2011_54/st_54_01.pdf
83. Монетарні важелі стимулювання структурної перебудови економіки України : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України // Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/653/>
84. Муниципальный фонд местного развития // Администрация Еманжелинского муниципального района: официальный веб-сайт / : – Режим доступу: <http://www.admemr.ru/site/index/yard/economic/fond/>.
85. Наумова Л. Ю. Бюджетний механізм фінансової стабілізації економіки / Л. Ю. Наумова // Фінанси України. – 2003. – №4. – С. 19-28.
86. Нейсбит Дж. Мегатренды /Дж. Нейсбит; [пер. с англ. М. Б. Левина]. – М.: Издательство АСТ: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 380 с.
87. Нехайчук Д. Складові фінансового забезпечення розвитку регіону // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2011. – Вип. 9. – Ч. 1. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2011_9_1/pdf/nehaychuk.PDF

88. Нова державна регіональна політика в Україні [за заг. ред. д-ра наук з питань держ. управління, проф. Куйбіди В.С.] – К. : Крамар, 2009. – 232 с.
89. Одновекторність використання субвенції в регіонах / Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16740328>
90. Олейнікова Л. Г. Інноваційний розвиток як мотив детінізації економіки / Л. Г. Олейнікова // Фінанси України. – № 3. – 2011. – С. 35-42.
91. Орехова Т. В. Структурні деформації в економіці регіонів України / Т. В. Орехова // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №4 (9). – С. 144-150.
92. Офіційний сайт Національного банку України . – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>
93. Панкевич Л. Напрями вдосконалення управління фінансовими ресурсами регіону / Л. Панкевич // Регіональна економіка. – 2000. – №1. – С. 34-43.
94. Пилипів В. Управлінські аспекти децентралізації в контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні / В. Пилипів // Економіка України. – 2008. – № 3. – С. 12-19.
95. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації. – К.: НІСД, 2011. – 66 с.
96. Плукар Л. А. Формування системи економічної безпеки банківського сектора регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Плукар Любов Андріївна ; НАНУ ІРД. – Львів, – С. 15.
97. Поддєрьогін А. М. Деякі питання фінансової стабілізації в Україні / А. М. Поддєрьогін, Н. Ю. Наумова // Фінанси України. – 1999. – №10 – С. 63-68.
98. Полевик Г. М. Особливості вдосконалення механізму управління фінансовими ресурсами регіону // Економіка. Управління. Інновації. [Електронне наукове фахове видання]. – 2010 – №1 (3). – http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2010_1/10pgmfrt.pdf
99. Політична економія: навч. посіб. / [Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін.] ; за заг. ред. Г. А. Оганяна. – К. : МАУП, 2003. 520 с. (С. 187).
100. Польова І. М. Роль приватних трансфертів мігрантів у інвестиційному процесі в Україні / І. М. Польова // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : [сб. науч. тр.]. – Ливадия-Донецк : ДонНУ, 2007. – Т. 2. – С. 723-728.
101. Постанова кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку та умов надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на

- виконання інвестиційних програм (проектів)» // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 95. – С. 3.
102. Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nred=697-12>.
103. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 8 вересня 2005 року № 2850-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 51. – С. 2662.
104. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80>
105. Програма розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2003 р. N 475 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=475-2003-%EF>
106. Пшик Б. І. Фінансово-кредитні відносини в Україні: становлення, розвиток, напрями вдосконалення : монографія / Б. І. Пшик ; Ін-т регіональних досліджень НАН України. – К.: УБС НБУ, 2011. – 551 с. – С. 7.
107. Рамський А. Ю. Інвестиційний потенціал заощаджень фізичних осіб та механізми його реалізації / А. Ю. Рамський // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 5. – С. 177.
108. Реальна економіка. Рейтинг економічного розвитку регіонів України. – Режим доступу : <http://www.real-economy.com.ua/publication/ratings/-8006.html> – С. 365.
109. Региональные банковские процессы и инвестиционные процессы / Консорциум по вопр. приклад. эконом. исслед., Канадск. агенство по междунар. развитию [и др.]. – М. : ИЭПП, 2007. – 134 с.
110. Регіональна політика в країнах Європи Уроки для України / за ред. Максименка С. – К.: Логос, 2000. – С. 62-98.
111. Результати ревізії КРУ у Львівській області шокували цифрами / Режим доступу: <http://postup.brama.com/usual.php?what=70895>
112. Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи. – К.: НІСД, 2012. – 56 с.
113. Рибіна Л. О. Кластер як фактор підвищення інноваційності регіону / Л. О. Рибіна // Економічний простір. – 2009. – № 22/2.
114. Розпорядження КМУ «Про затвердження Концепції реформування місцевих бюджетів» № 308-р від 23 травня 2007 р.
115. Сабитова Н. М. К вопросу о финансовой устойчивости субъектов РФ / Н. М. Сабитова // Финансы и кредит – 2005. – № 6. – С. 30-32.

116. Самуэльсон П. Экономика. Пер. с англ. / П. А. Самуэльсон; – Севастополь : Ахтиар, 1995. – 384 с.
117. Слухай С. Удосконалення формування доходів місцевих бюджетів в Україні / С.Слухай, О.Гончаренко // Фінанси України. – 2007. – №8. – С. 63-72.
118. Соломіна Г.В. Функціонування компаній з управління активами: світовий досвід і вітчизняна практика // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – №2. – http://www.nbuv.gov.ua/-portal/Soc_Gum/Nvfbi/2012_2/05.pdf
119. Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста / Старостенко Н.// Економіка України. – 2005. – №9. – С. 38-47.
120. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2011. – 560 с.
121. Сторонянська І. З. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції / Ірина Сторонянська .– Львів : ІРД НАН України, 2010.– 324 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). – С. 116.
122. Сторонянська І. Міжрегіональна інтеграція в Україні : монографія / І. Сторонянська, С. Шульц. – Львів: Арал, 2007. – 298 с.
123. Сторонянська І. З. Бюджетна політика в умовах формування моделі конвергентного регіонального розвитку в Україні / І. З. Сторонянська // Економіка України. – 2010. – №3. – С. 43-52.
124. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: в 3 т. / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка.– К. : Фенікс, 2007. – Т. 1: Економіка знань: модернізаційний проект України. – 544 с.
125. Стратегія розвитку фінансового сектора України до 2015 року (проект) // <http://www.kbs.org.ua/files/proektda1232.pdf>
126. Тресвятська Т. Умови та проблеми становлення середнього класу в Україні / Т. Тресвятська // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 7. – С. 26.
127. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / [Ю. Г. Рубан, О. Л. Авксентьев, П. А. Бурковский та ін.] ; за заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К. : НІСД, 2008. – С. 365.
128. Фаттахов А. Стратегия управления финансовой устойчивостью региональных экономических систем (на материалах Республики Башкортостан) . Автореф на соисание ... к.э.н. 08.00.05. – Ижевск:

- ГОУ ВПО «Удмуртский государственный университет», 2005. – http://elibrary.udsu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/745/05_20_003.pdf?sequence=2
129. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: монографія / За наук. ред. В. Федосова./ Львовчкін С., Опарін В., Федосов В. — К.: КНЕУ, 2002. — 387 с. — С. 141.
  130. Федулова Л. І. Корпоративні структури в стратегії соціально-економічного розвитку регіонів / Л. І. Федулова // Регіональна економіка. — 2007. — № 3.— С. 7–17.
  131. Фінанси регіону: теорія, проблеми, практика : монографія / М. А. Козоріз, А. Я. Кузнєцова, І. З. Сторонянська, Г. В. Возняк. — К. : УБС НБУ, 2010. — 271 с.
  132. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання : монографія / НАН України. Інститут регіональних досліджень ; за наук. ред. М. А. Козоріз. — Львів, 2012. — С.263-264.
  133. Формування фінансових рішень в бюджетному секторі: моделі та інформаційне забезпечення / Козоріз М. А., Сторонянська І. З. та ін.— Львів: ІРД НАНУ, 2012. — 110 с.
  134. Централізація в міжбюджетних відносинах гальмує розвиток регіонів / Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1433597?cat_id=411
  135. Чужиков В. Глобальна регіоналістика : історія та сучасна методологія : монографія / В.Чужиков. — К. : КНЕУ, 2008. — 272 с.
  136. Шевчук В. Платіжний баланс, економічне зростання, стабілізаційна політика : монографія / В. Шевчук. — Львів : Кальварія, 2008. — 734 с.
  137. Шинкарук Л. С. Структуризація доходів від власності як джерела національних заощаджень / Л. С. Шинкарук // Економіка і прогнозування. — 2005. — № 3. — С. 105.
  138. Щодо механізмів запровадження індустріальних парків в Україні: аналітична записка // <http://www.niss.gov.ua/articles/509/>
  139. Щодо практичної реалізації інструментів підвищення фіскальної самостійності територій, передбачених Бюджетним кодексом України. Аналітична записка // Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/355/>
  140. Юрій С. І. Еволюція власності в умовах становлення ринкових структур / С. І. Юрій // Вісн. екон. науки України. — 2008. — № 2. — С. 6.

141. Юрій С. І. Фінанси: підручник. / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексєнко та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
142. Юрчишин В. Пост-кризове економічне відновлення і перспективи для України / В. Юрчишин // Лютий 2011. – Центр Разумкова. — Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/yurchyshyn_post-crisis_agrg_2011.pdf – С. 48.
143. Юткина Т. Ф. Налоговедение: от реформы к реформе: Монография./ Т. Ф. Юткина – М.: ИНФРА – М., 2002. – 112 с.
144. Юшко С. В. Організація міжбюджетних відносин в Україні : стан, проблеми і перспективи розвитку / С. Юшко // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 86-97.
145. Янель Ю. А. Заощадження домогосподарств України та їх мотивація / Ю. А. Янель, К. О. Соломянова // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – С. 12.
146. Яценко Ю. О. Механізми фінансового вирівнювання в системі державного регулювання економіки України. – Автореферат дис-ї ... к.е.н. за спец.08.00.08. – Донецьк, 2012. – 24 с.
147. Barro R. Economic Growth / R.Barro, X.Sala-i-Martin. – New York : McGraw-Hill, 1995. – Режим доступу : <http://praresenhas.blogspot.com/2008/02/174-economic-growth-r-barro-x-sala-i.html>.
148. Deutsche Welle В Україні бракує грошей на кредити. / Deutsche Welle // Економіка від| 17.11.2011. – Режим доступу : <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,15539494,00.html>
149. EBF Statistics on the European banking sector . – Режим доступу : // <http://www.ebf-fbe.eu/>
150. Ezcurra R. Is income inequality harmful for regional growth? Evidence from the European Union / R.Ezcurra // Urban Studies. – 2007. – Vol. 44, No.10. – P. 1953–1971.
151. Goldsberg I. Public financial support for commercial innovation. Europe and Central Asia knowledge economy study. (World Bank. Part 1). / I.Goldsberg and others. // Working paper. – 2006. – Vol. 1. – №1. – 78 p.
152. <http://www.president.gov.ua/news/19183.html>
153. Martin R. EMU versus the regions? Regional convergence and divergence in Euroland / R.Martin // Journal of Economic Geography. – 2001. – №1. – P. 51–80.
154. Oates W. E. Of the evolution of fiscal federalism: theory and institutions // National Tax Journal. – 2008. – Vol. 61. – June. – P. 313–334.
155. Ohmae K. The End of Nation State : The Rise of Regional Economies / K.Ohmae. – London, 2005. – 421 p.

156. Prudhomme R. The dangers of decentralization / Prudhomme R. // The World Bank research observer. – 1995, Vol. 10, №2. – p. 201-221.
157. Schlitte F. Regional Income Inequalities and Convergence Processes in the EU-25 / F.Schlitte // HWWA. Discussion Paper 335. – 2006. – December. – P. 1–28.
158. Sculli G. W. The convergence of fiscal regimes and the decline of the Tibout effect / G. W.Sculli // Public choice. – 1991. – № 72 (1). – P. 51–59.
159. Stern D. Economic Crisis Sweeps Eastern Ukraine / David Stern // The New York Times. – 2009. – April, 4. – Режим доступу : http://www.nytimes.com/2009/04/08/world/europe/08ukraine.html?_r=2&ref=europe
160. Tanzi V. Fiscal federalism and decentralization: A review of some efficiency and macroeconomic aspects / Tanzi V. // The World Bank research observer. – 1995, Vol. 10, № 2. – p. 295-317.
161. Tiebout Ch. A pure theory of local expenditures / Tiebout Ch. // Journal of Political Economy, 1956, Vol. 64, № 3. – p. 416-424.
162. Venture Capital: Trends and Policy Recommendations, OECD, 2003.
163. Weingast B. The economic role of political institutions: market-preserving federalism and economic development / Weingast B. // Journal of law economics and organization. – 1995, Vol. 11, № 1. – p. 1-14.
164. IT-Україна. . – Режим доступу: <http://www.itukraine.jrg.ua>.

Наукове видання

Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 6. Фінансовий потенціал / відп. ред. І.З. Сторонянська. – 2013. – 300 с.

Серія «Проблеми регіонального розвитку»

Комп'ютерний макет:
П.С. Попадюк

© Інститут регіональних досліджень НАН України, 2013

Підп. до друку 08.08.2013 р. Формат 60×84/16. Папір офс. №1. Офс. друк.
Ум.-друк. арк. 20,25. Наклад 300 прим.

Оригінал-макет виготовлено в Інституті регіональних досліджень НАН України.
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Видруковано в ПП «Арал».
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.